

Heikki K. Lähde

Isojako

ja Lieson uudisasutus

Isojako ja Lieson uudisasutus

TUTKIMUS

ASUTUKSEN MUOTOUTUMISESTA JA SIDONNAISUU-
DESTA MAAKIRJATALOIHIN
LAAJASSA TALONPOIKAISKYLÄSSÄ.

Tekniikan tohtorin tutkinnon suorittamiseksi laadittu väitöskirja,
joka esitetään Teknillisen korkeakoulun maanmittausosaston luvalla
julkisesti tarkastettavaksi korkeakoulun päärakennuksen
luentosalissa M1 kesäkuun 19. päivänä 2007, klo 12.

Teknillinen korkeakoulu
Maanmittausosasto
Kiinteistöopin laboratorio

Jakelu:

Heikki K. Lähde
Sorakatu 4 A 2
15830 LAHTI
E-mail: heikki.kalevi@pp.inet.fi

© Heikki K. Lähde

ISBN 978-952-99450-2-3 (painettuna)
ISBN 978-951-22-8794-9 (elektronisena)

N-PAINO OY
Lahti 2007

Ann-Marille ja Kimille sekä Johannalle

VÄITÖSKIRJAN TIIVISTELMÄ		TEKNILLINEN KORKEAKOULU PL 1000, 02015 TKK http://www.tkk.fi	
Tekijä Heikki K. Lähde DI			
Väitöskirjan nimi: Isojako ja Lieson uudisasutus. Tutkimus asutuksen muotoutumisesta ja sen sidonnaisuudesta maakirjataloihin laajassa talonpoikauskylässä			
Käsi­kirjoituksen jättä­mis­päivä­määrä 16.1.2007		Väitöstilaisuuden ajankohta 19.6.2007	
x Monografia		☐ Yhdistelmä­väitöskirja	
Osasto	Maanmittausosasto		
Laboratorio	Kiinteistöopin laboratorio		
Tutkimusala	Kiinteistötalous ja arviointi		
Vastaväittäjät	Filosofian tohtori, dosentti Seppo Aalto Tekniikan tohtori Tuomo Heinonen		
Työn valvoja	Professori Kauko Viitanen		
Tiivistelmä Tutkimuksessa on selvitetty maamme ensimmäisen suuren maareformin, isojaon vaikutusta kylän asutukseen. Isojaon valtakunnallisina tavoitteina olivat maataloustuotannon tehostaminen ja asutustoiminnan edistäminen. Edellisen tavoitteen toteuttamiseen pyrittiin lähinnä jaon kiinteistö­teknisen toteuttamisen tuloksena. Kukin tila sai abstraktisen kyläosuutensa muutetuksi maastoon merkityiksi alueiksi. Toinen tavoite saavutettiin isojaossa erilaisten uudisviljelmien muodostumisen seurauksena. Tutkimuksessa on kohdealueena eteläisen Hämeen Lammin pitäjän Lieson kylä. Kylässä oli isojaon aloittamisen aikaan 1700-luvun lopulla 14 maakirjataloa. Niiden haltijoina oli puhtaita talonpoikia. Suuria viljelmiä kylässä ei ollut. Isojaon aikaansaamana uudisasutuksena muodostui laajalle, ennen jakoa kylän yhteisenä olevalle metsäalueelle, kolme uutta asumakylää ja kymmenen uudistaloa sekä muutamia kymmeniä torppia. Kaikella uudisasutuksella oli niin kiinteistönmuodostuksellinen, kuin myös väestöön liittyvä yhteys vanhan asumakylän maakirjataloihin. Uudet kiinteistöt ja määräalat liittyivät Lieson maakirjataloihin ja uudisasutuksen väestö maakirjatalojen ydinperheisiin ja ruokakuntiin. Kylään muodostui uudisasutuksen myötä omantyyppinen torpparilaitos sekä laaja sukuyhteys väestön kesken.			
Asiasanat isojako, uudisasutus, torppa, suku			
ISBN (painettu)	978-952-99450-2-3	ISSN (painettu)	
ISBN (pdf)	978-951-22-8794-9	ISSN (pdf)	
ISBN (muut)		Sivumäärä	357
Julkaisija	Tiedotus ja kustannus Heikki K. Lähde.Tmi. Sorak. 4 A 2 15830 LAHTI		
Painetun väitöskirjan jakelu	Heikki K. Lähde. e-mail:heikki.kalevi@pp.inet.fi		
x Luettavissa verkossa osoitteessa http://lib.tkk.fi/Diss/			

ABSTRACT OF DOCTORAL DISSERTATION		HELSINKI UNIVERSITY OF TECHNOLOGY P. O. BOX 1000, FI-02015 TTK http://www.tkk.fi	
Author Heikki K. Lähde, M.Sc. (Tech)			
Name of the dissertation Basic Land Consolidation and new settlement in the village of Lieso, parish of Lammi. Study on the formation of settlement and its connection with the land register farms in an extensive rural village.			
Manuscript submitted 16. January 2007		Manuscript revised	
x Monograph		☐ Article dissertation	
Department	Surveying		
Laboratory	Institute of Real Estate Studies		
Field of research	Real Estate Economics and Valuation		
Opponent(s)	Seppo Aalto PhD and Tuomo Heinonen D.Sc (Tech.)		
Supervisor	Professor Kauko Viitanen		
<u>Abstract</u> : The study concerns the impacts of Basic Land Consolidation, the first major land reform carried out in Finland, on the settlement of a village. The nationwide objectives of Basic Land Consolidation were the intensification of agricultural production and the advancement of settlement. The implementation of the first objective was endeavoured through land management. Each farm had its abstract share in the village turned into areas marked in the terrain. The second objective was reached by the emergence of various new holdings. The example village in the study is Lieso in the municipality of Lammi in southern Häme. There were 14 land register farms in the village in the late 18th century when Basic Land Consolidation was started. Their possessors were ordinary peasants. There were no large farms. New settlement arising from Basic Land Consolidation was formed in the extensive forest area previously jointly owned by the villagers. Three new villages, ten new holdings, and a couple of crofts were established. All new settlement had strong connections with the land register farms of the old village. This relates both to real estate formation and population. The new real estates and unseparated parcels of land were related to the land register farms of the Lieso village, and the population of the new settlement to the nuclear families and households of the land register farms. Along with the new settlement an institution of crofters typical to the area and wide family connections were formed among the population.			
Keywords		Bacic Land Consolidation, new settlement, croft family connections	
ISBN (printed) 978-952-99450-2-3		ISSN (printed)	
ISBN (pdf) 978-951-22-8794-9		ISSN (pdf)	
ISBN (others)		Number of pages 357	
Publisher		Tiedotus ja kustannus. Heikki K.Lähde.Tmi. Sorak. 4 15830 LAHTI	
Print distribution		Heikki K. Lähde. e-mail: heikki.kalevi@pp.inet.fi	
The dissertation can be read at http://lib.tkk.fi/Diss/			

Esipuhe

Tämä lopulta väitöskirjaksi kasvanut tutkimus on syntynyt rakkaudesta kotiseutuun ja kiinnostukseen sen menneisyydestä. Synnyinseudun tutut nimet avaavat sanojen sisällön ja maiseman täydellisempänä ja enemmän totuuden mukaisena kuin ventovieraan alueen nimitykset. Lukeudun ilmeisesti tämänlaatuisen tutkimuksen tekijöiden varsin vähälukaiseen joukkoon. Vähälukaisuus johtuu ainakin pääasiassa suhteistani työelämän vaiheisiin. Olenhan siirtynyt jo puolitoista vuosikymmentä sitten pois palkallisesta työelämästä. Sen aikana toimin yli kolme vuosikymmentä maanmittauslaitoksen palveluksessa. Ensimmäisen vuosikymmenen työskentely tapahtui ruotsinkielisellä alueella yrittäjäläluontoisessa tuloksiin perustuvassa palkkausmuodossa ilman määräaikaispalkkaa. Viimeiset kaksi vuosikymmentä toimin aluksi kenttämaanmittarin töiden ohella pienempien yksiköiden johtotehtävissä. Toisen vajaan vuosikymmenen ajan olin senaikaisten läänitasoisten yksiköiden tulosvastuullisissa tehtävissä. Samaan aikaan sisältyi toimintaa sekä maaoikeuden jäsenenä että lääninoikeuden lisäjäsenenä.

Isojaon vaikutus kylän oloihin on varsin laaja aihealue. Sen karsiminen on ollut kuin veistoksen tekemistä. Aluksi materiaalista oli poistettava isompia kokonaisuuksia. Lopuksi riitti vuoleminen käyttäen harkitumpia viiltoja sopivan kokonaisuuden aikaansaamiseksi ja muotoilemiseksi.

Merkittävän kiitoksen rohkaisemisesta tutkimuksen tekoon ja johdattamisesta tutkimusavaruuden saloihin kuin myös edesauttamisessa kokonaisuuden rakentumisessa ansaitsee työni ohjaajana toiminut Teknillisen korkeakoulun maanmittausosaston johtaja professori Kauko Viitanen. Myös professori Arvo Vitikaisen osuus tehtävän vii-

toituksessa on kiitoksen arvoinen. Kiitän edelleen esitarkastajia tekniikan tohtori Olli Ahllundia ja filosofian tohtori Seppo Aaltoa, joilta olen saanut tutkimuksen viimeistelyvaiheessa hyviä ja selkeyttäviä parannusehdotuksia. Haluan myös kiittää Helsingin yliopiston professoreita Laura Kolbea ja Antti Karistoa heidän antoisasta yleisten tutkimukseen liittyvien asioiden ohjaamisesta Lahden yliopistokeskuksen monitieteisessä tohtorivalmennusohjelmassa vuosina 2003-2006.

Väitöskirjan tekniseen toteuttamiseen kirjaksi on merkittävästi vaikuttanut ”Maanmittausalan edistämissäätiö”. Sen myöntämä apuraha teki mahdolliseksi tutkimuksen saattamisen kirjan muotoon. Avusta haluan lausua parhaimmat kiitokset.

Perusluonteeltaan tutkimuksen tekeminen on yksinäistä työskentelyä. Siinä maanmittausosaston professoreiden ohjaus on ollut erittäin merkityksellistä. Läheisemmin yksinäisyyden ovat joutuneet kokemaan elämän myötäeläjät. Soile Jalovaara on antanut erinomaisen ja uhrautuvaisen tukensa kuluttaen aikaansa yksikseen käsitöiden kanssa minun viettäessä aikaani usein aamuvarhaisesta iltamyöhään asti tietokoneen ja kirjojen sekä mittavien paperipinojen äärellä. Atk-ohjauksesta kiitos kuuluu auliisti avustaneelle Timo Valkeapäälle. Taitosta ja oikoluvusta kiitän Unto Venäläistä. Oman tukensa rohkaisuineen ovat antaneet edesmenneen tyttäreni lapset. Voidakseni paremmin myötäelää heidän kanssaan on ollut mielenkiintoista ja antoisaa olla mukana nykyajan opiskelijaelämässä puolen vuosisadan takaisen oman opiskeluaikani jälkeen. Omistan tämän työni vaarintekijälle Ann-Marille sekä Kimille ja Johannalle.

Lahti: 12.5.2007

Heikki K. Lähde

Sisällysluettelo

1	Johdanto.....	20
1.1	Tutkimustehtävän asettaminen	23
1.2	Tutkimuksen merkitys	26
1.3	Tutkimuksen menetelmä ja rakenne	27
1.4	Tutkimusrajausten suorittaminen	31
1.4.1	Tutkimuksen alueellinen rajaaminen.....	31
1.4.2	Tutkimuksen ajallinen rajaaminen	34
1.4.3	Tutkimuksen lähdearkistoja	35
1.5	Sarka- ja isojakojen kylätutkimuksia.....	39
2	Maareformit ja talonpoikauskylän taustoja	43
2.1	Maan hallintaa	44
2.1.1	Yksinäistalo vai kyläasutus	45
2.1.2	Omistusoikeuden luonne	48
2.1.3	Suku ja sukumaa maanomistuksessa	52
2.1.4	Kylä ja maanomistus	53
2.1.5	Talo kylän osana.....	57
2.1.6	Torppa talon osana	59
2.1.6.1	Päivätyötorpparilaitos.....	64
2.1.6.2	Sotalaitoksen torpat	65
2.1.6.3	Sukulaisuustorpat	67
2.1.6.4	Kruununmetsien ja yhteismaiden torpat.....	69
2.1.6.5	Verollepannut torpat.....	71
2.1.6.6	Kalastustorpat	72
2.1.6.7	Vero- ja uudisasutustorpparit	73
2.1.6.8	Muita torppareita ja torpparilaitoksen päätyminen	73

2.2	Maan luonnot.....	75
2.2.1	Perintöluonto	77
2.2.2	Rälssiluonto	78
2.2.3	Kruununluonto.....	81
2.2.4	Kruununtalojen hallinta ja perinnöksiostot	82
2.3	Sarkajako ja sitä edeltäviä jako-oloja	83
2.3.1	Sarkajakojen toimittaminen ja maiden nautinta	87
2.4	Kyläelämää isojaon edellä.....	90
2.4.1	Talonpoikaiskylä ennen isojakoa	97
2.4.2	Perheyhteisö palkollisrajoituksineen	102
2.4.3	Syytinkijärjestelmä talonpidossa	106
2.4.4	Pirtti elämän monitoimitilana	109
2.5	Isojako kylän asutuksen muokkaajana	111
2.5.1	Isojaonaikaisia osittamisrajoituksia.....	115
2.5.2	Isojako osana tehtäväkokonaisuutta	117
2.5.3	Isojakopiiri ja kyläjaotus	121
2.5.4	Suomen alueelle oma isojakoasetus	123
2.5.5	Isojako eteni etelästä ruotusopimuspitäjiin	125
2.5.6	Jyvitys ja jakoperuste isojaon kulmakivinä.....	130
2.5.7	Liikamaa kyläalueen laillistajana	135
3	Talonpoikaiskylä kohti isojakoa.....	141
3.1	Lammi valtaväylien risteyksessä.....	142
3.2	Liesoa isojaon aikaan	150
3.3	Kylä viiden kirkon keskellä.....	156
3.4	Kyläkertomus Liesosta isojaon aikaan	158
3.5	Maakirjatalot ja perinnöksiostot.....	163

4	Isojako ja sen vaikutukset alueella	168
4.1	Lieson isojaon päätapahtumia	169
4.2	Liesoa Lammilla ja Padasjoella	176
4.3	Kyläasutus karttojen kertomana	179
4.3.1	Karttoja ennen isojakoja	180
4.3.2	Isojakokartta ja 1800-luvun alun karttoja	183
4.4	Ositustoiminta Lieson kylässä	187
4.5	Maakirjatalojen ja tilojen mittasuhteita	192
4.6	Talojen ja tilojen hallinta isojaon lopulla	194
4.6.1	Talonpaikkojen muotoutuminen	198
4.6.2	Uuden asutuksen sijoittuminen	201
4.7	Kruununuudistalojen muodostuminen	205
4.7.1	Yhteismaista uudistaloiksi	206
4.8	Lammin torppa-asutus isojakojen aikaan	226
4.9	Lieson asumakylä ja uudisasutus	233
4.9.1	Maakirjataloista uusiin asumakyliin	235
4.9.2	Tilojen palstaisuus isojaon jälkeen	237
4.9.2.1	Maakirjatalojen palstaisuus	239
4.9.2.2	Uudistalojen palstatilanne	241
4.9.2.3	Torppien vaikutus palstaisuuteen	243
4.10	Uudisasutuksen sukuyhteyksiä maakirjataloihin	245
4.10.1	Uudistalojen sukusidonnaisuudet	252
4.10.2	Talokohtaisia geenipohjan tarkasteluja	255
4.10.3	Torpparien suhde maakirja- ja uudistaloihin	261
4.10.4	Uudisasutus ja alueen avioliitot	262
4.10.5	Talo ja suku avioliiton perustana	267
4.10.6	Talonpoikaiskylä ja avioliitot	272

4.10.7	Asumakylä hallitsi avioliittoalueita	281
4.10.8	Uudisasutus ja sukuverkosto	289
4.11	Talonpoikaiskylä ja kartanoiden torpat	291
4.11.1	Torppatyypin erilaisuuksia	295
4.11.2	Päivätyöt viestivät torppien laadusta	296
5	Tutkimustulokset ja johtopäätökset	306
5.1	Asutuksen rakenteen selvittäminen	310
5.2	Sidosyhteydet maakirjataloihin	316
5.3	Tulokset ja niiden kattavuus	319
5.4	Yleistettävyyden ja lisäselvitystarpeet	321
6	Tutkimuksen yhteenveto	328

Liitteitä:

Liite 1. Kartta Lammin kunnan Lieson kylästä
täydennettynä osittain asumakylä- ja
uudistalojen sijaintitiedoilla sekä tilojen ja
itsenäistymättömien torppien sijainnilla ja nimillä
tutkimuskohteineen.

©Maanmittauslaitos lupa n:o HÄME/525/06.

Liite 1. Osa 1a. Tunnukset kartassa ja niiden merkitys.

Liite 1. Osa 1b. Tutkimusalueen pohjoisosa.

Liite 1. Osa 1c. Tutkimusalueen eteläosa.

Liite 2. 2a, 2b, 2c. Esimerkkejä isojaossa voimistuneen
sukulaisuuden suosimisen merkityksestä ja jaon
tuloksena talonpoikaiskylään syntyneen sukupuuston
monisäikeisyydestä.

Lainsäädäntöä, asetuksia ja kirjeitä:

Asetus isojaosta ja verollepanosta sekä valtion mailla olevien vuokra-alueiden lunastamisesta Inarin, Enontekiön ja Utsjoen kunnissa 28.4.1925 annetun lain toimeenpanosta 28.4.1925/158.

Asetus jakolaitoksesta 26.10.1916/82.

Asetus perinnöksiöistä 19.9.1723, kuinka niiden talojen ja kruununtalain suhteen on meneteltävä, jotka perinnöksi myydään. (Den 19 september 1723. Konglige Majestets Nådige Förrordning, huru med de Hemman och Kronolägenheter, som til Skatte försäles, förhållas skall).

Asetus tilojen verollepanoa koskevien asiain käsittelyjärjestyksen muuttamisesta 20.4.1929/156.

Isojakoasetus Suomea varten 27.6.1775. (27. juni 1775. Konglige Majestets Förrordning, angående storskiptsdelningar i Finland och hwad derwid i akt tagas bör).

Jakolaki 14.12.1951/604.

Keisarillinen julistus perinnöksiöistä 4.10.1849.

Keisarillinen kuulutus talojen jakamisesta ja syytingistä 1.3.1852. (Hans Kejsarliga Majestäts Nådiga Kungörelse angående hemmansklyfningar och sytning å jordlägenheter, given den 1 mars 1852).

Keisarillisen majesteetin armollinen julistus 27.12.1877 uudistalojen ja kruununtorppain perustamisesta sekä viimeksimainittujen verotuksesta.

Kiertokirje kruununuudistalojen katselmuksista 3.10.1789. (Circular angående Syner å Krono Nybyggen).

Kiinteistönmuodostamislaki 12.4.1995/554

Kuninkaallinen asetus isojaosta Suomessa ja mitä niissä tulee huomioda.1772. (Konglige förordningen angående storskiiftesdelningar i Finland och hvad därvid iakttagas bör. 1772).

Kuninkaallinen asetus kruununtalojen myymisestä verotaloiksi ja niistä eduista ja ehdoista, joiden alaisina verotaloja senjälkeen hallitaan 21.2.1789. (Den 21 Februari 1789. Konglige Majestets Förordning om kronohemmans försäljande til skatte, samt de förmåner och wilkor hvarunder skattehemman hädanefter skola innehafwas).

Kuninkaallinen kuulutus perinnöksiostoista 24.1.1790. (Den 24. januari 1790. Konglige Majestets Kungörelse, angående det som wid skatteköp, i anledning af Konglige. Majestets Förordning den 21 februari. 1789 vidare i akt tagas bör).

Kuninkaallinen selitys joistakin 27.6.1775 annetun, isojakoja Suomessa koskevan asetuksen kohdista (Konglige Förklaringen öfver vissa delar uti Förordningen av den 27 juni 1775, angående storskiiftsdelningar i Finland 1777).

Kuninkaallisen majesteetin kuulutus tietyistä eduista uudisasukkaille 24.7.1783. Kuninkaallisen kamarikollegin kuulutus uudisasukkaan vaimojen ja lasten maksuosuuksista 21.12.1784. (Den 24 juli 1783. Konglige majestets kungörelse angående vissa förmåner för nybyggare. Den 21 december 1784. Konglige kamarcollegii kungörelse angående nybyggarens hustrurs och barns befrielse från contribution).

Laki eräiden maaverojen lakkauttamisesta 29.11.1924/295.

Laki evankelis-luterilaisten ja kreikkalaiskatolisten seurakuntain papiston ja lukkarin virkataloihin kuuluvain torppa- ja mäkitupa-alueiden lunastamisesta 18.3.1921.

Laki isojaosta ja verollepanosta sekä valtion mailla olevien vuokra-alueiden lunastamisesta Inarin, Enontekiön ja Utsjoen kunnissa 28.4.1925/157 ja sen toimeenpanosta annettu asetus 28.4.1925/158.

Laki isojaosta Kuusamon kunnassa 27.1.1950/43.

Laki kalastustorppain lunastamisesta 18.1.1924/16.

Laki maakaaren voimaanpanosta 12.4.1995/541.

Laki maakaaren voimaanpanosta annetun lain muuttamisesta 20.12.1996/1125.

Laki rälssitilojen ja eräiden kruununluontoisten tilanosien muuttamisesta perintöluontoisiksi 29.6.1951/402.

Laki sukulunastusoikeuden lakkauttamisesta sekä eräiden muiden perimysmaan erikoisluontoa koskevain säännösten kumoamisesta 28.2.1930/85.

Laki valtion metsämaiden asuttamisesta ja niillä olevain vuokra-alueiden lunastamisesta 20.5.1922/129.

Laki valtion virkatalojen ja niistä muodostettujen pää- eli kantatilojen sekä viljelys- ja asuntotilojen vuokralle antamisesta 30.3.1922/74.

Laki vuokra-alueiden lunastamisesta 15.10.1918/135.

Maakaari 12.4.1995/540.

Mäkitupa-asetus 1762. (ei pvm.). (1762 Konglige Majestets Förordning, at Jordägare och Hemmansbrukare å Landet måge för gifte Legohjon å sine ägor upbygga Backstugor och Boningsrum).

Palkollissääntö 21.8.1739 (Den 21 augusti 1739. Förnyad Legohjons=stadga).

Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki.
<http://agricola.utu.fi/hist/kktk/lait/1734/1175902.html>. 2.1.2007.

Kuninkaallisen Majesteetin kirje kaikille maaherroille koskien torppi-
 en ja uudistalojen perustamista taloille 18.2.1757. (Den 18 februari 1757. Konglige Majestets Bref til samtelige. Landshöfdingarne, angående Torps och Nybyggens anläggande på Hemmansägor).

Uudistalojen perustamisasetus 13.10.1892. (Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kruununmaan antamisesta viljeltäväksi ja uudistaloin perustamiseksi).

Luettelo käytetyistä lyhenteistä

Ash	= Asutushallitus
Da	= Päätöstaltio (myös isojakolittera)
ha	= hehtaari
HE	= Hallituksen esitys
Hl	= Hämeen lääni
Hma	= Hämeenlinnan maakunta-arkisto
ht	= höstting, syyskäräjät
KA	= Kansallisarkisto
ka	= keskiarvo
km	= kilometri
KML	= kiinteistönmuodostamislaki 12.4.1995

kpl	= kappale
KRL	= kiinteistörekisterilaki 16.5.1985
Litt	= Talon tai tilan tunnus isojaossa
Luop	= Luopioinen. Liitetty 1.1.2007 Pälkäneen kuntaan
LVL	= Laki vuokra-alueiden lunastamisesta
M	= Maanmittausosasto
Mha	= Maanmittaushallituksen arkisto
MO	= Maanmittausohjesääntö
N:o	= Numero
Pad	= Padasjoki
per	= perintöluontoinen
pv	= päiviä
pvm	= päivämäärä
rk	= rippikirja
RK	= Rakennuskaari
R:no	= Rekisterinumero
SHS	= Suomen Historiallinen Seura
sk	= syyskäräjät
SKS	= Suomen Kirjallisuuden Seura
sss4v	= vihittyjen luettelo vuosilta 1742-1819
tk	= talvikäräjät
TKK	= Teknillinen korkeakoulu
tmk	= tuomiokunta
Tuu	= Tuulos
vt	= vinterting (talvikäräjät)
Yht.	= Yhteensä
YVK	= Yhdistys ja vakuuskirja vuodelta 1789

1 Johdanto

Tutkimuksen kohteina minua kiinnostavat erityisesti maanmittausalaan liittyvät asiat. Nyt huomion kohteena on historiamme merkittävien maareformi isojako. Tämä muutosprosessi alkoi 1700-luvulla. Kyläalueen asutuksen muotoutuminen tulee mieleen kaukaisempaa menneisyyttä ajateltaessa. Sen kautta monet entisajan tapahtumat sitoutuvat helpommin toisiinsa. Monet asiat tulevat konkreettisemmin ymmärretyiksi paikan menneisyyden avulla. Menneisyys on antanut juuret kylän kehitykselle. Suuret maaseutua koskeneet muutosvirrat ovat luoneet perustan asutukselle ja sen muodostamille asumakylille. Isojako oli suuri koko maatamme koskettanut maareformi. Sen vaikutus oli kauaskantoinen. Se kuului Euroopan varhaisimpiin vastaavansiin toimituksiin, mutta toteutettiin omaperäiseltä pohjalta¹. Muita maareformeja ovat olleet isojakoa edeltäneet sarkajaot sekä isojakojen jälkeen monilla alueilla tarpeellisiksi osoittautuneet isojaon järjestelyt ja uusjaot². Suuria kiinteistöoloihin vaikuttaneita toimia ovat olleet myös torppien itsenäistäminen ja siirtoväen asuttaminen. Kaikilla tapahtumilla on ollut oma osuutensa maaseudun olojen kehitykseen.

Isojako oli ensimmäinen taloille tiluksia yksityistänyt maanmittaus-toimitus. Sen aikaansaama muutos oli varsin radikaalinen. Omistuksen pilkkoutumisen ohella pirstoutui myös osa ihmisten yhteistoimintaa. Mielenkiintoista on selvittää maareformin seurauksena syntynyttä kyläasutusta.

Perheen läheisin kiintopiste maaseudulla on kotitalo ja sen ympäristö naapureineen. Ne muodostavat tutun lähialueen. Ennen isojakoa se oli

¹ Hyvönen 1998. s.111.

² Vitikainen 2003. s.37.

Hämeessä kylän ainoa asuma-alue. Sen talot olivat varsin lähellä toisiaan useimmiten raittina toimivan kulkukujan molemmin puolin. Kylän merkitys asukkaille on suuresti muuttunut. Entisajan yhteistoiminnasta ja omavaraisuudesta ei ole nykyään kuin rippeet jäljellä. 1800-luvun lopulla alkanut teollistuminen on voimistuessaan vaikuttanut kylän maanviljelijäenemmistöisen asukasjoukon toimintaan. Omavaraistalouden ajan tehtäviä on viime vuosisadalla siirtynyt huomattavasti erilaisten teollisuustoimintojen vastuulle. Elintarviketeollisuus huolehtii nykyään sadon jalostuksesta korjuun jälkeen. Muutokseen ovat vaikuttaneet myös entisajan talonpoikaisperheen toiminnoissa tapahtuneen kasvatuksen ja koulutuksen sekä eräiden muiden perhe-elämän tehtävien siirtyminen yhteiskunnan vastuulle.

Maataloutta on kokonaisuudessaan kohdannut runsaan kahden vuosisadan aikana monta suurta muutosta. Niin maa- kuin karjataloudenkin tuotto on moninkertaistunut. 1700-luvulla tuotto saatiin maasta omavaraisen energian avulla. Nykyään tarvitaan runsaasti tuontienergiaa esimerkiksi polttoaineen ja keinolannoituksen muodossa³. 1700-luvulla alkanut kylätoiminnan vireä kausi kesti parisataa vuotta. 1900-luvun puolivälissä kylä eli ilmeisesti historiansa yhteistoiminnallisinta ja tapahtumarikkainta aikaa. Tätä siirtoväen sijoittamisen jaksoa seurasi seesteisempi kyläyhteyden aika. Edessä olivat muutosten vuosikymmenet. Runsas maaltamuutto vähensi maaseudun väestöä. Kylä muodostaa kuitenkin edelleen oman kokonaisuutensa. Se hakee nyt toiminnalleen uusia muotoja. Laajemman asukaspuhjan tarve on hiljentänyt kylää, usein vastoin paikallisten asukkaiden tahtoa, kivuliiden leikkausten kautta. Palvelut ovat etääntyneet. Sosiaalisen toiminnan solmupisteitä on kitketty pois asukkaiden elinpiiristä. Tekemällä oppiminen ja kyläkoulu olivat perusopetuksen huippuaita. Kylällä on kuitenkin edelleen merkitystä sen asukkaiden keskuu-

³ Gadd 2000. s.11.

nessa. Entisajan kylä elää lainsäädännön myötä monissa järjestelmissä ja monissa esi-isiltä säilyneissä perinteissä. Niiden kaipuu on viime aikoina kasvanut. Monissa kylissä on alkanut voimakas elvytystoiminta kylän uudenlaisen yhteistoiminnan kehittämiseksi.

Kylän kokonaisuus kiteytyi isojaossa. Myöhemmin tapahtuneet kunnalliset muutoksetkaan eivät ole juuri pystyneet sitä murtamaan. Tämä hallinnollinen alue on ollut asukkailleen tärkeä. Se sai alkunsa yli puoli vuosituhatta sitten maatalouden alkutuotannon ja maanviljelyksen sekä karjatalouden kehittyessä. Kylä muodosti lähekkäisten talojen asukkaiden pienen yhteisön. Se alkoi samalla muotoutua monella tavalla tärkeäksi toiminnalliseksi kokonaisuudeksi. Talo oli sen pienempi yksikkö. Se oli osuus kyläyhteisyydestä. Se velvoitti ennen isojakoa monenlaiseen yhteistoimintaan. Sama kyläosuus antoi myös oikeuden kylän tulosten hyödyntämiseen.

Kyliä välisiä rajoja alettiin selvittää yksittäisissä tapauksissa jo keskiajan lopulla. Tarkempi kylän alueiden määrittäminen maastossa tapahtui isojakojen yhteydessä. Talot oli maatilatalouden käyttöyksiköinä merkitty jo 1500-luvulla maakirjaan kylittäin⁴. Järjestelmä on kehittynyt vuosisatojen aikana laajaksi kiinteistötietojärjestelmäksi.

Tutkimuksen keskeisin kohdeaika on Lieson jakokunnan isojaon toteuttamisaika. Tuolloin elettiin lähes täydellistä omavaraistalouden aikaa. Ostotarvikkeita olivat lähinnä suola ja monien maataloudessa käytettävien välineiden valmistamiseen tarpeellinen rauta. Niitä sai rannikoiden tapulikaupungeista, joilla oli oikeus ulkomaankauppaan. Kaupankäynti maaseudulla oli kiellettyä vuosina 1438-1868 markkinoita lukuunottamatta⁵. Vuonna 1859 sallittiin maakauppa, jos mat-

⁴ Pietilä 1981. s.12.

⁵ Combi 1973. s.10.

kaa kaupunkiin oli yli 50 virstaa eli Ruotsin virstan mukaan laskettuna 133,6 km. Samalla vietiin omia kaupankäyntituotteita rannikko-kaupunkeihin aina Pietaria myöten. Matka hevosella raskaan kuorman kanssa senaikaisia kulkuväyliä myöten kesti kauan. Päivämatkat rajoittuivat muutamaan peninkulmaan⁶.

Tutkimusajankohdan elämä, pääasiassa savupirteissä, ylittänee monin tavoin nykyihmisen mielikuvituksen. Se oli uskomattoman erilaista. Omavaraistalous ja yhteistyö oli nykyisestä täydellisesti poikkeava elämäntapa. Olen uhrannut runsaasti aikaa ja tilaa luodakseni mahdollisimman ymmärrettävän mielikuvan maalaiskylän olosuhteista ja sen ajan perheen elämästä. Asioiden tietämisen ja kokemisen välillä on valtava ero. Isojakoajan kokemusta emme enää voi saavuttaa. Siksi senaikaisen kyläelämän maisemointi ja eläytyminen entisaikaan on tärkeää saadaksemme mahdollisuuden ymmärtää paremmin tutkimusajan tapahtumia ja isojaon aikaansaamia tuloksia.

1.1 Tutkimustehtävän asettaminen

Tutkimuksen kohteeksi olen valinnut laajan talonpoikaiskylän eteläisestä Hämeestä. Se on vanhempieni kotiseutu Lammin kunnan Lieson kylä. Talonpoika-käsitettä ei historian tutkimuksessa ole määritelty⁷. Käsitteellä ymmärretään lähinnä maataloudesta toimeentulonsa saanutta henkilöä. Maanomistukseen ei käsitettä ensisijaisesti tai yksinomaan liitetä. Talonpojan taloa hoidettiin 1700-luvun alkupuolella lähes oman perheen työvoimalla. Palkolliset täydensivät vähäisessä määrin ruokakunnan kokoonpanoa.

⁶ Vuorela 1981. s.515. Aarnio 1999. Liite 3: Peninkulma=10 virstaa, jossa Suomen virsta= 600 syltä=1068,8 m. Ruotsin virsta=2672,1 m.

⁷ Jalonen 1997. s.20.

Puhtaalla talonpoikaiskylällä tarkoitan tässä tutkimuksessa samanvertaisten talojen ja yksilöiden muodostamaa yhteisöä. Se on homogeeninen eli taloainekseltaan ja elinkeinon harjoittamisen sekä talokoh- taisten ruokakuntien suhteen varsin yhtenäinen. Maakirjatalolla puo- lestaan tarkoitan isojaon alkaessa kylään kuuluneita numeroituja ko- konaisia taloja. Ne ovat maa oikeudellisen kylän osia⁸. Tila taas mer- kitsee ositettua talonosaa. Isojako laajensi näiden muodostamaa kylän asutusalueetta asumattomalle ja pääpiirteissään kylän yhteisessä hal- linnassa olevalle alueelle. Erämaa-nimitystä olen välttänyt. Sitä on käytetty lainsäädännössä tarkoittamaan vanhastaan valtion metsä- maaomaisuutta⁹.

Tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on tarkastella kylän isojaon vai- kutusta uuden asutuksen syntymiseen laajalle lähes asumattomalle yhteismaa-alueelle. Isojaon valtakunnallisina tavoitteina olivat maata- loustuotannon tehostaminen ja asutustoiminnan edistäminen. Tutki- muksen tavoitteeseen sisältyy uuden asutuksen laadun selvittäminen. Syntyikö kylän vanhojen maakirjatalojen ja koko kylän alueelle le- vinneen uudisasutuksen välille sidonnaisuuksia ja minkälaituisia ne mahdollisesti olivat? Myös asutuksen painopistealueiden selvittämi- nen kuuluu tutkimuksen piiriin. Mainitut asiat rajaavat alustavasti tut- kimuksen tarkoituksen. Niihin keskittyvät tutkimuksen premissit eli peruslähtökohdat.

⁸ KML 2,6 §: tarkoittaa maa oikeudellisella kylällä ennen isojakoa ollutta asutuskylää, siihen verrattavaa taloryhmää, yksinäisenä ollutta taloa sekä muuta vastaavaa alkuperäisenä pidettävää isojaolla jakamattoman maa-alueen omistusyksikköä.

⁹ Haataja 1928. s.52.

Tutkimuskysymys voidaan tarkemmin esittää osatavoitteiden avulla. Nämä pääkysymykset kuuluvat seuraavasti:

- Millainen maan hallintaan liittyvä asutus muodostui Lieson alueelle, rakenteeltaan ja kooltaan sekä sijainniltaan ja sen mahdollinen poikkeaminen suurviljelmien vastaavasta asutuksesta?
- Millaiseksi muodostui uuden asutuksen perusta ja sen sidonnaisuus maakirjataloihin?
- Vaikuttiko sosiaalinen syntyperä uudisasutuksen muotoutumiseen? Voisiko avioliittokäytännöillä olla vaikutusta tilajärjestelmään?

Näiden kysymysten selvittäminen on tämän tutkimuksen tehtävä. Kysymysten tarkastelunäkökulmana ovat erilaiset asutusmuodot. Osa viljelmistä muodostui itsenäisiksi tiloiksi, ja osa pysyi lyhyemmän tai pidemmän aikaa taloon kuuluneena maatalouden harjoittamiseen liittyneenä alueena. Myös tilojen ja vuokra-alueiden ensimmäisten omistajien tai haltijoiden suhde maakirjataloihin on selvityksen kohteena. Mielenkiintoista on maakirjatalojen 1700-luvun lopun aikaisten omistajien sukuyhteyksien laajeneminen isojaon yhteydessä muodostuneisiin tiloihin. Samanlaisia yhteyksiä saattaa olla myös jaon aikaan sekä pian sen jälkeen syntyneisiin erilaisiin vuokra-alueisiin. Torppareita on pidetty pääasiassa suurtiloille työvoiman vuoksi tarpeellisena yhteiskuntaluokkana. Mielenkiintoista on tämän näkökulman paikkansapitävyys puhtaiden talonpoikien asuttamassa maalaiskylässä. Onko mahdollista, että torpparijärjestelmän kautta avautui talonpoikaiskylässä muita talojen pitoon liittyviä yhteyksiä.

1.2 Tutkimuksen merkitys

Ennen isojakoa talojen muodostama kyläyhteisö oli varsin tiivis erityisesti Länsi-Suomessa. Asuma-alue oli usein viljelysalueen läheisyydessä. Lähes kaikki toimenpiteet yhteisesti nautittavilla tiluksilla edellyttivät samanlaatuisuutta ja samanaikaisuutta¹⁰. Kylän säännöt ja tavat ohjasivat toimintaa itsehallinnon omaavassa kylässä. Riippuvaisuus kylän asukkaiden kesken oli laajaa. Isojako merkitsi nimensä mukaan isoa muutosta toimintoihin ja isoa jakoa niin tilusten kuin tehtävienkin suhteen yhteisyydestä yksityiseen toimintaympäristöön. Osa asumuksista siirtyi pois tiiviistä kyläyhteisöstä. Uudisasutus hajautti viljelmiä laajemmalle alueelle.

Maamme kylät eivät olleet samanlaisia. Itäosassa asutus oli yleensä hajanaisempaa. Tämä tutkimus käsittelee lähinnä Länsi-Suomen olosuhteita. Tiiviin asumakylän ohella kylään kuului lähellä olevia monipalstaisia viljelyksiä. Kauempana yhteismailla saattoi olla talokohdaisia raivauksia. Isojaon vaikutus oli Länsi-Suomessa ilmeisesti merkittävämpi kuin yksinäistalotyyppisessä Itä-Suomessa. Isojaon merkitys ei rajoittunut jo olevien maakirjatalojen olojen järjestämiseen. Niihin oli kehittynyt ratkaisuja odottavia tilanteita.

Uudisasutuksen syntymisen moninaisuus saa lisävalaistusta. Myös vaikutukset kylän väestöön saavat ratkaisunsa. Tutkimus ja sen tulokset liittyvät Lieson kylään. Sen talot olivat puhtaita talonpoikaistaloja lukuunottamatta yhtä sotilasvirkataloa. Sekin oli kooltaan muiden talojen suuruinen. Sotilasvirkatalo sai alkunsa määräjakoislaitoksen osana olleen ruotujakolaitoksen aikana. Silloin kruunun omistamia taloja annettiin hallintaoikeuksilla päällystölle osana palkkausta¹¹. Lie-

¹⁰ Kekkonen ym. 1986. s.42.

¹¹ Haataja 1949. s.786.

son kylä on tutkimuskohteena esimerkkitapaus. Se on kuitenkin samalla erikoistapaus Lammin monien kartanoita sisältävien kylien joukossa. Yksikään kartanoista ei ole sijainnut Lieson kylässä. Siksi sitä voidaan kutsua puhtaaksi talonpoikaiskyläksi, jollaisena se voi edustaa lukemattomia muita vastaavanlaisia maalaiskyläitä erityisesti eteläisessä Suomessa. Näin ollen tutkimuksen tuloksia saatetaan hyödyntää monissa vastaavissa tapauksissa.

1.3 Tutkimuksen menetelmä ja rakenne

Tämä tutkimus kuuluu maanmittauksen toimialaan. Se on selkeästi rekistereihin ja arkistoihin sekä kirjallisuuteen perustuva tapaustutkimus. Lähestymistapa on lähinnä kiinteistötekkinen. Myöhemmin määriteltävällä maalaiskylän alueella selvitetään aluksi maakirjatalojärjestelmä sisältöineen sekä olosuhteet ennen isojakoa. Varsinaiseen isojaon tekniseen toimittamiseen ei tutkimuksessa juuri puututa. Pää tavoitteena on selvittää tutkimusalueeksi rajatun kylän asutus isojaon jälkeen ja sen mahdollinen sidonnaisuus maakirjataloihin. Tähän talonpoikaiskylään muodostunutta uudisasutusta verrataan myös Lieson jakokunnan naapurina oleviin Porkkalan jakokunnan Parikkalan talon, sekä Vanhakartanon jakokunnan ja kauempana kunnan eteläosassa olevan Mommilan kartanon torppariasutukseen.

Tutkimus muodostuu kokonaisuudessaan kuudesta osasta. Tärkeiden käsitteiden sisällön selkeyttäminen suoritetaan tarpeen vaatiessa käsitteen esilletulon yhteydessä. Alkusivulla ennen johdantoa on jo selvitetty käytettyjä lyhenteitä ja lueteltu loppuun sijoitetut liitteet. Ensimmäinen osa on johdanto-osa. Siitä ilmenee tutkimuksen taustatekijöitä. Johdannossa kiteytyy myös tutkimustehtävä tavoitteineen. Siinä

kuvataan tutkimuksen rakenne ja eri rakenneosien liittyminen toisiinsa. Osassa suoritetaan tutkimustehtävän rajaaminen ja selvitetään asiaan liittyvät aikaisemmat tutkimukset.

Toisessa osassa paneudutaan talonpoikaiskylän oloihin ja kylän asemaan ja merkitykseen omana alueellisena yhteisönään. Tutkimuksen kohteena ovat kylän maa-alue ja siinä isojaon vaikutuksesta tapahtuvat muutokset. Sen vuoksi on välttämätöntä käsitellä isojakoa edeltäneitä jako-olosuhteita. Tärkeää on myös käydä läpi maan omistamiseen ja hallintaan liittyviä muotoja. Merkittävää on samalla selvittää tarpeellisin osin talonpidossa ja talonpojan elämässä syntyneitä muutospaineita. Isojaon tavoitteista ja suorittamisesta sekä tuloksista kerrotaan yleisellä tasolla. Maan omistuksen kehitykseen liittyy läheisesti kiinteistönmuodostaminen sekä talojen ja tilojen luettelointi ja rekisteröiminen. Maan omistuksen yksikkö on kiinteistö. Se on myös rekisteriyksikkö¹².

Osassa paneudutaan kylän ja suvun asemaan maan haltijoina ja omistajina. Omistus- ja hallintasuhteita täydentää talon ja talonpojan aseman selvittäminen kylän osana. Talon kokonaissisältöä täydennetään torpan ja torpparijärjestelmän merkityksen tarkastelulla ja sen kehityksellä. Osassa luodaan katsaus myös omistukseen liittyviin maan luontoihin ja niiden vaihtumismahdollisuuksiin. Lopuksi paneudutaan tutkimusajankohdan aikaiseen syytinkijärjestelmään ja sen suhteeseen talojen hallintaan. Tämän osan tavoitteena on tuoda esiin tutkimuskohteena olevan puhtaan talonpoikaiskylän elämää ja olosuhteita. Millaisia olivat talot ja muut viljelmät, miten niitä hallittiin sekä mil-laista elämä niissä oli. Osassa perehdytään kylään, taloihin, sukuihin ja talollisperheisiin, sekä talonpidon olosuhteisiin ja isojakoon liitty-

¹² KML 2,1§ tarkoittaa kiinteistöllä sellaista itsenäistä maanomistuksen yksikköä, joka kiinteistörekisterilain nojalla on merkittävä kiinteistönä kiinteistörekisteriin.

viin asioihin. Osassa tehdään selkoa myös isojakoon johtaneista olosuhteista yleensä. Osan asiat ovat merkityksellisiä isojaon niihin mukanaan tuomien muutosten selvittämiseksi ja ymmärtämiseksi.

Toisen ja kolmannen osan keskeinen sanoma on tuoda esiin isojakoja edeltäneitä ja jaon aikaisia olosuhteita talonpoikaiskylässä. Tavoitteena on selvittää menneisyyden nykyisyyttä eli tapahtuman aikaisia olosuhteita ja näin ymmärtää paremmin ajan toimintaa ja talonpoikaiskylän elämää isojaon muutoksissa. Olosuhteiden ohella on tärkeää paneutua kylä- ja talo-käsitteisiin ja niiden sisältöön kiinteistöjen ja maanmittauksen näkökulmasta katsoen. Tiedostan hyvin historian tietämykseni vajavaisuuden pyrkiessäni luomaan eheää kuvaa taloihin ja talonpoikien elämään liittyvästä kehityksestä isojakoon tultaessa sekä jaon vaikutuksen aikaan.

Kolmannessa osassa siirrytään lähemmäksi tutkimusaluetta. Siinä selvitetään Lammin pitäjän Lieson kylän asemaa ja talokohtaista sisältöä. Paneudutaan lähemmin alueen isojaon aikaisiin olosuhteisiin 1700-luvun loppupuoliskolla sekä muutokseen johtaneeseen olojen ja väestön kehitykseen. Osan tavoitteena on selvittää jo varsin seikkaperäisesti tutkimuskylän tilannetta ja talokohtaisia oloja isojaon alkaessa ja sen aikana. Osa on tärkeä isojaon alkamisajan tilanteen konkretisoimiseksi ja tutkimuksen lähtötilanteen selvittämiseksi.

Neljäs osa on tutkimuksen keskeisin osa, jossa kiteytyy tutkimus. Siinä selvitetään talojen jakautuminen ja tilojen muodostuminen. Miten ja minne sekä millaiseksi muodostui kylän uudisasutus. Osassa saadaan vastaukset aikaisemmin mainittuihin tutkimuskysymyksiin eri osa-alueiden näkökulmasta katsottuna. Tutkimuksen yhteydessä ilmenee tarkemmin, mitä erilaisia tietolähteitä kysymysten vastauksia kehiteltäessä on käytetty.

Viidennessä osassa pureudutaan tutkimuksen johtopäätöksiin ja niiden merkitykseen. Ovatko tulokset mahdollisesti sovellettavissa laajemmin isojakoihin? Osan lopussa paneudutaan vielä tutkimuksen rajoituksiin ja niiden mahdollisiin vaikutuksiin itse tuloksiin sekä lisätutkimusehdotuksiin. Kuudennessa osassa suoritetaan yhteenveto tutkimuksesta. Tutkimuksen rakenne ilmenee kootusti seuraavasta kaaviosta.

1. osa Johdanto ja tutkimustehtävä	
2. osa Maareformeista ennen isojakoa ja maan hallinnasta ja omistusoloista sekä talonpoikauskylän elämästä ja isojaoista pääpiirteissään.	
3. osa Tutkimusalue ja sen talorakenne ja muutospaineet sekä olosuhteista isojaon aikaan.	
4. osa Tutkimuskysymyksiin vastaaminen eli isojaon vaikutuksen selvittäminen asutuksen muotoutumiseen.	
5. osa. Johtopäätösten teko ja niiden merkitys laajemmin sekä mahdolliset lisätutkimustarpeet.	
6. osa Yhteenveto.	

Kaavio 1. Tutkimuksen rakenneosat ja niiden liittyminen toisiinsa.

1.4 Tutkimusrajausten suorittaminen

Asian moniulotteisuudesta johtuen on aluksi välttämätöntä suorittaa tutkimusavaruuden selkeyttämistä. Rajauksien tavoitteena on tarkentaa tutkimusta ja saada siihen mukaan asiaan keskeisesti vaikuttavat seikat. Isojaon alkuun johtaneet olosuhteet ovat tietysti merkittäviä. Osa niistä juontaa juurensa 1700-luvun alkupuoliskolle. Ensimmäiset varsin perustellut kirjalliset selvitykset uuden jaon tarpeellisuudesta esitettiin jo 1740-luvulla. Isojakotoiminta pääsi alkuun 1750-luvun lopulla. Se kesti yli kaksi vuosisataa. Jaon kohteena on ollut koko valtakunta. Näin isojako oli niin ajallisesti kuin alueellisestikin varsin mittava maareformi. Tutkimuksen kohde on rajattu yhden maaseutukylän isojakoon. Tätäkin rajausta on edelleen tarkistettava. Tärkeimmät lisärajaukset ovat alueellinen täsmentäminen ja ajallinen raja. Tuloksen kannalta merkittävää on myös tutkimusaineisto.

1.4.1 Tutkimuksen alueellinen rajaaminen

Tämän tutkimuksen kohteena on nykyisillä hallinnollisilla rajoilla ilmaistuna Etelä-Suomen läänin, Lammin kunnan Lieson kylä sekä siitä Padasjoen kuntaan siirretty osa samaa Lieson kylää. Lieso on edelleen koko Lammin pitäjän laajin rekisterikylä¹³. Rekisteriyksiköt merkittiin numeroituina aikanaan maakirjaan ja sen jälkeen maarekisteriin pitäjittäin aakkosjärjestyksessä¹⁴. Tutkimuksen kyläalue käsittää pitäjän pohjoisosan ja sijaitsee alueen keskellä olevan Kuohijärven ympärillä. Seutu on osa keskeistä Hämettä ja läntistä Suomea (kuva 1). Alueen kuuluminen jo keskiajalla itsenäiseksi muodostuneeseen

¹³ KML 2,5§ tarkoittaa rekisterikylällä niiden rekisteriyksiköiden muodostamaa kokonaisuutta, jotka on merkitty kiinteistörekisterissä samaan kylään.

¹⁴ Hyvönen 1998. s.12.

kyläyhteisöön ja kylään oli koko alueen asutuksen muodostumisen kannalta merkittävä asia. Kylän asuma-alue oli varsin tiivis. Sen koko yhteinen hallinta muodosti voimakkaita sosiaalisia sidonnaisuuksia, jotka vaikuttivat isojaon jälkeiseen asutuksen syntymiseen.

Kuva 1. Lammin pitäjä ja sen naapurikunnat sekä naapuriseurakunnat. Vanaja liitettiin vuoden 1967 alusta Hämeenlinnan kaupunkiin. Kosken nimi on nykyään Hämeenkoski ja Luopioinen on liitetty 1.1.2007 alkaen Pälkäneen kuntaan.

(Lähde: <http://www.genealogia.fi/historia/mini.php?srk=273>).

Oma kirkkoherra Lammilla on ollut jo ainakin vuonna 1410. Pitäjään on kuulunut kappelina nykyinen Hämeenkosken seurakunta. Aikaisemmalta nimeltään Kosken Hl seurakunta itsenäistyi Lammin kappelista vuonna 1894. Kuntana Koski Hl on perustettu 1865. Sekä kunnan että seurakunnan nimet muutettiin Hämeenkoskeksi 1900-luvun lopulla. Hauho kuuluu Hämeen vanhimpiin seurakuntiin. Siihen kuuluivat kappeliseurakuntina tutkimusalueen naapurit Luopioinen ja Tuulos. Luopioinen erotettiin itsenäiseksi seurakunnaksi vuonna 1880 ja sen jälkeen kahden vuoden kuluttua Tuulos. Luopioinen on ollut 1434 vain kylä. Oma kirkkoherrakunta Luopioisista tuli 10.6.1880. Luopioinen ja myös Tuulos tulivat vuosisadan lopulla kuulumaan kappeleina Hauhoon¹⁵. Padasjoen seurakunta ja hallintopitäjä ovat syntyisin keskiajalta, vuodelta 1442 löytyneen merkinnän mukaan. Vuodelta 1558 olevan tiedon mukaan Kuohijoki kuului Lammin emäseurakuntaan kaikkien muiden Luopioisten kylien kuuluessa Hauhoon¹⁶.

Lieson kylä on ollut yhteiskunnalliselta rakenteeltaan traditionaalinen talonpoikaisyhteisö. Aatelista ei alueella ollut. Ei ollut myöskään rälssimaata. Kylän muodostivat talonpojat yhteisöineen. Vanhin asumakylä on sijainnut Kuohijärven eteläpäässä. Jaon aikana muodostui kolme uutta asumakylää. Ne ovat Avuskulma Kuohijärven pohjoispään länsipuolella ja Isokulma järven itäpuolella sekä Neroskulma Nerosjärven pohjoispuolella. Yhdessä niitä kutsuttiin kirkonkirjoissa Järventaustan kyläksi. Ilmiasultaan samantyylinen nimitys löytyy vielä Alannejärven kaakkoispuolelta Kuohijärveen ulottuvan pienen niemen alueena. Seutu on saanut nimekseen ”Pitkälänkulma”¹⁷ (katso liite 1. Osa 1c).

¹⁵ Palmroth 1929. ss.14-15.

¹⁶ Suvanto 1985. s.577.

¹⁷ Peruskarttalehti 213402D.

Nerosjärven ja Kuohijärven välisen joen varrelle muodostui 1780-luvulla sahan läheisyyteen Porraskosken asumakylä. Se on pääasiassa Nuhkalan yksinäistalon sekä Vähän-Evon kylän alueella. Pieni osa kuuluu myös Lieson kylään. Porraskoski on muodostanut oman asumakylän jo 1780-luvulla seurakunnan väestökirjanpidossa¹⁸.

Tämä tutkimus on edelläolevan perusteella rajattu koskemaan yksinomaan Lieson kiinteistörekisterikylän aluetta. Pieni Porraskoskeen kuuluva osa jää tutkimusalueen ulkopuolelle. Lieson kylästä eri aikoina Padasjokeen siirretyt alueet Neroskulmalla kuuluvat tutkimuksen piiriin. Lieson kylään kuuluu lisäksi pieni enklaavi eli ulkopalsta runsaan sadan metrin päässä emäkylän rajasta etelään Porkkalan kartanon ympäröimänä. Palsta lohkottiin 16.1.1937 rekisteröidyssä lohkomisessa Yli-Pietilän tilasta 17,1 hehtaarin suuruiseksi Kanastenmaan tilaksi 1:27¹⁹. Enklaavi kuuluu tutkimusalueeseen.

1.4.2 Tutkimuksen ajallinen rajaaminen

Isojaon kartta valmistui ja jaon toteuttaminen Lieson kylän ja Nuhkalan yksinäistalon sekä Luopioisten pitäjän Kuohijoen kylän muodostamassa Lieson jakokunnassa alkoi vuonna 1786. Lähes koko jakokunnan alue oli ajan tilussijoitusten olosuhteista johtuen yhteistä. Näin alueelle ei päässyt juuri ollenkaan syntymään torppari- tai uudistaloasutusta ennen isojakoa. Isojaon myötä ja sen jälkeen syntyneet torpat muodostuivat itsenäisiksi tiloiksi pääasiassa vasta itsenäisyytemme alkuvuosina annettujen lunastuslakien perusteella. Muutamia torppia muodostettiin omiksi tiloikseen jo ennen lunastuslakeja. Osa

¹⁸ Lammi, Rippikirjarulla n:o 163 vuosilta 1780-1784. Ei sivunumeroita.

¹⁹ Maanmittauslaitoksen arkisto, Lammi.22:173.
Peruskarttalehdet 213402C ja 2134 05A.

torpista jäi kokonaan itsenäistymättä. Torppien syntyajat painottuvat isojaon aikaan ja sitä seuranneisiin vuosikymmeniin.

Tutkimuksen kohteena oleva ajan ydinjakso alkaa vuodesta 1786, ja loppuu vuonna 1806 tapahtuneeseen isojaon päättymiseen. Silloin rekisteröitiin talot ja niiden osittamiset. Tarkempaan analysointiin on otettu lisäksi lyhyehkö aika ennen isojakoa samoin kuin lyhyt isojaon jälkeinen aika. Isojaon jälkeen maanmittaustoiminta oli koko 1800-luvun ajan varsin vähäistä. Vain muutamia halkomisia ja torppien itsenäistymisiä tapahtui. Tilajärjestelmän muutosten osalta on osittamistapahtumia käsitelty torppien itsenäistymiseen asti 1930-luvulle.

1.4.3 Tutkimuksen lähdearkistoja

Lieson jakokunnan isojaon päättymisestä tuli kesäkuussa 2006 kulu-neeksi 200 vuotta. Näin ollen aiheen käsittely tapahtuu sen historialli-sen luonteen vuoksi arkistojen perusteella. Tutkimus perustuu koko-naisuudessaan kirjalliseen dokumenttiaineistoon. Arkistojen avulla voimme nähdä jotakin entisajasta. Yhtenäistä elämän ajankuvaa ei löydy mistään. Entisaika on täydellisesti menneisyyttä. Siirtyminen sinne on mahdotonta. On rakennettava menneisyyden nykyisyydessä isojakoon johtaneet olosuhteet sekä jaon tulokset ajasta säilyneiden jäänteiden avulla. Rohkenen kutsua isojaosta kertovaa uudistettua karttaa ja alkuperäisiä isojakoasiakirjoja informaatioaspekteinakin jäänteiksi. Ne ovat menneisyydestä säilyneitä merkkejä. Merkittävän lisän entisajan tapahtumien ymmärtämiseen antaa kylän ja ihmisten elämän olosuhteisiin perehtyminen. Sen suhteen on turvauduttava yleisiin tutkimuksiin ja jakoasiakirjojen kuvauksiin.

Osa menneisyyden tietolähteistä on syntynyt hallintoa palvelevissa kontrolloiduissa olosuhteissa. Niistä on koottava tutkimusaikaa valaiseva kokonaisuus. Tällaisina alkuperäislähteinä on tarjolla käytettäväksi kaksi arkistokokonaisuutta. Näitä tutkimusajan virkavastuulla syntyneitä asiakirjoja pidetään jäänteitä parempina menneisyyden kertojina²⁰. Merkittävin tietovarasto on tietysti maanmittausarkisto. Se muodostaa tutkimuksen rungon. Arkiston aineisto kertoo taloista ja tiloista sekä kiinteistönmuodostuksesta ja yksiköihin liittyvistä omistaja- tai haltijatiedoista. Maanmittauslaitoksella on ollut poikkeuslupa omaan arkistonmuodostamiseen. Nämä arkistot ovat palvelleet lähinnä laitoksen käytännön maanmittaustoiminnan tarpeita. Ne ovat antaneet perusaineiston suoritetuille maanmittaustoimituksille²¹.

Arkisto sisältää maanmittaustoimituksiin liittyvät asiakirjat ja kartat isojaosta alkaen. Tämä alkuperäisaineisto on vuoden 2005 aikana siirretty 1.1.1991 lakkautettujen läänien pääkaupunkien maanmittauskonttoreiden arkistotiloista Jyväskylän maakunta-arkiston yhteyteen perustettuun ”Maanmittauslaitoksen arkistoon”. Keskusviraston tiloissa Pasilassa sijainnut isojakoja edeltävä aineisto on siirretty Kansallisarkistoon. Talojen ja tilojen muodostuminen ja sen eri vaiheet ilmenevät alueen maanmittaustoimintaa selvitetäessä. Torppien synty selviää alueen rippikirjoista ja mahdollinen itsenäistyminen kiinteistörekisteristä ja sen merkintöihin johtaneista ositustoimituksista. Omistajat ilmenevät maanmittausasiakirjoista ja tuomiokuntien arkistoista.

Maanmittausasiakirjoihin ja karttoihin liittyvät oleellisena osana kiinteistöjen luetteloinnit ja rekisteröinnit. Niistä maakirja on vanhin. Se sai alkunsa kuningas Kustaa Vaasan esityksestä lokakuussa vuonna 1524 Vadstenan herrainpäivillä säätyjen päätöksellä. Maakirjat liitty-

²⁰ Heikkinen 1996. s.74.

²¹ Oja 1962. s.12.

vät taloihin verotuksen kautta. Västeråsin valtiopäivillä 1524 määrättiin verotusta uudistettaessa laadittavaksi luettelo maalla olevista kiinteistöistä suoritettavista veroista. Päätöksen seurauksena valmistuivat maamme ensimmäisinä maakirjoina vuonna 1539 Hämeen maakirjat²². Niistä löytyvät pitäjän ja kylän nimien kohdilta talojen verotuksen perusteita kuvaavat koukkuluvut ja jousiluvut. Niiden ohella ovat mainittuina talojen omistajien nimet. Maakirjat menettivät merkityksensä vasta maaverojen lakatessa 29.11.1924/295 annetun lain mukaan. Eri maakirjojen sisältö vaihteli vuosisatojen aikana esimerkiksi talojen omistajien tai hallintatietojen suhteen. Maakirjat muodostuivat historiallisesti varsin merkittäviksi asiakirjoiksi. Niiden pito lakkasi vuoden 1953 alusta. Maakirjaa ei sensijaan ole kumottu koskaan²³.

Maakirjaa seuraavana tilarekisterinä alettiin 14.11.1812 annetun päämaanmittauskonttorin ohjesäännön mukaan pitää maakirjarekisteriä. Se sisälsi maakirjatietojen lisäksi tarkempia tietoja tiluslajeista. Seuraavana rekisterinä oli maarekisteri. Sen pitäminen alkoi 1800-luvun lopulla ja säädöksiä tarkistettiin edelleen 1916 ja 1951 tapahtuneissa jakolainsäädännön uudistamisissa. Maarekisteriä pidettiin manuaalisesti kunnittain erillisinä kirjoina. Maakirjalla ja maarekisterilläkään ei ole ollut julkista luotettavuutta. Sen merkintöjä ei ole vahvistettu eikä lainvoimaistettu. Merkintöjä vastaan on voitu esittää vastatodisteita²⁴. Tässä tutkimuksessa on käytetty pääasiassa maarekisterin tietovarastoja eli maarekisterikirjoja kiinteistörekisterin sijasta.

Toinen merkittävä arkistokokonaisuus on kirkollinen lähdesarja. Sitä voidaan käyttää apuna kartta-aineiston tulkinnessa. Papisto tunsii ilmeisen hyvin seurakuntansa ihmiset. Näin talojen asukkaista kertovia historiankirjoihin perustuvia rippikirjoja voidaan perustellusti pitää

²² Jutikkala 1958. s.64.

²³ Hyvönen 1998. s.139. Haataja 1949. s.808 ja s.822.

²⁴ Hyvönen 1998. ss.140-141.

suhteellisen luotettavina. Historiankirjoja ovat alkuperäisinä säilyneet luettelot kastetuista ja vihityistä sekä kuolleista. Lammin seurakunnan väestökirjanpito alkaa näillä historiankirjoilla vuodesta 1746. Asutuksen kehittymisestä kertovat rippikirjat alkavat seuraavalta vuosikymmeneltä. Rippikirjat ovat kylä- ja talokohtaisia asukasluetteloita. Niiden avulla pappi pyrki seuraamaan alueen asukkaiden liikkuvuutta ja kirkossakäyntejä²⁵. Lammin kirkonarkistosta ilmenee tarkemmin maakirjatalojen jakautuminen sekä uusien torppien syntyminen. Näistä tietovarastoista löytyvät tiedot talojen haltijoista ja muista asukkaista sekä perhekokonaisuuksista ja kunkin ihmisen elämänvaiheista koko elinkaaren ajalta asumispaikkoineen ja muuttoineen. Lammin ohella on osittain turvauduttava tutkimusalueen sijainnista johtuen myös naapuriseurakuntien arkistoihin. Asukkaiden sosiaalinen asema ja ajankohdan elämän olosuhteet ansainnevat tutkimuksessa oman tarkasteluosuutensa. Monet määräykset heijastuivat voimakkaasti talollisten perheisiin.

Keskeisten arkistokokonaisuuksien täydennykseksi on olemassa lukuisia muita arkistoja. Sellaisina mainittakoon virkataloihin liittyvät asiakirjat Kansallisarkistossa, Hämeenlinnan maakunta-arkistossa sekä tuomiokuntien arkistot. Kukin näistä lähderyhmistä valaisee tutkittavaa asiaa eri näkökulmista. Niitä on mahdollista käyttää ainakin muutamissa yksittäistapauksissa. Näin arkistojen yhteishyödyntäminen auttaa antamaan tutkimukselle hyvän raamituksen ja yksiselitteisemmät tulokset. Kohdearkistojen annin ohella olen ehkä tavanomaisesta laajemmin pyrkinyt tuomaan esille isojakoa edeltänyttä ja jaon aikaista elämää ja siihen johtaneita tapahtumia. Isojaon toimittaminen ja sen merkitys muuttuvat paremmin ymmärrettäväksi, kun tämä merkittävä maareformi kytketään osaksi niitä konteksteja, tilanteita ja olosuhteita, joista tapahtuma johtui ja joiden puitteissa se suoritettiin.

²⁵ Karskela 1992. s.29.

1.5 Sarka- ja isojakojen kylätutkimuksia

Maanviljelys ja siihen oleellisesti liittyvä eläinten pito 1700-luvulla ja vielä 1800-luvun ensimmäisellä puoliskollakin oli maamme yleisin elinkeino. Vuonna 1815 oli maanviljelysväestön määrä Länsi-Hämeen rovastikunnassa 83,4 prosenttia koko maaseutuväestön määrästä ilman kaupunkiväestöä²⁶. Siksi on ymmärrettävää, että maataloutta ja siihen liittyvää väestöä on tutkittu hyvin runsaasti. Maaseudun keskeistä ja lähes ainutta elinkeinoa on selvitetty paljon. Näistä historiallisista tutkimuksista saa varsin hyvän yleiskuvan isojakoa edeltävästä ja jaon jälkeisestä ajasta. Tällaisia ovat mm. Arvo M. Soinisen (1974) ”Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle”. Myös maaseudun monikerroksisesta väestöstä on tehty samalta ajalta arvokkaita ja antoisia tutkimuksia. Talollisten osalta nousee yksi ylitse muiden. Se on Eino Jutikkalan ”Suomen talonpojan historia” eri painoksineen.

Torpparijärjestelmä liittyi oleellisesti isojakoon. Isojakoa edeltävänä aikana oli torppia syntynyt lähes yksinomaan suurten tilojen alueille työvoiman tarvetta tyydyttämään. Torpparijärjestelmän avulla osa työvoimasta saatiin paremmin sijoitetuksi pysyvämmiin paikoilleen. Työvoiman tarpeen tyydyttämisen lisäksi torpparit pääsivät hoitamaan omaa maatalouttaan. Ajan torppariväestöstä on tehty useita hyviä tutkimuksia. Ne ovat pääasiassa päivätyötorppia koskevia. Merkittävimpiä niistä ovat ainakin Edvard Gyllingin jo vuonna 1909 laatima ”Suomen torpparilaitoksen kehityksen pääpiirteet” ja Viljo Rasilan yhteiskuntahistoriallinen tutkimus vuodelta 1961 ”Suomen torp-

²⁶ Juusela 1907. s.7. Länsi-Hämeen rovastikuntaan kuuluivat Hauhon, Lammin, Padasjoen, Jämsän ja Korpilahden pitäjät sekä Tuuloksen, Luopioisten, Kosken Hl ja Kuhmoisten kappelit.

parikysymys vuoteen 1909”. Unohtaa ei sovi myöskään monia muita ansiokkaita tutkimuksia tehneitä ja niitä julkaisseita henkilöitä. Talonpoikien ja torppareiden sosiaalisiin suhteisiin ja avioliittoihin liittyviä tutkimuksia on myös muutamia. Sellaisia ovat mm. Maija-Liisa Heikinmäen laaja teos vuodelta 1981 ”Suomalaiset häätavat: talonpoikaiset avioliiton solmintaperinteet”. Turun yliopistossa on tehty joitakin alueellisia avioliittokäyttätymiseen ja maakauppoihin liittyviä pro gradu- ja laudatur-töitä.

Isojakoja edeltäneeltä sarkajakojen ajalta löytyy tutkittua tietoa erittäin vähän. Vaatimaton lukumäärä johtuu monesta seikasta. Yksi vähäisyyteen vaikuttava seikka oli jakojen suorittaminen. Sarkajakoajan olosuhteet saatiin aikaan talonpoikien itse suorittamien toimenpiteiden avulla. Vain harvoin jaon toimittajana oli maanmittari. Näin ollen kirjallisia dokumentteja tai karttoja ei ole olemassa monistakaan tapauksista. Mittaukset olivat tarpeellisia, mutta karttoja ei sarka- eli aurinkojakoa koskevassa lainsäädännössä mainittu²⁷. Sarkajaot tulivat vasta vuoden 1725 johtosäännön myötä maanmittarien tehtäviksi²⁸. Siksi maanmittausarkistoista löytyy vain muutama sarkajakoa kuvaava asiakirja. Yksi sellainen on Urjalan kymmenen taloa sisältävän Salmen kylän vuonna 1763 toteutettu sarkajako²⁹. Myös Maskun kunnan Kurittulan kylän sarkajaosta vuodelta 1693 löytyy kartta. Kylässä oli tuolloin kahdeksan taloa³⁰.

Teknillisen korkeakoulun ja joidenkin yliopistojen eri tason opinnäytetöistä löytyy muutamia tämän tutkimuksen aihealuetta käsitteleviä opinnäytetöitä. TKK:n maanmittausosastossa vuodesta 1909 tehtyjen

²⁷ Ekstedt 1987. s.17.

²⁸ Suoma 1958. s.5. Paloposki 1972. s.97.

²⁹ Jutikkala 1983. s.14/Mha:n arkistosignum: H 83 6/1. Arkisto on nykyään KA:ssa.

³⁰ Maanmittaus Suomessa 1633-1983. 1983. Väriliite.
Mha:n arkistosignum: A2b4. Arkisto on nykyään KA:ssa.

noin parintuhannen diplomityön joukossa on muutama isojakaja käsittelevä työ. Jotkut diplomityöt käsittelevät lisäksi isojakoon ja sen tutkimiseen läheisesti liittyviä maaseudun kiinteistöjä, niiden rekisteröintiä sekä maaseutukylien kiinteistörakennetta. Myös kylän merkityksiä erilaisissa maa- ja vesioikeudellisissa asioissa on käsitelty joissakin diplomitöissä³¹. Myöhemmät opinnäytetyöt ja väitöskirjat käsittelevät lähes poikkeuksetta alan kehittämiseen liittyviä projekteja. Niistä lähinnä tätä tutkimusta ovat tilusjärjestelyihin ja niiden uudistamiseen liittyvät väitöskirjat.

Helsingin yliopistossa tehdyistä tutkimustöistä löytyy muutamia isojakoon liittyviä pro gradu-tutkimuksia. Joitakin vastaavanlaisia pro gradu- tai laudatur-töitä löytyy myös Jyväskylän historian laitokselta ja Joensuun yliopistosta. Turun yliopiston historian laitoksella on tehty useita pro gradu- ja laudatur-tutkimuksia. Monet käsittelevät isojakoa lähinnä toimituksen sisällöllisestä käsittelystä pöytäkirjan tapaisesti kertoen. Muutamat tutkimukset liittyvät erilaisten torppien olemassaoloon sekä torpparien sosiaaliseen syntyperään.

Merkittävin tähän tutkimukseen liittyvä 1750-luvun olosuhteita kuvaava tutkimus on hauholaisen nimismiehen pojan Christopher Herkepaueksen Turun yliopistossa vuonna 1756 tekemä tutkimus ja väitöskirja Lieson naapurista Hauholta. Se on ”Historiallinen ja taloudellinen kuvaus Hauhon pitäjästä”. Paloposki korostaa Turun akatemian paikalliskuvauksia sisältävien väitöskirjojen reaalista lähdetietoa ja sen merkitystä paikallishistorian tutkimukselle. Esimerkiksi Hämeen tuon ajan taloudellisista oloista on niistä saanut valaisevan kuvan³². Jäljempänä oleva kyläkertomus Lieson jakokunnan oloista kohdassa 3.4 isojaon aikaan kohdentaa nämä tiedot tähän tutkimukseen.

³¹ TTK:n arkisto M. P1.

³² Paloposki 1972. s.181.

Lammin kunnan Lieson kylän alueelta ei sarkajakoa eikä isojakoa-
kaan kuvaavia tutkimuksia ole löytynyt. Alueeseen ja aiheeseen liit-
tyviä 1700-luvun dokumentteja ennen isojaon aikaa on löytynyt kol-
me. Kaksi niistä kuvaa Auxjärvenmaan ja Porastenmaan katselmuksia
vuodelta 1753 uudistalon muodostamiseksi. Yksi kuvaa Lieson kylän
koillisosassa Kauttisjärvestä pohjoiseen sijaitsevan Rääängenin (Ra-
janiityn) rajankäyntiä Lammin Lieson ja Padasjoen Auttoisten kylien
välillä. Rajankäyntikartta laadittiin vuonna 1743 perustuen 6.7.1564
annettuun tuomioon³³.

Perinteinen maatalous oli tutkimusajankohtana hyvin työvaltaista. Ta-
lonpitoon liittyi lukuisia eri väestöryhmiä. Isäntäväen ohella oli mm.
torppareita ja palkollisia sekä itsellisiä. Tässä tutkimuksessa ei pa-
neuduta maattomiin väestöryhmiin. Lieson kylän asujaimisto ja sosi-
aaliset suhteet sekä ruokakunnan koostumus ja avioitumiset eri väes-
töryhmien välillä tulevat esille uudisasutuksen puitteissa.

³³ KA. Mha. H 38-1, H 38-2 ja H 38-3.

2 Maareformit ja talonpoikaishäyrylään taustat

Maa käsitteenä on varsin monisisältöinen ilmaisu. Tässä tutkimuksessa maalla tarkoitetaan maan käyttöä maa- ja metsätalouteen, sekä maan ja veden antamien hyödyntämiseen. Maan ja vesistöjen muodostamia alueita tarkastellaan pääasiassa kiinteistöyksiköiden näkökulmasta. Talolla tarkoitetaan kokonaista talonumeroa. Tila on talon ositettu osa ja itsenäinen kiinteistörekisteriyksikkö. Maakirjatalokäsitteellä olen halunnut ilmaista talon olemusta ennen isojakoa. Viljelmällä tai maatilalla ymmärretään käyttöyksikköä, joka muodostuu yhdestä tai useammasta samalle omistajalle tai haltijalle kuuluvasta talosta tai tilasta tai mahdollisesta muusta alueesta.

Maa-alue on muokkautunut aikojen kuluessa erilaisiksi kiinteistöiksi ja niiden muodostamiksi kiinteistöjaotuksen järjestelmiksi. Maakirja ja maarekisteri sekä kiinteistörekisteri ovat tällaisista tuttuja esimerkkejä. Ennen talojen rajoilla tapahtunutta ulottuvuuden määrittämistä, mittana olivat erilaiset veron suuruutta ilmaisevat luvut tai kylvö- ja satomäärät. Manttaali lienee tutuin maassamme käytetty veroluku. Kiinteistöjärjestelmien kehitys tapahtui aikoinaan maaverotuksen ohella myös maareformien muodossa. Ilmeisesti pitkäaikaisin talojen mitattavuuksien määrittelijä oli sarkajako. Talokohtaisia alueellisia rajauksia ei sarkajaan aikaan ollut. Talon ulottuvuus oli abstraktinen³⁴. Alueellinen määrittely tuli käyttöön vasta isojakon vaikutuksesta. Siinä kiinteistöt saivat alueelliset ulottuvuudet, ja ne merkittiin maastoon rajoilla ja rajamerkeillä. Ruotsissa tätä isojaoissa syntynyttä kiinteistöjaotusta on kutsuttu ”maanmittaustekniseksi kiinteistöjaotukseksi”³⁵.

³⁴ Pietilä 1981. s.16.

³⁵ Pietilä 1981. s.18.

2.1 Maan hallintaa

Maan monenlainen hallinta ja verotus ovat kautta aikojen olleet läheisessä yhteydessä toisiinsa. Samalla maan omistusoikeuden käsite ja sisältö ovat vaihdelleet suuresti. Maamme talonpojat olivat kuuluneet Ruotsiin ennen autonomian aikaa noin puoli vuosituhatta. Näin omistamisen kehityksen virtaukset kulkeutuivat Suomeen Ruotsin mukana. Jutikkalan mukaan yksityisesti ja yhteisesti omistetut tilukset eivät ole vastakohtia. Maat olivat hänen mukaansa toisaalta omistajaa vaille olevia ja valtaamattomia alueita tai toisaalta tilapäisesti tai pysyvästi omistettuja³⁶. Maanomistuksen alkukehitys onkin ollut ilmeisen monimuotoinen ja poikkeava eri maankäyttölajien suhteen.

Jo ennen 1800-lukua on esitetty, että yhteisomistus on ollut alkupeäinen maan ensimmäisessä asuttumisessa esiintynyt omistusoikeuden muoto³⁷. Tämän opin mukaan asutus oli tapahtunut kylittäin ja omistus oli kylän perheiden yhteisomistusta. Ruotsissa on 1700-luvulla esitetty käsitys asutuksen syntymisestä yksinäistalon muodossa. Kylä syntyi yksinäistalon jakauduttua tai lähekkäin olevien talojen liittyttyä talouskokonaisuudeksi. Jutikkala toteaa, että tutkijoilla on ollut aikoihin eri käsitys maanomistuksen alkuvaiheista. Yleisen hyväksymisen on kuitenkin saanut se käsitys, jonka mukaan ”heimo” otti ensin maan haltuunsa ja jakoi sen ”sukujen” kesken³⁸. Tällöin suku omisti maata yhteisesti ja myös viljeli sitä yhteisesti. Vähitellen siitä kehittyi yksityisempi omistus aluksi nautintojen muodossa ja edelleen omistuksen muodossa.

³⁶ Jutikkala 1946. s.17.

³⁷ Haataja 1940. s.7.

³⁸ Jutikkala 1946. s.16.

Jakamaton täysi talo on ollut jo keskiajalla vanhin ja yksinkertaisin maan omistamisen ja verotuksen yksikkö. Maan arvo muodostui vain asuinpaikasta. Sitä kutsuttiin Ruotsissa sanalla ”bol”. Se jäi taloalueen nimeksi ja tuli Ruotsissa myös veroyksiköksi. Bol esiintyi myös maamme alueella vanhemmalla keskiajalla erityisesti lounaisosissa maata. Se sai vähitellen alueellisesti eri arvoja verotuksessa samasta nimityksestä huolimatta³⁹. Bol merkitsi myös perheen viljelmää⁴⁰. Nimi elää edelleen Suomessa böle-muotoisena.

2.1.1 Yksinäistalo vai kyläasutus

Maamme maanomistusoikeudelliset olot poikkeavat monista Keski-Euroopan maiden järjestelmistä. Meillä on pohjana yksinäistalojärjestelmä kyläjärjestelmän sijasta. Siinä on edelleen tarkempana perustana talojärjestelmä palstajärjestelmän sijasta⁴¹. Yksinäistalojärjestelmällä Haataja tarkoittaa tässä yhteydessä talojen sijaitsemista toisistaan erillään tonttipaikan ollessa mahdollisuuksien mukaan koossa olevien tilusten yhteydessä. Kyläjärjestelmä taas tarkoittaa talojen olemista kaupunkimaisesti kukin omilla tonttialueillaan ja viljelysten sijaintia taloasutuksen ympärillä. Samassa yhteydessä Haataja edelleen toteaa Suomen asuttamisen tapahtuneen osittain kylittäin ja osittain yksinäistalojen muodossa. Kiinteä asutus alkoi muotoutua vasta siirryttäessä maan viljelyyn. Koko heimo ei enää silloin ollut yhdessä. Esimerkiksi germaanien keskuudessa tämä siirtyminen on tapahtunut kyläkunnittain. Poikkeustapauksissa on tullut kysymykseen yksinäistalojärjestelmä. Sitä on havaittavissa vasta myöhemmällä ajalla, kun asutus vanhoilta keskuspaikoilta siirtyy kauemmas. Kukin suku tai

³⁹ Voionmaa 1912. ss.186-189.

⁴⁰ Vuorela 1977. s.138.

⁴¹ Haataja 1936. s.312.

perhekunta asettui sopivalle paikalle rakentaen asunnon ja nauttien ympärillä olevaa maata.

Kyläkunnan elämään liittyi entisaikoina paljon yhteistä toimintaa. Viljelystyöt saatettiin suorittaa yhtenäisesti ja sato jaettiin osakkaiden kesken, jolloin useimmiten työ oli jakoperusteena. Tutkijat ovat yleensä sitä mieltä, että maanomistusoikeus on kaikilla kulttuurikansoilla ollut luonteeltaan kollektiivista⁴². Siitä kehitys on vähitellen vienyt yksityiseen maanomistusoikeuteen. Tässä kehityksessä on huomattavissa kolme toisiaan seuraavaa astetta.

Ne ovat⁴³:

- Yhteinen omistus ja yhteinen nautintaoikeus.
- Yhteinen omistus ja yksityinen nautintaoikeus.
- Yksityinen omistus ja yksityinen nautintaoikeus.

Tämän mukaan varhaisin asutus on yleensä tapahtunut kyläasutuksen muodossa. Useammat perheet yhdessä ovat perustaneet maanviljelyskylän, jossa maat ovat olleet kylän yhteisiä ja viljelystyöt on suoritettu yhdessä ja niin ikään yhdessä nautittu viljelystyön tulokset. Toisena vaiheena oli maiden vuorovuositainen nautinta. Siitä oli vähäinen muutos siirtyä maan jakamiseen pysyvästi kullekin perheelle. Tätä vuorovaihtoista järjestelmää edusti tilussijoitus, jota kutsuttiin ns. hamarjaoksi eli vasarajaoksi⁴⁴. Muutos vaiheesta toiseen tapahtui vähitellen. Kehitys oli lisäksi eri tiluslajien osalta hyvin eriaikaista. Myös Jutikkala pitää luonnollisena yksinäisten maanviljelysperheiden liittymistä kyläkunniksi. Kylät muodostivat vähitellen edelleen laajempia hallinnollisia ja oikeudellisia kokonaisuuksia⁴⁵.

⁴² Grotenfelt ym. 1910. s.538.

⁴³ Grotenfelt ym. 1910. s.538.

⁴⁴ Haataja 1949. s.3.

⁴⁵ Jutikkala 1946. s.16.

Kyläkunnan sisällön muodostumisessa oli seuraavat vaihtoehdot⁴⁶.

- Yksinäistalo.
- Yksinäistalo ja sen lähelle jälkeensä perustetut muut talot.
- Yksinäistalon jaon kautta syntyneet uudet talot.
- Edellä kahdessa kohdassa mainituilla tavoilla syntyneet talot.

Nämä vaihtoehdot osoittavat kylän perustekijäksi yksinäistalon. Sitä Wiiala pitää suomalaisen maatilan perusmuotona. Kolmannessa kohdassa mainittu jakaminen tapahtui määräosuuksien mukaan. Jakotapa on maamme vanhin osittamistapa⁴⁷. Kylän yhteisiksi luokiteltiin metsät ja laajahkot luonnonniityt ja vesialueet, joihin eivät yksittäiset talot olleet uhranneet työtä⁴⁸.

Itä-Suomen asutus muodostui maamme läntistä asutusta myöhemmin. Kyläasutusta tiedetään olleen jo 1500-luvulla. Etelä-Karjalassa oli isojaakin taloryhmiä. Niiltä puuttui useimmiten kehittyneelle kyläläitokselle tunnusomainen tilusyhteys. Taloryhmät olivat asutuskasaumia. Ne eivät muodostaneet taloudellisia yhtymiä. Laatokan viljavilla ranta-alueilla asutus taas muistutti enemmän Länsi-Suomen oloja. Savossa ja Pohjois-Karjalassa oli laajalti ns. supra-akvaattisia alueita eli geologiassa vedenpinnan yläpuolella syntyneitä muodostumia. Alueille syntyi varsin hajallaan olevaa asutusta. Vaarojen laet olivat viljavampia kuin alemmat veden huuhtelemat alueet⁴⁹.

Maamme asutuksen synnystä on edelläolevan mukaan hiukan toisistaan poikkeavia näkemyksiä yksityistalon ja kyläasutuksen välillä. Merkittävää asiallista ristiriitaa ei ilmaisujen kesken asiakokonaisuudesta kuitenkaan voida esiin nostaa.

⁴⁶ Wiiala 1952. s.190.

⁴⁷ Wiiala 1952. s.211.

⁴⁸ Wiiala 1952. s.190.

⁴⁹ Jutikkala 1942. ss.202-203.

2.1.2 Omistusoikeuden luonne

Ruotsin varhaisimpana omistusoikeuden muotona on pidetty odaalisen omistusoikeuden aikaa⁵⁰. Tälle omistusoikeudelle oli ominaista vahvuus. Se oli yksinkertaista muodoltaan ja välitöntä sekä vapaa lähes kaikista julkisen vallan ja yhteiskunnan rajoituksista⁵¹. Se vallitsi maakuntalakien ja maanlakien aikana 1500-luvulle asti. Korpijaakon mukaan nimitys on periytynyt maakuntalaeista ja se on lakien käyttämä oikeusaseman nimike. Odal koostuu muinaisesta sanaparista. Od= Audr= egendom= omaisuus. All= full= täysi. Odal merkitsee siis täydellistä omistusoikeutta. Sille oli ominaista, että sen sisältö oli sama, olipa oikeuden subjektina talonpoika tai rälssimies tai kruunu⁵². Maan oli henkilö aikoinaan vallannut. Myöhemmin se oli siirtynyt perintömaana sukupolvelta toiselle. Ruotsin lait ovat pyrkineet takamaan perintömaan pysymisen suvuilla. Sen siirtyminen pois on ollut hankalaa. Tällaisiin piirteisiin vedoten tutkijat ovat puhuneet samanarvoisten yksilöiden muodostamasta talonpoikaisyhteiskunnasta. Odaaliseen omistusoikeuteen kuuluivat vähäiset rajoitukset kruunun ja yhteiskunnan taholta. Se oli myös saantoon perustuvaa omistajahalintaa, mistä kehittyi maan tavan kautta lakisääteinen ominaisuus⁵³.

Odaalisen kauden omistusoikeus murtui vähitellen, kun kruunun maaverotus vakiintui ja rälssisukujen verovapaus muuttui perinnölliseksi ja ratsupalveluksesta riippumattomaksi⁵⁴. Hyvönen näkee odaalisen ja feodaalisen omistusoikeuden välillä ”Luontaistaloudellisen omistusoikeuden”⁵⁵. Se oli yhtenäinen ja vahva omistusoikeus.

⁵⁰ Kekkonen ym. 1986. ss.29-30, s.36. Hyvönen 1998. s.82.

⁵¹ Hyvönen 1998. s.82.

⁵² Korpijaakko 1989. ss.235-237.

⁵³ Hyvönen 1998. s.82.

⁵⁴ Korpijaakko 1989. s.256.

⁵⁵ Hyvönen 1998. s.84.

Lähes täysin päinvastainen odaaliseen omistusoikeuteen verrattuna oli sen jälkeen kehittynyt feodaalipolitiikan aikakausi. Se alkoi ennen 1500-luvun puoliväliä. Tänä Kustaa Vaasan aikana (1523-1560) omistusoikeuden sisältöä rajoitettiin huomattavasti. Feodaalisen periaatteen mukaan kaikki maa ja vesistöt ja niiden tuotteet kuuluivat viime kädessä Jumalalle, kuninkaalle ja Ruotsin kruunulle Kustaa Vaasan 20.4.1524 antamassa kirjeessä selitettynä. Feodalistisen käsityksen mukaan perintötalollisilla oli taloihinsa perinnöllinen käyttöoikeus. Sitä saattoi vielä heikentää veronmaksukyvyyn väheneminen ja lopulta asutuksi tai asumattomaksi autiotaloksi muuttuminen. Kruununtalollisilla oli lähes perinnöllinen asumisoikeus taloissa. Rälssitalonpoikien asema oli ehkä vieläkin huonompi. Heitä ei luettu 1720-luvulla talonpoikiin vaan lampuoteihin⁵⁶.

Länsi-Euroopassa keskiajalla vallinneen feodalistisen järjestelmän aikaan omistusoikeus nähtiin kahtena osana. Feodalismi liittyi läheisesti läänityslaitokseen. Eino Jutikkala katsookin feodalismin 1600-luvulla lahjoitusmaiden kautta kehittyneeksi läänityslaitokseksi⁵⁷. (Latinan sana ”feudum l. feodum” merkitsee lääniä tai läänitystä). Suuntaukselle oli tunnusomaista poliittisen vallan ja sotalaitoksen johtamisen sekä oikeudenhoidon kohdistuminen yhteiskunnan ylimmille kerroksille maatalousvaltaisessa omavaraistaloudessa. Taustalla oli oppi omistusoikeuden jakautumisesta. Omistusoikeuden toinen osa oli käyttöoikeus eli *dominicum utile*. Se merkitsi oikeutta asua tilaa ja viljellä sitä. Toinen osa oli varsinainen omistusoikeus eli *dominicum directum*. Se sisälsi oikeuden maan tuottoon⁵⁸. Maa oli kruunun omistamaa ja talonpoika oli vain tilan viljelijä kruunun luovuttaman nautinto-oikeuden perusteella. Talonpojan perinnöllistä käyttöoikeutta

⁵⁶ Combi 1972. s.421 ja Vuorela 1981. s.226. Lampuuti oli alkuaan rälssimaahan kuuluvan kokotilan vuokraaja.

⁵⁷ Eskola 2006. s.15.

⁵⁸ Ylätaalo 2004. s.77.

kutsuttiin perintö- tai sukuoikeudeksi. Perintötalonpoikaa voitiin kutsua kruunun lampuodiksi ja rälssitalonpoikaa vastaavasti aatelismiehen lampuodiksi⁵⁹.

Feodaalisen katsomuksen mukaan maan omistaminen tarkoitti verotuoton omistamista. Ilman sitä omistus oikeutti vain veron maksamiseen⁶⁰. Maalla oli näin kaksi erilaisen oikeuden omaavaa omistajaa. Jos nämä oikeudet olivat samalla omistajalla, kutsuttiin tilannetta täydelliseksi omistusoikeudeksi eli *dominium plenumiksi*. Jos näin ei ollut, nimitettiin olotilaa jaetuksi omistusoikeudeksi eli *dominium divisumiksi*. Talonpojat ymmärsivät asian toisin. Kruunu katsoi kuitenkin 1600-luvulla talonpojan omaavan vain *dominium utile*-tilanteen perintötiloihinsa. *Dominium directum* oli kruunulla. Se oikeutti maan tuottoon kruunulle maaveron muodossa. Kruununtiloilla sekä *dominium utile* että *dominium directum* olivat kruunulla. Se merkitsi täydellistä omistusoikeutta eli *dominium plenumia*. Niinpä kruunun talon viljelijä oli täysin ilman minkäänlaisia oikeuksia taloonsa omaava lampuoti. Oikeus taloon ei voinut siirtyä perintönä hänen jälkeensä.

Kolmas kausi oli omistusoikeuden vapautumisen aikaa. Silloin omistusoikeus läheni uudelleen odaalista omistusoikeutta muistuttavaksi institutioksi. Suomen siirtyminen Ruotsista Venäjän yhteyteen ei muuttanut kehityksen suuntaa. Oleellinen muutos talojen hallintaan ja omistuksen sisältöön vahvistettiin vuoden 1789 valtiopäivillä vuoden 1772 hallitusmuotoon tehdyn lisäyksen muodossa. Tämä yhdistys- ja vakuuskirja (YVK) merkitsi talonpojille täydellisempää omistusoikeutta perintötaloihinsa ja niihin liittyvien verojen pysyvyyttä. Samalla kalastusoikeus sidottiin maanomistukseen ja talonpojat saivat tiluksil-

⁵⁹ Jutikkala 1932. s.11.

⁶⁰ Jutikkala 1958. s.143.

laan samanlaisen oikeuden kalastukseen ja metsästykseseen kuin aateli-silla oli jo ollut⁶¹. Kruununtalojen haltija sai vastaavasti perinnöllisen käyttöoikeuden. Niillä kruununtaloilla, jotka olivat osallisina ruotuja-kolaitoksessa, oli perinnöllinen oikeus jo vuonna 1684 annetun lain mukaan. Oikeus koski sekä rustholleja että taloja, joiden verot meni-vät jakolaitoksen taloille⁶². Vakuuskirja oli voimassa Suomessa itse-näisyyden aikaiseen vuoteen 1919 asti. Vapaampi liberaalinen omis-tusoikeuden kausi sijoittuu maamme autonomian aikaan⁶³. Tämä tut-kimus sijoittuu pääosin sekä toiseen että kolmanteen aikakauteen.

Edelläolevan selvityksen mukaan suomalainen talonpoika oli alun pe-rin vapaa ja omisti talonsa. Hallinnon keskittyessä ja myös Ruotsin käymien sotien myötä kruunu nousi maan ylimmäksi haltijaksi. Sa-maa kehitystä kuvaa Haataja, jonka mukaan roomalaisen oikeuden periaatteisiin kuului omistusoikeuden rajattomuus. Ruotsin valtakun-nassa ei tällaista periaatetta kuitenkaan enää 1700-luvulla ollut. Jo vuoden 1734 lainsäädäntö rajoitti merkittävästi maanomistuksen si-sältöä. Yleensä rajoitukset kohdistuivat talonpoikaisväestöön, mutta eivät aatelioluokkaan⁶⁴. Joitakin talonpojille myönteisiäkin muutoksia tapahtui 1700-luvulla. Vielä 1734 vuoden laissa maanomistajalle sä-lytetty viljelemis- ja rakentamisvelvollisuus poistettiin juuri Lieson isojaon alkupuolella 1789. Velvollisuus on siitä lähtien ollut poistet-tuna. Haatajan mukaan meillä kuitenkin loitonnuttiin omistusoikeu-den rajattomuudesta rajoitusten suuntaan⁶⁵.

⁶¹ Vilska 2006. s.21.

⁶² Gadd 2000. s.76.

⁶³ Hyvönen 1998. ss.82-104. Omistusoikeuden kehittyminen voidaan jakaa edellämainittujen kolmen kauden sijasta huomattavasti useampaankin jaksoon.

⁶⁴ Haataja 1950. s.322.

⁶⁵ Haataja 1950. s.325.

2.1.3 Suku ja sukumaa maanomistuksessa

Maamme on kautta aikojen kuulunut suurvaltojen syrjäseutuihin. Asutus on synnyttyään ollut paljolti paikallaan pysyvää. Sukujen suhde maahan on myös ollut omiaan luomaan pysyviä tapoja. Maanomistuksen ja hallinnan voimakas perinnöllisyys on vaikuttanut sukujen jatkuvuuteen maanviljelyksen suhteen. On kasvanut uskollisuutta esisien toiminnan jatkamiseen. Sitä on vahvistanut myös talonpoikien nihkeä suhtautuminen muutoksiin. He ovat halunneet varjella omien toimintojensa ja maaomikeuksiensa jatkuvuutta. Suomalaisella elämällä ja mielikuvituksella on vahva tuntuma arkielämään. Talonpoikien toiminta ilman maaorjuutta on vaikuttanut elämänmuotoomme. Odaallinen omistussuhde maahan on muodostunut kotimaisella pohjalla ja vieraan vallan sitä häiritsemättä. Maaomikeudelliset perusteet asutuskyliseen ja taloineen ovat syvällä keskiaikaisessa oikeuskehityksessämme⁶⁶.

Heimo on ollut keskeinen tekijä maanomistuksessa asutuksen alkuaikoina. Yrjö-Koskinen toteaa tutkimuksessaan maanomistusseikoista, että suku ja heimo ovat olleet merkittävä omaaja, kuten hän kutsuu, kaikilla indoeurooppalaisilla kansoilla. Hän kutsuu tätä sukukommunismiksi suvun puitteissa⁶⁷. Haataja kutsuu kylän maanomistusta kyläkommunismiksi⁶⁸. Se tarkoitti yhteisen suunnitelman mukaista viljelemistä.

Heimo koostui useammasta suvusta. Heimo oli germaanien järjestäytymisen suuryksikkö. Näitä vielä laajempi yksikkö on ollut lahko. Suku oli entisaikaan vastaavasti yhteiskunnan pienin yksikkö. Koko

⁶⁶ Hyvönen 1998. s.83.

⁶⁷ Yrjö-Koskinen 1881. s.5.

⁶⁸ Haataja 1936. s.3.

omistusjärjestelmän ja tuotannon perustana oli sukulaitos⁶⁹. Suvulla ei maan hallinnan subjektina tarkoitettu geneettistä yhteyttä omaavaa sukuyhteisöä. Käsite oli yhteiskunnallinen institutio⁷⁰. Sen määrä merkitsi suvussa mahdin määrää. Omistaminen toi aikoinaan mukanaan valtaa. Se antoi vaikutusmahdollisuuksia valtion hallinnossa. Suvun itsenäisyyden periaatteen avulla huolehdittiin omasta suvusta ja sen oikeuksista ja velvollisuuksista. Suku-käsitteen yhteiskunnallista institutiomaisuutta kuvaa omalta osaltaan myös avioliittotapahtuma. Siitä sovittiin sukujen kesken eräänlaisella kauppasopimuksella, jota kutsuttiin naimakaupaksi.

Naisen saatua perintöoikeuden muuttui sukumaan merkitys. Maan joutumista vieraalle haluttiin edelleen säädellä. Sukumaa jakautui sen vuoksi kahdeksi erilaatuiseksi maaksi. Toinen niistä oli perimysmaa ja toinen ansiomaa. Sukuoikeus (bördsrätt) tarkoitti hallituksen kirjeissä ja päätöksissä 1620-luvulta alkaen talonpojan oikeutta perintötaloonsa. Vasta sataluvun lopulla tuli uudelleen käyttöön virallisesti omistusoikeuden nimitys. Viimeisetkin sukulunastukseen liittyvät säännökset kumottiin 28.2.1930/85 annetulla säädöksellä⁷¹.

2.1.4 Kylä ja maanomistus

Kylä oli entisaikaan omistusoikeudellinen, hallinnollinen ja oikeudellinen yksikkö. Lisäksi se oli asumiseen liittyvä yksikkö. Jo Ruotsin maakuntalaeissa kylää pidettiin yhteiskunnan perusyksikkönä. Kaikenkattavaa määritelmää kylästä tuskin löytynee. Siksi monipuolisesti se liittyy taloihin ja tiloihin sekä asumiseen. Tässä tutkimuksessa kylä-käsitteellä on pääasiallisesti kolme sisältökokonaisuutta.

⁶⁹ Lehtonen 1990. s.49.

⁷⁰ Jutikkala 1978. s.10.

⁷¹ Hyvönen 1998. s.80.

Ne ovat:

- Maaoikeudellinen kylä.
- Rekisterikylä.
- Asumakylä.

Maaoikeudellinen kylä tarkoittaa ennen isojakoa muodostunutta asutuskylää. Rekisterikylällä tarkoitetaan sitä rekisteriyksikkökokonaisuutta, joka on kiinteistörekisterissä merkitty samaan kylään⁷². Asumakylä-käsitettä olen käyttänyt suhteellisen yhtenäisestä asumisalueesta. Asumakylän olemassaolo perustuu Lammin kirkonkirjoissa käytettyyn Lieson kylän sisäiseen jaotukseen. Liesoon muodostui isojaossa useita asumakylä. Alueeltaan ne ovat kylää ja rekisterikylää pienempiä. Aikaisemmin Lieso on ollut myös neljänneskunnan nimi mm. vuoden 1589 maantarkastuskirjassa⁷³.

Miten kiinteän asutuksen ja kylän muodostuminen sitten saivat alkunsa. Asuminen on liittynyt elämänmuotoon. Riistan ja kalojen hyödyntäminen elatukseen vaati saaliiden vähentyessä siirtymistä paikasta toiseen paimentolaisten tapaan. Tällaisena aikana tuskin on voinut syntyä erityistä maanomistusta. Sen ovat eri kansojen tarinat osoittaneet⁷⁴. Vasta siirtyminen kalastuksesta ja eränkäynnistä peltoviljelyyn on merkinnyt paikalleen asettumista. Hyvät pyyntipaikat ja yleisemmät kulkuväylät auttoivat nopeammin useampitaloisten kyläyhteiskuntien syntymistä. Kun pysyvä asutus syntyi, muodostui vähitellen useiden talojen ja talollisten muodostama asumayhteisö. Taloista kehittyi kyläkokonaisuus. Haatajan mukaan kyläkäsitteen sisällitys löytyy asutushistorialliselta pohjalta. Joukko taloja on muodostanut ryhmän, joille kylän viljelykset kuuluivat⁷⁵. Korpijaakon mukaan kylä

⁷² Hyvönen 1998. s.12.

⁷³ Virmala ym. 1972. s.282.

⁷⁴ Haataja 1936. s.2. Haataja 1949. s.1.

⁷⁵ Haataja 1936. s.53. Haataja 1949. s.78.

onkin voinut syntyä kolmella eri tavalla. Kylän yksi syntymismuoto on ollut kollektiivisesti suoritettu maanvaltaus. Muut kaksi syntytapaa ovat olleet yksinäistalon jakautuminen ja uuden asutuksen tulo entisen läheisyyteen. Näin kylällä ei olisikaan yhtä syntymistapaa.

Kylän asukkaat olivat yhteisesti verovelvollisia. Näin verotus vaikutti kylään kuuluvien talojen rajautumiseen. Kylän monimuotoisuutta lisäsi vielä kahden pitäjäjärjestelmän olemassaolo. Pitäjät olivat sekä kirkkopitäjiä että hallintopitäjiä. Näiden alueet saattoivat poiketa toisistaan. Pitäjäjärjestelmät vaikuttivat tietysti kylienkin toimintaan.

Vanhimmilla asutusalueillamme kylät muotoutuivat jo ennen edellisen tuhatluvun puoliväliä. Kyliä on ryhmitelty niiden sijainnin mukaan. Länsi-Suomen ja lounaisen alueen talot olivat yleensä samassa tonttipiirissä. Niille oli ominaista ahtaus ja umpipiha. Muotonsa perusteella erotetaan ryhmäkylä ja rivi- tai raittikylä. Asumista ja toimintaa palvelevat kulkuväylät saattoivat sijaita monella tavalla talojen suhteen. Nämä ahtaat kyläkujat vaikuttivat tietysti omalta osaltaan asutuksen muotoon. Yksi tyypillinen raittikylä on edelleen nähtävissä Lieson naapurina olevan Hauhon pitäjän Kirkonkylässä ”Vanha raitti”-nimisenä alueena. Lieson vanha asumakylä on ollut lähinnä teiden risteykseen muodostunut raittikylä tai ryhmäkylä.

Kylän asujaimisto muodostui suureksi perheeksi, joka perustui paljolti sukulaisuuteen⁷⁶. Kylään kuuluneet maat olivat kylän yhteisiä ja niiden viljeleminenkin oli yhteistä. Saatu satokin oli yhteistä ja jaettiin talojen kesken sovitulla tavalla. Kylän asukasmäärä kasvoi perheiden ja osittain myös palkollisten myötä. Sadon jakamisperiaate kehittyi. Siinä huomioitiin työkelpoisten miesten lukumäärä.

⁷⁶ Grotenfelt ym. 1910. s.538.

Kylä on entisaikaan ollut elävä kokonaisuus. Se on ollut varsin oma-toiminen ja itsenäinen sekä yhteistoiminnallinen yksikkö. Sitä tarkas-teltaessa on kiinnitettävä huomiota myös väestöön ja asumismuotoi-hin sekä elinkeinorakenteisiin. Isojaon jälkeen, sitä edeltänyt kylä oli toiminnaltaan ja sisällöltään suuresti muuttunut. Sen hallitsemat tiluk-set olivat siirtyneet talojen omistukseen. Kylän ohjausjärjestelmät oli-vat menettäneet merkityksensä.

Odaalinen omistusoikeus veromaahan vahvistui. Eri tiluslajien käy-töstä alettiin kuitenkin säätää niiden käyttöä koskevia ohjeita ja rajoi-tuksia. Jotakin vanhoista kylistä on säilynyt edelleen nykyaikaan asti. Maaaoikeudellisen järjestelmän perusta on peräisin vuosisatojen takai-sesta kylä- ja talojärjestelmästä. Isojaot suoritettiin yleensä kylittäin joistakin pitäjäkohtaisista määräyksistä huolimatta. Useampien kylien tai yksinäistalojen isojakoalueita kutsuttiin jakokunniksi. Kiinteistöjä hallinnoiva rekisterijärjestelmä on rakentunut alusta alkaen historialli-selle pohjalle. Talot ryhmitellään kiinteistörekisterissä kylittäin. Talo-jen numerot alkavat ykkösestä entisaikaan syntyneen järjestyksen mukaisesti. Monet maihin ja vesiin perustuvat oikeudet pohjautuvat edelleen isojakoa edeltäviin kyläjärjestelmiin. Tutkimukseen ja isoja-koon liittyen on tärkeää ymmärtää kylä isojakoa edeltäneenä toimin-takokonaisuutena.

Nykyään kylä on hallinnollisen jaottelun yksikkö tai pääasiallisesti muuta elinkeinoa kuin maataloutta harjoittava maaseudun taajama. Vaikka suuri osa kyläomistuksesta purettiin isojaossa talo- tai tilakoh-taiseksi omistukseksi, on kylällä edelleen jossain määrin merkitystä omistajana. Kylälle jäi isojaossa jakamattomia yhteisiä alueita. Jos näiden alueiden jakaminen joskus tulee ajankohtaiseksi, on siinä yh-teydessä ratkaistava myös kylän sisältö omistajana.

2.1.5 Talo kylän osana

Talon käsitteellä on kylän tavoin monta eri merkitystä. Siksi on tarpeen rajata asiaa tässä tutkimuksessa käytetyn talo-käsitteen sisällön kiteyttämiseksi. Tärkeää tässä yhteydessä on talo maa- ja metsä- ja rakennusministeriön rekisterikylän osana. Toinen tärkeä näkökulma on talo perhekohtaisen talonpoikaisyhteisön kotina ja rakennuskokonaisuutena. Tähänkin sisältyy monta puolta. Ulkoisesti koti muodostui miespihaa ympäröivistä rakennuksista. Sijoituksen länsisuomalainen tyyppi käsitti vanhaan kaksikieliseen vastakkain sijaitsevaa huonetta. Niiden välillä oli porstua. Sen perällä saattoi olla vielä yksi tai kaksikin kamaria. Rakennusten nimet saattoivat vaihdella alueittain. Hämeessä pirtissä asuttiin ja tulevassa keitettiin⁷⁷. Sisäisesti talo muodosti perheen ohella usein koko ruokakunnan kodin.

Millainen sitten oli talo kylän osana? Lammin pitäjä ja sen Lieson kylä ovat aina olleet osa läntistä Suomea. Alueelle ovat olleet merkittäviä läntiset vaikutusvirrat. Tosin itäisen suunnan vaikutuksiakin on ollut. Olihan Novgorod suunnan merkittävin keskus vielä 1700-luvulla. Idän sotatoimet ovat usein ulottuneet näillekin alueille ehkä enimmillään 1700-luvun alkupuoliskolla.

Kaskenpoltto oli alueella vähäisempää kuin itäisemmässä Suomessa. Hämeessäkin toki poltettiin kaske jossain määrin. Peltoviljelyn muodostuttua pysyvämmäksi vakiintui asuminen enemmän paikallaan pysyväksi. Kaskeaminen jatkui kuitenkin tutkimusalueellakin aina 1900-luvulle asti⁷⁸. Paljon työtä vaatineet raivaukset tekivät asutuksesta voimakkaasti paikkaan sidotun. Raivatulta pellolta saatiin satoa useamman vuoden aikana kuin kaskimailta. Näin maanomistuskin sai

⁷⁷ Aaltonen 1964. s.135.

⁷⁸ Virtaranta 1953. s.365.

vahvemman luonteen. Perheiden jakaantuessa tai uusien asukkaiden asettuessa asumaan samaan yhteyteen muodostui talokokonaisuuksia. Syntyi vähitellen asumakylä, joka laajeni. Taloille muodostui yhteisesti aidattuja viljelyksiä.

Muutamit ensimmäiset asuinpaikat muodostuivat vain yhdestä talosta ja jäivät sellaisiksi pitemmäksi aikaa. Niitä on kutsuttu jatkossakin yksinäistaloiksi. Yksinäistalojen maan hallinta on tietysti ollut lähempänä yksityisen omistuksen laatua kuin monitaloisessa kylässä. Selkeitä erilaisuuksia on monia. Riippuvaisuus toisten talollisten toiminnasta oli täysin erilainen. Yksinäistalon omistus poikkesi suuresti sarakajaetun kylän omistusolosuhteista. Oikeuksien ohella myös kylävelvollisuudet poikkesivat huomattavasti toisistaan. Yksityisesti tai yhteisesti omistettuja alueita ei kuitenkaan voi ymmärtää toistensa vastakohdiksi.

Maakirjatalon merkitys kylän osakkaana määräytyi verotuksen ja manttaalin mukaan. Mitä suurempi oli manttaali, sitä suurempi oli osuus yhteisiin etuuksiin. Osuus isojaossa perustettuihin yhteismaihin määräytyi jaon päätöksen mukaan. Osa yhteismaista jäi koko kylän yhteisiksi, osa muodostettiin vain muutaman osakastilan yhteisiksi. Isojaossa vahvistui talon asema myös kameraalisesti. Voimassaoleva kiinteistöjaotus selkiytyi⁷⁹. Kylästä ja talosta tuli nykyisen kiinteistötietojärjestelmän perusta⁸⁰. Hyvösen mukaan talon asema kiinteistöjärjestelmän keskeisenä yksikkönä säilyi niin kauan kuin osittamisrajoitukset säilyivät tehokkaina. Pietilän mukaan kiinteistöjärjestelmä jähmettyi lähes muuttumattomaksi jopa 1800-luvun jälkipuoliskolle asti maaverojärjestelmän ylläpitämiseksi säädettyjen finanssipoliittis-

⁷⁹ Hyvönen 1998. s.137.

⁸⁰ HE 227/1994. s.6.

ten osittamisrajoitusten vuoksi⁸¹. Yhteiskunnalliselta kannalta kiellon on sanottu lisänneen talonpoikaisperheen kiintymystä isiensä maahan. Olihan tila säilytettävä suvun hallussa tai luovuttava siitä kokonaan kolmannen vaihtoehdon puuttuessa⁸².

2.1.6 Torppa talon osana

Torppa käsitteenä on vielä paljon monisisältöisempi kuin talo. Torppari oli tavallaan välimuoto talonpojan ja palkollisväen välillä. 1600-luvulla torpalla ymmärrettiin Ruotsissa pientä kylän tai talon etäisille maille syntynyttä perheviljelmää. Ne saattoivat olla sekä verollepantuja tai ei-verollepantuja. Molemmista käytettiin nimitystä torppa. Samoihin aikoihin syntynyt laajempi torppamuoto olivat sätäreiden läheisyyteen muodostetut rälssimaiden torpat. Niitä ei pantu verolle olivatpa ne minkä suuruisia hyvänsä. Vuokran päätilalle ne suorittivat pääasiassa päivätöinä. Näiden päivätyötorppien muodostumista suosi kruunukin, mutta itsenäisten pienviljelmien muodostumiseen suhtauduttiin kielteisesti⁸³.

Yksiselitteistä määritelmää ei torpista kuitenkaan ole. Gyllingin mielestä ei torppa-käsitteen selvittämiseksi ole syytä mennä kauemmaksi kuin Tanskaan. Siellä Juutinmaan laki puhuu torpasta, joka on kylän maalle perustettu. Se on vastakohta kylälle. Torppien maa on kylän yhteismaasta tai muusta takamaasta raivattu. Näin syntyneitä uudisraivauksia on kutsuttu tytärkyliksi eli torpiksi⁸⁴. Torppa sanana on liitetty saksankielen kylää tarkoittavaan sanaan Dorf tai latinan sanaan

⁸¹ Pietilä 1981. s.13.

⁸² Hyvönen 1968. ss.37-38.

⁸³ Gadd 2000. s.86.

⁸⁴ Gylling 1909. s.6.

turba. Gyllingin mukaan tällaiset torpat olivat syntyneet vuokramiesten tai vierasten henkilöiden uudisraivausten vaikutuksesta, jotka uudisraivaajat olivat joutuneet omistajiin nähden vuokramiehen asemaan. Usein kehitys johti toisenlaiseen lopputulokseen. Torpat saattoivat kehittyä raivausten kautta itse kylää mahtavammiksi. Gylling pitää osaa Tanskan herraskartanoista kylänmaille syntyneistä torpista kehittyneinä. Niiden nimissäkin on usein torp-pääte⁸⁵. Vastaavanlaista kehitystä on havaittavissa Lieson uudistalojen kohdalla. Nekin syntyivät torppina kylän yhteismaille ja tulivat uudistaloiksi isojaon uudisasutuksen muodostamisen yhteydessä.

Ruotsissa nimitettiin 1700-luvun alkupuolella yleisesti torpiksi ei verollepantuja maatalousyksiköitä. Talonpoika viljeli manttaaliin pantua maata, mutta torpparin maa ei sellaista ollut. Myös lainan pantiksi muodostettiin torppia. Samaa ajatusta sovellettiin perintöosuuksina muodostettuihin torppiin, vaikka menetelmä tuli lailliseksi vasta 1760-luvulla⁸⁶.

Suomessa torppa-käsitettä selvitettiin valmisteltaessa torppien itsenäistymiseen liittyvää lainsäädäntöä. Lainsäädännössä määriteltiin vuokra-alueiden lunastamismahdollisuuden sallivat edellytykset⁸⁷. Mitään määritelmää ei torpan käsitteestä silloinkaan muodostunut. Lunastuslaissa (LVL) säädettiin monia rajoituksia ja ominaisuuksia lunastettaville alueille ja niistä muodostettaville tiloille. Viljelys- ja viljelyskelpoista maata ei saanut olla yli 20 hehtaaria eikä metsää sen lisäksi yli 15 hehtaaria. Metsämaan yläraja nostettiin jo vuonna 1919 20 hehtaariksi. Lainsäädäntöön liittyi myös erilaisia pakkotoimenpiteitä. Vuokra-alueita itsenäisiksi tiloiksi muodostettaessa oli käytettävissä myös uusjakotyypinen vuokra-alueiden järjestelytoimitus. Sii-

⁸⁵ Gylling 1909. s.7.

⁸⁶ Gadd 2000. s.86.

⁸⁷ Laki vuokra-alueiden lunastamisesta 15.10.1918/135.

nä voitiin vuokra-alueita siirtää osaksi tai kokonaan toiseen paikkaan tai suorittaa tilusvaihtoja⁸⁸. Yleensä voidaan sanoa, että torppa on tilaan kuuluva vuokrallaoleva ja maanviljelyyn tarkoitettu määritelty alue.

Läheskään kaikki torpat eivät kuitenkaan olleet osia tilasta. Jotkut torpat oli perustettu yhteismaille. Kruunun ja valtion maille perustetut torpat eivät myöskään sijainneet tilojen alueilla. Torpiksi onkin aikojen kuluessa kutsuttu hyvin erilaisia alueita. Yhteismaille ja kruunun metsiin perustetuista torpista kehittyi taloja. Osa niistä merkittiin sellaisina myös maakirjaan⁸⁹.

Maamme torpparilaitos sai alkunsa 1600-luvulla. Kuningas Kaarle XI pani silloin toimeen suuria vero- ja maapoliittisia uudistuksia. Vuonna 1680 toimeenpannussa isoreduktiossa peruutettiin runsaasti tiloja kruunulle. Samoihin aikoihin perustettiin maaomaisuuteen liittyvänä asevelvollisuutena ruotujakolaitos. Ajan verouudistukset kohdistuivat tietysti lähes kaiken veron tuottavaan maatalouteen. Torppien ja mäkitupien perustaminen perintömaille oli kiellettyä vuoteen 1743 asti. Työn teko palkkaa vastaan taloissa oli sallittu vain käsityöläisille. Irtaain väestö ei tällaisia töitä saanut suorittaa päiväpalkkaa vastaan vuonna 1540 annetun säännöksen mukaan. Vuosipalveluksena työnteko oli mahdollista⁹⁰.

Torppien syntymistä pyrittiin pitämään lainsäädännön ohjauksessa. Aluksi torppariasutus oli sallittua rälssimailla. Vuonna 1697 mukaan tulivat ratsutilat. Enemmän laajennuksia torpparilaitokseen tuli 1700-luvun puolivälin molemmin puolin. Kun torppien perustaminen oli sallittu vain aatelisten säterikartanoissa, pyrittiin päivätyötorppareiden

⁸⁸ Aspelund 1983. ss.225-226.

⁸⁹ Haataja 1940. s.14. Gylling 1909. s.15.

⁹⁰ Haataja 1936. s.27.

avulla luomaan yhä suurempia viljelmiä⁹¹. Perintötaloille torppien perustamisoikeus tuli 1743⁹². Kruununtalot saivat oikeuden vuodesta 1757 ja jakamattomille maille oli mahdollista perustaa torppia vuodesta 1770 alkaen. Vuoden 1762 mäkitupa-asetuksen mukaan sai perustaa myös mäkitupia⁹³. Näin 1700-luvun puolivälin oleellinen muutos lainsäädännössä mahdollisti torpparilaitoksen kehityksen ja monipuolistumisen. Vallitsevat olosuhteet yhteiseen hallintaan perustuneessa sarkajakoisessa talonpoikaiskylässä eivät kuitenkaan suosineet uusien torppien syntymistä alueelle.

Taulukko 1. Torpparien määrä (kpl) maassamme ja Etelä-Hämeessä vuosina 1700-1805.

(Lähde: Gylling 1909. Taululiite 1e.s.61).

	Koko maa	Etelä-Häme	Etelä-Häme	Häme
Vuosi		Rälssimaat	Kruununmaat	Yht.
1700	978	18	64	82
1710	1013	17	84	101
1728	1128	16	100	116
1738	2205			362
1747	2852			546
1767	8799			1908
1805	25394			5029

Torppia syntyi aluksi pääasiassa vain rälssimaille ja kruununmaille. Perintötalojen saatua oikeudet torppien perustamiseen ei niiden lukumäärä kuitenkaan heti kasvanut kovin nopeasti. Määrä lisääntyi selvästi vasta 1700-luvun loppupuolella. Siihen vaikuttivat myös muun lainsäädännön kehitys ja maatalouden uusien olosuhteiden

⁹¹ Kuusi 1937. s.77.

⁹² Haataja 1928. s.9.

⁹³ Haataja 1949. s.441. Mäkitupa-asetus 1762.

orastava muutos. Torpparilaitoksen merkittävä laajeneminen tapahtui samaan aikaan kuin isojakojen suorittaminen edistyi maamme eteläisissä osissa. Jako avasi talonpoikaiskylässä mahdollisuuksia uusiin maatalouspoliittisiin ratkaisuihin. Maakirjataloja jaettiin, ja laajoille metsämaille muodostettiin uudistaloja. Näitä uudistalojakin kutsuttiin torpiksi ennen kuin ne maaherran päätöksellä muuttuivat uudistaloiksi. Voitaneen sanoa, että torpparilaitos toimi työvoiman tarpeen tyydyttämisen ohella myös maan asuttamisen muotona. Sellaisena se palveli sekä väestön että viljelysmaan lisääntymisen keinona. Talollisten omien tilusten hallinnan määrä muodostui vähitellen isojakojen edistyessä koko maa-alueen kattavaksi. Lainsäädäntö oli jo 1700-luvun puolivälissä kehittynyt uuden maareformin sekä siihen läheisesti liittyvän torpparilaitoksen laajenemisen mahdollistavaksi. Jo seuraavan vuosisadan alkupuolella torpparilaitos oli huomattavasti laajentunut ja sisällöltään monipuolistunut. Laajimmillaan torpparilaitos oli vuonna 1895, jolloin torppia lasketaan olleen 70444 kappaletta⁹⁴. Samalla torpparien osuus maaseutuväestöstä oli noin 30 %.

Torpparilaitos suurimmalta osaltaan oli luontaistalouden aikana syntynyt maanvuokrajärjestelmä. Tietty maatilana annettiin määräalana torppariperheen asuinalueeksi ja viljeltäväksi. Näin torppari eli omaa viljelmäänsä kehittämällä tiluksia raivaamalla ja rakentamalla sekä samalla maksamalla torpanvuokraa päätalolle. Vuokra maksettiin päivätöinä eli taksvärkkinä ja parseleina. Parselit olivat yleisesti veronmaksussa käytettyjä pääasiassa oman talon tuotteita tai metsästä kerättyjä antimia⁹⁵. Rahan käyttöön oli torppariaikaan vähäistä.

⁹⁴ Aspelund 1983. s.218.

⁹⁵ Vuorela 1981. s.322.

2.1.6.1 Päivätyötorpparilaitos

Kruunu pyrki rajoittamaan 1600-luvulla torppien syntymistä uudisasutustarkoituksiin. Ajan virtaukset saivat aikaan toisenlaisen torppamuodon syntymisen. Suurilla viljelmillä kasvoi työvoiman tarve. Se synnytti tilannetta auttamaan oman torppamuodon. Sitä alettiin kutsua päivätyötorpparilaitokseksi. Tämä maanhallintaan sidottu torppari muodosti palkollisia vakinaisempaa työvoimaa talolle. Torpparilaitosta käsiteltäessä tarkoitetaan usein tätä kartanoiden työvoimatarpeen tyydyttämiseksi syntynyttä torpparijärjestelmää⁹⁶.

Päivätyötorppia syntyi aateliston säteritaloille. Se oli kruunun sallimaa ja kruunu suhtautui myönteisesti kehitykseen. Tällainen torpparijärjestelmä oli lähes ainoa torppamuoto 1700-luvun alkupuolella. Torppari oli oleellinen osa suurten talojen työjärjestelmää aina 1900-luvun alkupuolelle asti. Sen ominaisuutena oli pysyvemmän työvoiman varmistaminen. Päivätyötorppista tehtiin vakinainen määrä viikotöitä päätaloon⁹⁷. Kartanoiden ja suurten viljelmien kaltaisia laajempia työvoimatorppien alueita oli seurakuntien hallitsemilla papiston ja lukkarien virkataloilla sekä valtion virkataloilla.

Päivätyötorpparilaitos sai monia rinnakkaismuotoja. Yksi sellainen oli muonatorpparilaitos. Muonatorpparit olivat yleensä perheellistä maataloustyöväkeä ja asuivat palkkaetuutena olevissa omissa asumuksissaan ja omassa taloudessaan. He toimivat suurten talojen työvoimana, mutta eivät olleet torppareita. Torppien lunastuslakikaan vuonna 1918 ei koskenut heitä. Omassa taloudessaan asuivat myös muonarengit. He erosivat rengeistä lähinnä naimisissa olemisesta johtuen⁹⁸. Erot eri ryhmiksi luettavien välillä ovat osittain melko tulkin-

⁹⁶ Jutikkala 1932. s.172.

⁹⁷ Gylling 1909. s.92. Jutikkala 1932. s.173.

⁹⁸ Jutikkala 1932. s.233.

nallisia ja pieniä. Tämä järjestelmä suosi lähinnä avioituneita palkkolisia. Oman varsin suuren ryhmänsä muodostivat maattomat torpparit eli mäkitupalaiset.

2.1.6.2 Sotalaitoksen torpat

Sodat vaikuttivat suoranaisesti myös maaomaisuuden hallintaan ja omistukseen. 1680-luvulla Ruotsissa alkunsa saanut ruotujakolaitos synnytti myös uudenlaisia torppia. Suomeen ruotujakolaitos syntyi kolmen eteläisen läänin alueelle 1694. Maakirjatalot muodostivat ruotujakolaitoksessa muutaman talon käsittäviä ruotuja. Ne pitivät yllä ruotusotilasta tai laivamiestä kustantamalla hänelle torpan ja palkkaa sekä kyydityksen. Laivamiestorppia oli ymmärrettävästi eniten Lounais-Suomessa. Niistä on tehty lukuisia erikoistutkimuksia⁹⁹.

Luontaistalouteen soveltuva ja maanhallintaan liittyvä ruotujakolaitos muistutti käytännössä hyvin paljon torpparilaitosta. Kummassakin perheellä oli sidonnaisuus taloihin oman viljelmän muodossa ja vastikevelvollisuus työn suorittamisen kautta¹⁰⁰. Uudenmaan ja Hämeen läänissä oli sotaväen miehistöön kuuluvia perheenjäseniä noin 8 % alueen maalaisväestöstä. Koko maassa tätä sotaväen miehistöperheisiin kuuluvaa väestöä värvätyt ja heidän perheensä mukaan luettuina oli vuonna 1805 noin 52000 henkeä¹⁰¹.

Talonpoikaistalosta tuli pysyvästi ratsukkoa pitämällä verovapauksia saanut ratsutila. Säteriratsutila taas oli ratsukon pitoon velvoitettu ja siksi verovapaa aatelitalo. Rustholli saattoi ylläpitää torppaa ratsumiestään varten. Nämä rusthollit saivat ylläpitoa varten tarvittaessa kantaa veroja aputiloilta eli augmenteilta. Upseerit saivat virkataloja

⁹⁹ Niemelä 1991. s.13.

¹⁰⁰ Niemelä 1991. s.31.

¹⁰¹ Niemelä 1991. s.13.

entisten läänitysten tilalle. Järjestelmä oli kruunulle huokea luontais-talouden johdosta. Samalla upseerit ja heidän alaisensa olivat lähellä toisiaan. Ruutusotamiesjärjestelmä esiintyi tositoimissa viimeisen kerran vuosien 1808-09 Suomen sodassa. Keisarin 27.3.1810 antamalla manifestilla alkoi ruotuarmeijan hajoitus¹⁰².

Lammista kuului vuoden 1695 ruotujaon mukaan 37 ruotua Hollolan komppaniaan ja yksi ruotu Asikkalan komppaniaan sekä kaksi ruotua henkikomppaniaan. Lieson alueen 10 ruotua kuuluivat Tuuloksen komppaniaan¹⁰³. Ruutusotamiehen tärkeä etu oli torppa, jonka ruotuosakkaat olivat velvollisia hänelle raivaamaan ja kuntoon saattamaan. Sotamiesasetuksessa määrittiin torpan asuinrakennuksen kooksi 9x9 kyynärää. Aitan tuli olla 6x6 kyynärää¹⁰⁴. Ruutusotamiestorpat olivat lähes poikkeuksetta savupirttejä, kuten muutkin asumukset. Torppaan kuului sotamiesasetuksen mukaan peltoa puolen tynnyrin ruiskylvöä vastaten¹⁰⁵. Pieni kaalimaa rakennusten läheisyydessä kuului myös etuuksiin. Niittyä tuli olla kahta kesäkuormaa heiniä tuottavasti. Tuotto vastasi noin 15-18 leiviskää eli 128-153 kiloa¹⁰⁶. Se saatettiin ilmaista myös aameina¹⁰⁷. Noin kahden heinäkuorman niitty ja peltotilkku tai vastaava määrä viljaa ruodulta takasivat sotilasperheen perustoimeentulon.

Ruotujakolaitoksen mukaiset torpat olivat ainutlaatuisia talonpoikaiskylässä. Ne olivat lakisääteisiä. Ruutusotilaan rinnalle lisättiin vuosien 1740-41 valtiopäivien päätöksen mukaan varamiesjärjestelmä. Se

¹⁰² Niemelä 1991. s.40.

¹⁰³ Viljanti 1940. s.70.

¹⁰⁴ Aarnio 1999. Liite 3: Kyynärä= 2 jalkaa= 59,38 cm.

¹⁰⁵ Aarnio 1999. Liite 3: Tynnyri= 3 karpiota= 30 kappaa= 63 kannua= 164,9 litraa. Vuonna 1665 viralliseksi viljamitaksi vahvistettu tynnyri jakautui 32 kappaan ja laskettiin 1,465 hehtolitraksi (Lähteenmäki 2002. s.186.)

¹⁰⁶ Aarnio 1999. Liite 3: Leiviskä= 8,5 kg.

¹⁰⁷ Markkanen ym. 1976. s.127. Aami= 1/4 -1/16 kuormaa heiniä.

oli tarpeen pikkuvihan aikana sodassa Venäjää vastaan vuosina 1741-43 sekä Preussia vastaan käydyssä Pommerin sodassa vuosina 1757-62. Se ei kuitenkaan noussut pääjärjestelmän tasolle. Määrävahvuus vähennettiin 1776 puoleen entisestä¹⁰⁸.

Lieson kylän ainoa sotilastorpaksi nimitetty torppa oli isojaon jälkeen talojen yhteismaata. Järjestelmän lakattua tämän yhteisalueen jako toimitettiin vuonna 1837. Torpan alueeseen kuului myllypaikka ja pellavanlikopaikka. Alue jaettiin osakastiloille ja jako merkittiin rekisteriin 27.07.1837¹⁰⁹. Sotilaita asui yhteisen sotilastorpan lisäksi myös muissa torpissa mm. Porraskoskella ja Neroskulmalla.

Ruotusotilaiden torppien aseman selvittely osoittautui ongelmalliseksi. Työ jatkui 1900-luvulle. Maatalousministeriön asutusasiainosaston vuoden 1943 tiedustelun mukaan torppia oli koko maassa vielä 113. Hämeessä oli vain yksi. Uotilan mukaan niitä oli kuitenkin enemmän, koska monet torpista olivat rakennuksettomina ilman haltijaa¹¹⁰.

2.1.6.3 Sukulaisuustorpat

Kolmannen erilaisen torpparilaitoksen lajin muodostivat sukulaisuuteen liittyneet torpat. Perintötorppa oli perintöosuuden vastike oikeuden omaavalle perilliselle. Ajan tavan mukaan talonpidon jatkaminen lankesi yleensä vanhimmalle pojalle. Muut perilliset saivat osuutensa jollakin muulla tavalla. Yksi ratkaisukeino asian hoitamiseen oli perintötorppalaitos. Sille avautui hyvä mahdollisuus isojakojen myötä. 1800-luvulla olivat voimassa vuoden 1747 asetuksen kielteiset määräykset halkomisrajoituksista ja veronalaisen maan vähentämisestä. Ratkaisumalli toimi talon eläkemuotona ja talonpidosta ulkopuolelle

¹⁰⁸ Niemelä 1991. ss.35-36.

¹⁰⁹ Maanmittauslaitoksen arkisto. Lammi.22:g.

¹¹⁰ Uotila 1961. s.219.

jääneille¹¹¹. Tällaisen torpan muodostaminen tuli mahdolliseksi erityisesti vuonna 1767 annetulla asetuksella¹¹². Perintötorpat saattoivat laillisesti siirtyä perintönä seuraaville sukupolville. Toisessa ja kolmannessa polvessa sukulaisuus talolliseen tuli yhä etäisemmäksi. Vuokraa korotettiin ja torppari lähestyi päivätyötorpparia. Talojen osittamisrajoitus johti osaltaan siihen, että nuoremmat perilliset saivat torppia perintöosinaan. Kaikkialla ei tällaista käytäntöä kuitenkaan ollut. Esimerkiksi Lohjalla ei sukulaistorppajärjestelmää ole tavattu ainakaan enää 1800-luvulla¹¹³.

Torppia hallittiin perintöosuuden vastikkeena ilman vuokramaksua. Jos torppa oli lunastusaikana 1900-luvulla edelleen alkuperäisellä haltijalla tai hänen perillisellään, tuli torppa saada lunastaa ilman lunastusmaksua¹¹⁴. Perintötorpille annettiin mahdollisuus muodostua omiksi tiloikseen jo vuoden 1895 maanositusasetuksella. Hakemus oli kuitenkin tehtävä ennen vuotta 1906. Lieson kylässä oli muutamia perintötorppia. Varhaisin niistä oli Äijälän talosta erotettu Sukslahden perintötorppa. Se erotettiin aluksi palstatilaksi ja myöhemmin itsenäiseksi lohkotilaksi. Myös Uotilan talolla oli perintötorpaksi kutsuttu Kaivolän torppa Neroskulmalla lähellä Lähteenmäkeä. Torppaa ei erotettu itsenäiseksi tilaksi. Se oli elinkaarensa ajan vuokra-alueena.

Perintötorpparia pidettiin huomattavasti päivätyötorpparin yläpuolella. Perintötorpparin edut lankesivat kuitenkin vain ensimmäisen torpparisukupolven osalle. Omaisuuden luovuttamiseen liittyivät perintötorppien ohella myös vanhemmalle sukupolvelle muodostetut syyntiktorpat. Näitä ei yleensä muodostettu itsenäisiksi tiloiksi. Ne sulautuivat useimmiten päätilan tiluksiin.

¹¹¹ Jutikkala 1958. ss.333-334.

¹¹² Haataja 1940. s.58.

¹¹³ Kaukiainen 1980. s.41.

¹¹⁴ Haataja 1949. s.546.

2.1.6.4 Kruununmetsien ja yhteismaiden torpat

Valtion metsämaille syntyneet torpat muodostivat oman kokonaisuutensa torpparilaitoksessa. Ne poikkesivat oleellisesti lähes kaikista muista torpista. Ne eivät olleet tilaan kuuluvia alueita. Torppien alueet olivat valtion maita. Sen vuoksi niiden muodostaminen itsenäiseksi tiloiksi poikkesi muista torpista. Näiden vuokra-alueiden tiloiksi muodostamiseen liittyi verollepano ja manttaalin määrittäminen.

Kruununmetsätorppiin ja niiden eri lajien syntymiseen vaikutti metsähallinnon muodostuminen. Vuonna 1851 sai alkunsa muutaman vuoden suunnittelun perusteella maanmittauksen ylihallituksen yhteyteen väliaikainen metsänhoitolaitos. Itsenäinen metsähallitus perustettiin elokuussa 1863 annetulla asetuksella. Samalla kehittyi niin asutukseen soveltuvien kruununmetsien, kuin metsätalouden harjoittamiseen käytettävien metsien, kruununpuistojen hallinto. Maataloustuotannon laajentaminen oli tavoitteena 1700-luvulta alkaen. Siitä seurasi vaatimattoman maatalouteen liittyvän teknisen kehityksen aikana isojakotoiminta ja siihen oleellisesti liittynyt uudisasutus. Kruununmaita käytettiin myös talojen lisäalueiksi veronkorotusta vastaan¹¹⁵.

Ennen metsähallinnon kehittymistä metsämaita pidettiin kansan keskuudessa avoimena alueena. Säädösten kielloista huolimatta niille muodostui luvattomia asumuksia. Niitä ei oltu merkitty maakirjoihin, eikä niistä näin ollen maksettu verojakaan. Aarnion tutkimuskohteessa Pielisjärvellä oli vuonna 1810 14 torppaa. Vanhin niistä oli 1760-luvulta¹¹⁶. Näistä kehittyi myöhemmin, sekä metsähallinnon erilaisia asumuksia, että yhteismaiden torppia ja mäkitupia.

¹¹⁵ Aarnio 1999. ss.13-14.

¹¹⁶ Aarnio 1999. s.38 ja s.44.

Kruununmetsätorpat olivat valtion metsämailla olevia vuokra-alueita. Niiden tarkempi selvittäminen alkoi vasta 1860-luvulla, kun kruununmaa jaettiin metsänhoitajien valvomiin metsänhoitoalueisiin. Uudisasutus kruununmetsissä oli ollut pysähdyksissä pitkän aikaa. Vanhoista asumuksista tuli useita virallistettuja kruununmetsätorppia. Sen jälkeen pyrittiin uusien kruununmetsätorppien aikaansaamiseen. Senaatti sallikin niiden perustamisen vuodesta 1872 lähtien¹¹⁷. Aluksi oikeus koski vain kruununpuistoja. Kruununmetsätorppien syntyminen virallistettiin 6.4.1908 annetussa metsähallinnon johtosäännössä. Metsähallinnon metsänvartijapiirien perustamisen yhteydessä osa vanhoista kruununmaan torpista muutettiin metsänvartijatorpiksi. Hallinnon kehittyessä monia kruununmetsien asukkaita häädettiin pois asuinsijoiltaan ja torppia hävitettiin. Monet vanhat kruununmaan torpat tulivat väliaikaisen verotuksen alaisiksi ja niiden asukkaat allekirjoittivat sopimuksen kruununmetsätorpista¹¹⁸. Myöhemmin metsänvartijatorppia muutettiin kruununmetsätorpiksi. 1800-luvun loppupuolella uudempien kruununmetsätorppien perustaminen yleistyi ja helpottui uudistalojen muodostamisen ollessa lähes olematonta. Vuodesta 1922 alkaen kruununmetsätorppia kutsuttiin valtionmetsätorpiksi. Niitä oli vuonna 1922 4503 kappaletta, joista valtaosa sijaitsi Oulun läänissä¹¹⁹. Lammilla kruununmetsätorppia oli Lieson kylän naapurissa Evon alueella.

Kruununmaiden kaltaisia torppareita olivat kylää laajemmilla yhteismailla olevat torpparit. Heitä kutsuttiin yhteismaatorppareiksi. He olivat lähinnä itsellisiin verrattavia. Isojakoä edeltävänä aikana ei torppien muodostaminen ollut samalla tavalla sidottua taloihin kuin isojaon jälkeen. Yhteismaille syntyi vähäistä asutusta osittain mitään suhteita taloihin omaavien henkilöiden taholta. Toisinaan talollinen

¹¹⁷ Aarnio 1999. s.16.

¹¹⁸ Aarnio 1999. s.46, 50 ja s.59.

¹¹⁹ Aspelund 1983. s.231.

saattoi avustaa esimerkiksi renkinsä itsenäisempää asumista hänen avioituessaan sallimalla hänelle torpan. Isojaoissa takamaat siirtyivät yksityisomistukseen ja torppien perustaminen muuttui toisenlaiseksi ja taloihin liittyväksi. Maan tultua isojaoissa jaetuksi taloille nämä itselliset ”menettivät” raivauksensa. Heistä tuli useita torppareita talon maalle. Taksvärkkiä eli päivätöitä he tekivät kaksi päivää viikossa. He saivat toimeentuloaan varten kolme tynnyriä ruista ja höystettä sekä vapaan asunnon. Päivätyötorppareita tällainen laaja yhteismaa ja takamaa ei suosinut pitkien matkojen vuoksi. Myös säännökset vuoden 1734 rakennuskaareissa kuin myös metsäasetuksessa olivat torppien perustamiselle varsin hankalat.

Laajassa omistuksessa olevien, kuten pitäjien ja kihlakunnan sekä maakunnan yhteismaiden viljelykseen raivaaminen oli vuoden 1734 lain mukaan kielletty. Kylän yhteisen metsämaan raivaamiseen viljelyksiksi oli oikeus vain kylän osakkailla¹²⁰. Samanaikaisessa metsäasetuksessa määrittiin maakuntain ja kihlakuntain sekä pitäjien yhteismailla olevat torpat tutkittaviksi, ja ne saivat oikeuden pysyä paikoillaan täyttäessään tietyt ehdot. Sama kohtalo koski yleismailla (allmänning) olevia torppia. Ne saivat Haatajan mukaan pysyä paikoillaan, jos ne olivat luvan mukaan perustettu ja olivat verollepantuja sekä ruotujaossa mukanaolevia.

2.1.6.5 Verollepannut torpat

Erikoislaatuksia torppia olivat verollepannut torpat ja kruunun torpat. Verollepannut torpat olivat isojaoissa erikoisasemassa verotuksellisista syistä ja manttaaliensa puuttumisen johdosta. Tällainen torppa ei ollut talo, monen muun torpan tapaan taloon tai tilaan kuuluva vuokralla oleva määräala. Se oli erityinen kiinteistö ja maarekisteriin tilana

¹²⁰ Haataja 1940. ss.26-27. RK 16:4.

merkitty yksikkö¹²¹. Verollepantu torppa tuli tarkoin erottaa vuokrasuhdetorpista. Ne eivät olleet rekisteriin merkittyjä tiloja, vaan olivat epäitsenäisiä tilan osia. Verollepantu torppa oli viljelmä, joka ei täyttänyt taloksi muodostamiselle vaadittua manttaalimäärää. Näin veromäärä määräytyi erityisperustein. Tällaisia yksiköitä saattoi syntyä uusia taloja muodostettaessa tai myös verojen vähennyksien myötä. Verollepannut torpat saattoivat olla sekä perintöluontoisia että kruununluontoisia¹²². Kruununluontoisia verollepantuja torppia kutsuttiin kruununtorpiksi. Ne erosivat edellämainituista kruununmetsätorpista, jotka olivat valtion maalla olevia vuokra-alueita¹²³.

2.1.6.6 Kalastustorpat

Muita Hämeessä harvinaisempia torppia olivat kalastustorpat. Ne poikkesivat tavallisemmista torpista lähinnä lainsäädännöllisestä näkökulmasta. Erilaisuutta ilmeni torpanpitoon liittyvässä ohjauksessa, sekä aluetta muodostettaessa itsenäiseksi taloksi tai tilaksi. Kalastustorppa saattoi saada itsenäistyessään rasiluontoisen kalastusoikeuden. Oikeus voitiin perustaa, sekä kalastustorpan emätilan vesialueelle, että yhteiselle vesialueelle¹²⁴. Ulkosaaristossa kalastustorpat olivat yleisempiä. Niitä syntyi ulappojen rikkauksien, kalojen ja hylkeiden hyödyntämiseksi. Laivoilla riitti tuotteiden ostajia¹²⁵. Laki kalastustorppien lunastamisesta tuli voimaan vuonna 1924.

¹²¹ Jakolaki 14.12.1951, §.284, kohta 2.

¹²² Haataja 1949. s.780.

¹²³ Haataja 1949. s.781. Keisarillisen majesteetin armollinen julistus 27.12.1877.

¹²⁴ Haataja 1949. s.339 ja laki 18.1.1924, §:8.

¹²⁵ Bergenwall 1974. s.50.

2.1.6.7 Vero- ja uudisasutustorpparit

Verotorpparien torpat sijaitsivat kaukana päätalosta. Siksi he suorittivat taksvärkin sijasta veroja päätilalle. Hämeessä oli kartanoiden alueella monia verotorppareita. Heitä kutsuttiin usein viljamiehiksi (sädesmän). Vuraat viljamiehet maksoivat esimerkiksi Hauhon Hahkialaan vuonna 1820 veroina peräti 112 tynnyriä rukiita ja 51 tynnyriä maltaita¹²⁶. Viljamiehet olivat suhteessaan kartanoon enemmän lampuodin asemassa kuin torppareina. Suurten kartanoiden alueilta tavattiin myös joitakin viljelejiä torppareita. Kartanot antoivat heidän asua paikoillaan ja velvoittivat vain maksamaan luontaistuoteveroa¹²⁷. 1700-luvulle tultaessa ja sitä ennen olivat päivätyötorpparilaitos ja verotorpparit miltei ainoa torpparilaitoksen muoto. Lisäksi oli yksi samaan aikaan esiintynyt ehkä harvinaisempi muoto. Se oli uudisasutustorpparit. Niiden esiintyminen on todettu esimerkiksi Sysmässä jo 1500- ja 1600-luvuilla. Niitä saatettiin joskus verottaakin erikseen. Lain erikseen turvaamia etuja ei tällaisella torpparilla ollut. Hänellä saattoi kuitenkin olla oikeuksia raivata viljelyksiä ja kasketa¹²⁸.

2.1.6.8 Muita torppareita ja torpparilaitoksen päättyminen

Pieni ryhmä erilaisia torppia ja torppareita muodostui edellämainittujen lisäksi joidenkin erikoislakien ja muutamien ammattien johdosta. Ammattiin liittyvistä torpista voidaan esimerkkinä mainita vaikkapa salpietarinkeittäjän torpat. Kaikkien liikkuvaisimpia ja samalla myös köyhimpiä torppareita olivat kaskialueen torpparit. Heillä ei usein ollut omaa hevosta, ja vähäinen karjakin saattoi olla ruokolla¹²⁹. Heitä ei juuri ollut Lounais-Suomen vaurailta alueilla.

¹²⁶ Jutikkala 1932. s.186.

¹²⁷ Blomstedt 1976. s.148.

¹²⁸ Juvelius 1927. s.442.

¹²⁹ Jutikkala 1958. s.371. Vuorela 1981. s.402:n mukaan ruokko (Häme) tarkoitti lehmän antamista hoitoon köyhälle, joka sai pitää maidon ja vasikan, ja teki vastikkeeksi päivätoita tai maksoi parseleilla.

Torppareiksi kutsuttiin myös joitakin omaa torppaa hallitsemattomia maatalouteen liittyviä ryhmiä. Niitä esiintyi erityisesti 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella. Jyvätorpparit olivat tällainen ryhmä. Heillä ei ollut toimeentulonsa tukena varsinaista maanviljelystä. He olivat pääasiassa suurtilojen maatyöväkeä ja mäkitupalaisia. Vuoriteollisuuden ja metallitehtaiden läheisyyteen muodostui tehdasta palvelevia torppia. Ne olivat 19.8.1673 annetun privilegion mukaan vapaita sotaväenotosta niin kauan kuin tehdas toimi.

Laaja torpparikysymys alkoi lähestyä loppuaan jo 1800-luvun viime puoliskolla. Suurtilat alkoivat koneellistua. Maatalous sai uusia piirteitä. Elämänmuoto alkoi vähitellen muuttua ammatiksi. Alkoi talonpojan muutos tuottajaksi. Karjanpidosta siirryttiin karjatalouteen. Taloihin hankittiin järkiperaisempää uudempaa teknologiaa¹³⁰. 1800-luvulla tuli työväestä liikatarjontaa ja sen tarve väheni. Teollisuus kehittyi. Samoihin aikoihin alettiin siirtyä rahatalouteen. Työvoiman helpottunut saanti ja metsätalouden arvonnousu, sekä myös tilojen osittamisen helpottuminen muiden seikkojen ohella, tekivät torpat ja torpparit suhteellisen nopeasti tarpeettomiksi.

Monien vaiheiden jälkeen torpparikysymys ratkaistiin vuodesta 1918 lähtien erilaisia torppia koskevilla lunastuslaeilla. 15.10.1918 säädettiin laki vuokra-alueiden lunastamisesta. 18.3.1921 säädetty laki koski papiston ja lukkarien virkatalojen torppia. Valtion virkatalojen torppista säädettiin 30.3.1922 ja kruununmetsätorpista 20.5.1922. Lisäksi säädettiin joitakin vähäisempiä torppamääriä koskevia lunastuslakeja. Torppien lunastaminen oli isojaosta poikkeava maareformi. Se teki epäitsenäisistä viljelijöistä itsenäisiä tilanomistajia.

¹³⁰ Peltonen 1992. s.27.

2.2 Maan luonnot

Alkujaan maan hallintaan sisältyivät samanlaiset oikeudet. Vuonna 1279 tapahtui oleellinen muutos rälssisotaväen muodostamisen myötä. Alsnön säännöllä sai alkunsa aatelissääty. Veromaan eli perintömaan rinnalle syntyi rälssiluonto. Kolmas maanluonto oli kruununluonto. Liitettäessä liikamaita perintöluontoiseen tilaan veronkorotusta vastaan, saattoi syntyä myös sekaluontoisia tiloja. Myöhemmin on vielä liitetty kruununluontoista maata perintöluontoiseen tilaan manttaalinkorotusta vastaan. Näin tilojen manttaalimääristä osa on ollut perintöluontoista ja osa kruununluontoista. Tällaiset sekaluontoiset tilat muutettiin 1.8.1951 alkaen perintöluontoisiksi¹³¹.

Maan kuuluminen tiettyyn luontoon ei ole ollut pysyvää eikä lopullista. Siirtyminen luonnosta toiseen on ollut mahdollista. Veromaasta eli perintöluontoisesta maasta saattoi muodostua kokonaan tai osittain verovapaata rälssiluontoista maata. Perinnöksiösten kautta kruununluontoisesta maasta tuli uutta perintöluontoista maata. Verojen maksamattomuuden vuoksi saattoi perintöluontoinen maa muuttua kruununluontoiseksi ja verojen maksun myötä muuttua takaisin perintöluontoiseksi maaksi. Muutosmahdollisuuksia oli useita. Kruununluontoisesta maasta ei kuitenkaan voinut tulla rälssiluontoista maata.

Mainitut kolme maanluonnon päälajia ovat muodostaneet perustan maanomistusoikeudelliselle järjestelmällemme. Maanluonnot liittyivät läheisesti verotukseen ja kruunun tapaan hankkia itselleen tarpeellisia tuloja. Maatalous oli aikoinaan suuri veronmaksaja. Maatalous tuotti Suomessa vielä 1810-luvulla valtion kaikista verotuloista yli 90

¹³¹ Laki rälssitilojen ja eräiden kruununluontoisten tilanosien muuttamisesta perintöluontoisiksi 29.6.1951, §:2. Suomaa 1954. s.290.

%¹³². Maanluontoihin liittyi verotuksen ohella omistusoikeus. Perintö- ja rälssiluontoisella maalla omistusoikeus oli talollisilla tai laajemmin sanottuna muilla kuin kruunulla. Kruununluontoista maata omisti kruunu. Kruununluontoinen maa oli talonpojalle vuokramaata.

Suuri muutos omistusoikeuden ja hallintaoikeuden suhteen niitä voimistuvaan suuntaan tapahtui, kun vuoden 1789 YVK palautti entisiä oikeuksia niin perintöluontoiisiin kuin kruununluontoiisiin taloihin. Kruununluontoisen maan vuokraaja sai perinnöllisen vuokraajan aseman. YVK teki perintötalonpojista uudelleen täysivaltaisia maanomistajia. Veronmaksukyvyttömyydestä seurannut talon luonnon muuttuminen kruununluontoiseksi loppui. Myös oikeus perinnöksioon parani¹³³. Maanluonnot ovat kuitenkin aina kuvanneet talon asukkaan omistus- ja hallintaoikeutta maahansa. Näin ne ovat olleet erittäin merkityksellisiä maanomistusoikeudessamme. Alkuaan vero eli perintömaan erotti rälssimaasta ankarampi verotus. Pääjaotuksen puitteissa syntyi maanluontoihin joitakin alalajeja erityisesti kruunun ja rälssiluonnon kohdalla.

Vuoden 1589 maantarkastuskirjan mukaan Lammin neljässä neljänneskunnassa oli yhteensä 154 taloa. Niistä 129 oli perintöluontoisia. Kruununluontoisia oli noin viidesosa eli 25 taloa. Tämän mukaan ei pitäjässä ollut lainkaan rälssiluontoisia taloja. Lieso muodosti yhden neljänneskunnan, jonka suurimmassa kylässä Lieson kylässä oli kymmenen perintöluontoista taloa sekä yksi kruununluontoinen talo. Autiotaloja ei joukossa ollut. Lieson talomäärä oli kylistä toiseksi suurin. Hauhialan kylässä oli 15 taloa. Niistä neljä oli autiotaloja¹³⁴.

¹³² Lappalainen 2001. s.22.

¹³³ Jutikkala 1958. ss.293-295 ja s.299.

¹³⁴ Virmala ym. 1972. s.282.

Talojen ja maan luonnon mukainen jaottelu menetti vähitellen merkitystään. Nykyään ei maanluontojärjestelmää enää ole. Rälssiluonto lakkautettiin 29.6.1951/402 annetulla lailla. Jako kruununluontoiseen ja perintöluontoiseen maahan lakkasi 1.1.1997¹³⁵.

2.2.1 Perintöluonto

Alkuperäinen maan luonnon muoto oli veromaa eli perintöluontoinen maa. Siihen sisältyi omistusoikeus maahan. Rälssiluonnon muodostuttua perintöluonto pysyi edelleen ainoana täyttä maaveroa maksavana maanluontona. Perintöluontoiseen taloon talonpoika saattoi saada omistusoikeutensa vahvistettua lainhuudatuksella ja kiinnekirjalla. Tämä maa oli sidottu verovelvollisuuteen.

Häätöuhkaa ei perintötaloissa omistusoikeuden heikompinaakaan aikoina ollut, jos veroista pystyi huolehtimaan. Jos näin ei tapahtunut, talo joutui verohylyksi. Sellainen talo saattoi joutua kruunun tai muun veronomistajan taloksi. Talonpidon ohjaus oli tarkkaa. Kruunu antoi ohjeita sekä rakentamiseen että viljelyyn. Vuonna 1681 annetulla talonkatselmusasetuksella määrättiin talonpoikien vuotuisesta viljely- ja rakentamisvelvollisuudesta ja sen viranomaisvalvonnasta. Kruunu piti katselmuksia kolmen vuoden välein. Talojen jakaminen tai alueiden luovuttaminenkin olivat kiellettyjä tai ainakin tiukasti rajoitettuja verojen vähentymismahdollisuuden vuoksi. Samoista asioista säädettiin uudelleen 1734 vuoden rakennuskaareissa. Näin kuninkaan voutien kotitarkastusluontoinen talonpoikien valvonta jatkui. Tämä feodaalinen virtaus oli selvästi ristiriidassa talonpoikien ymmärtämän odaalisen omistusoikeuden kanssa. Valvontaa vaikeampi oli ymmärtää au-

¹³⁵ Maakaari 12.4.1995/540 ja laki 20.12.1996/1125, §:18a.

tiotaloiksi joutumista. Niistä oli oma III-luku vuoden 1734 rakennuskaaressa. Odaalista omistusoikeutta rajoitettiin edelleen voimakkaasti tarkastuksilla sekä rakennus- ja viljelyvelvollisuuksilla. Tilanne korjaantui vasta vuoden 1789 YVK:n myötä.¹³⁶ Silloin elettiin jo Lieson isojaon aikaa.

2.2.2 Rälssiluonto

Rälssillä tarkoitettiin alkujaan vapautusta valtion veroista ja maksuisista. Ruotsiin oli muodostunut runsaan maanomistuksen myötä talonpoikaisylimystö. Heidän joukostaan tulivat maakuntien ja kihlakuntien johtohenkilöt. Kuninkaalle suoritettavan veronmaksun alkaessa olivat nämä suurtalonpojat alusta alkaen vapaat verosta. Tavasta kehittyi maallinen rälssi (ruots. frälse = vapaa). Osa Suomenkin keskiaikaisista suvuista polveutui pakanuuden aikaisista mahtisuvuista. On mahdollista, että ne eivät ole koskaan maksaneet veroa kruunulle¹³⁷. Rälssiluonnon katsotaan saaneen alkunsa Maunu Ladonlukon aikana 1279 perustetun aatelissäädyn myötä. Aikaa pidetään rälssin virallisenä alkuna. Järjestelmän myötä syntyi uusi maanluonto. Se oli verovapaa rälssiluonto. Verovapaus erotti rälssiluonnon perintöluonnosta. Luonto oli erityisiä oikeuksia nauttiva maallinen rälssi. Säätyyn pääsi vain kuninkaan antamalla rälssikirjalla. Vuonna 1569 aatelisarvosta tuli perinnöllinen. Aatelissääty luopui vuonna 1864 valtiopäivillä yksinomaisesta oikeudestaan omistaa rälssimaata¹³⁸.

Rälssitalon verovapaus oli peräisin ratsupalvelun suorittamisesta. Se tulkittiin samalla siten, että kruunu oli luovuttanut maan tuottoon oi-

¹³⁶ Grotenfelt ym. 1910. s.544 ja s.547.

¹³⁷ Jutikkala 1946. s.50.

¹³⁸ Haataja 1949. s.786.

keuttavan omistusoikeuden eli *dominicum directum*in rälssitaloille. Se merkitsi täydellistä omistusoikeutta eli *dominicum plenum*ia. Taloa viljelevällä lampuodilla ei ollut mitään oikeuksia taloon. Jos perintömaan talonpoika joutui taloineen rälssimaaksi, siirtyi hänen veronmaksunsa kruunun sijasta läänityksen haltijalle. Perintöoikeus hänen jälkeläisilleen säilyi edelleen. Läänityksen haltijat pyrkivät hankkimaan tämän oikeuden itselleen saadakseen näin täydellisen omistusoikeuden taloon. Talonpojista tuli tilanteen toteutuessa talon suhteen oikeudettomia rälssilampuoteja¹³⁹. Omistuksen rekisteröimiseen rälssiluontoiseen taloon oli omistajalla sama mahdollisuus kuin perintöluontoiseen taloon. Rälssiluonnon aikaa kesti noin 700 vuotta. Luonto lakkautettiin maassamme vuonna 1951¹⁴⁰.

Rälssiluontoisuus sai aikojen myötä muutamia alalajeja. Talot saattoivat olla joko kokonaan tai vain osaksi vapaita verosuorituksista. Kuningas Eerik XIV myönsi aatelille 1562 oikeuden verovapauteen asuinkartanoonsa myös ilman ratsupalvelusta. Syntyi säteritalo. Rälssisäteri oli täysin verovapaa talo. Sen saattoi aatelinen perustaa haltuunsa joutuneille ja samalla sukuoikeutensa menettäneille taloille asuinkartanon eli säterin myötä. Sätereillä pidettiin kontrollin vuoksi säteritarkastuksia. Vuodesta 1673 alkaen uuden rälssimaan syntyminen estyi veronalaisen maan vähentämiskiellon myötä¹⁴¹. Se esti veronalaisen maan luovutukset. Verovapaata maata kielto ei koskenut.

Verorälssitalot suorittivat maaveronsa rälssitalolle¹⁴². Perintörälssitalo taas syntyi, jos sukuoikeutensa säilyttänyt talonpoikaistalo läänitettiin. Talon vakinaiset verot menivät tuolloin läänityksen saaneelle aa-

¹³⁹ Jutikkala 1958. ss.144-151.

¹⁴⁰ Laki rälssitilojen ja eräiden kruununluontoisten tilanosien muuttamisesta perintöluontoisiksi 29.6.1951,§:1.

¹⁴¹ Haataja 1949. s.786.

¹⁴² Haataja 1949. s.786.

teliselle eli donaattorille ja läänitetty kruununtalonpoika joutui vuokramieheksi ja aatelisen alustalaiseksi eli rälssitalonpojaksi. Hänet voitiin irtisanoa talosta milloin tahansa¹⁴³. Lopputulokseltaan samanlainen tilanne syntyi rälssimaan haltijan myydessä perintöoikeuden talonpojalle ja pidättäessä edelleen itselleen verotusoikeuden. Taloa kutsuttiin tässä tapauksessa rälssiverotaloksi. Tapauksia esiintyi erityisesti 1700-luvulla¹⁴⁴.

Kustaa II Adolfin hallitusajasta (1611-1632) lähtien syntyi vielä kaksi erityistä rälssimuotoa. Ne olivat ostorälssi ja panttirälssi. Ne syntyivät kruunun myydessä tai pantatessa talonpoikaistalojen maaveroja. Vuoden 1686 valtiopäivillä ostorälssitilat peruutettiin kruunulle¹⁴⁵. Suomen taloista oli vuonna 1652 lahjoitusmaita 36 %. Huomioiden läänitykset ja ostorälssit sekä aatelin vanhastaan verovapaat rälssitilat, kukin noin 5 %, jäi veroa maksavia tiloja vain noin puolet kaikista. Tähän kuningatar Kristiinan ajan lopun aikaan oli kaksi kolmannesta koko maasta ja kolmannes kruunun tuloista läänitysten vuoksi aatelisten hallussa¹⁴⁶.

Lammilla oli Lieson isojaon päättymisen aikaan 31 rälssitilaa, mikä oli 17 prosenttia kaikista tiloista. Koko maan määrä oli hiukan suurempi eli 18 prosenttia. Hämeen rälssimaan määrä samaan aikaan oli vain noin 10 prosenttia, koko Alisen Hollolan kihlakunnan rälssimaan määrän ollessa 12 prosenttia¹⁴⁷. Luvut osoittavat Lammin pitäjän kartanoiden määrän olleen selvästi alueensa suurin. Tutkimuksen kohdealueella Liesossa ei kartanoita kuitenkaan ollut.

¹⁴³ Lappalainen 1999. s.14.

¹⁴⁴ Gadd 2000. s.79.

¹⁴⁵ Jutikkala 1946. s.75.

¹⁴⁶ Jutikkala 1946. s.68. Grotenfelt ym. 1910. s.545.

¹⁴⁷ Pänkäläinen 2001. s.29.

2.2.3 Kruununluonto

Kruununluontoinen talo kuului kokonaan kruunulle. Kruununluontoiseen taloon ei ole ollut mahdollista saada perintötalon tapaan omistusoikeuden vahvistusta. Omistushan kuului kruunulle eli valtiolle. Verotuksellisesti kruunun talosta tuli vuonna 1789 YVK:n myötä perintötalon kaltainen. Asukas hallitsi taloa ns. vakaan ja periytyvän asukasosoikeuden perusteella. Päätös asiasta oli kuitenkin annettava. Kruununluontoiset talot ovat jakautuneet eri ryhmiin pääasiassa niiden käytön mukaan. Haataja mainitsee sellaisina mm. kuninkaankartanot ja kuninkaan karjatalot. Ne muodostivat aluksi kruununluonnon. Myöhemmin tulivat ruotujakolaitoksen myötä syntyneet sotilas- ym. virkatalot. Kruunun omistamia taloja ryhdyttiin käyttämään myös siviilivirkakunnan palkkaukseen. Näin muodostui yhteinen valtion virkataloiksi kutsuttu ryhmä. Valtion virkataloja ei ole saanut luovuttaa yksityiseen omistukseen. Vasta vuosien 1922 ja 1926 säännökset sallivat luovuttamisen¹⁴⁸. Seurakuntien hallitsemat papiston virkatalot ovat suuri ryhmä kruununluontoisia taloja.

Eräs kruununluontoinen taloryhmä syntyi erikoisella tavalla. Maanlain kuninkaankaaren mukaan kuningas ei saanut luovuttaa kruununluontoista maata omistusoikeudella. Kustaa Vaasan seuraajat ryhtyivät kuitenkin myymään taloja. Myynnejä tapahtui jo vuonna 1574. Luovutuskiellon johdosta nämä tulkittiin myöhemmin suvuoikeuden myynneiksi. Tulkinnan myötä kehittyi uudistalojen luovuttaminen perinnöllisellä hallintaoikeudella niitä perustettaessa. Ensimmäinen asetus myynneistä annettiin vuonna 1582¹⁴⁹. Myöhemmin sallittiin myös näiden talojen perinnöksiosto. Siitä säädeltiin uudelleen vuosina 1719

¹⁴⁸ Haataja 1949. s.787.

¹⁴⁹ Jutikkala 1942. s.425.

ja 1723¹⁵⁰. Sitten näitä taloja on kutsuttu vakaalla asukasoikeudella hallituiksi kruununtaloiksi¹⁵¹. Se muodostui myöhemmin lähes perintötalojen omistuksen perimistä vastaavaksi oikeudeksi.

2.2.4 Kruununtalojen hallinta ja perinnöksiostot

1700-luvun alussa oli Ruotsissa kruununmaata noin kolmannes mantaalista¹⁵². Vuonna 1701 annetulla kuninkaallisella kirjeellä edistettiin perinnöksiostoja. Ostot olivat kiellettyjä kokonaan vuosina 1763-65 ja edelleen 1773-1789¹⁵³. Ostot vahvistivat omistusoikeutta ja olivat eduksi talon kunnostamiselle ja viljelyksille.

Tilanne muuttui 21 päivänä helmikuuta 1789 annetulla kuninkaallisella asetuksella. Sen 6.§ vakuutti kaikille kruununtalojen asukkaille, että niin kauan kuin he huoneiden ja maan puolesta asumaansa tilaa hyvin hoitivat, he ja heidän lapsensa saivat ne häiritsemättä pitää mies mieheltä siinä järjestyksessä kuin erittäin oli säädetty ja että sellaisella asukkaalla oli oikeus ennen muita lunastaa asumansa tila perinnöksi. Tämä kuninkaallinen asetus tuli 19.9.1723 annetun perinnöksioasetuksen tilalle. Uuteen asetukseen liittyi kuninkaallinen kuulutus perinnöksioista¹⁵⁴. Tällaisia taloja olivat myös Liesoon isojaossa muodostetut kymmenen kruununuudistaloa. Perinnöksioista kruunun omistamat kruununtalot siirtyivät yksityisille talonpojille perintöluontoisiksi taloiksi.

¹⁵⁰ Asetus perinnöksioista 19.9.1723.

¹⁵¹ Haataja 1949. s.788.

¹⁵² Gadd 2000. s.199.

¹⁵³ Gadd 2000. s.201.

¹⁵⁴ Kuninkaallinen asetus kruununtalojen myymisestä verotaloiksi ja niistä eduista ja ehdoista, joiden alaisina verotaloja senjälkeen hallitaan 21.2.1789.

Isojakojen yhteydessä muodostui useita uusia kruununuudistaloja. Sitä ennen ne saattoivat olla torppia. Torppa muuttui kruununuudistaloksi viranomaisten päätöksellä. Ruotsinvallan aikana päätöksen antoi kruunun maaomaisuudesta huolehtinut kamarikollegio. Siirtyminen Venäjän yhteyteen muutti myös tätä päätöksentekoa. Itsenäisessä Suomessa perinnöksiostoasiain käsittely siirrettiin 20.4.1929 annetulla asetuksella maatalousministeriöltä maaherroille¹⁵⁵.

2.3 Sarkajako ja sitä edeltäviä jako-oloja

Monet tutkijat viittaavat maamme varhaisia maanjako-oloja käsitellessään Kalevalaan. Sen 29. luvun säkeissä 132-135 kerrotaan talojen oloista seuraavasti¹⁵⁶:

”Saaren maat saroin jaettu.

Pellot pirstoin mittaeltu.

Aholoista arpa lyöty.

Nurmista keräjät käyty.”

Näihin säkeisiin viittaa myös Veikko O. Hyvönen tutkimuksessaan maamme vanhimpien maanjakojen kehityksestä. Hän jaottelee ennen sarkajakoa ja isojakoa vallinneet maanjakotavat lohkojaoksi ja muinaisjaoksi¹⁵⁷. Tutkijat korostavat myös, että maamme varhaisista kyllien jako-oloista ei voi tehdä päätelmiä Ruotsin lakien ja olojen perusteella. Maamme omat vanhat oikeustavat säilyivät vielä kauan silloinkin, kun jo Ruotsin lainsäädäntö alkoi vaikuttaa maassamme. Vielä silloin oli maassamme erityinen suomalainen maanjakomenette-

¹⁵⁵ Haataja 1940. s.484.

¹⁵⁶ Kalevala 1955. s.441.

¹⁵⁷ Hyvönen 1998. ss.105-107.

ly¹⁵⁸. Haataja viittaa samassa yhteydessä Jutikkalan tutkimuksiin, joiden mukaan ”ns. muinaisjako joko tarkoitti yhtenäisesti suoritettua, epäsäännöllistä kylän peltojen ja niittyjen jakoa, tahi kaikkein alkupe-
räisintä tilaa, jolloin maita ei vielä lainkaan ollut jaettu, vaan maa oli epäsäännöllisinä palstoina hammrissa”. Hyvönen toteaa edellä maini-
tussa kohdassa kuitenkin toisaalta ruotsalaisten maanlakien ja maa-
kuntalakien kuvastaneen yhteispohjoismaista keskiaikaista talonpoi-
kaista oikeutta ja omien lähteidemme osoittaneen samantapaisia tu-
loksia.

Ennen sarkajakoa vallitsevista maamme jako-oloista esiintyy hiukan erilaisia ilmaisuja sisältäviä tulkintoja. Haataja näkee ja perustelee maamme vanhimmissa jako-oloista useita vaihtoehtoja. Joidenkin tut-
kijain mukaan viljelykset olivat kylän yhteisiä ilman yksityisen omis-
tusoikeuden muodostumista. Toisten mukaan kylän yhteisillä rinta-
pelloilla oli vallalla jako, jossa tiluksia vaihdettiin. Näissä hamaripel-
lot olivat vanhoja talon omia paikkoja. Haatajan mukaan hamari-sana
oli peräisin sanasta ”ham”, joka merkitsi kotia ja hamarijako näin ko-
tijakoa¹⁵⁹. Hamariniityt taas olivat talojen yksityisiä tiluksia yhteisillä
metsämailla. Haataja toteaa, että hamaria ei jakona ole ollut. Hänen
mukaansa ruotsalaiset oikeustutkijat puhuvat hamarjaon sijasta mui-
naisjaosta (fornskifte)¹⁶⁰.

Vanhojen lakien ”hamar skipt” tarkoittaa jaossa jakamatta jätettyä ky-
länmäkeä epäsäännöllisine tontti- ja peltotilkkuineen. Myös Wiiala
toteaa muinaisjaon (forno skipt) tarkoittaneen ilmeisesti jonkinlaista
epäsäännöllistä sarkajakoa edeltänyttä pelto- ja niittymaiden jakoa.
Hamarissa olevat maat taas olivat yksityisten talojen valtaamia pelto-

¹⁵⁸ Haataja 1949. s.9.

¹⁵⁹ Haataja 1936. s.6.

¹⁶⁰ Haataja 1949. s.9.

raivioita, eivätkä olleet ollenkaan jaon alaisia¹⁶¹. Hamarjako on käännetty suomeksi myös sanalla takamaajako¹⁶². Myös Grotenfeltin mukaan ns. vasarajaolla (hamarjako) tavallisesti tarkoitettiin ennen sarakajakoä vallinnutta maanomistusmuotoa eli muinaisjakoa (forno skipt). Näin muinaisjako ja vasarajako tarkoittaisivat samaa asiaa. Muinaisjaolla tarkoitettiin kylän rintamaan tiluksia ja vasarajaolla (eghor i hambri) tarkoitettiin yksityisten yhteiselle takamaalle rai-vaamia tiluksia eli vallattuja peltoraivioita¹⁶³.

Käsitteissä oli kuitenkin määrittelemättömyyttä ja kirjavuutta. Sitä osoittaa esimerkiksi se, että MO 1848:ssa lohkojako nimitystä käytettiin myös isojaosta¹⁶⁴. Maa-alueet saattoivat joskus säilyttää vanhan nimensä siirtyessään uudemman jakotavan mukaiseksi. Muutoksethan ovat aina tapahtuneet varsin verkkaisesti. Muutamissa Ruotsin maakuntalaeissa on edellytetty talon tontin olevan kylänmitan (byamål) mukainen. Se tarkoittaa talon osuutta kylän maista. Asiaan liittyi vuoden 1594 talonkatselmusasetuksessa oleva määräys tontin alan muuttamattomuudesta¹⁶⁵. Vuoden 1734 laissa säädettiin edelleen talonasemasta sekä sen asuinpihasta ja karjapihasta¹⁶⁶. Tontin koon vaikutuksesta kullekin kyläosakkaalle hallittavaksi tulleen maa-alueen suuruuteen on erilaisia käsityksiä. Tontin ja maa-alueiden välillä joko ei ollut yhteyttä tai tontti oli perustana muita maa-alueita määrittäessä. Melander mainitsee jakotiedoista 1600-luvulta löytyvän vain yhden tapauksen tonttien suuruuksista. Se on Pietarsaaren pitäjältä. Tonttimaiden yhteys talon maihin oli esillä myös valtakunnan lakia valmistavan toimikunnan istunnoissa 17.2.1691 ja 7.4.1693¹⁶⁷.

¹⁶¹ Wiiala 1952. s.194.

¹⁶² Hyvönen 1998. s.107.

¹⁶³ Grotenfelt ym. 1910. s.541. Wiiala 1952. s.194.

¹⁶⁴ Suomaa 1954. s.16.

¹⁶⁵ Melander 1933. s.30.

¹⁶⁶ RK 1.luku §:1.

¹⁶⁷ Melander 1933. ss.6-7.

Kylän tontin ja verotuksen sekä sarkajaon yhteyttä valaisee tarkemmin ”Säännöstelty kylätontti”. Sen olemassaolosta kertoo ruotsalainen kulttuurimaantieteilijä Birgitta Roeck Hansen. Hän tarkoittaa termillä ”Sarkajaossa olleen kylän tontin jakamista talojen kesken niiden varallisuuden mukaan. Osuus kylätontista oli samalla talon tankoluvun perusta peltosarkoja jaettaessa”¹⁶⁸. Roeck Hansenin mukaan säännöstelty kylätontti on kuulunut ruotsalaiseen oikeaoppiseen sarkajakoon. Suomessa sitä on esiintynyt vain Hämeen linnan ympäristössä sekä Hämeen suunnalta asutetun Satakunnan alueilla.

Sarkajako on vanhin historiallisesti dokumentoitavissa oleva kiinteistöjaotus maarekisterijärjestelmän piirissä¹⁶⁹. Säännöksiä siitä löytyy vuoden 1296 Uplannin laista sekä noin vuodelta 1350 olevasta Maunu Eerikinpojan maanlaista ja edelleen Kristoferin maanlaista vuodelta 1442. Säännöksiä on edelleen vuoden 1734 rakennuskaaren 1 luvussa¹⁷⁰. Täydellistä selkeyttä jaon muodoista sen paremmin kuin nimityksistäkään ei ole löydettävissä. Sarkajako koski tavallisesti vain niitä vanhoja viljelyksiä, jotka oli yhteisesti raivattu. Ne olivat pääasiassa lähellä asumakylää olevia kotitiluksia. Vanhin tavatuista hammarjakotapauksista on painettu Turun tuomiokapitulin Mustaankirjaan vuodelta 1410. Maa kuului Turun tuomiokirkon Pyhän Neitsyen alttarille. Maat erotetaan siinä mainiten ”paitsi hammarjakoisia maita myös Maarian Virmusmäen kylässä seitsemän sarkaa leveydeltään kahdeksan kyynärää”. Kyynärelevyisten sarkojen on katsottu kuuluvan sarkajakoon. Hammarjaossa ei sellaista mittausta ollut¹⁷¹. Vastavaanlaisia sarkajakoisten alueiden myyntejä on tapahtunut 1470-luvulla myös Lieson lähialueella Tuuloksessa¹⁷².

¹⁶⁸ Lehtinen 2005. s.27 ja s.122.

¹⁶⁹ Pietilä 1981. s.15.

¹⁷⁰ Pietilä 1981. s.14.

¹⁷¹ Melander 1933. s.10.

¹⁷² Yrjö-Koskinen 1881. ss.45-47.

Pietilän mukaan sarkajaon yhtenä peruspiirteenä oli tonttimaan ja pelton sekä niityn kuuluminen yksityisnautintaan. Toinen perusominaisuus oli metsän ja vesialueen pysyttäminen kylän yhteisnautinnassa. Talo hallitsi usein pyykitettyä tonttialuetta ja useita rajamerkeillä merkitsemättömiä pelto- ja niittysarkoja. Saroilla ei tässä yhteydessä tarkoiteta nykyistä ojilla ympäröityä aluetta vaan pelto- tai niittylohkon osaa. Talon hallintaosuus merkitsi jaon mukaista nautintaa pelloilla. Täysin itsenäistä ja pysyvää paikallisuutta ei talolla ollut. Se muodostui veroluvun mukaisesta kyläkokonaisuuden osuudesta¹⁷³. Maamme ilmeisesti vanhimmat tiedot sarkajaosta ovat säilyneet Paraisilta vuodelta 1332. Ahvenanmaalta, Ala-Satakunnasta, Raaseporin läänistä ja Sysmästä on tietoja 1400-luvulta, sekä Sääksmäeltä ja Hololasta¹⁷⁴ 1500-luvulta.

Tutkimusten mukaan meillä oli käytössä erilainen maanjakomenettely. Kovin tarkkaa tietoa ei tästä maanjakotavasta kuitenkaan ole¹⁷⁵. Maan vaihtotoiminnan kautta pyrittiin jo 1600-luvulla poistamaan sarkajaossa havaittuja haittoja. Toimenpidettä kutsuttiin myös ”esisojaksi”¹⁷⁶.

2.3.1 Sarkajakojen toimittaminen ja maiden nautinta

Sarkajaossa määrättiin aluksi taloille tontit. Tämän jälkeen jaettiin pellot ja niityt. Jakoa koskeva määräys kuului 1734 lain rakennuskäärässä (RK1:3) suomeksi seuraavasti:

¹⁷³ Pietilä 1981. s.14.

¹⁷⁴ Vitikainen 2003. s.38. Voionmaa 1912. s.202. Hyvönen 1998. s.109.

¹⁷⁵ Haataja 1949. s.9.

¹⁷⁶ Lehtinen 2005. s.27.

”Kun jokainen kylänmies on saanut talonaseman, jaettakoon kullekin osansa peltoa ja niittyä ja kaikkia tiluksia, sekä parempia että huonompia; ja olkoon talonasema kaiken kylässä toimitettavan jaon ja palstoittamisen perustana, jonka mukaan kaikki muut tilukset on ositettavat. Jokainen saakoon palstansa, toinen toisen rinnalle sen mukaan kuin hänen talonasemansa on aurinkoa ja ilmansuuntia kohden, ja olkoon sillä eli niillä, joilla kylässä on suurin osa, valta määrätä, kuinka moneen lohkoon pelto ja niitty on pantava, kuitenkin niin, että kukin saa yhtä hyvän osan.”

Sarkajaon toteuttamistapa oli varsin yksinkertainen. Jakovälineenä oli yleensä kuuden kyynärän mittainen puutanko. Tangon avulla erotettiin viljelysmaan reunasta aloittaen talolle sen veroluvun osoittama tankomäärä. Kolmen äyrin talo sai kolme tankoleveyttä. Muut saivat vastaavasti oman verolukunsa mukaan. Kaikkien talojen saatua sarkansa reunasta alkaen jatkettiin uudella talokohtaisella jakokierrosmittauksella, kunnes alue tuli jaettua. Jakojäännös saatettiin jakaa poikkisuunnassa tai jollain muulla tavalla nautittavaksi. Tämän mittauksen tuloksena syntyivät peltolohkot¹⁷⁷. Tankoon liittyvänä mittana käytettiin kyynärää. Kyynärän pituus on ollut vaihteleva¹⁷⁸. Yhtenäistä mittajärjestelmää ei ollut. Vasta vuoden 1739 asetuksella päästiin lähemmäs yhtenäisyyttä maanmittarikunnan toimesta. Se sai 1736 oikeuden tarkastaa ja varustaa kruununleimalla mittayksiköitä toimialueellaan¹⁷⁹. Tutkija Heikki Rantatuvan mukaan määräyksiä mitoista annettiin 1600-luvulla kolme kertaa ja 1700-luvulla viisi kertaa¹⁸⁰.

¹⁷⁷ Kekkonen ym. 1986. s.42.

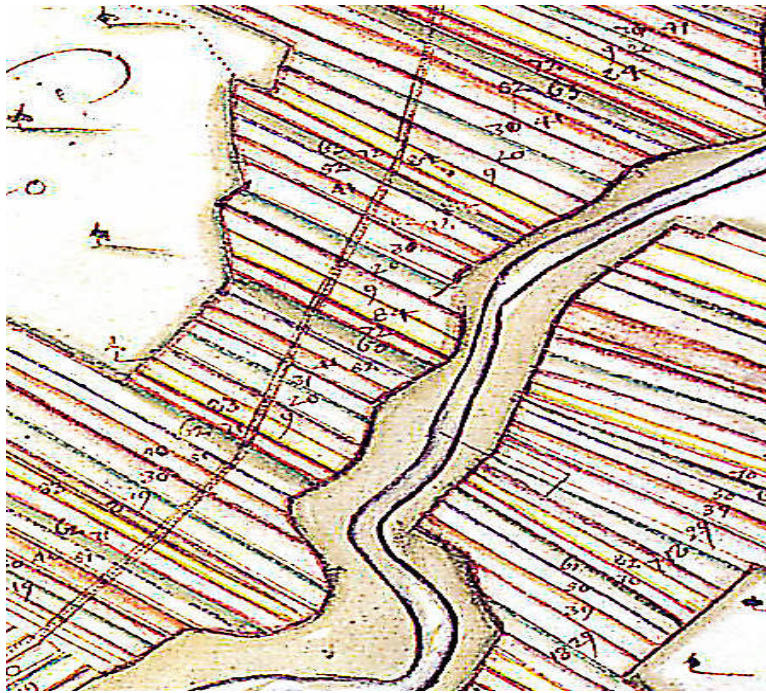
¹⁷⁸ Aarnio 1999. Liite 3: Kyynärä= 2 jalkaa=59,38 cm. Syli= 3 kyynärää=1,78 m.
Markkanen 1976. s.123,126:n mukaan kyynärä on vaihdellut 52-64 cm.

Vuorela 1981. s.215, missä kyynärä mainitaan 59,38 cm:n pituiseksi.

¹⁷⁹ www.virtuaaliyliopisto.fi/maakirjakartat/tulkintaopas/mitat.html

¹⁸⁰ www.virtuaaliyliopisto.fi/maakirjakartat/tulkintaopas/mitat.html

Sarkajaon toimittivat lähes alusta alkaen asiaan perehtyneet jakomiehet. Heidän määränsä oli 5-12 miestä. Jaon toimittaminen oli merkittävä kihlakunnanoikeuden tuomiokirjaan. Tällaista jakoa ei saanut muuttaa ilman kaikkien osakkaiden suostumusta¹⁸¹. Tangoitus soveltui myös kyliin, missä käytettiin koukkujärjestelmää verotuksessa. Tangoitus ei saanut Hämeessä kuitenkaan keskiajalla sellaista merkitystä kuin Varsinais-Suomessa. Koukkujärjestelmä pystyi jakoineen ja kylvömittoineen nähtävästi vielä uuden ajan alussakin tyydyttämään yhteiskunnan vaatimukset maan jakamisen ja verotuksen suhteen. 1500-luvun lopulla ja 1600-luvulla toimitettiin Hämeen kylissä tangoitusta ensimmäistä kertaa¹⁸².

Kuva 2. Sarkajaon tilannetta havainnollistaa kuva Maskun kunnan Kurittulan kylän sarkajakokartasta vuodelta 1693.

(Lähde: Maanmittaus Suomessa 1633-1983. 1983. Väriliite).

¹⁸¹ Haataja 1949. ss.14-15.

¹⁸² Voionmaa 1912. s.210.

Sarkajakokartassa (Kuva 2) merkityt jakolohkot ovat lähes kaikki 133 kyynärän levyisiä. Eri talot saivat jakolohkoissa hyvinkin eripituisia sarkoja. Tämä osoittaa, että jakolohkot saatettiin muodostaa myös mekaanisessa mittauksessa. Kartasta ilmenee myös sarkajaolle olennainen monipalstaisuus. Se johtui pääasiassa tasapuolisuuden tavoittelusta. Jako ei tuntenut jyvitystä. Siksi tasapuolisuus oli hoidettava muulla tavoin. Erilaiset maanlaadut muodostivat omia lohkoja. Jako toimitettiin kullakin erikseen. Näin jokainen talo sai tiluksia verolukunsa mukaan erilaisilta alueilta pitkinä suikaleina. Suikaleisia sarkoja kutsuttiin joskus tankopelloiksi¹⁸³.

Sarkajakoissa pelloissa oli kylvön jälkeen tapahtunut vuotuinen tan-
komittaus 1700-luvulla tavallinen ilmiö varsinkin hiekansekaisilla
pelloilla. Tällaista kylvönjälkeistä talojen sarkain mittaamista näkyy
käytetyn vielä 1800-luvun alkupuolella alueilla, joilla ei vielä ollut
isojakoa. Sellainen tapahtui mm. Hauhon pitäjän Hyvämäen kylässä.
Sensijaan vanhan vuosivaihtoisen jakotavan noudattaminen hampun-
viljelyksessä Lammin Hietoisten kylässä perustuu kansan muistissa
säilyneeseen perimätietoon¹⁸⁴.

2.4 Kyläelämää isojaon edellä

Talojen tilukset perustuivat sarkajaon aikaan monenlaiseen hallintaan. Kooltaan vaatimaton asuinrakennuksen sisältävä tontti kuului oman kullekin talolle. Kylän kotipellot olivat talojen käytössä lohkoittain sarkoihin jaettuina suikaleina. Näiden lisäksi talot olivat raivanneet

¹⁸³ Jutikkala 1932. s.8. Jutikkala 1942. s.264.

¹⁸⁴ Melander 1933. ss.16-17.

käyttöönsä omia viljelypalstoja asumakylän ja kotipeltojen ulkopuolella sijaitseville yhteisille alueille. Niityt saattoivat olla talojen yksityisessä hallinnassa. Joitakin pelto- tai niittyalueita sijaitsi naapurikylänkin sisällä. Metsämaan suhteen tilanne oli täysin toisenlainen. Monin paikoin kylien rajat olivat epämääräiset. Metsä oli kylän talojen yhteisomistuksessa. Sen käytössä esiintyi monenlaisia variaatioita mm. puun ottamisen ja kaskeamisen suhteen.

Sarkajaon aikana kehittyi kylään oma sisäinen hallintojärjestelmä. Se oli lakisääteinen kyläjärjestys. Kuninkaan 20.2.1742 maaherroille antama maataloutta koskeva kylähallinto-ohjeisto ei tehnyt olosuhteisiin merkittävää muutosta. Ohjeistoon liittyi kyläjärjestyksen malli, joka sääteli asukkaiden keskinäisiä suhteita¹⁸⁵. Kylä ohjautui sisäisesti ja oli vastuullinen jopa yksittäisten talojen jokapäiväisestä toiminnasta.

Ohjeiston mukaan kylällä tuli olla oma kylänvanhin kaksine avustajineen ja lautamiesten muodostama hallintokoneisto. Oltermanniksi kutsuttu kylänvanhin piti kylänmiesten kanssa yhteisiä neuvotteluja. Kylää varten annetussa yleisohjeessa oli 37 pykälää. Ne käsittelivät hallintoa ja muuta taloudenpitoa ja yhteistoimintaa sellaisten asioiden kuin aitojen ja veräjien rakentamista, ojien kaivamista ja veden juoksutusta, peltöjen ja niittyjen käyttöä sekä toimintaa metsissä ja kalastuksessa. Myös sikojen laiduntamisesta sekä kylän kaivosta, teiden hoidosta ja paloturvallisuudesta oli ohjeita. Niitä saattoi käyttää sellaisenaan pykäläkohtaisena kyläjärjestyksenä, tai muotoilla paremmin oman kylän käyttöön sopivaksi. Lounais-Hämeessä oli käytössä jo 1600-luvulla maanlakeihin perustuva aidantarkastusjärjestelmä. Sitä voidaan pitää kylähallinnon esiasteena¹⁸⁶.

¹⁸⁵ Haataja 1936. s.40.

¹⁸⁶ Kallio 1982. s.29.

Oltermannilaitos ei toteutunut kovin merkittävästi Etelä-Suomessa. Ruotsin kielen ymmärtäminen oli kansan keskuudessa vähäistä. Niinpä lammilaiset anoivat Hauhon ja Janakkalan ohella vuonna 1750 kyläjärjestysohjeen suomentamista¹⁸⁷. Oltermannilaitoksella oli hallinnollisten ja oikeudellisten toimien ohella myös joitakin lisätehtäviä. Tiedotustoiminnasta huolehtiminen oli todella tärkeää. Kirkolla oli siinä keskeinen rooli. Tunteja kestäneissä kirkonmenoissa tiedotettiin tavarain myynnistä ja monista tapahtumista lähes kaikkine arkielämän toimintoineen. Tieto kulki kyliin kirkossa käyneiden mukana. Kylässä se levisi suusta-suuhun menetelmällä. Oltermanninsauva oli kylän johdon tiedotustoiminnan väline. Viesti kulki talosta toiseen sauvan avulla. Hätätapauksissa, kuten tulipalojen sattuessa sauvaan saatettiin kiinnittää höyhen pikaviestin osoittamiseksi¹⁸⁸.

Lieson isojaon valmisteluaikana oli edelleen olemassa runsaasti talonpoikaa koskevia rasituksia. Maakaaren 12. luvussa oli velvoittavia säännöksiä kylien välisten rajojen käymisestä. Talojen välisistä rajoista ei vielä vuoden 1734 laissa ollut määräyksiä. Talokohtaisia velvoitteita sensijaan oli. Ne olivat usein varsin yksityiskohtaisia. Esimerkteinä mainittakoon rakennuskaaren säädökset taloon kuuluvista rakennuksista ja niihin liittyvistä vuosittaisista rakennusvelvollisuuksista. Laki velvoitti huolenpitoon rakennusten kunnosta. Osakkaiden väliset sarkaojat tuli tehdä puoliksi kummankin viljelijän nautinnasta. Niskaoja sensijaan tuli tehdä oman nautinnan alueelle. Laki määräsi vuosittaisen ojankaivuun, aitojen ja uuden pellon raivaamisen määrän, kunnes talo tuli täyteen kuntoon rakennetuksi¹⁸⁹. 1800-luvun alun tilanteesta totesi J. G. von Bonsdorf tavallisella verotalolla olleen 17 erilaista veroa tai julkista rasitusta¹⁹⁰.

¹⁸⁷ Kallio 1982. s.31.

¹⁸⁸ Kallio 1982. s.221.

¹⁸⁹ Haataja 1936. s.31.

¹⁹⁰ Soininen 1975. ss.374-375.

Talokohtaisia humalistoja oli määrätty pystyttämään 40 humalaseipään vuosivauhdilla, kunnes talolla oli 200 humalaseivästä. Isojaon aikaan 1700-luvun päättyessä ei Lieson taloilla kuitenkaan ollut säädettyä määrää humalistoja. Niitä oli kaikissa kylissä, mutta ei kaikilla taloilla. Sato ei riittänyt edes talojen omaan tarpeeseen (katso kohta 3.4 Kyläkertomus Liesosta isojaon aikaan §:2).

Kylä oli ennen isojakoa monessakin mielessä varsin itsenäinen yksikö. Se ratkaisi monet asiat itse. Omat vastuualueet olivat myös taloilla. Kyläyhteisöä leimasi voimakas yhteishenki. Se oli muotoutunut lähes puolen vuosituhannen aikana. Talon kyläosuuden hallinta oikeutti ja velvoitti monimuotoiseen yhdessä yrittämiseen ja tulosten aikaansaamiseen. Yhteistoiminta velvoitti kaikkia hoitamaan osuutensa. Kylän asukkaat asettivat velvollisuudet jopa oikeuksien edelle. He ymmärsivät, että oikeuksia ei voi saada, jos ei ole ensiksi hoitanut velvollisuuksiaan kylän osakkaana¹⁹¹.

Maatalous oli 1700-luvulla selvästi hallitseva pääelinkeino Ruotsissa. Maaseutuväestön osuus 1700-luvulla ja edelleen seuraavan vuosisadan puoliväliin asti oli lähellä 90 prosenttia¹⁹². Sillä oli sen vuoksi merkittävä osuus myös ajan talouspolitiikassa. 1700-luvun alkupuoliskolla tapahtui kuitenkin monia suuntaa muuttavia asioita. Jo edellisen vuosisadan lopulla olivat kansaa koetelleet raskaat katovuodet ja kulkutaudit. Suuri Pohjan sota 1700-21 ja pikkuviha 1741-43 tuhosivat toiveet paluusta entiseen. Sotien ohella vuosina 1710-11 tuskaa lisäsi raivonnut rutto. Seuraavina vuosina tuhansia suomalaisia siirtyi Ruotsin maalle. Hämeessä henkilöuetteluihin merkitty väestö väheni menetysten vaikutuksesta viidenneksellä¹⁹³.

¹⁹¹ Aaltonen 1964. s.39.

¹⁹² Gadd 2000. s.189.

¹⁹³ Jutikkala 1934. s.113.

Vähentymisten kohteena väestön ohella oli lähinnä viljantuotanto. Oli luonnollista, että näiden menetysten korvaaminen muodostui vähitellen uusiksi mittaviksi tavoitteiksi. Kysymysten ratkaiseminen vei vuosia. Kansainväliset virtaukset vaikuttivat asiaan. Myös Ruotsin omissa oloissa oli toiminnan tarkastelun tarvetta. Euroopan talouselämässä oli parin vuosisadan aikana vallinnut merkantilistinen talouspoliittinen suuntaus. Vapauden aika vuosina 1719-72 oli merkantilismin parasta aikaa. Sille oli ominaista valtiokeskeinen ajattelu jopa valtion omavaraisuuteen asti. Kauppatase pyrittiin saamaan maalle edulliseksi käyttämällä tuontitulleja ja suosimalla vientiä. Joidenkin rannikkokaupunkien merkitys kasvoi viennin kauttakulkukanavana¹⁹⁴. Kotimaista teollisuutta haluttiin tukea vientiin sopivien hyödykkeiden tuottamiseksi. Kaupan painoarvo lisääntyi. Maatalouden osa muodostui siinä vaatimattommaksi.

Talouspoliittiset virtaukset ja sodat aiheuttivat Ruotsille uusia täysin entisestä poikkeavia tavoitteita. Ruotsi oli menettänyt suurvalta-asemansa ja Itämeren laajoja viljaa tuottavia alueita. Kauppa muuttui viljan viennistä viljan tuontiin. Suomalaisen väestön vähentymisen ohella 1700-luvun rauhat vaikuttivat oleellisesti tärkeän tervan tuotantoon ja vientiin. Kumpikin loppui itäalueelta. Tuotanto lisääntyi osittain Hämeessä ja etenkin Pohjanmaalla. Tervanpolton pelättiin lisäksi haaskaavan metsää. Vuonna 1734 sallittiin vain kantojen käyttö tervan tuotantoon. Metsän haaskausta tapahtui eniten jakamattomilla alueilla. Kaskeaminenkin oli tuhoisaa. Yhteisen metsän käyttö oli tarpeettoman runsasta. Parannusta asiaan odotettiin isojaon myötä¹⁹⁵. Uusien virtausten ja vaikutusten ulottuminen maahamme alkoi näkyä vasta vuosisadan loppupuolella. Silloin käynnistyivät maatalouden uusien tavoitteiden saavuttamiseksi suunnitellut isojaot. Ne merkitsi-

¹⁹⁴ Hyvönen 1998. s.89.

¹⁹⁵ Soininen 1975. s.259.

vät suurta muutosta kylän ja sen talollisten toiminnalle. Isojakojen maareformi vaikutti myös maattomien toimintaan.

Keskeinen elinkeino oli maanviljelys ja siihen liittyvä karjanhoito. Niiden suhde oli isojakokauden alkaessa huomattavasti nykyisestä poikkeava. Ihminen hyödynsi karjan tuotteista vaatimattoman osan. Karjan osuus viljantuotannossa oli tärkeämpää. Peltojen kasvukuntoa ylläpidettiin karjanlannan avulla. Sen tuottamiseen ja elämiseensä karja tarvitsi tietyn ravintomäärän. Se saatiin niityiltä. Niittyjen verollepanon pohjana 1700-luvun alkaessa oli periaate, jonka mukaan niityiltä oli saatava rehu sellaiselle karjalle, jonka tuottamalla lantamäärällä voitiin pitää verotuksessa huomioidut pellot tuottokunnossa¹⁹⁶.

Talonpoikauskulttuuri ihmisineen, töineen ja tapoineen sekä tiloineen oli käynyt läpi pitkäaikaisen kehityksen. Siinä perinteillä oli vahva ohjaava osansa. Luonteenomaista oli tietysti omavaraistalous. Kuvaan kuuluivat vuoden mittaan monenlaiset talkoot ja muut yhteistoimintamuodot. Koko sarkajakoinen kylä oli ennen isojakoa sidottu lähes kaikkien maataloustöiden osalta yhteiseen ja samanaikaiseen suorittamiseen samassa paikassa. Vasta isojako toi yksityisen talollisen toimintaan oma-aloitteisuutta ja enemmän oman yrittämisen laatua. Talollisen ja hänen perheensä toiminnan paikka muuttui isojaon myötä nopeasti. Sensijaan toimintatavat ja perinteet säilyivät pitkään. Niillä oli vuosisatojen kehityskaari takanaan. Vasta 1800-luvun loppupuoliskolla alkoi suurempi muutos. Tuli monenlaisia uusia koneita ja uutta tekniikkaa sekä elinkeinovapaus.

Lieso oli muiden kylien tapaan entisaikaan varsin itsenäinen ja oma-toiminen sekä elävä kokonaisuus. Viljelytoiminnan skaala käsitti kaikki toimenpiteet alueiden muokkauksesta ruokapöytään asti. Kaik-

¹⁹⁶ Suomaa 1958. s.3.

ki tehtiin omavaraistaloudessa itse. Elintarvikeketju oli isännän hallinnassa. Myös kaikki toiminnassa tarpeelliset välineet valmistettiin itse. Talossa oli puun ja raudan käsittelyyn tarvittavia taitoja. Rauta oli kuitenkin suolan ohella harvinainen ostotarvike. Laajempi elinpiiri oli varsin voimakkaasti ohjattua yhteistoimintaa kylän puitteissa. Ihmiset olivat siinä mukana talokohtaisen kyläosuuden mitan mukaisella määrällä. Väestö oli muodostunut kylän luonteen mukaisesti. Laajan kyläalueen omistus oli talollisilla talo-osuuden kautta. Kylä oli selvästi agraarinen yhteisö.

Yhteisten toimien hoidossa oli kylällä kaksi pääsuuntausta. Joitakin tehtäviä jaettiin omina osuuksina kunkin talon hoidettaviksi. Toisissa yhteisvastuullisesti hoidettavissa toimissa sovellettiin vuorottelua. Ulottuvuuksiltaan laajat tehtävät tai muutoin erilliset toimenpiteet ja työsuoritukset voitiin ositella useammille vaikkapa samanaikaisesti suoritettavaksi. Yksittäiset usein vähän työvoimaa vaativat päivystysluontoiset tehtävät voitiin hoitaa vuorottelumenetelmää käyttäen. Vuorottelemisesta töiden suorittamisessa syntyi varsin monipuolinen järjestelmä töiden organisoimisessa. Vuorottelua noudatettiin ilmeisesti ensi kerran kalapatojen yhteydessä varhaisista ajoista alkaen. Padon kokemisoikeus kesti oikeuden mukaisesti yön ja päivän¹⁹⁷. Myös riihestä, saunasta sekä tervahaudoista ja myllystä jne. huolehdittiin vuoroittain.

Myöhemmin vuorottelua käytettiin yhä laajemmin niin velvollisuuksiin kuin kyläetuksiinkin sovellettuna. Perinteisiä tapoja oli käytössä vielä pitkään isojakojen jälkeenkin. Työt ositettiin esimerkiksi teistä ja aidoista huolehdittavien osuuksien avulla. Osuuksien pituudet eivät olleet suoraan verrattavissa talon vastuusuuteen. Tasapuolisuuteen pyrittiin jyvittämällä osuuksia työvaativuuden mukaan. Joissakin ta-

¹⁹⁷ Aaltonen 1964. s.50.

pauksissa oli joukkotyö vuorotyötä parempi vaihtoehto. Kylän yhteisille toimihenkilöille, kuten paimenille, saatettiin sopia vaatetuksen tai muiden elämiseen liittyvien toimenpiteiden suhteen talokohtaisesta huolehtimisesta¹⁹⁸.

Joukkotyö ei ymmärrettävästi soveltunut vähän väkeä vaativissa töissä. Talkootoiminta soveltui lähinnä paljon työvoimaa tarvitseviin ja tiettyyn aikaan suoritettaviin tehtäviin. Talojen yksityisesti raivaamalla kaukaisemmilla pelloilla eli umpiaidoilla työ saatettiin tehdä oman väen tai talkoolaisten tai mahdollisesti työliittojen avulla. Yhteistyötä vaativa toiminta johtui lähinnä siitä, että talot hallitsivat yksin vain omaa rakennusalaan ja omia raivauksia eli umpiaitauksia. Sarkajaetuissa lohkoissa oman talokohtaisen pelto-osuuden nautinta oli riippuvaista yhteistoiminnasta muiden samassa lohkossa olevista talokohtaisista toiminnoista.

2.4.1 Talonpoikaiskylä ennen isojakoa

Tutkimukselle on tärkeää selvittää kylän olosuhteita ennen jaon aloittamista ja jakoon vaikuttaneita syitä. Olot Hämeessä olivat 1700-luvun loppupuolella varsin samanlaiset eri pitäjissä ja talonpoikaiskylissä. Niinpä Lieson jakokunnan maataloudesta saa hyvän kuvan alueen naapurikunnan Hauhon oloja 1700-luvun puolivälissä kuvaavasta väitöskirjasta. Sen laati hauholaisen kruununnismies Andreas Herkepaen poika Christoffer Herkepaeus. Väitöskirja tarkastettiin Turun yliopistossa 6. päivänä marraskuuta vuonna 1756. Koska tämä historiallinen ja taloudellinen kuvaus Hauhon pitäjästä kuvaa läheisesti myös tämän tutkimuksen kohteen Lieson kylän oloja ennen iso-

¹⁹⁸ Aaltonen 1964. s.50.

jaon alkamista, katson hyväksi referoida Herkepaueuksen tutkimuksen kuvauksia ajan oloista Lieson jakokunnassa isojaon valmistelujen aikaan¹⁹⁹. Väitöskirjassa viitataan parissa kohtaa myös Lieson alueeseen ja useamminkin Lieson muiden naapureiden Tuuloksen ja Luopioisten alueeseen ja elämään.

Maataloutta kuvatessaan Herkepaueus toteaa peltojen jakamisen lohkoihin eli sarkoihin haittaavan suuresti kaikkia toimenpiteitä maan muokkauksesta viljan kylvöön ja aina sadon korjuuseen asti. Viljelyalueet olivat talokohtaisina kolmessa tai neljässä jopa useammassakin lohossa. Hän toteaa isojaon tarpeellisuuden Hämeessä²⁰⁰. Tilusten paremman sijoituksen myötä talonpojat pääsisivät kehittämään viljeltoimintaansa nopeasti paremmalle tasolle.

Hauhon pellot olivat huonosti ojitettuja ja olemassa olevat ojatkin huonoluiskaisia, mikä haittasi ojanpientareiden ohella niiden kuivumista. Viljelyksiä lannoitettiin talleista ja navetoista saatavalla lannalla sekä soiden mudalla. Lantaan sekoitettiin runsaasti olkia ja heinänjätteitä lehmien ruokinnasta ja alustoista. Myös niityt olivat Herkepaueuksen mielestä huonosti hoidettuja ja huonotuottoisia. Niiden heinä korjattiin liian tehokkaasti ja uutta kasvua estävästi. Huono ojitus piti niityt liian kosteina ja lopulta karjaa pidettiin niityillä liian myöhään syksyllä²⁰¹. Kehnoon ojitukseen Hämeessä viitataan myös Eric Lencquistin sanomana ja Pietari (Pehr, Petter) Kalm-Herkepaueuksen ku-

¹⁹⁹ Christoffer Herkepaueus laati väitöskirjansa taloustieteen professorin ja Kuninkaallisen ruotsalaisen tiedeakatemian kuin myös Upsalan kuninkaallisen tiedeseuran jäsenen ja yliopiston rehtorin Petter Kalmin valvonnassa, kuten väitöskirjan etusivulla sanotaan. Hauho-seura on julkaissut väitöskirjasta 6.11.1956 suomenkielisen selosteverSION tapahtuman 200-vuotisjuhlan kunniaksi. Käännöstyön on suorittanut hauholainen eversti Rainer Kirjokallio.

²⁰⁰ Herkepaueus 1756. s.17.

²⁰¹ Herkepaueus 1756. s.28.

vaamana²⁰². Lienevätkö kysymyksessä osittain samat lähdetiedot vai vahvistaako monien kuvaus ”hämäläistä säästeliäisyyttä”. Karja polki sorkillaan uuden kasvualun rikki. Kevätlaiduntaminen niityillä esti uuden kasvua. Osansa vähäiseen tuottoon oli myös huolimattomalla hoidolla.

Pellot samoin kuin karjanruokintaan tarpeelliset niitytkin olivat aidasaidoilla ympäröityjä. Peltojen muokkaus suoritettiin moneen kertaan sahroilla eli auroilla. Kokkareet ja turpeet rikottiin kuokilla ja harvilla sekä tarkoitusta varten tehdyillä nuijilla. Sadonkorjuu tapahtui 1700-luvun puolivälissä Hämeessä sirpillä leikaten. Vilja sidottiin lyhteiksi ja pantiin kykille eli kuhilaille. Kuivumisen jälkeen vilja ajettiin reellä ja rattailla riiheen jatko kuivaukseen. Siellä se puitiin. Ruis puitiin eri tavoin kuin kaura. Ruista puitaessa yksi henkilö pudotti lyhteet parsilta lattialle ja löi niitä seinään, toinen irrotti siteet lyhteistä hakkuraudalla, kolmas asetti lyhteet lattialle riviin, neljäs ja viides puivat ne ja kuudes ravisti jyvät erilleen oljista ja siirsi oljet ulos riihestä. Siellä seitsemäs henkilö sitoi ne kuvoiksi²⁰³ ja latoon vietäväksi. Viljelytavat olivat samanlaisia myös Lieson kylässä.

Viljelystapoja Herkepaesus mainitsee kaksi²⁰⁴. Kolmilohkoisessa viljelyjärjestelmässä oli kolmannes alueesta rukiilla ja kolmannes ohralla ja herneellä. Kolmas vaihe oli kesantona. Nelilohkoisessa järjestelmässä neljänneksellä viljeltiin ruista sekä toisella neljänneksellä yleensä ohraa. Puolet alueesta oli kesantona. Satoa saatiin yleensä alle kymmenen jyvää eli kymmenkertaisesti kylvöön verrattuna. Parhaimmilla tavoilla ja paikoilla päästiin yli kymmenen jyvän.

²⁰² Soininen 1976, s.185.

²⁰³ Vuorela 1981, s.207. Kupo=sidottu kimppu.

²⁰⁴ Herkepaesus 1756, s.18.

Metsämaiden pahin tuholainen oli kaskeaminen. Tuli on ollut viljan-tuotannon alkuaikoina yleisin muokkausmuoto vaatimattomassa pel-lonraivauksessa. Se oli kuitenkin varsin tuhoisaa. Tuli poltti taimet ja tuhosi tarvepuustoa sekä esti lopulta ruokamullan muodostumisen. Kaskeamisesta aiheutui myös monia metsäpaloja. Kaskeamiskauden jälkeen ei alueella ollut jäljellä kuin kuihtunut maa. Monin paikoin metsistä oli tuskin saatavissa rakennus- tai tarvikepuita. Metsämaan huonolaatuisuuteen ja kaukaiseen sijaintiin viitataan myöhemmin Lieson jakokunnan kyläkertomuksessa (katso kohta 3.4 Kyläkertomus Liesosta isojaon aikaan).

Yhteismetsiä ei Hauhon pitäjällä ollut. Metsät oli määritelty monilla rajankäynneillä kylille. Metsien kurjaan kuntoon Herkepaesus pitää syynä niiden jakamattomuutta. Järjestettyä yhteishallintaa metsän suhteen ei sarkajakoaikana ollut.

”Niin kauan kuin tämä yleinen anteeksiantamaton huolimatto-muus ja oman voiton hankkiminen vallitsee metsätaloudessa, niin on turhaa odottaa metsien kehittymistä, kun jokainen tekee niin kuin itse haluaa, on turhaa odottaa säästävämpää metsän-käyttöä. Aukkaille metsän suojaamisesta ja istutuksista puhu-minen on mahdotonta ja pidettäisiin sitä hulluutena, sillä niin kauan kuin metsät ovat jakamattomina, haluaa jokainen ottaa itselleen niistä, välittämättä toisista, suurimman hyödyn ja ottaa oman harkintansa mukaan runsaammin itselleen, välittämättä toisista, josta täällä tavaksi tulleesta tuhoisasta ja vahingolli-sesta tavasta kokemus on jättänyt pysyvän jäljen”²⁰⁵.

Herkepaeuksen väitöskirjassa todetaan monessa kohdassa tuloksek-kaan maanviljelyn esteenä olevan yhteisnautinnan ja sen vaatiman yh-teistoiminnan sidonnaisuuden viljellyillä alueilla sekä yhteisomistuk-

²⁰⁵ Herkepaesus 1756. s.33.

sen aiheuttaman metsien haaskauksen. Uudenlainen tilusten jako olisi tarpeen. Se sai kuitenkin odottaa vielä runsaan vuosikymmenen ajan. Vetojuhtana isojakoa edeltävänä aikana oli puhtaissa talonpoikaistaloissa yksi tai ehkä paremmissa taloissa kaksikin hevosta. Määrä riippui niityistä. Usein jouduttiin keväällä käyttämään ruokintaan haavan tai pihlajan kuorta. Hyvä työhevonen tarvitsi yleensä parhaimmat heinät. Hevosien syömiä heiniä jouduttiin pula-aikoina käyttämään osaksi vielä muun karjan rehuna. Niin hevosten kuin ennen kaikkea lehmien määrä riippui niittyjen sadosta. Pienempinä kotieläiminä oli lampaista ja vuohia sekä sikoja ja kanoja. Lampaista kerittiin villaa vaatetukseen 3-4 kertaa vuodessa. Ruuan puutteessa lampaille jouduttiin antamaan haavan kaavetta. Se aiheutti kuitenkin villan katoamisen lampaista. Karjan tuotteina talonpoika sai vähän voita ja talia sekä villaa ja erityisesti nahkoja. Niitä talonpojat matkasivat myymään Turun talvimarkkinoille. Kauppapaikkoja olivat myös Helsinki ja Porvoo sekä Loviisa. Lähimarkkinoita pidettiin Hämeenlinnassa ja Tampereella sekä Asikkalan Vääksyn markkinoilla. Matkanteko hevosilla ja kuorman kanssa epätasaisilla kulku-urilla oli hidasta. Päivän matka supistui usein pariin peninkulmaan.

Vesistöt hyödynnettiin monin tavoin. Ne olivat 1700-luvulla merkittäviä kulkuväyliä. Hauhon järvireitti sai alkunsa Lammin ja Padasjoen rajalla olevasta Wesijako-järvestä. Vesialueet tarjosivat mahdollisuuden myös elatuksen saamiseen. Kalastus oli niin Hauhon alueen kuin Lamminkin merkittävä elinkeino entisaikaan. Kalaa pyydystettiin tokeilla, millä ymmärretään patoa tai muuta kalanpyydyksen johdetta,²⁰⁶ ja nuottaamalla sekä rysillä ja merroilla ja myös tuulastamalla. Rapujakin oli alueen järvissä runsaasti²⁰⁷. Luonnontuotteista Herkepaus mainitsee vielä lähteet ja muut kivennäisainevedet. Mielen-

²⁰⁶ Vuorela 1981. s.469.

²⁰⁷ Herkepaus 1756. s.49.

kiintoista on todeta, että useista seuduilla olevista lähteistä saatiin värimultaa moneen tarkoitukseen. Niitä sijaitsi myös Lieson jakokuntaan kuuluneen Kuohijoen kylän alueella²⁰⁸. Kylästä saatiin Haikanvuoren alueelta kalkkikiveä. Valtionhoitaja Birger Jarl oli löytänyt tämän kalkkivuoren. Sitä käytettiin ilmeisesti yksinomaan Hämeen linnan muuraustöihin²⁰⁹.

Herkepaeuksen väitöskirja antaa merkittävän lisän niin kohteensa sijainnin kuin myös ajankohdan suhteen Lammin Lieson kylän isojakoa edeltäneiden olosuhteiden valaisemiseen. Väitöskirja täydentää erinomaisesti itse Lieson jakokunnasta laadittua kyläkertomusta ja kuvausta alueen oloista. Hyvä ja suhteellisen täydellinen kuva ajan olosuhteista ja talonpoikaisperheen sekä kylän elämästä, antavat paremmat edellytykset olosuhteita mullistaneen isojaon ja sen vaikutusten ymmärtämiseksi.

2.4.2 Perheyhteisö palkollisrajoituksineen

Isojaon aikaisten asukkaiden elinpiiri rajoittui lähes kokonaisuudessaan asumakylän alueelle. Ihmistyö ilman apuneuvoja keskitti toiminnan paljolti jopa talokohtaiselle alueelle. Se oli talon ruokakunnan toimintaa sen omassa hallinnassa olevassa elinpiirissä jokapäiväisen leivän ja muiden elinolosuhteiden takaamiseksi ja nauttimiseksi. Tämän talonpoikaiskylän elämän soluna toimi talon ruokakunta. Käsitys perheen koostumuksesta on muuttunut oleellisesti isojakoajasta nykypäivään. Nykyinen perhe koostuu vain muutamasta henkilöstä. Isojaon aikaan perheet ja talon ruokakunnat olivat paljon laajempia. Per-

²⁰⁸ Herkepaeus 1756. s.51.

²⁰⁹ Herkepaeus 1756. s.55.

heet olivat nykyistä monilapsisempia. Ne olivat muutoinkin monimuotoisempia. Isäntäperheen lisäksi ruokakuntaan kuuluivat palkolliset ja monesti myös itselliset. Pirtissä asuva ihmisryhmä oli isojaon aikaan lähinnä talollisen työyhteisö. Se oli paljon laajempi kuin rakkauden muodostama perheyhteisö.

Lieson kyläyhteisö on muodostunut tutkimusajankohtana parista sadasta kylän maatalouden harjoittamiseen liittyvästä asukkaasta. He ovat muodostaneet kyläyhteisön lisäksi erilaisia pienempiä asukasryhmiä. Ne olivat ruokakuntia ja perheitä. Kumpikin ovat varsin monisisältöisiä käsitteitä. Perhe oli selkeästi voimakkaampi toimintayksikkö. Se oli sukujärjestelmien pienin vuorovaikutusyksiköksi²¹⁰.

Isojakoja edeltänyt ja jaon aikainen maatalous perustui lähes kokonaisuudessaan ihmistyövoiman käyttöön. Siihen liittyvät oheiselinkeinot olivat vähäisiä. Nekin olivat työvoimavaltaisia. Kaikesta huolehti talonpoika tavallista laajemman perheyhteisön puitteissa. Sen keskeisenä osana oli länsimaisen sosiologisen kielenkäytön mukaan vanhemmat ja lapset käsittävä ydinperhe²¹¹. Sen laajennukset olivat tapahtuneet sukupolvien suunnassa vertikaalisesti. Lapsia oli kolmellakin sukupolvella. Osa oli saman sukupolven puitteissa tapahtuneita horisontaalisia laajennuksia. Sellaisia olivat esimerkiksi veljessarjan ja joskus myös sisarusparven perheet. Naimattomat miehet saattoivat elää kotinsa taloudessa setämiehinä. Osittamisrajoitusten vuoksi pojilla ei ollut paljoakaan mahdollisuuksia uuden viljelmän muodostamiseen. Tämä vaikutti myös avioliittojen solmimiseen. Monipoikaisissa perheissä nuoremmat jäivät viljelmien puuttuessa kotiin setämiehiksi²¹². Myös isännän naimattomat sisaret saattoivat asua talossa ja toimia sen hyväksi. Näitä suurempia yleensä sukulaisuuteen perustuvista ydin-

²¹⁰ Lehtonen 1990. s.38.

²¹¹ Vuorela 1977. s.605.

²¹² Jutikkala 1942. s.442.

perheistä muodostuvia kokonaisuuksia kutsuttiin suurperheiksi tai yhdysperheiksi²¹³. Ruokakuntaan saattoi kuulua lisäksi mm. yhtiömiehiä ja ottopoikia²¹⁴. Tällaisella ruokakunnalla ymmärretään lähinnä talokohtaista toimintayhteisöä, joka ruokailee isäntäperheen kanssa yhteisessä taloudessa.

Maaseudun kyläasutuksen perusyksikkö oli talon isäntäväki²¹⁵. Se huolehti talosta ja talon työväen tarpeesta. Usein suurilapsisen perheen lisänä olivat palkolliset. Niihin kuuluivat lähinnä rengit ja piiat. Talollisten työvoimareservinä oli myös itsellisväestö. Sellaisena toimivat monesti myös mäkitupalaiset. Palvelusväki katsottiin kuuluvaksi isäntäväen kanssa samaan ruokakuntaan. Yhteenkuuluvuudesta viestii samassa pöydässä tapahtunut ateriointi. Tämä palvelusväki oli useimmiten naimatonta²¹⁶.

Wilmi määrittelee tämänkin tutkimuksen aikaiseen perheeseen kolme ehtoa²¹⁷. Ne olivat

- Yhteisön jäsenet asuvat jatkuvasti saman katon alla.
(A location criterion).
- He jakavat keskenään askareet ja toiminnot.
(A functional criterion).
- Jäsenet ovat toisilleen sukua joko perimän tai avioliiton kautta.
(A kinship criterion).

Merkittävän täydennyksen toimintaan muodostivat lisäksi suurilla tiloilla maanvuokraajat sekä pienemmillä tiloilla pääasiassa palkolliset ja muutamat erityiset maatalouteen liittyvät väestöryhmät. Tilanne

²¹³ Wilmi 1991. s.259. Vuorela 1977. s.605.

²¹⁴ Jutikkala 1946. s.40.

²¹⁵ Wilmi 1991. s.31.

²¹⁶ Wilmi 1991. s.51.

²¹⁷ Wilmi 1991. s.58.

jatkuu samanlaisena aina 1800-luvun jälkimmäiselle puoliskolle asti. Silloin alkoi teollinen kehitys vaikuttaa irrallisempaa maataloustuotantoon liittyvää väkeä vähentävästi. Irtain väestökin muodosti maaseudulla oman kenttensä. Taloissa käytettiin työntäyteisimpinä päivinä tilapäistä väkeä auttamassa hetkellisesti. Lisäväkeä tarvittiin esimerkiksi sadonkorjuun aikaan.

Palkollisten pitoa ohjasivat eri aikoina erilaiset palkollisasetukset. Ohjausta esiintyi jo sekä kuningas Maunu Eerikinpojan vuonna 1347 toimeksiantamassa maanlaissa ja kuningas Kristofer Baijerilaisen 1442 vahvistamassa maanlaissa. Myös 1734 annetuissa sekä maaseutua että kaupunkia koskevissa rakennus- ja käräjäkaarissa oli määräyksiä palkollisten pidosta²¹⁸. Palkollisten ohella palkollissäännöt rajoittivat isäntäperheen omien lapsien toimintaa kotitalossaan. Joidenkin talollisten poikien ja tyttörien oli siirryttävä rengeiksi ja piioiksi. Vuonna 1739 annettu asetusta kielsi palkollisia ryhtymästä mäkitupa-laisiksi²¹⁹.

Palkolliset söivät isäntäväen kanssa samassa pöydässä ja ainakin talvisaikaan nukkuivat pirtissä. 1700-luvulla olivat monet renkit ja piijat talonpoikien lapsia. Heidän odotusarvonaan oli tulla perinnön tai avioliiton kautta joskus talon isäntäperheeksi²²⁰. Palkollisten määrää taloissa rajoitettiin vuonna 1686 annetulla palkollissäännöllä. Seuraavaa vuoden 1723 palkollissääntöä lievennettiin 21.2.1739²²¹. Isäntä sai pitää aikaisempaan verrattuna lisäksi yhden pojan ja yhden tyttären omana työväkenä. Muiden oli haettava itselleen uusi isäntä tai uusi työ.

²¹⁸ Wilmi 1991. s.62.

²¹⁹ Wilmi 1991. s.16.

²²⁰ Gadd 2000. s.80.

²²¹ Palkollissääntö 21.8.1739.

2.4.3 Syytinkijärjestelmä talonpidossa

Talollisperheen vanhenemisen myötä tuli aika luovuttaa talo useimmiten seuraavalle sukupolvelle. Tavanomaista oli, että uusi omistaja otti huolehtiakseen vanhusten elatuksesta. Jo maanlait tunsivat omaisuudenluovutusta merkitsevän eläke- eli syytinkisopimuksen. Siinä osapuolten etuuksien tuli vastata toisiaan. Syytinkisopimus merkitsi maan vähitellen tapahtuvaa luovuttamista lainmukaisille perillisille senaikaisissa olosuhteissa. Maata ei saanut luovuttaa muille kuin oikeille perillisille. Jo maanlain säädösten mukaan vastuu vanhempiensa huolenpidosta lankesi pääasiassa lapsille. Näin lapset olivat velvollisia huolehtimaan vanhemmistaan ja talo säilyi ensisijaisesti suvun hallussa. Talon hinta tuli maksetuksi, kun talon saaja oli elättänyt syytinkiläisiä määrätyn ajan. Syytingillä olevat saivat monesti osan elatustaan hoitamalla pieniä viljelyksiä ja lehmää. Vaikka vuoden 1734 yleisen lain mukaan eläkkeen antaja oli katsottava talon isännäksi, talonpoikain keskuudessa eli edelleen vanha oikeuskäsitys voimakkaana. Syytinkiläinen luovutti joskus velvollisuuksien laiminlyönnistä johtuen talon uudelleen toiselle henkilölle²²². Lapsettomien talollisten hoito kuului myös ensisijaisesti perintöön liittyville sukulaisille. Jutikkalan mukaan vuoden 1734 laki ei sanallakaan kosketellut syytinkiä²²³. Syytinkisopimuksia voitiin vahvistaa hakemalla kiinnitys niissä olevien ehtojen vakuudeksi. Omistusoikeudet varmistettiin vuodelta 1734 olevien määräysten mukaisesti huudattamalla talo tai sen osa kolmasti käräjillä, minkä jälkeen annettiin kiinnekirja.

Syytinkijärjestelmää ei voinut soveltaa kruununluontoisilla taloilla. Se oli nimenomaan kielletty 19.7.1751 annetulla kuninkaallisella kirjeellä. Maan omistaja oli kruunu ja talon asukas oli vuokraaja. Asuk-

²²² Jutikkala 1946. s.39.

²²³ Jutikkala 1942. s.529.

kaan hallintaoikeus muuttui varmemmaksi, jos tilasta tuli ns. palkkatila, johon liittyi joitakin hallintaa vakauttavia oikeuksia. Tämänlaisia olivat mm. vanhimman pojan etuoikeus päästä isänsä seuraajaksi. Syytinkikin tuli mahdolliseksi vuonna 1793 maaherran päättäessä sen soveliaisuudesta talon menestymiselle²²⁴.

Suvun katsottiin jatkuvan vanhimpina aikoina ainoastaan miehen puolelta. Isänsä perillisenä oli alkuaan vain poika. Tyttären tultua hyväksytyksi perillisen asemaan oli hänen osuutensa puolet pojan perimysosuudesta. Suomessa toteutui poikien ja tytärten yhtäläinen perintöoikeus kaikissa säädyissä 1878. Ruotsissa tyttärille tuli tasavertainen perintöoikeus vuonna 1845²²⁵. Kaupunkilain mukaan pappien ja porvarien tyttaret olivat perineet jo pitkään yhtä suuren osuuden kuin veljensä, mutta aatelis- ja talonpoikaissäädyssä olivat pojat perineet siihen asti kaksi osaa tyttären yhteen osaan verrattuna. Tyttäreillä oli lisäksi muita etuuksia. Korvauksena kokonaan ja myöhemmin osittain puuttuneesta perimysosuudesta nainen sai haltuunsa huomenlahjan. Sen hän sai mieheltään ensimmäisen yhteisen yön, hääyön jälkeisenä aamuna²²⁶. Huomenlahja oli germaanisen oikeuden mukainen lahja tulevaisuutta varten. Lapsettomassa avioliitossa sai leskeksi jäänyt nainen pitää huomenlahjan koko elämänsä ajan. Huomenlahjana saatu maa laskettiin luovutuksissa äidinperinnöksi. Lahja oli omiaan tasamaan naisen ja miehen erilaista perintöoikeutta. Huomenlahjan määrää rajoitettiin sen luonteesta johtuen maanlaeissa²²⁷. Tässä merkityksessä lahjoitettu huomenlahja lakkautettiin maassamme vuonna 1878 annetulla asetuksella²²⁸. Myötäjäiset oli puolestaan vuoden 1734 lain mukaan sellainen omaisuuserä, jonka lapset saivat vanhemmiltaan

²²⁴ Kovero 1909. s.149, s.153 ja s.155.

²²⁵ Gadd 2000. s.327.

²²⁶ Jutikkala 1946. s.35.

²²⁷ Jutikkala 1942. s.242.

²²⁸ Pieni tietosanakirja II osa 1956. s.21.

mennessään naimisiin. Myötäjäiset palautuivat niiden antajan jälkeiseen perinnönjakoon²²⁹. Vieraskin henkilö saattoi poikkeustapauksessa tulla lapsen asemaan syytingistä vastaavaksi henkilöksi. Suomesta on varhaisin tieto vuodelta 1319 talon luovuttamisesta vieraalle syytinkiä vastaan Hämeen Hattulassa²³⁰.

Talon hallinnan muuttumista tarkoittavassa välikirjassa, kuten syytinkisopimusta tai kauppakirjaa usein kutsuttiin, järjesteltiin usein koko perheen asiat. Tämä syytinkijärjestelmä oli tutkimusajankohtana varsin täydellinen asioiden järjestelytapana. Isäntäpariskunnalle taattiin vanhuuden olosuhteet ja uudelle isäntäparille talonpidon mahdollisuudet. Uuden isännän mahdolliset veljet ja sisaretkin saivat samalla oman osuutensa. Luovuttaja sai hinnan syytingin muodossa. Ostaja sai talon kaikkine tykötarpeineen. Talo säilytettiin yleensä kokonaisuutena. Niinpä muiden perillisten osa oli järjestettävä tavallaan vähittäismaksuna kuten luopuvan isäntäperheenkin saamiset. Pankkeja ei ollut, eikä ollut usein rahaa muutoinkaan riittävästi käytettäväksi. Niinpä kunkin saatavat tuli järjestää monenlaisen ylöspidon sekä juhlien, kuten häiden ja hautajaisten sisältöjen sopimisella. Perinnönjaoissa saatettiin erottaa päältäpäin naimattomille lapsille hääkusti. Hääkustin suuruusluokkaa kuvaa se, että sillä voitiin ”Etelä-Päijänteen pitäjissä pitää yllä 200-300 vierasta pari kolme päivää”²³¹. Isojaon aikainen sukupolvenvaihdos oli siis huomattavasti nykyistä monisisältöisempi.

²²⁹ Jutikkala 1958. s.50.

²³⁰ Jutikkala 1942. s.245.

²³¹ Heikinmäki 1981. s.208.

2.4.4 Pirtti elämän monitoimitilana

Miten ihmiset asuivat isojakojen alkamisaikoina 1700-luvun jälkipuoliskolla? Maakirjatalot muodostivat suhteellisen tiiviin ryhmäkylän. Liesossa se oli sijoittunut asumakylän vaatimattomaan tienristeykseen. Asumakylien oloja ohjattiin 1700-luvulla monin tavoin tarkasti. Rakennusten sijaintia ja sijoitusta on säädelty Ruotsissa lainsäädännön avulla. Vuonna 1681 annetussa talontarkastusasetuksessa rakennukset määrättiin sijoitettavaksi kahden pihan puitteisiin. Toinen oli asuinrakennuksiin liittyvä miespihaksi kutsuttu alue. Siihen liittyivät sisäänlämpiävä savupirtti eli asuinrakennus ja aitat sekä myös maa-kellari ja tietenkin portti ja vaja²³². Toinen oli karjapiha. Siihen kuuluivat Grotenfeltin mukaan tilat hevosia ja lampaita sekä sikoja varten tarpeellisine karjalatoineen eli yleisesti ilmaistuna eläinsuojat ja rehu-ladot. Tulipalolle alttiimpien rakennusten tuli olla erillään muista.

Talon rakennusten ryhmittelyssä oli länsisuomalaisella alueella havaittavissa enemmän säännönmukaisuutta ja järjestystä kuin sisämaassa ja itäosissa maataamme. Siihen vaikutti osittain sarkajako. Asumakylän muoto heijastui yksityisiin taloihin ja niiden tontteihin. Syntyi umpipihoja²³³. Sauna oli tavallisesti hyvän vedensaantipaikan läheisyydessä. Se oli monipuolisessa käytössä erilaisissa toiminnoissa. Sauna on liittynyt ihmisen elämään aivan alusta alkaen loppuun saakka.

Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherra A. de Bruce määräsi käskykirjeellään 9. p:ltä joulukuuta 1784, että perintö- ja kruununtaloissa ei savupirttejä siitä lähtien enää saanut lainkaan rakentaa²³⁴. Sotamie-

²³² Grotenfelt ym. 1910a. s.694. Kuusanmäki 1954. s.179.

²³³ Kuusanmäki 1934. s.384.

²³⁴ Kuusanmäki 1954. s.10.

hentorpissa kehitys tapahtui aikaisemmin. 27.1.1769 annetulla kuninkaallisella päätöksellä määrättiin nämä torpat Ylä- ja Ala-Hollolan kihlakunnissa varustettaviksi savupiipuilla ja lasi-ikkunoilla²³⁵. Vanhanaikaisista pirteistä siirryttiin todellisuudessa uloslämpiviin tupiin vasta selvästi 1800-luvun puolivälin lähestyessä. Vuonna 1820 oli Lammin 668 asumuksesta tasan puolet eli 334 savupirttejä ja toinen puoli uloslämpiviä tupia. Lieson naapurikunnissa savupirttien eli haikutupien osuus oli hiukan Lammia suurempi. Luopioisissa ja Padasjoella määrä oli 55,8 prosenttia sekä Tuuloksessa 56,6 ja Hauholla 59,2 prosenttia sekä Padasjoella 55,8 prosenttia²³⁶. Näin Liesossa elettiin isojaon aikaan ilmeisesti osittain savupirteissä ja osittain uloslämpivissä tuvilla.

Hämeessä ihmisten asumistilaa kutsuttiin pirtiksi. Se muodosti erityisesti talvella todellisen elämän keskuksen. Perheen pää johti kaikkea toimintaa. Hänen paikkansa ruokailtaessa oli tukevan halkaistusta puusta tehdyn pöydän päässä ja koko väki aterioi yhdessä. Yöpymistä varten oli asuintuvassa jopa viisi tai kuusikin sänkyä. Pirttiä reunustavat penkitkin toimivat makuusijoina. Savupirttiaikaan saivat monesti myös kotieläimet hevosista alkaen vuohiin, lampaisiin ja kanoihin asti tilaa talvisaikaan pirtin lämpimässä. Se jatkui Hämeessä 1800-luvun puolelle savupirttien olemassaolon myötä²³⁷.

Pirtti oli myös puhdetöiden paikka. Puhdetyöt olivat tärkeitä iltatöitä varsinkin pimeään aikaan erilaisten työvälineiden ja hevosvaljaiden kunnossapitämiseksi. Väki kerääntyi töineen avoimen tulen ääreen. Takkatyyppinen liesi oli pareit päempi valon lähde. Hevosten käyttö vaati monenlaisia valjaita ja ohjaksia sekä edelleen voimansiirtolaitteita hevosesta kuormaa kuljettaviin rekiin ja rattaisiin. Monenlais-

²³⁵ Viljanti 1940. s.95.

²³⁶ Pänkäläinen 2001. s.51.

²³⁷ Kuusanmäki 1934. s.405.

ten vaatteiden valmistaminen kuului tietysti myös pirtin puhdetöihin. Ihmisten oma vaatetus tehtiin ja korjattiin kotona. Naisväki kutoi ja ompeli. Kaikki tapahtui pirtin usein ikkunattomassa hämärässä päreiden valossa. Pärepihtien ohella lapset pitivät päreitä tarkkuutta vaativia töitä tehtäessä. Tarkkuutta lisättiin pitämällä lasipalloa päreen ja kohteen välissä. Kaikille riitti askartelua iästä riippumatta. Ihminen sai omavaraistalouden aikaan lapsesta aikuiseksi varttuessaan henkisen omaisuutensa ja tietotaitonsa sekä elämänviisautensa ja tavallaan koko maailmankuvansa vanhemmiltaan ja suvultaan tutussa kotiympäristössä²³⁸.

2.5 Isojako kylän asutuksen muokkaajana

Sarkajaetussa kylässä talo hallitsi voimakkaimmalla nautinnalla pientä tonttialuetta. Tärkein kotipeltojen muodostama aidattu alue asumakylän läheisyydessä oli suuresti naapureista riippuvaista samanaikaisten ja yhteisten toimintojen aluetta. Talonpojilla oli mahdollisuus laajentaa omaa nautintaansa ottamalla haltuunsa rajatun yhteismaan tiluksia²³⁹. Useimmiten ne olivat pelto- ja niittymaita. Näin talonpojilla oli selkeä vertailumahdollisuus omassa nautinnassa olevien ja sarkajaettujen alueiden kesken. Yhteisen metsämaan nautinnat rajoittuivat yleensä vain metsästys- tai kaskialueisiin ja joihinkin raivauksiin liittyviin valtauksiin. Metsämaan myötä suurin osa maasta oli näin yksityistä omistajaa vailla.

²³⁸ Paloposki ym. 1970. s.54.

²³⁹ Jutikkala 1942. s.235.

Maatalous ei ollut 1700-luvun alkupuoliskolla erityisen suojeltava elinkeino. Kruunu oli suhtautunut varsin kielteisesti uudisasutukseen. Muutoksia alkoi kuitenkin ilmaantua. Uudisraivauksiin suhtauduttiin vähitellen myönteisemmin. Verotuksellisin seikoin alettiin tukea uutta asutusta ja uudisviljelyksiä. Talojen osittaminen helpottui. Torppien muodostuminen talonpoikaistaloille tuli teoriassa mahdolliseksi. Halu muutosten toteuttamiseen kasvoi. Käytännön esteenä oli vielä maiden yhteisomistus ja kyläkohtainen hallinta. Se johti isojakotoimintaan, jonka avulla monet viljelysarot tuli koota isommiksi palktoiksi ja metsien tuhlava käyttö tuli hillitä. Sen uskottiin tapahtuvan, jos yhteiset metsät jaetaan yksityisten talojen hallintaan²⁴⁰.

Idea uudesta tilusjärjestelystä tuli Ruotsiin Englannista. Ensimmäiset varsin perustellut kirjalliset selvitykset uuden jaon tarpeellisuudesta julkaistiin vuonna 1746. Ruotsin päämaanmittauskonttorin tarkastaja Jacob Faggot esitti Hyvösen mukaan teoksessaan ”Svenska lantbrukets hinder och hjälp” (Ruotsin maatalouden haitat ja niiden korjaaminen) perusteltuja ajatuksia uuden maareformin tarpeellisuudesta. Pian tämän jälkeen annettiin vuoden 1749 asetus, joka oli paljolti maanmittaustoimen perustana²⁴¹. Asia eteni pian valtiopäiville asti, mutta jaon sisällön kehittäminen ja säädösohjausten laatiminen veivät vielä oman aikansa. Vuonna 1757 annettiin asiaa koskeva merkittävä asetus. Jakotoiminta pääsi alkuun. Lainsäädäntö sai seuraavina vuosikymmeninä kehittyneempiä muotoja. Yhteisten metsien jakaminen taloille verotusperusteiden mukaisesti tuli mahdolliseksi. Myös uudisasutukseen ja kruunun liikamaihin liittyvät lainsäädökset edistyivät. Isojako poikkesi selkeästi sarkajaosta. Se kehitettiin tehostamaan maataloutta ja sen tavoitteena oli saada väkiluku kasvuun²⁴². Isojaossa oli mukana koko kylän omistama ja hallitsema alue.

²⁴⁰ Haataja 1928. s.15. Hyvönen 1998. s.111.

²⁴¹ Hyvönen 1998. s.111. Soininen 1975. s.310. Simonen 1948. s.261.

²⁴² Hyvönen 1998. s.111.

Talonpojan toiminnan itsenäistyminen merkitsi tietysti myös oleellista muutosta maatalouden työprosessiin. Yhteisöllisyys oli väistyvä elementti. Työ tuli talokohtaiseksi. Maatalouden työvaltaisuus kuitenkin säilyi edelleen. Siihen ei isojako aiheuttanut muutoksia. Teollistumisen ja koneellistumisen aika alkoi talonpoikaiskylissä vasta 1800-luvun loppupuolella. Satovuoden työhuippujen aikaan tarvittiin edelleen runsaasti yhteistoimintaa niin talkoiden kuin työliittojen ja muidenkin joukkotapahtumien muodossa. Useimmat aikaan sidotut ja lyhytaikaiset tehtävät liittyivät sadon korjuuseen.

Koko maan kattanut isojako oli ajan olosuhteetkin huomioiden varsin merkittävä maatalouteen ja väestöön sekä asutukseen vaikuttava toimi. Suurten kartanoiden alueilla isojaon vaikutus oli vähäisempi. Nehän hallitsivat ja omistivat suurelta osin jo rajoilla merkittytjä alueitaan ennen jakoa. Niiden isojaot sujuivatkin varsin nopeasti. Jako antoi mahdollisuuden uudenlaisen asutuksen syntymiseen. Se avasi tilaisuuden yhteishallinnassa olevien talo-osuuksien itsenäistämiseen. Paineet talojen sisältämien osanautintojen sekä sukupolven vaihdoksien yhteydessä tulevien tilanteiden ratkaisemiseksi pääsivät purkautumaan. Taloista päästiin sijoittamaan jälkikasvua ja osittain myös väistyvää sukupolvea uudisasutuksiin. Syntyi uusia taloja ja tiloja.

Isojakoa ei ole kuitenkaan nähty yksinomaan myönteisenä maareformina. Tilusten yksityistäminen teki talonpojista aikaisempaa itsenäisempiä oman maataloutensa harjoittajia. Samalla se rajoitti kylien tuotantotoimintaan liittyviä yhteistoiminnan muotoja. Mahdollisuus järjestää tuotantoon kuuluvia toimintoja yhteisöllisesti väheni huomattavasti. Se liittyi selkeästi kylän muista taloista riippuvaisuuden vähenemiseen. Samalla mureni myös kyläyhteisön yhteistoiminta ja sosiaalinen integraatio. Tätä prosessia voitaisiin kutsua sen sisältämien ristiriitaisuuksien vuoksi jopa talonpoikien pakkoindividualisoimiseksi eli yksilöllistämiseksi. Siinä nähtiin myös muutos maisemalli-

sesta näkökulmasta. Prosessi muutti kylää alueellisesta talokokonaisuudesta etäällä toisistaan sijaitseviksi taloiksi²⁴³. Uudisasutusta syntyi erityisesti kylien laajalle yhteismetsän alueelle. Tämä haja-asutus vaikutti 1900-luvulla puhelin- ja sähköverkoston ja ehkä osittain talojen kulkuyhteyksistä riippuvan tiestönkin määrään. Tiheämpi asutus olisi vähentänyt näiden määrää.

Isojaon suorittaminen teknisenä toimenpiteenä oli kaikissa jakokunnissa pääpiirteissään samanlainen. Ajan myötä tapahtui tietysti kehitystä toimenpiteissä ja myös lainsäädännössä. Siltä osin kuin isojaon suorittaminen ei vaikuta tähän tutkimukseen, ei sen tarkempi kuvaaminen ja sisällön läpikäyminen ole mielestäni välttämätöntä tässä yhteydessä. Tältä osin voin viitata esimerkiksi teoksiin ”Kyösti Haataja: Maanjaot ja talojärjestelmä” vuodelta 1949 ja ”Veikko O. Hyvönen: Kiinteistönmuodostamisoikeus I” vuodelta 1998.

Isojaon sisältämän maa-alueiden järjestelyn tuloksena yleistynyt yksilöllinen maanomistus ja vapautuminen yhteisomistuksesta loivat mahdollisuuden torppien ja mäkitupien syntymiseen. Mäkituvat olivat lähinnä itsellisten ja käsityöläisten asumuksia. Niiden syntyä on vaikea selvittää. Mäkitupien määrää osoittaa se, että niitä muodostettiin itsenäisiksi tiloiksi vuoteen 1930 mennessä lähes sama määrä kuin torppiakin. Mäkitupia rekisteröitiin 39 580 kappaletta ja torppia 40 247 kappaletta²⁴⁴. Vuoteen 1938 mennessä oli lunastettu jo noin 138 000 vuokra-aluetta itsenäisiksi tiloiksi²⁴⁵.

²⁴³ Lehtonen 1990. ss.128-129.

²⁴⁴ Aspelund 1983. s.227.

²⁴⁵ Hyvönen 1998. s.122.

2.5.1 Isojaonaikaisia osittamisrajoituksia

Talojen veronmaksukykyä pyrittiin varmistamaan monin määräyksin. Kristoferin maanlain kuninkaankaaren 30-luvun mukaan veronalaisen maan vähentämiskielto sisälsi sekä kiellon luovuttaa että kiellon hankkia maata enemmän kuin voi asuttaa²⁴⁶. Maakirjan muodostuttua taloista tietoa ylläpitäväksi veroluetteloksi kruunu puuttui yhä tarkemmin muutoksiin. Vuosina 1673 ja 1677 säädetyt veronalaisen maan vähentämiskielto siirtyivät vuoden 1734 maakaareen sen 4:9 kohtaan. Talojen jakaminen useammiksi käyttöyksiköiksi tai niiden yhdistäminen ja määräalojen luovuttaminen oli kiellettyä ilman viiranomaisen lupaa maaverojen tuoton ja sen oikean perinnän varmistamiseksi²⁴⁷. Veronalaisen maan vähentämiskielto säilyi lainsäädännössä useiden vuosisatojen ajan. Tälle maapolitiikalle oli ominaista veronmaksajien lukumäärän ja veronmaksukyvyyn vähenemisen estäminen. Kummankin uskottiin toteutuvan rajoittamalla maaomaisuuden keskittymistä liian harvoille ja pirstoutumista liian monille²⁴⁸. Näiden päämäärien ohella ja myös niiden toteuttamiseksi pidettiin tärkeänä maan säilymistä suvulla²⁴⁹.

Talojen ja tilojen jakamisia on ohjattu jo varhaisissa lainsäädöksissä kannattavuusperiaatteen avulla säätämällä uusien tilojen alarajaksi neljännestalon. Tosin jo 1300- ja 1400-luvuilla luovutettiin tilan osuuksia murtolukujen mukaan²⁵⁰. Talo jaettiin omistusosuuksien mukaisesti ja jyvityksen perusteella useammiksi tiloiksi. Talon osomistusten perusteella tapahtuvan jakotoimituksen nimitys halkomi-

²⁴⁶ Hyvönen 1968. s.35.

²⁴⁷ Pietilä 1981. s.12.

²⁴⁸ Haataja 1949. s.400. Hyvönen 1968. s.35.

²⁴⁹ Gylling 1909. s.15.

²⁵⁰ Haataja. 1936. s.183.

nen on peräisin 1600-luvulta²⁵¹. Vuoden 1734 määräykset mahdollistivat jo monissakin kohdin halkomisen toimittamisen. Perintökaaren mukaan suuremman osan saajalla oli kuitenkin laillinen oikeus lunastaa muiden osuudet, jos jakoa ei voitu suorittaa. Säädöksissä viitattiin myös sukulunastuksiin. 1700-luvun alkupuoliskolla pyrittiin lisäämään maataloustuotantoa ja väkilukua. Halkomisista poistettiin vähitellen selvä veromäärään liittyvä manttaalirajoitus, mutta säilytettiin kannattavuusajatus. Talon tuli pystyä elättämään perhe ja suoriutumaan veroista. Ehto edellytti jako-osakkaan avioitumista²⁵². Samalla sallittiin taloihin joustavammin niille tarpeellinen isäntäväki ja palkollismäärä talonväen tarpeen mukaan. Vuodesta 1747 voitiin Ruotsissa taloja osittaa viranomaisten luvalla, jos osatalot olivat elinkelpoisia²⁵³. Ohjaus tapahtui kihlakunnanoikeuden päätöksellä paikalla suoritettun katselmuksen perusteella. Kruunun talojen kohdalla päätös-oikeus oli maaherralla.

Määräalojen luovuttaminen kruununluontoisista ja perintöluontoisista maista ei ollut mahdollista koko Ruotsin vallan aikana. Teollisuuden kehitys vaati kuitenkin joskus poikkeuksia²⁵⁴. 19.7.1816 sallittiin lisäksi alueiden luovuttaminen sahoja varten²⁵⁵. Tilanne säilyi muuttumattomana 1860-luvulle asti. Asetus maatilojen lohkomisesta ja palstatilojen erottamisesta vuodelta 1864 salli määräalojen luovuttamisen. Osittamisrajoituksia purettiin vähitellen. Halkomisessa muodostetun tilan itse kannattavuusvaatimusta lievennettiin 1.3.1852 ja edelleen 1895 annetuissa asetuksissa²⁵⁶. Vuoden 1852 halkomisasetuksen mukaan muodostettavan tilan tuli verojen lisäksi mahdollistaa elatus vii-

²⁵¹ Haataja. 1950. s.38.

²⁵² Wiiala 1952. s.212.

²⁵³ Gadd 2000. s.73.

²⁵⁴ Wiiala 1952. s.214.

²⁵⁵ Haataja.1950. s.41.

²⁵⁶ Pietilä 1981. s.18. Hyvönen 1998. s.96.

delle aikuiselle työkykyiselle henkilölle²⁵⁷. Vuosisadan lopulla vuonna 1895 halkomissädökset liitettiin samaan muitakin osittamisia koskevaan asetukseen. Halkomisrajoituksiksi jäi edelleen viiden hehtaarin verotettavan alueen määrä. Uusia säädöksiä oli annettu myös vuosina 1886 ja 1895 annetuissa asetuksissa. Vasta asetus jakolaitoksesta vuonna 1916 poisti rajoitukset kokonaan²⁵⁸.

2.5.2 Isojako osana tehtäväkokonaisuutta

1700-luvun olosuhteet huomioiden isojako oli jättiläistyö. Maanmittareita oli vähän ja isojakoon liittyvät tehtävät laajenivat säädösten kehittyessä. Jo 1600-luvun puolelta oli tilojen geometrinen mittaus maanmittarien tehtävänä. Vuonna 1664 maanmittareita määrättiin maahamme mittaamaan kaikki tiet²⁵⁹. Mittauksiin kuuluivat järjestelmällinen maaverojen ja manttaalien laskeminen. Se laajeni seuraavalla vuosisadalla kotitiluksista myös takametsiin. Geometristen mitausten ohella tuli suorittaa geograafisia mittauksia yleistä maantieteellistä kartastoa varten mahdollisesti toimeenpantujen verolleanomittausten kartta-aineistoa hyväksikäyttäen. Olot olivat vaikeat. 1700-luvun alussa Suuri Pohjan sota oli saanut aikaan myös maanmittaripulan. Isovihan aikaan ei maassamme ollut ainuttakaan maanmittaria. Tilanne kuitenkin parani vähitellen. Vuonna 1776 maanmittareita oli jo 98 ja määrä nostettiin kuninkaan määräyksellä vielä samana vuonna 115:een²⁶⁰. Tehtyjen aloitteiden johdosta oli kuninkaallisella kirjeellä 18.8.1747 määrätty koko Suomi tarkoin mitattavaksi aluei-

²⁵⁷ Keisarillinen kuulutus talojen jakamisesta ja syytingistä 1.3.1852.

²⁵⁸ Haataja 1949. s.580.

²⁵⁹ Voionmaa 1893. s.30.

²⁶⁰ Lehtinen 2005. s.35.

den aseman ja sijainnin selvittämiseksi. Tietojen avulla oli tarkoitus ohjata monipuolisesti parempaan tulokseen johtavaa toimintaa asukkaiden olojen vaurastuttamiseksi. Isojakotapahtuma muodostui moniulotteiseksi toimenpidekokonaisuudeksi. Siihen yhdistyi sekä verollepanoja että maantieteellisiä tehtäviä. Yhden sijasta tuli kolme päämäärää. Maatalouden tehostamisen ohella isojaon yhteydessä toimitettiin uudisasutuksen muodostamista ja verollepanoa sekä liikamaiden erottamista kruunulle. Isoiksi palstoiksi muodostamisesta toimenpide sai nimekseen suomeksi isojako ja ruotsiksi storskifte²⁶¹.

Laajojen alueiden mittaustoiminta vei aikaa. Kartan laatiminen ja tilusten inventointi oli tärkeä perustoimenpide. Jaon toimittaminen muodostuikin ainakin yhden, mutta monasti usean vuosikymmenen mittaiseksi. Vaikutusten konkretisoitumista alkoi tapahtua osittain jo jaon aikana, mutta laajemmin vasta jaon jälkeisinä vuosikymmeninä. Lieson isojaon vaikutusten varmentamiseksi on syytä tarkastella aikaa ainakin asutuksen ja sidonnaisuuksien näkökulmasta katsottuna jopa torppien itsenäistymiseen asti. Sitä edellyttää tutkimuskysymyksiin vastaaminenkin.

Maanmittarien tehtävät tulivat entistä laajemmiksi ja vaikeuttivat työn suorittamista²⁶². Eritasoiset ohjeistukset tarkentuivat kuitenkin vähitellen. Ensimmäinen asetuspohjainen uudistusohjaus eli kuninkaallinen asetus maanmittareista ja heidän toimituksistaan annettiin 1.3.1749²⁶³. Myös 30.6.1747 oli annettu asetus ja 24.1.1751 annettiin selitys maatilojen vapaammasta osituksesta²⁶⁴.

²⁶¹ Wiiala 1952. s.201.

²⁶² Haataja 1928. s.14.

²⁶³ Grotenfelt ym. 1910. s.43. Haataja 1928. s.10.

²⁶⁴ Haataja 1928. s.9.

Isojakojen nopeaa edistymistä valvomaan asetettiin valtiosäätyjen luottamuselimiksi vuonna 1757 annetun isojakoasetuksen nojalla maahamme kolme viisijäsenistä talousdeputatiota eli talouslähetystöä. Yksi deputatioista tuli Uudenmaan ja Hämeen lääniin. Muut huolehtivat Turun ja Porin läänistä sekä Pohjanmaan alueesta. Näiden tehtävänä oli sovittaa ja valvoa isojakoihin liittyviä maanmittaustöitä²⁶⁵. Uudenmaan ja Hämeen läänin talousdeputation puheenjohtajana oli Tyrvännön Lahdentaan omistaja kapteeni Otto Ernst Boije. Jäsenien joukossa oli Lammin Vilkkilästä Hollolan Alisen kihlakunnan, johon Lammi kuului, valtiopäiväedustaja Heikki Yrjönpoika Rokkila²⁶⁶. Deputatit esittivät Suomen vaurastuttamiseksi laajempaa kruunun maiden uudisasuttamista. Samanlaiseen, vaikkakin vähän lievempään tulokseen päädyttiin kuningas Adolf Fredrikin vuonna 1753 tapahtuneen Suomen matkan seurauksena²⁶⁷. Uudenmaan ja Hämeen läänin deputatio antoi ensimmäisen määräyksensä isojaon suorittamiseen kesäkuussa 1760²⁶⁸. Maanmittari H. Holmbomin tuli toimittaa isojako Hauhon pitäjässä. Holmbom siirrettiin kuitenkin jo keväällä 1764 komissiokonttoriin Vaasaan²⁶⁹. Isojakotoiminnan valvomisen ja edistämisen ohella deputatioiden tehtävänä oli sovittaa isojaossa syntyneitä riitaisuuksia. Tuomiovaltaa niillä ei kuitenkaan ollut²⁷⁰. Deputatit joutuivat valtiopäivillä arvostelun kohteeksi ja ne päätettiin lakauttaa vuonna 1766²⁷¹. Isojakojen valvonta siirrettiin maaherralle. Deputatioiden yhdestä tehtäväosuudesta kehittyivät vuoden 1775 isojakoasetuksen mukaan maanjako-oikeudet²⁷².

²⁶⁵ Hyvönen 1998. s.274.

²⁶⁶ Saarenheimo 1976. s.264.

²⁶⁷ Kovero 1909. ss.37-39.

²⁶⁸ Suomaa 1958. s.13.

²⁶⁹ Gustafsson 1933. s.114.

²⁷⁰ Saarenheimo 1976. s.264.

²⁷¹ Haataja 1949. s.645.

²⁷² Hyvönen 1998. s.113.

Isojako oli suuri haaste jaon toteuttamisesta vastanneille ammattikunnille. Merkittävä osuus oli tietysti myös jakojen osakkailla ja alueen asukkailla. Olosuhteista johtuen tavoitteet jäivät monissa kylissä osittain saavuttamatta. Tehtävä oli työmäärältään vähäiselle maanmittarikunnalle liian suuri sekä ehkä myös tavoitteiltaan liian radikaali toteutettavaksi. Tavoitteiden saavuttamista kylissä onkin jatkettu isojaon järjestelyillä ja muilla täydentävillä maanmittaustoimituksilla. Vaikkakaan tässä tutkimuksessa ei puututa kiinteistörakenteen muotoutumiseen, on kuitenkin todettava, että tilusten epäselvistä yhteishallinnoista on aiheutunut monenlaisia haittoja maaseudun olojen kehittämiseksi. Sen ovat monet epävirallisten sovintojakojen seurauksena nykyäänkin toteutetut uusjaot osoittaneet erityisesti Pohjanmaalla.

Maanmittaripulan ja ilmeisesti myös jakoihin liittyvien erimielisyyksien johdosta noudatettiin Ruotsin vallan aikana tiluslajien suhteen kiireellisyysjärjestystä ja sen myötä tiluslajien erillisjakoja. Asiaan vaikutti myös vuoden 1775 isojakoasetuksen määräys siitä, että ulkotiluksia koskevat erimielisyydet eivät saaneet viivyttää peltojen ja niittyjen jakoa. Kotipellot sekä niityt jaettiin usein ensiksi. Metsien jako saattoi tapahtua jopa vasta vuosikymmenien jälkeen. Esimerkiksi Hauhon suuressa Hyömäen kylässä pellot jaettiin vuonna 1766 ja metsät vasta 1787. Saarenheimon esittämän taulukon mukaan Lamilla saatiin jaettua 1800-luvun alkuun mennessä 28,3 prosenttia jaossa osallisina olleiden talojen määrästä. Vuoteen 1824 tulos lisääntyi 42,5 prosenttiin. Seuraavan 50 vuoden jakson jälkeen jakamattomina oli enää vajaa prosentti Lammin taloista²⁷³.

Lieson isojaossakin on havaittavissa selvää eriaikaisuutta viljelykseen käytettävien tilusten ja metsämaiden jaon välillä. Jaon toimeenpanohan kesti 20 vuotta. Merkittävä viivytyksen aiheuttaja oli ilmeisesti

²⁷³ Saarenheimo 1976. s.270.

metsämaalle tapahtunut uudistalojen muodostaminen. Kylän koillisosassa ei ollut riittävästi viljelykseen soveltuvaa maata uudistalojen muodostamiseen. Hankaluus ilmenee mm. Koivulan uudistalon muodostamisessa, kuten myöhemmin kohdassa 4.7.1 on todettu. Koivulan uudistalosta annettiin virallinen päätös vasta noin kymmenen kulkautta jaon päättymisen jälkeen.

2.5.3 Isojakopiiri ja kyläjaotus

Isojaon yhtenä tavoitteena oli jakaa kylän yhteinen metsämaa taloille. Tavoitteesta johtuu, että jaon alue liittyy läheisesti kylään. Olihan kylä varsinkin Hämeessä yhteisten alueiden omistuksen subjekti. Tosin laajempiakin alueita aina pitäjiin asti oli muodostunut yhteisten kokonaisuuksien haltijoiksi. Siksi jaon alkutoimenpiteinä oli luonnostaan jakoon tulevan alueen määrittely. Haataja käyttää alueesta myös nimitystä isojakopiiri²⁷⁴. Alueelle oli ominaista kruunun liikamaan erottaminen talollisille kuuluvasta maasta tynnyrinalan²⁷⁵ ja verollepanon määrittämisen perusteella.

Isojakopiiri saattoi joissakin tapauksissa sisältää useampia kyliä tai yksinäistaloja. Sitä alettiin myöhemmin kutsua jakokunnaksi. Tämän alueen rajat oli aluksi laillisesti selvitettävä. Osa kylien välisistä rajoista oli ratkaistu tuomioilla jo edeltävinä aikoina. Kaikkia kylien rajoja ei kuitenkaan oltu käyty. Useimmin puutteellisuudet koskivat metsäalueita ja vesialueita. Isojaossa oli selvitettävänä myös ulkokylälaisten nautinnat jakokunnan alueella sekä jakokuntalaisten nautinnat naapurikylien alueilla.

²⁷⁴ Haataja 1936. s.52.

²⁷⁵ Aarnio 1999. Liite 3: Tynnyrinala= 32 kapanalaa=0,49 ha. Vuodesta 1849 alkaen 1 tynnyrinala= 30 kapanalaa=0,49 ha. 1 kapanala=1,645 aaria.

Isojakopiirin ja kylän yhteys oli paikoitellen ongelmallinen. Jo vuoden 1734 maakaaren 12:6 kohta kertoo saman rajapiirin sisällä olevista useista kylistä, joilla oli yhteinen metsäalue. Tällaisia tapauksia kutsuttiin lohkokunniksi ilman kylien välisiä rajoja rajapiirin sisällä olleen metsämaan suhteen. Myös vuoden 1775 isojakoasetuksessa mainitaan metsäomistuksen suhteen kylää laajemmista alueista erityisesti Pohjanmaalla²⁷⁶. Kylää suurempi isojaon toimittamisen alue oli yleinen Länsi-Suomessa. Säädöksen mukaan isojaossa perustettavien tilojen tuli olla luonteeltaan verollepanossa maatalouteen käytettävien etuuksien perusteella arvioitavia maanviljelystiloja. Metsätilojen perustaminen kiellettiin tarkasti vuonna 1784. Viljelykseen kelpaamattomat alueet oli jätettävä kruunulle eikä tehtävä uudistaloiksi²⁷⁷.

Suvannon mukaan Satakunnan muinaisessa pitäjänjaossa, ja ainakin Pälkäneellä on ollut kahdeksan perusjakokuntaa. Käsitteen sisältö ei asiasta tarkemmin selvinnyt. Mainittu jaotus on ollut voimassa monissa verokuntien ja kyläkuntien alajaotuksissa kaikissa pohjoismaissa. Kaava ei toteutunut Hauholla eikä Lammilla, missä perusjakokuntia on ollut seitsemän. Niistä neljä muodosti kokonaisuuden pitäjän keskustassa. Lisäksi oli kolme jakokuntansa keskuskylää. Ne olivat Kaitala, Porkkala ja Lieso, joiden ikä juontaa keskiajan alkuun²⁷⁸. Porkkala ja Lieso sijaitsevat pitäjän pohjoisosassa. Kaitala on noin kolme kilometriä kirkonkylästä länteen. Lammin isojakojen toteuttaminen vuosina 1777-1845 tapahtui 27 jakokunnan puitteissa. Pitäjässä oli tuolloin 43 kylää²⁷⁹. Näin jakokuntaan tuli keskimäärin 1,6 kylää.

²⁷⁶ Haataja 1936. s.54/1775 isojakoasetus 5§, 26. kohta.

²⁷⁷ Haataja 1940. s.31.

²⁷⁸ Suvanto 1985. s.733.

²⁷⁹ Pänkäläinen 2001. s.190.

2.5.4 Suomen alueelle oma isojaakoasetus

Isojaon mahdollistaneen lainsäädännön ensimmäisenä säädöksenä pidetään Ruotsin vuoden 1749 maanmittausasetusta²⁸⁰. Siinä kerrottiin monipalstaisuuden poistamisesta ja suurempien viljelylohkojen muodostamisesta. Asetus edellytti kaikkien kylän osakkaiden suostumusta isojakoon. Määräys oli peräisin rakennuskaaren 1:4 luvusta, missä säädettiin sarkajaon purkamisesta samanlaisin ehdoin vain kaikkien suostumuksella. Isojako oli kuitenkin edelleen keskeinen asia valtiopäivillä. Niinpä seuraava asetus isojaoista annettiin 5.4.1757²⁸¹. Se oli ”Förordning om Hemmansägors läggande i Storskiften” (Asetus talojen tilusten saattamisesta isojakoon). Tässä asetuksessa huomioitiin jo monien sarkojen kokoaminen harvempiin lohkoihin sekä yhteisnautintaisten metsä- ja erämaiden jakaminen taloille. Toimenpide merkitsi oleellista kehitysaskelta talojen omien ja pysyvillä rajoilla ja raja-merkeillä merkittyjen tilusten muodostamisessa.

Talojen ulottuvuus muuttui sarkajaon aikaisesta kyläkohtaisesta talojen abstraktisesta osuusomistuksesta isojaon luomaksi tilakohtaiseksi ja konkreettiseksi maalla määritellyksi ulottuvuudeksi. Abstraktisuus jäi koskemaan edelleen vesialueita ja muita isojaossa yhteiseksi jääneitä tai muodostettuja alueita²⁸². Asetus koski myös senaikaista Suomen aluetta. Sen mukaan kukin kylän osakas sai oikeuden isojaon aikaansaamiseen. Kustannuksiin tuli kaikkien osakkaiden osallistua. Asetuksessa toistettiin aikaisemmin kohdissa RK 10:4 ja 17:1 esitetty vanha periaate vallasta sille, joka tahtoi jakoa. Periaatteena oli antaa aluksi jaosta yleiset menettelyohjeet ja myöhemmin enemmän aluekohtaiset tarkemmat ohjeet.

²⁸⁰ Hyvönen 1998. s.112.

²⁸¹ Haataja 1928. s.23. Hyvönen 1998. s.112.

²⁸² Pietilä 1981. s.15 ja s.17.

Isojakolainsäädännön kehittyessä tapahtui myös eriytymistä valtakunnan eri osissa. Ruotsin ja tulevan Suomen alueille säädettiin toisistaan poikkeavaa jakolainsäädäntöä. Kun isojaot tulivat monin paikoin hiukan puutteellisesti suoritetuiksi, kehittyi kumpaankin maan osaan erilainen lainsäädäntö jatkotoimenpiteiden toteuttamiseksi. Säädöksiä kehitettiin alueellisiin tarpeisiin sopiviksi. Suomi sai oman isojakoasetuksensakin. Asetus isojakojen edistämisestä ja taloudellisen tilan kohottamisesta Suomessa annettiin 27.7.1762. Erillisten Suomea koskevien asetusten antaminen osoittaa, että maamme maatalouden olot poikkesivat oleellisesti emämaan oloista. Oman täydellisemmän isojakoasetuksen Suomi sai Kustaa III aikana vuonna 1775²⁸³. Sen myötä edistyi tilojen rakenne. Myös omistusolosuhteissa saattoi tapahtua selkiytymisiä. Asetukseen kytkettiin kruunun asutuspolitiikka. Se merkitsi liikamaan erottamista valtiolle käytettäväksi suurelta osin uudisasutukseen. Säännökset olivat kuitenkin edelleen hajanaisia. Asetukseen sisältyi lisäksi määräys torpanvuokrasopimuksen tekemisestä kirjallisesti ja kiinnittämisestä käräjillä. Asia ei toteutunut merkittävästi ainakaan Hämeessä²⁸⁴. Vuonna 1848 annetussa maanmittausohjesäännössä säädöksiä edelleen selkiytettiin. Samoin tapahtui 1900-luvulla annetussa asiaa koskevassa lainsäädännössä.

Ruotsin ja Suomen alueita koskevien erillisten isojakoasetusten ohella annettiin myös alue- ja pitäjäkohtaisia asetuksia. Niihin vaikuttivat osittain isojaossa jyvitysperusteisen maan jakamisen ohella toimitetut verollepano ja liikamaiden erottaminen kruunulle, tai niiden käyttämisestä asutustarkoituksiin. Aluekohtaisia erikoisasetuksia olivat 20.11.1762 Pohjanmaata, sekä Turun ja Porin, Uudenmaan ja Hämeen läänien ja 14.12.1762 Ahvenanmaata varten annetut asetukset²⁸⁵.

²⁸³ Isojakoasetus Suomea varten 27.6.1775.

²⁸⁴ Blomstedt 1976. s.150.

²⁸⁵ Haataja 1928. ss.10-11.

Maa-alueemme siirtyi vuonna 1809 osaksi Venäjän valtakuntaa. Se vaikutti tietysti Ruotsin ja Suomen lainsäädännön eriytymiseen, vaikakin maassamme pysyi paljolti voimassa Ruotsin osana muodostunut lainsäädäntö. Ruotsissa isojako sai jatkotoimenpiteitä ohjaamaan enskifte- ja lagaskifte-nimiset jakotoimitukset²⁸⁶.

Lagaskifte toimituksen myötä hävisi Ruotsista torpparilaitos lähes kokonaisuudessaan. Torpparijärjestelmän suhteen muodostui näin merkittävä ero maidemme välillä. Suomessa torppien elinkaari jatkui pitkään 1900-luvun puolelle. Se ratkesi vasta osittain yhteiskuntapoliittisena kysymyksenä vuokra-alueita koskevan lunastuslainsäädännön perusteella²⁸⁷. Sosiaalisen omistusoikeuden näkökulmasta vuokra-alueiden lunastamistapahtumaa on pidetty myös pakkolunastus- ja kaavoitustoimenpiteiden sekä etuosto-oikeuksien kaltaisena omistusoikeutta rajoittavana erityispiirteenä²⁸⁸.

2.5.5 Isojako eteni etelästä ruotusopimuspitäjiin

Maamme ensimmäinen isojako aloitettiin Uudenkaarlepyyn kirkonkylässä vuonna 1753. Sen kuitenkin keskeytti maaherra, jonka päätös valituksen jälkeen kumottiin, ja jakoa jatkettiin vasta vuoden 1757 isojakoasetuksen jälkeen²⁸⁹. Ensimmäinen loppuunsaatettu isojako aloitettiin 20.6.1757 Vaasan eteläpuolella olevassa Laihian pitäjässä. Suuren muutoksen tuottamaa jakoa vastustettiin kuitenkin kaikin keinoin. Maanmittarille ei annettu asuntoa. Kirkkoherrakin ylltytti vastus-

²⁸⁶ Ekstedt 1987. s.19.

²⁸⁷ Ahllund 2004. s.3.

²⁸⁸ Hyvönen 1998. s.100.

²⁸⁹ Terho 1995. s.16.

tamaan jakoa selittäen, että isojako oli tarpeeton ja moraalisesti arveluttava²⁹⁰. Vastustusta oli runsaasti myös Hämeessä. ”Isojako näytti kääntävän saranoiltaan talonpojan tutun ja kotoisen maailman”²⁹¹. Vastustuksista huolimatta uusi maareformi edistyi vähitellen. Hämeessä ensimmäinen isojako lienee päättynyt Sääksmäen kolmitaloi-
sessa Rapolan kylässä 1765 sekä seuraavana kesänä Lammin Lieson naapurina olevassa Tuuloksen kuusitaloisessa Pohjoisten kylässä²⁹². Huomioiden maanmittarien vähäisen määrän ja jakojen aiheuttaman suuren myös talollisia koskevan työmäärän eteni isojakotoiminta erityisesti eteläisessä osassa maatamme varsin nopeasti. Jakojen valmistuminen ilmenee seuraavasta taulukosta (katso taulukko 2).

Taulukko 2. Vuosina 1757-1918 isojaolla jaetut tilusalat Suomessa hehtaareina lääneittäin.

(Lähde: Saarenheimo 1983. s.28).

Lääni\Ajat	1757- 1808	1809- 1848	1849- 1875	1876- 1918	Yht.
Uusimaa	839904	145312	28688	45350	1059254
Turku-Pori	1453308	423016	54742	87371	2018437
Häme	840450	380811	172859	65377	1459497
Viipuri	0	1283683	660863	706047	2650593
Mikkeli	347093	904514	335090	24084	1610781
Kuopio	1209752	1278442	409314	82754	2980262
Vaasa	1327562	1291981	249396	94503	2963442
Oulu	182543	1401770	1300222	1019301	3903836
Koko maa	6200612	7109529	3211174	2124787	18646102

Ruotsin joutuminen sotaan Venäjän kanssa vaikutti tietysti myös isojakojen suorittamiseen. Tämä vuosina 1808-09 käyty Suomen sota

²⁹⁰ Vitikainen 2003. s.39. Simonen 1948. s.261. Terho 1995. s.16.

²⁹¹ Saarenheimo 1983. s.24.

²⁹² Saarenheimo 1976. s.269.

päättyi 17.9.1809 solmittuun Haminan rauhaan. Maamme liitettiin Venäjän yhteyteen. Periaatteena muutoksessa oli Ruotsin aikaisen lainsäädännön jääminen voimaan maamme Ruotsiin kuuluneella alueella. Venäjään kuulunut alue, Viipurin lääni eli Vanhan Suomi siirtyi maamme yhteyteen Keisari Aleksanteri I 23.12.1811 antamalla manifestilla. Toimenpide aiheutti maamme koko alueen olojen muodostamisen yhtenäiseksi määräystenkin suhteen. Muutos heijastui ymmärrettävästi maanmittaushallintoonkin. Jo vuonna 1701 nimellä ”Generallantmäterikontoret” toimintansa aloittanut Ruotsin päämaanmittauskonttori Tukholmassa ei voinut enää johtaa maamme maanmittaustoimintaa²⁹³. Turusta vuonna 1821 Helsinkiin siirretty päämaanmittauskonttori sai 1848 nimekseen Maanmittauksen ylihallitus²⁹⁴.

Taulukko 3. Vuosina 1757-1918 isojaolla jaetut alueet lääneittäin prosentteina ko. ajanjakson kokonaismäärästä.

(Lähde: Saarenheimo 1983. s.28).

Lääni\Ajat	1757- 1808	1809- 1848	1849- 1875	1876- 1918	Yht.
Uusimaa	79,2	13,7	2,7	4,4	100,0
Turku ja Pori	72,0	21,0	2,7	4,3	100,0
Häme	57,6	26,1	11,8	4,5	100,0
Viipuri	0,0	48,4	24,9	26,7	100,0
Mikkeli	21,5	56,2	20,8	1,5	100,0
Kuopio	40,6	42,9	13,7	2,8	100,0
Vaasa	44,8	43,6	8,4	3,2	100,0
Oulu	4,7	35,9	33,3	26,1	100,0
Koko maa	33,3	38,1	17,2	11,4	100,0

Taulukko 3 osoittaa, että isojakojen toimeenpano painottui aluksi voimakkaasti Etelä-Suomeen. Etelä- ja Lounais-Suomessa isojaettiin

²⁹³ Ekstedt 1987. s.19.

²⁹⁴ Rantatupa 2000. s.51.

ruotsinvallan aikana noin kolme neljännestä. Hämeen osuus nousi selvästi yli puolen. Oulun läänissä isojako pääsi vasta alkuun samoihin aikoihin. Seuraavina viidenkymmenen vuoden jaksoina Oulun osuus oli noin kolmannes ja viimeisenä kautenaikin vielä neljännes tilusmäärästä.

Hämeen läänin ja muiden Etelä-Suomen läänien alueella jakotoiminnan edistymisestä huolimatta pahimpana isojakojen edistymisen esteenä pidettiin maanmittarien puutetta. Erityisesti kansan kieltä hallitsevista maanmittareista oli pulaa. Vuoden 1762 isojakoasetus Suomea varten määräsi, että Uudenmaan ja Hämeen läänissä tuli olla kymmenen maanmittaria jakoja suorittamassa. Kolme vuotta myöhemmin määrä nostettiin 15 maanmittariksi. Vuoden 1767 syksyllä koko lääni sai 20 komissiomaanmittaria, joista pääosa sijoitettiin Hämeeseen²⁹⁵. Puutteesta huolimatta jakojen suorittaminen näyttää tilastojen valossa painottuneen määrällisesti Etelä-Suomeen. Alku tosin oli voimakkaampaa Pohjanmaalla. Vuonna 1775 oli Vaasan läänissä ”isjakoon pantuna” 463 284 hehtaaria, vastaavan luvun Uudenmaan läänissä ollessa 123 701 sekä Hämeen läänissä 16 160 hehtaaria ilmaistuna 1930-luvun läänijakoa noudattaen.

Hämeen isojaot etenivät selvästi nopeimmin pienissä Kosken Hl (Hämeenkoski) ja Tuuloksen pitäjissä sekä suuremmissa Hauhon ja Luopioisten pitäjissä. Tuuloksen alue tuli jaetuksi kokonaan jo vuoteen 1849 ja Koski Hl 1874 mennessä. Hauhon Hyvikkälän sekä Tuuloksen Syrjäntaan isojaot vahvistettiin saman lähdekohdan mukaan vuonna 1915 taulukon 4 Tuuloksen prosenttitiedoista huolimatta²⁹⁶.

²⁹⁵ Saarenheimo 1976. ss.268-269.

²⁹⁶ Saarenheimo 1976. s.270.

Taulukko 4. Lammin ja sen naapuripitäjien isojakotoimitusten päättymisajankohta prosentteina jaossa osallisina olleiden tilojen määrästä vuosina 1757-1899.

(Lähde: Saarenheimo 1976. s.271).

Pitäjä/Aika	1757 - 1799	1800 - 1824	1825 - 1849	1850 - 1874	1875 - 1899	Ei tietoa	Yht.
Hauho	55,1	20,9	15,8	0,5	6,7	1	100
Janakkala	48,6	24,3	12,7	11,7	2,7		100
Koski Hl	61	18,3	18,3	2,4	0,0		100
Lammi	28,3	42,5	14,4	13,9	0,9		100
Luopioinen	49,0	6,9	42,4	1,7	0,0		100
Padasjoki	15,1	54,9	23,5	1,8	4,7		100
Tuulos	17,6	70,6	11,8	0	0		100
Häme	48,3	24,8	15,7	9,5	1,6	0,2	100,1

Taulukossa Hämeen osuus poikkeaa lähdetiedoissakin 100 prosentista 0,1 prosentilla. Viimeisimmät isojaot saatiin päätökseen vasta 1900-luvun jälkipuoliskolla. Vuoden 1951 jakolaissa säädettiin vielä isojaosta ja siihen liittyvistä toimenpiteistä. Määräyksiä on edelleen myös kiinteistönmuodostamislaisissa 12.4.1995/554, koska eräillä vähäisillä alueilla on hallituksen eduskunnalle vuonna 1994 antaman esityksen (HE227/1994) mukaan vielä isojako toimittamatta²⁹⁷. Laajempien alueiden isojakojen myöhäinen ajankohta johtui ainakin osittain ruotusopimuspitäjiksi kutsuttujen alueiden erikoisolosuhteista. Niitä varten säädettiin omia erikoislakeja²⁹⁸. Ruotusopimuspitäjät syntyivät maamme pohjoisosiin alueiden puolustamiseksi erillissopimuksilla²⁹⁹. Toisen erikoisen kokonaisuutensa muodostivat Itä-Suomen lahjoitusmaat.

²⁹⁷ Jakolaki 14.12.1951, §§:1-2. Hyvönen 1998. s.114.

²⁹⁸ Esim. Laki isojaosta ja verollepanosta sekä valtion mailla olevien vuokra-alueiden lunastamisesta Inarin, Enontekiön ja Utsjoen kunnissa 28.4.1925/157. Laki isojaosta Kuusamon kunnassa 27.1.1950/43.

²⁹⁹ Nohrström 1933. s.49. Haataja 1928. s.53.

Vuoteen 1808 mennessä tuli kolmasosa maamme pinta-alasta isojaetuksi³⁰⁰. Tuolloin elettiin edelleen Ruotsin vallan aikaa. Näin ollen Viipurin läänissä ei vielä isojakoja suoritettu. Oulun läänin osuus oli vain 4,7 prosenttia. Sensijaan Uudenmaan ja Turun ja Porin sekä Hämeen läänin osuus oli yhteensä 50,5 prosenttia jaetusta maa-alueesta. Isojako toimeenpantiin useimmiten kylittäin. Lammin kunnan alueella isojakotoiminta alkoi 1770-luvulla. Kunnan kaksi ensimmäistä isojakoa aloitettiin vuonna 1777. Toinen niistä koski Kirkonkylää ja toinen Tanttilan ja Kaitalan kylien muodostamaa jakokuntaa³⁰¹.

2.5.6 Jyvitys ja jakoperuste isojaon kulmakivinä

Jakotuloksen parantajana jyvityksellä on pitkä historia. Jo Kristoferin maanlaista löytyy jyvityksen itu. Tämän maanlain mukaan tonttialueen suuruus riippui jyvityksestä. Laki valaisee asiaa seuraavasti:

”Nytt callio taita tomtis olla eli maata, ios sen saa muutetta eli poltta, päälle racetta eli mutoin nauttia, nijn on se puoli ja osa, ja toinen puoli vlkona iaghosta: Jos ei saa nauttia, nijn on se caicki vlkona iaghosta. Jos Råpacoinen Tomti on, saapi sen täyttä eli peittä, nijn on se puoli iaghos ja puoli iaghoin. Jos ei saa täyttä eli peittä, olkan caicki iakamatt”³⁰².

Jyvitys sai alkunsa vaatimattomasta verotusluokituksesta. Kamarikollegio kehotti 18.8.1690 kutsumaan koolle asian kanssa tekemisissä olevia virkamiehiä. Näin valmistui Uudenmaan ja Hämeen läänin verollepanotapa. Se oli maamme ensimmäinen metodinen eli suunnitelmallinen verollepanotapa. Siinä eri tilusten ja etuuksien tuotot ar-

³⁰⁰ Saarenheimo 1983. s.28.

³⁰¹ Virtala ym. 1972. s.306.

³⁰² Suomaa 1958. ss.1-2.

vioitiin erikseen. Määräosa jokaisesta laskettiin veroksi. Yhteismäärä muodosti Suomaan ilmaisua käyttäen talon pohjaveron (grundränta). Siitä laskettiin manttaali. Toimenpidettä varten laadittiin kartta ja siihen liittyvä selitelmä. Ehdotus lähetettiin jo 20.11.1690 kamarikollegiolle. Ehdotuksessa pellot jaettiin neljään ryhmään. Niityistä määriteltiin ensiksi se alue, minkä heinämäärä tarvittiin karjalle lannan tuottamiseksi. Lantamäärän tuli riittää edellämainitussa ehdotuksessa olevien peltojen lannoittamiseen. Vasta lannoitukseen tarpeellisten niittyjen ylittävä määrä vaikutti veron määrään³⁰³. Tarpeellisen karjanlannan saamiseksi yhden tynnyrinalan³⁰⁴ pellolle tarvittiin laskelman mukaan pellon ja heinän laadusta riippuen noin 2 ½-4 parmasta heinää. Parmas on suuruudeltaan 27 kuutiokyynärää³⁰⁵. Nykyään kyynärän virallinen pituus on 59,4 cm³⁰⁶.

Jutikkala on maininnut, että maakuntalakien ja vuoden 1734 lain mukaan oli tangoituksessa niin ikään annettava hyvitystä eli ”lihotusta” (gödning) niille, jotka saivat sarkapalstansa laskuojien, polkujen ja teiden varsille³⁰⁷.

Jyvitystä tarvittiin maan jakamista varten. Se oli tilusten yksityiskohdaisempaa arviointia.

*”Jyvitys on tiluksien arvioiminen sellaisen perusteen saamiseksi, jonka mukaan hyvyydeltään erilaisia tiluksia voidaan verrata toisiinsa sekä jaettaessa tai vaihdettaessa antaa hyvyydeltään huonompaa tilusta parempaan verraten vastaavasti enemmän”*³⁰⁸.

³⁰³ Suoma 1958. s.2.

³⁰⁴ Vuorela 1981. s.482. Tynnyrinala=32 kapanalaa=0,494 ha.

³⁰⁵ Suoma 1958. s.2.

³⁰⁶ Combi 1972. osa 6. s.410.

³⁰⁷ Jutikkala 1942. s.452.

³⁰⁸ Haataja 1949. s.211.

Jyvityksellä aikaansaadaan eri tiluskuvioille kullekin oma suhdeluku. Sen avulla voidaan toteuttaa tasapuolisempi jako ja suorittaa eriarvoisten tilusten vaihtoa. Muut arvioinnit tarkoittavat tilusten todellisen arvon määrittämistä. Näin arvioinneilla ja jyvityksellä on oleellinen ja merkittävä ero³⁰⁹. Sarkajaossa tapahtunut tilusten arviointi oli lähinnä tilusten luokittelua.

Jyvitys ja sen toimittaminen on kehittynyt monin tavoin isojakojen suorittamisen jälkeen. 1700- ja 1800-lukujen vaihteen jyvitys ja sen ohjeistaminen kohdistuivat lähes yksinomaan tuon ajankohdan keskeiseen jakoon eli isojakoon. Vuoden 1757 asetuksessa määrättiin isojakoa varten toimitettavaksi jyvitys. Tarkempia säädöksiä asiasta ei ollut. Ne sisältyivät vasta seuraavaan vuoden 1775 asetukseen sen viidenteen pykälään. Ohjeet tarkentuivat vähitellen. 1780-luvun alussa annettiin useampia tarkempia määräyksiä. Tuolloin isojakotoiminta Etelä- ja Lounais-Suomessa sekä Hämeessäkin oli vilkkaimmillaan. Määräysten mukaan jokainen tiluslaji eli pelto ja niitty sekä viljelyskelpoinen maa ja metsä oli jyvitetty erikseen. Lajin parhaalle maalle oli annettava arvoksi kuusi. Muut kuviot saivat arvonsa sen mukaan parhaaseen kuvioon verrattuna³¹⁰.

Jyvityksen ohella toinen jakoon liittyvä merkittävä toimenpide oli jakoperusteen määrittäminen. Sen tarkoituksena on varmistaa, että talot ja tilat saavat oikean osuuden koko jaettavasta tiluslajista. On tärkeää, että kukin osakas saa tiluksia saman määrän kuin, mitä hänellä ennen jakoa oli ollut. Jakoperusteen tuli soveltua niin entistä nautintaansa vastaavan tiluslajin saamiseen kuin myös yhteismaan osuuden muuttamiseen oikeaksi tiluslajiksi.

³⁰⁹ Haataja 1949. s.211.

³¹⁰ Haataja 1949. s.221.

Sarkajaetussa kylässä oli monella eri tavalla hallittuja tiluksia. Kylän kotipellot olivat taloille sarkajaettuja. Näiden jakaminen oli sarkajaossa tapahtunut tonttien suuruuden mukaan. Tonttien suuruus oli muodostunut talon veroluvun mukaan. Se oli määräytynyt verollepanossa kullekin talolle kuuluneiden viljelysten eli niiden nautinnan perusteella³¹¹. Metsämaille raivatut viljelykset olivat yleensä toisenlaisessa hallinnassa. Ne eivät olleet sarkajaossa. Ne olivat yhden tai joskus muutaman talon yhteisessä hallinnassa raivaustavasta riippuen. Kylän taloilla saattoi olla lisäksi usein talokohtaisessa hallinnassa olevia palstoja kylän rajojen ulkopuolella. Jakokunnan alueella oli monesti myös ulkokyläläisten hallitsemia tiluksia. Talon yksityisessä hallinnassa olevien tilusten osalta isojaossa ei ollut kysymys niiden jakamisesta, vaan paremman tilussijoituksen aikaansaamisesta.

Metsämaa oli viljelyksistä poiketen yhteisomistuksessa ja jakamattomassa yhteishallinnassa. Se tuli jakaa taloille ja tiloille niiden osuuk-sien mukaan. Monimuotoisista omistuksista ja nautinnoista tuli saada kullekin talolle oma oikea osuutensa. Muunnosta toteutettiin jakoperusteen ja jyvityksen avulla. Talojen monimuotoinen, abstraktiseen kyläosuuteen sisältyvä tilusten osittain konkreettinen hallinta ja osittain vain osuus yhteisistä alueista, ratkaistiin isojaossa jakoperusteen perusteella kullekin talolle tuleviksi, rajoilla määräytyiksi tiluksiksi.

Yleisenä jakoperusteena isojaossa oli manttaali. Se oli määräytynyt verollepanotavan mukaan. Manttaalejakin oli kaksi. Oli vanha manttaali ja uusi manttaali. Uusi manttaali oli pääsääntöisesti koko jaettava tilusmäärää koskevana jakoperusteena erityisesti silloin, kun verollepano toimitettiin isojaon yhteydessä. Monissa muissa tapauksissa jakoperuste oli vanha manttaali.

³¹¹ Haataja 1949. s.86.

Jakoperuste vaihteli maamme eri osissa. Viipurin läänissä se oli yleensä vähentämätön veroluku. Jos kaikki kylän osakkaat asian hyväksyivät, niin saatettiin jakoperusteena käyttää jotakin muutakin jakoperustetta³¹². Muitakin jakoperusteita tai niiden yhdistelmiä voitiin käyttää. Kun talolla oli yleensä omia sarkapelloja sarkajaetussa kotipellossa sekä itse raivattuja ulkopelloja, oli ymmärrettävää, että kukin talo sai pitää ennen isojakoa nauttimansa tilusten määrän. Näissä tapauksissa oli luonnollista käyttää tiluksiin kohdistuvana erikoisjakoperusteena nautintaa. Joku talo saattoi kuitenkin saada verolukuunsa nähden joko enemmän tai vähemmän viljeltyä maata. Tällöin annettiin liian vähän viljeltyä maata saaneelle talolle vastaavasti enemmän viljelyskelpoista maata. Yhteenlasketun määrän tuli osapuilleen vastata talon verolukua. Viljelykseen liittyvistä tiluksista poiketen jäi yhteinen metsämaa jaettavaksi manttaalien mukaan³¹³.

Haataja pohtii jakoperusteen olemusta laajemmin ja huomauttaa samalla eräin paikoin Ruotsissa viljelykset tulleen jaetuiksi nautinnan mukaan ja metsämaat veroluvun mukaan³¹⁴. Poikkeuksia oli Suomesakin. Niinpä Hollolan Tennilän kylässä määräsi maanjako-oikeus 1793, että jakoperusteena tuli olla nautinta. Siksi sovittiin, että sitä vanhaa nautintaa vastaavana jakoperusteena pidettiin äyrinmaata³¹⁵. Äyrinmaan taloon kuului saman kirjoituksen mukaan Hämeessä 1640-luvulla keskimäärin 5 1/3 tynnyrinalaa peltoa ja 3 1/3 kuormanalaa niittyä. Mitä äyrinmaa oli? Joidenkin mukaan se tarkoitti aluksi äyrin veroa vastaavaa maa-aluetta. Kuusen mukaan Kustaa II Adolfin vuonna 1622 maanmittauksesta Suomessa ja Pohjanmaalla antaman ohjeen mukaan tynnyrinala ja äyrinmaa vastasivat toisiaan.

³¹² Hyvönen 1998. s.116

³¹³ Haataja 1949. s.89.

³¹⁴ Haataja 1949. s.87.

³¹⁵ Kuusi 1935. s.13.

Haatajan mukaan manttaali oli yleisesti käytetty jakoperuste isojaossa. Sitä täydensi nautinnan soveltaminen jakoperusteeksi erityisesti yhden tai useamman talon raivaamiin uutispeltoihin ja niittyihin³¹⁶.

2.5.7 Liikamaa kyläalueen laillistajana

Liikamaa liittyi olennaisena asiana isojakoon. Nimitys viittaa selvästi jollakin tavalla ylimääräisen maan olemiseen. Talojen vanhojen sarkajakoisten kotipeltojen ja yhteiselle metsäalueelle raivattujen nuorempien lohkojakoisten peltojen järjestely jaossa tapahtui niin, että kukin talo sai viljelysalueensa harvalukuisempiin palstoihin. Kylän talojen yhteisen metsämaan jakamisessa oli enemmän ongelmia. Maanlait olivat tosin jo antaneet mahdollisuuden metsienkin jakamiseen sarkajakoaikana. Näin ei Kuusen mukaan kuitenkaan ole juuri tapahtunut³¹⁷. Kaikki maa ei ollut isojaoissa talojen osuuksiin kuuluvaa verotuksen kohteena olevaa maata.

Kylän ja kruununmaiden eriytyminen alkoi jo keskiajalla. Oli annettu ohjeita uusille taloille annettavista metsämaiden määristä. Muodostui vähitellen käsitys, että kylän ulkopuoliset laajat alueet olivat kruunulle kuuluvia. Samanlaiseen ajatteluun johti kristinuskon ja eurooppalaisen kulttuurin leviämisen myötä tullut ajatus maanomistuksesta. Maa, johon ei uhratun työn nojalla ollut oikeutta, kuului kruunulle³¹⁸. Tarkoituksena oli vaikuttaa uudisasutuksen muodostamiseen. Erämaiden omistusta ei tällä julistuksella saatu ratkaistua. Vasta 19.12.1683 annettu metsäasetus vahvisti asiaa niin, että Ruotsissa ei

³¹⁶ Haataja 1949. ss.86-87.

³¹⁷ Kuusi 1925. s.27.

³¹⁸ Grotenfelt ym. 1910. s.542.

enää katsottu olevan isännättömiä maita ”res nullius”³¹⁹. Sillanpää viittaa kirjoituksessaan Kyösti Haatajan kirjoitukseen ”Erämaa ja liikamaa” Maanmittaustieteiden seuran julkaisussa n:o 2 vuonna 1929. Maiden omistuksen jakautuminen merkitsi, että ennen isojaon suorittamista oli määritettävä kylän tai useampien kylien muodostamalle jakokunnalle kuuluva maa. Isojaossa osa maa-alueista jaettiin taloille. Osa jäi kruunulle. Valtionmetsä-järjestelmä sai alkunsa isojaon yhteydessä.

Liikamaan määrittämisen perusteet muodostuivat isojakosäädöksissä. Kaikkien kylien rajoja ei oltu määritelty isojakoon mennessä. Metsä-alueen ollessa ilman selvää rajaa erämaata vastaan oli ennen jakoa ratkaistava jakoon kuuluva kylän alue. Kaikkea metsämaata ei kuitenkaan voitu ilman muuta lukea kylän alueeseen. Ratkaisuksi säädettiin kotitarpeeksi välttämättömän metsämaan määrä. Se määriteltiin pinta-alan mukaan manttaalia kohti tulevana tynnyrinalamääränä. Osa metsämaasta jyvitetiin arvottomaksi joutomaaksi eli impedimenttimaaksi. Tämä yleensä soinen tai kallioinen tai muutoin erittäin kivinen tai muulla tavalla joutomaa annettiin taloille veroluvun mukaisen maamäärän lisäksi. Muu metsämaa jäi kruunulle. Kunkin talon osuuden tilusten määrä muodostui talon manttaalin mukaan. Liikamaita ei erotettu ennen vuotta 1777 tehdyissä isojaoissa, eikä myöskään Viipurin läänissä eikä Ahvenanmaalla. Liikamaan erottamisesta olivat vapaat myös ratsuvelvolliset säterit ja rälssitalot sekä kirkollisvapauksia nauttivat papiston virkatalot³²⁰. Liikamaan määrittäminen kuului kuitenkin isojaon toimenpiteisiin.

³¹⁹ Sillanpää 2006. ss.50-51.

³²⁰ Haataja 1949. s.199. Hyvönen 1998. s.115.

Kamarikollegion kirjeessä 10.8.1778 säädettiin manttaalikohtainen tilusmäärä 600-1200 tynnyrinalan suuruiseksi maanlaadun mukaan. Maakirjataloilla ja maanomistajilla oli edelleen etuoikeus perustaa uudistaloja, jos heidät katsottiin kykeneviksi huolehtimaan uudistaloihin liittyvistä talojen säädettyyn kuntoon raivaamisesta ja rakentamisesta. Velvollisuuksien laiminlyönneistä seurasi oikeuksien menetyt. Vuonna 1784 kamarikollegion maaherroille antama määräys isojakojen suuntaamisesta asumattomia takamaita käsittävillä alueilla muutti isojakojen painopistettä mm. etelä-Hämeen metsäpitäjissä maan hankkimiseen uudisasutusta varten. Esimerkkinä mainitaan Hausjärvi Lammin eteläpuolella³²¹. Uudisasutus ja isojako kytkeytyivät toisiinsa entistä voimakkaammin valtakunnallisen isojaon merkitystavoitteen mukaisesti.

Pohjanmaan verollepanossa määrättiin 1750 annetulla kuninkaallisella kirjeellä taloille annettavaksi 200-300 tynnyrinalaa manttaalia kohti³²². Kustaa III vuonna 1775 Suomea varten antamalla asetuksella manttaalia kohti tuleva määrä vahvistettiin 600-1200 tynnyrinalaksi pelto ja niitty mukaan luettuina, mutta joutomaita lukuunottamatta. Itä-Suomessa Savon ja Karjalan alueella määrä oli jo 1772 korotettu 1700-3000 tynnyrinalaksi³²³. Määrä kohosi siirryttäessä Etelä-Suomesta maamme pohjoisosiin moninkertaiseksi. Esimerkiksi Karungin pitäjäläisten anomuksesta senaatti antoi 24.4.1826 lausunnon 2500 tynnyrinalan käyttämisestä manttaalia kohti, eikä 1400 kuten Länsipohjaa varten oli säädetty³²⁴. Esimerkkien perusteella huomataan vaihtelun olleen suuresti riippuen alueista ja erikoisolosuhteista.

³²¹ Saarenheimo 1976. s.294.

³²² Hyvönen 1998. s.115.

³²³ Grotenfelt ym. 1910. s.550.

³²⁴ Nohrström 1933. s.23.

Jakokunnan osakkailla oli erotettavaan liikamaahan optio-oikeus. Sen olivat talot saaneet vuoden 1775 isojakoasetuksessa ja vuoden 1777 kuninkaallisessa kirjeessä liikamaan pitämiseen omanaan veronkorotusta vastaan³²⁵. Se merkitsi etuoikeutta. Harkintavalta liikamaihin nähden oli maaherroilla. Kamarikollegio antoi vuonna 1784 maaherroille uusia määräyksiä asiasta. Maaherrojen suhtautuminen liikamaihin oli yleensä edullinen talojen laajentamisen suhteen. Alinta määrää ei juuri käytetty. Manttaalikohtaista tynnyrinalan ylärajaa nostettiin vuonna 1786 1500 tynnyrinalaan. Keski-Hämeessä käytetty määrä oli yleensä 1200-1400 tynnyrinalaa manttaalia kohti³²⁶.

Liikamaan käytöllä oli näin kolme mahdollisuutta:

- Liikamaata liitettiin taloihin veroluvun korottamista vastaan.
- Liikamaata käytettiin uudistalojen perustamiseen.
- Liikamaasta tuli kruunun maata.

Vuosien 1775 ja 1778 isojakoasetuksilla ratkaistiin liiallisten maiden kuuluminen valtiolle³²⁷. Vuoden 1775 asetus koski Pohjanmaata, missä kaikki taloille tarpeeton maa oli erotettava kruunulle uudisasutusta varten. Vuoden 1777 asetusta koskevalla selityksellä määräys laajennettiin kaikkiin Suomenmaan lääneihin. Säädökset eivät täysin kuitenkaan ratkaisseet tilanteita. Erityisesti Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherra Anders de Bruce ryhtyi vastustamaan jakokunnanmaiden peruuttamista. Olihan kuninkaallisella kirjeellä 18.2.1757 annettu yhteisten metsämaiden torpille verovapaus ja lupaus, ettei niitä päätölojen yhteydestä erotettaisi. Asia oli vaikuttanut maanviljelyn tasoon nostavasti. Uusia torppia oli syntynyt ja viljelyksiä raivattu³²⁸.

³²⁵ Hyvönen 1998, ss.115-116. Haataja 1949, s.199.

³²⁶ Saarenheimo 1983, ss.49-50.

³²⁷ Kovero 1909, ss.46-47.

³²⁸ Saarenheimo 1976, s.293. Kuninkaallisen Majesteetin kirje kaikille maaherroille koskien torppien ja uudistalojen perustamista taloille 18.2.1757.

Liikamaan kysymys tuli lopulta ratkaistuksi sen eri mahdollisuuksia hyväksikäyttäen. Muutamat kylät saivat pitää koko alueensa ilman liikamaa-asian käsittelyä. Monissa kylissä liikamaata käytettiin maa-kirjatalojen optio-oikeuksien perusteella uudisasutuksen muodostamiseen. Osa liikamaista rajattiin kylien ulkopuolelle kruununmetsiksi.

Tämä liikamaakysymys ja kruunulle kuuluva alue kylien omistuksen ulkopuolella osoittautuivat varsin erimielisiksi asioiksi. Liikamaaksi erotetun maa-alan käyttäminen muihin tarkoituksiin herätti ymmärrettävästi tyytymättömyyttä talonpoikien keskuudessa. Niissä päästiin kuitenkin lopulta uudisasutusta suosivaan ratkaisuun. Toimenpide oli omiaan hajauttamaan kylään syntyvää asutusta. Liikamaaratkaisun jälkeen tuli tehdä selvä ero kylien alueista muodostettavien liikamaiden ja kruunun erämaiden uudisasutuksen välillä³²⁹. Säädökset uudistalojen perustamisesta liikamaille eivät koskeneet kruunun eräkaita.

Liikamaaratkaisut isojaissa merkitsivät kokonaisuudessaan kyläjaotuksen vakiintumista. Aikaisemmin nimismiesten johtamat hallintopitäjät oli maakirjoissa veronkannon järjestämiseksi jaettu neljännekuntiin ja ne edelleen kuuteen kymmenyskuntaan. Varsinaista kyläjaotusta ei maakirjoissa ollut. Sensijaan kirkonkirjoissa oli käytetty kyläjaotusta jo 1500-luvulla. Niiden alueet olivat kuitenkin varsin epämääräisiä ja vaihtelevia. Kyläjaotus laillistui laajasti vasta isojakojen yhteydessä. Osa kylien rajoista oli vahvistettu jo aikaisemmin tuomioilla. Liikamaata sisältämättömät kylät saivat rajansa vahvistettua sellaisinaan rajojensa ja nautintojensa mukaan.

Kun liikamaata käytettiin uudisasutukseen, kylänrajat muotoutuivat kaksivaiheisesti. Ensiksi maakirjatalojen laajuus vahvistettiin määriteltäessä liikamaiden olemassaoloa. Kun kylä myöhemmin sai koko-

³²⁹ Haataja 1940. ss.30-31. Haataja 1950. s.27.

naisuuteensa uudistaloja, tulivat kylän rajat lopullisesti määritellyiksi ja maastoon merkityiksi. Erotettaessa kruununmetsiä kylien maista ratkaistiin samalla tietysti rajat kylien ja kruununmetsien välillä.

Liikamaiden vaikutus kytkeytyi tiiviisti isojakoon. Sen olemassaolo ja määrä vahvistui maakirjatalojen perusteella. Sen laajuus määritteli uudisasutuksen muodostumisen määrän. Toimenpiteiden myötä vahvistui kyläjaotus tarkkoine rajoineen isojaoissa.

3 Talonpoikaiskylä kohti isojakoa

Asutuksen syntyyn ovat aikoinaan vaikuttaneet monet seikat. Erätalouden aikaan ei pysyvää asutusta juuri ollut. Eränkäynti ja kalastus merkitsivät olinpaikan vaihtoa uusien saalistuspaikkojen myötä. Oleellista oli liikkuminen. Se esti pysyvien olin- ja varastopaikkojen muodostamisen. Hyvät kalapaikat vaikuttivat jo enemmän paikallaan pysymiseen. Kiinteää asutusta ei kuitenkaan näiden elinkeinojen myötä päässyt muodostumaan. Vasta kaskeamisen ja peltoviljelyn kehittyessä saalistuksesta tuli sivuelinkeinoja. Kaskiviljelyn aika merkitsi vielä liikkuvaa elämää. Vasta peltoviljelys sai ihmiset asettumaan pysyvämmiin paikoilleen. Samalla alkoi talo ja vähitellen useampiakin taloja ankkuroitua vakinaisempaa asutusta varten. Etelä-Hämeessä harjoitettiin peltoviljelyä keskiajan lopulla ja uuden ajan alussa³³⁰. Pysyvän asutuksen alkukylät syntyivät jo keskiajalla.

Häme on jo muinaishistoriallisena aikana kuulunut lännen puoleiseen osaan. Sen erämaat rajoittuivat Suur-Sysmän alueelle. Asiaa vahvistaa ensimmäinen rajankäynti vuonna 1415. Se vahvistettiin Turun maaomikeuden tuomiolla toiselta puolen Savolahden ynnä Lapveden ja toiselta puolen Hämeen ja Satakunnan välillä³³¹. Ruotsin lainsäädäntö ja monet muut vaikutukset ohjasivat aluetta monin tavoin. Säädöksillä oli merkitystä myös Lammin ja Lieson alueen maakirjataloihin.

Ilman idän vaikutuksia ei Häme idän ja lännen kamppailuista ole selvinnyt. Monet miehitykset koettelivat vuosikausia aluetta esimerkiksi 1700-luvun isovihan ja pikkuvihan aikoina. Sodat vaikuttivat monella tavalla maaseudun oloihin ja maaseudun väestöön. Sodat tarvitsivat miehistöä ja aiheuttivat muutoinkin

³³⁰ Vuorela 1975. s.152.

³³¹ Juvelius 1925. s.55.

miehistöä ja aiheuttivat muutoinkin mittavia kustannuksia. Ne rasittivat lähes kokonaan maaseutua. Lisäksi katovuodet ja kulkutaudit vähensivät väestöä paikoitellen joskus runsaastikin.

3.1 Lammi valtavyölien risteyksessä

Sotatoimialueiden ohella Hämeeseen ja Lammin pitäjään vaikuttivat idän ja lännen väliset kulkuväylät. Matkoja tehtiin alueelta tapulioikeudet omaaviin rannikkokaupunkeihin aina Tukholmaa myöten. Pitäjä on sijainnut keskiaikaisten pääkulkuväylien varrella. Matkat lännestä Ruotsin puolelta itään Novgorodiin ja myöhemmin 1700-luvulla Pietarin seuduille kulkivat osittain Lammin kautta. Liikennettä maamme alueella on ollut ainakin vuosituhannen ajan. Sitä varten on tarvittu kulkuväyliä sekä majoitusta ja ruokaa. Hyvät hevosetkin ovat olleet tarpeen matkalaisia kuljettamaan.

Lammiin liittyi valtakunnalliselta kannalta merkittävä liikennereitti Kaakkois-Hämeessä. Hämeenlinnan ja Viipurin välillä Yliseksi Viipurintieksi nimitetty kulkuväylä kulki Hämeenlinnasta Lammin kautta Hollolan kirkolle ja edelleen kohti Viipuria. Turusta idän Viipuriin oli toinenkin kulkuväylä. Se oli pitkin Suomenlahden rannikkoa kulkeva Kuninkaantie, jota myös Suureksi Rantatieksi ja Eteläiseksi Rantatieksi kutsuttiin.

Turusta Viipuriin johtava toinen pääsuuntaus kulki sisämaan kautta Hämeen linnaan. Se tunnetaan Hämeen härkätien nimellä. Tien merenpuoleiseen päähän Aurajokilaaksoon oli muodostunut Koroisten kauppapaikka. Alueelle kehittyi 1200-luvun lopulla myös Turun kaupunki. Sisämaan merkittävä kauppapaikka syntyi nykyisen Hämeen-

linnan seudulle. Hämeenlinnasta tuli Pietari Brahen myöntämien kaupunkioikeuksien myötä ensimmäinen sisämaan kaupunki vuonna 1639³³². Kaupunkien ohella tien kumpaankin päähän rakennettiin puolustus- ja hallintotarkoituksia varten linna.

Kaupunkeja ja kauppapaikkoja yhdistämään linjattiin ja kunnostettiin Hämeen härkätie. Se oli keskiajalla oikeastaan vain kasvillisuudesta raivattu kiemurteleva kulku-ura. Hämeenlinnasta Lammia kohti johtavan kulkuväylän ensimmäinen majapaikka 1500-luvun puolivälissä oli Syrjäntakana ”Sörientackene” lähellä Liesoa. Syrjäntakaa kulku-ura suuntautui Tanttilan kylään ja edelleen Hollolaan ja Viipuriin. Vuodelta 1747 olevalla von Rosenin kartalla kulku Tuuloksen Pyhän Birgitan kivikirkolle johti Suolijärven koillispuolitse. Pyhään Birgitaan vievä ”Pyhiinvaelluspolku” oli laajalti tunnettu.

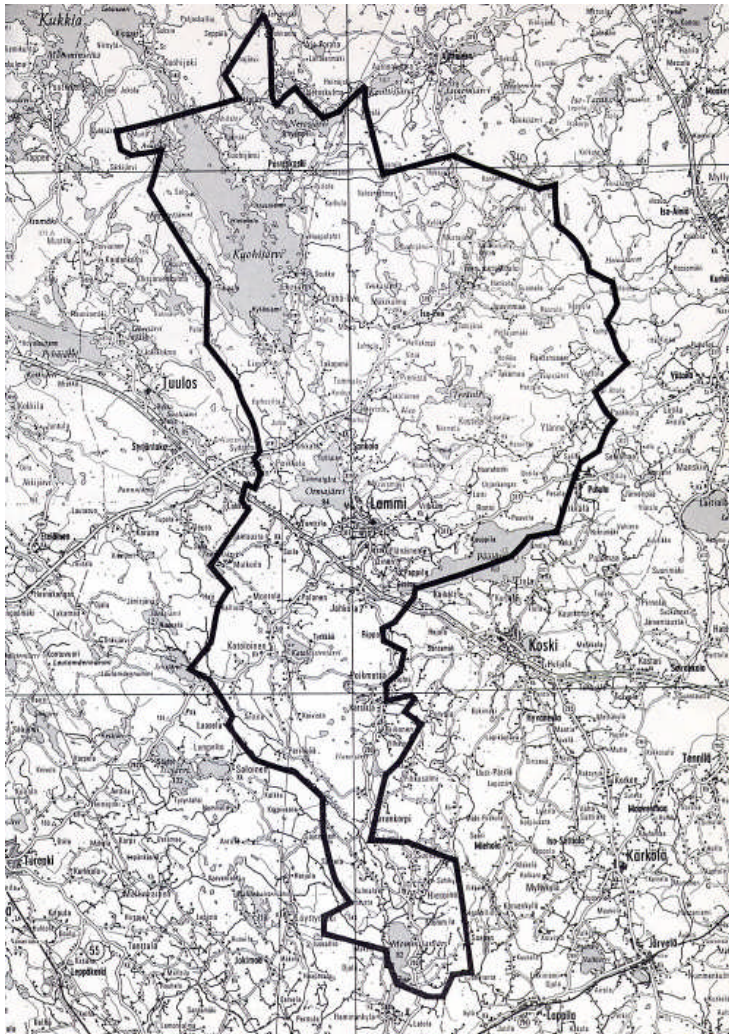
Paikallistiestöä edustivat ennen isojakoa Syrjäntakaa Tuuloksen Pohjoisten kautta Evolle johtava kulku-ura ja Liesosta etelään Porkkalaan ja edelleen Lammille johtava kirkkotie ja markkinatie Hämeenlinnaan ja Turkuun sekä myös Viipurin suuntaan³³³. Teiden ylläpito kuului talonpojille. Näiden yhteistoiminta-alueiden laajuus riippui tien merkityksestä. Jo maanlaeissa olleita velvoituksia teiden ylläpitovelvollisuuksista tarkennettiin vuoden 1734 lainsäädännössä. Kulkuteiden ohella myös matkaajista huolehtiminen oli talonpoikien rasituksia. Liesonkin talonpojat joutuivat osallistumaan toimintaan laajalti alueensa ulkopuolella.

Teiden laatu ja kunto olivat tutkimusaikaan varsin vaatimattomia nykyoloihin verrattuna. Kulku tapahtui polkuja, elämän toimintojen hermoratoja, pitkin pääasiassa jalan ja ratsain. Lumiseen aikaan kul-

³³² Combi 1972. s.246. Keskitalo 1964. s.134.

³³³ Vakkilainen 1982. ss.420-423.

kemista helpottivat vaatimattomat sukset eli kalhut ja lylt sekä itse tehdyt kelkat. Pieniä tavarakuormia kuljetettiin kotitekoisilla hevosvetoisilla suuripyöräisillä rattaila ja talvisaikaan reillä.

Kuva 3. Lammin pitäjä on pitkä pohjois-eteläsuunnassa. Kuvasta puuttuu pohjoisosassa olevan kiilan oikealta puolelta Padasjoelle siirretty alue. Lieso sijaitsee pohjoisosassa olevan Kuohijärven ympärillä.

(Lähde: Virmala 1972. Karttaliite).

Lammin pitäjä sijaitsee Kanta-Hämeessä Järvi-Suomen eteläosassa ja kuuluu nykyiseen Etelä-Suomen lääniin. Sijainti liittyy myös Salpausselkään. Pitäjä on muodoltaan varsin pitkä. Etelästä Hausjärven rajasta pohjoiseen Luopioisten rajaan on matkaa runsaat 50 kilometriä. Kirkonkylä sijaitsee keskiosassa. Levein kohta on Lieson asumakylän kohdalla. Kirkonkylästä etelään päin pitäjä kapenee ollen vain muutamien kilometrien levyinen Mommilan kartanon muodostaessa eteläisimmän kiilamaisen osan (katso kuva 3). Pitäjällä oli likipitään sama muoto jo keskiajalla³³⁴. Kunnan pinta-alaksi 1.1.2002 on maanmittauslaitos ilmoittanut maa- ja vesialueineen 610,76 km². Vesialueiden osuus siitä on 12 prosenttia eli 73,16 km². Maa-alueen alaksi jää näin 537,60 km²³³⁵. Lukuisten järvien yhteiseksi rantaviivan pituudeksi on kunta laskenut 335 km³³⁶. Kunnassa on useita suuria kartanoita. Kiinteistörekisterikyliä kunnassa oli vuonna 2005 61 kappaletta, mikä omalta osaltaan kuvaa Lieson kylän suuruutta³³⁷.

Lähimpään kaupunkiin läänin pääkaupunkiin Hämeenlinnaan on matkaa Lammin pitäjän kirkolta tielaitoksen välimatkapalvelun mukaan 36 km³³⁸. Lahti on 40 km:n ja Tampere 88 km:n päässä. Pääkaupunkiin Helsinkiin tulee 124 km. 1800-luvun tärkeään kaupunkiin Turkuun on matkaa tutkimusalueelta 177 km. Matka markkinakuorman kanssa Turkuun kesti Liesosta viikon verran. Lieson tavaroiden markkinointi ja myös ostot tapahtuivat Turussa, jonne silloin laskettiin olevan matkaa 21 peninkulmaa (katso 3.4 Kyläkertomus Liesosta isojaon aikaan, §:10). Pietariin oli yli 400 km. Etelästä pohjoiseen johtanut 1700-luvun lopun pääväylä sivusi tutkimusaluetta varsin läheltä. Se kulki kohti Pohjanmaata naapuripitäjän Hauhon alueella.

³³⁴ Niitemaa 1955. s.377.

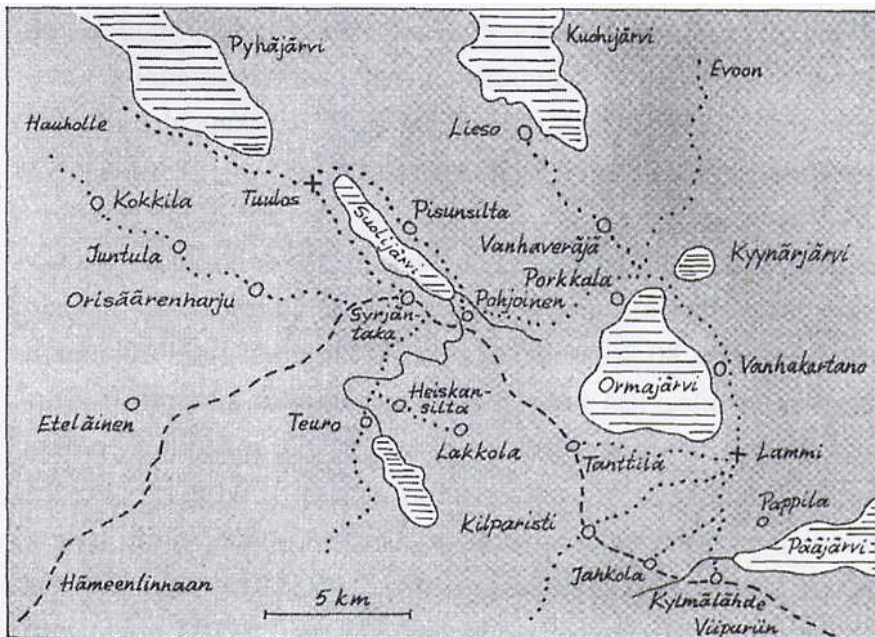
³³⁵ <http://www.maanmittauslaitos.fi/Default.asp?Find=kunnat>

³³⁶ <http://www.lammi.fi/>

³³⁷ Maanmittauslaitoksen kiinteistörekisteri. Lammi.

³³⁸ <http://alk.tiehallinto.fi/www2/valimatkat/index.htm>

Sydän-Häme oli monien paikallisteiden keskuksena maantieteellisen asemansa ja vanhan asutuksensa vuoksi. Lammin ja Lieson alueiden pääteiden tieverkostoa täydensivät muutamat paikallisteiksi kutsutut kulkuväylät. Näistä mainittakoon jo 1700-luvun lopulta oleva Lammin Padasjoen vanhaa kirkkotietä seurannut tie³³⁹. Lieson eteläpuolella oleva Porkkala oli neljän kulkutien risteyspaikka. ”Porkkala i Lampis” on mainittuna myös Juhana-herttuan majapaikkojen joukossa matkalla Viipurista Hämeenlinnaan. Porkkalasta johti tie myös Liesoon. Matkalla oleva Vanhaveräjä honkaisella rinteellä muodosti vielä isojaossa Lieson ja muiden kylien välisen rajapaikan³⁴⁰.

Kuva 4. Ylisen Viipurintien kulku Lammilla ja siihen liittyvää tieverkostoa.

(Lähde: Vakkilainen 1982. s.421).

³³⁹ Voionmaa 1893. s.110, s.113.

³⁴⁰ Vakkilainen 1982. s.428.

Kuvan 4 mukaan Ylinen Viipurintie (katkoviiva) kulki Hämeenlinnasta Lammille ja suuntautui edelleen Viipuriin. Siltä johti neljä paikallisempaa tietä (pilkkuviiva) kirkonkylän alueelle. Viides yhteystie johti Tuuloksen Pohjoisista Padasjoen suuntaan. Se on ollut käytössä jo 1700-luvun lopulla³⁴¹. Tie muodosti neljän tien risteyksen Liesosta Lammin kirkolle johtavan paikallistien kanssa. Lammin pitäjätie johti etelään ja siirtyi Teuron sillalla Hausjärven puolelle. Oitissa se yhdessä Kärkölän pitäjätien kanssa yhtyi Porvoon tiehen³⁴². Porvoon tie on ollut olemassa ainakin 1637³⁴³. Laajasta tientekovastuusta kertoo, että hämäläisillä oli puoleksi vastuu Iitissä olevan Vuolenkosken sillan rakentamisesta³⁴⁴. Ylistä Viipurintietä ja Rantatietä yhdistävä tärkeä yhteys Lammin Koskelta Porvooseen syntyi sotilaallisiin taroituksiin jo 1700-luvun puolivälissä³⁴⁵. Kirkko-, käräjä- ja myllytiet erotettiin kyläteistä. Kirkko- ja myllytiet palvelivat paikallisten asukkaiden tarvetta. Tiestö kertoo Lammin kuulumisesta valtakunnan päätieverkoston piiriin Lieson kylän sijaitessa tiestön vaikutusalueella.

Lammi kuului myös postilaitoksen pääreitistön piiriin. Ruotsin postilaitos perustettiin keskieurooppalaisen mallin mukaan vuonna 1636. Pari vuotta myöhemmin laitos ulottui Suomeen. Vuoden 1638 postijärjestys määräsi yleisten teiden varsille luku- ja kirjoitustaitoisen talonpojan kahden tai korkeintaan kolmen peninkulman välein. Talonpojan postirenkien oli kuljetettava posti juosten tai hevosella neljän tunnin sisällä seuraavaan postitaloon. Vuonna 1809 autonomian ajan alussa oli valtiollisen postin vakiolinjoilla 33 postikonttoria. Lammia lähin konttori oli Hämeenlinnassa³⁴⁶. Postitalonpojan tuli huolehtia myös postireitin polun kunnossapidosta. Yksi pääpostireiteistä kulki

³⁴¹ Voionmaa 1893. s.113.

³⁴² Keskitalo 1964. s.141.

³⁴³ Kuusi 1935. s.257.

³⁴⁴ Voionmaa 1893. s.59.

³⁴⁵ Voionmaa 1893. s.84.

³⁴⁶ Pänkäläinen 2001. s.141.

Lammin kautta. Vuonna 1656 perustetun Hämeenlinnasta Savonlinnaan johtavan postilinjan yksi postitalo sijaitsi Lammin kirkonkylän lähellä Ronnissa, joka sijaitsi runsaan peninkulman Lieson raittikylän eteläpuolella³⁴⁷.

Maakulkuväylien ohella merkittäviä entisajan kulkuväyliä olivat vesitiet. Niiden suhteen Lammi on muodostunut hyvälle paikalle. Hämeäläisten kulkuväylänä tuhatluvun alkupuolella oli Päijänteen ja Saimaan välisillä alueilla sijaitseviin erämaihin Salpausselän sisempää osaa seuraileva kulkureitti. Pitäjän pohjoisosassa Lieson jakokunnan alueella on alueen suurin järvi Kuohijärvi. Se on noin 16,3 km pitkä ja enimmillään länsi-itä-suunnassa noin 4-5 km leveä. Pituudesta noin 13,5 km on Lammin puolella ja muu osa Luopioisten puolella. Kuohijärvi on keskeinen osa Kuhmoisissa Päijänteen länsipuolella sijaitsevasta Lummene-nimisestä järvestä alkavaa vesireittiä. Lummeneesta vesitie johtaa Lieson kylässä sijaitsevan Nerosjärven kautta Porraskoskeen ja edelleen Kuohijärveen, josta vesireitti jatkuu Luopioisten Kuohijoen kautta Kukkian järvelle. Reitti johtaa edelleen Hauhon kautta Kokemäenjoen vesistöön. Hauhon reitti on itäisin Vanajaveden reittiin kuuluvista vesistöreiteistä Kokemäenjoen vesistön kaakkoisosassa. Lieson kylän pohjoisosasta on kuljettu vielä 1900-luvullakin pitkin Kuohijärveä isoilla kirkkoveneillä soutaen Lieson vanhan asumakylän rantaan. Siellä vaihdettiin kirkkovaatteet ja matkattiin edelleen Lammille kirkkoon. Vesistöjen merkityksestä kertovat monet Liesosta tehdyt esihistoriallisen ajan löydökset. Kuohijärven ja Nerosjärven alueelta on löydetty 11 kivilautisesta asutuksesta kertovaa sekä historialliselta tai esihistorialliselta ajalta peräisin olevaa löydöstä³⁴⁸. Keskiajalla Lammi oli yksi Hämeen suurimmista asutuskeskuksista.

³⁴⁷ Hämeenlinnan posti 350 vuotta 1638-1988. 1988. s.5.

³⁴⁸ Kanta-Hämeen muinaisjäännökset 1988. ss.86-88 ja karttaliite.

Lammin pitäjän alkuajoista ei löydy kovin tarkkaa tietoa. Oman hallintopitäjänsä Lammi muodosti jo 1300-luvulla. Käräjäpaikkana pitäjä mainitaan vuonna 1374³⁴⁹. Lammi on ollut sekä hallintopitäjä että kirkkopitäjä. Niiden alueet ovat pääpiirteissään vastanneet toisiaan. Tilanne vastasi yleistä käytäntöä maassamme. Kunnallinen järjestys syntyi kirkolliselle pitäjäjaon perustalle ilman kihlakuntajaon vaikutusta³⁵⁰.

Lieson kylän rajoista ennen isojakoa ei kovin paljon tietoja löydy. Pohjoisen alueen rajoista on arkistoista muutamia ratkaisuja ja tuomioita. Lieson kylän ja Padasjoen Autoisten kylän Rääängen-nimisestä alueesta on laadittu selvitys 20.6.1747. Rajaselvityksen yhteydessä oli perusteena 6.7.1564 annettu tuomio rajasta, jonka esitettiin alkavan Porkkalan kartanoa vastaan. Raja kuvataan tarkoin Lieson ja Autoisten kylien välillä³⁵¹. Paikka on pitäjän koillisosassa. Kaikkia kylien välisiä rajoja ei oltu käyty isojakojen alkamiseen mennessä.

Lieson länsipuolelta löytyy useampia tuomioita. Rajasta Tuuloksen Juttilaa vastaan annettiin tuomio Tuuloksen kesäkäräjillä vuonna 1465 ja talvikäräjillä vuonna 1469. Samana vuonna myös Lammin talvikäräjillä on määritelty rajanpaikkoja Tuulosta vastaan sekä edelleen syyskäräjillä vuonna 1481. Lieson ja Tuuloksen Juttilan rajanpaikkoja ratkottiin tuomiolla edelleen talvikäräjillä vuonna 1470³⁵².

³⁴⁹ Virmala ym. 1972. s.99.

³⁵⁰ Grotenfelt ym. 1910. s.540.

³⁵¹ KA. H.38.

³⁵² Virmala ym. 1972. s.102.

3.2 Liesoa isojaon aikaan

Elettiin 1700-luvun puoliväliä. Ruotsi oli menettänyt suurvalta-asemansa ja viljantuotannon omavaraisuutensa. Hämeen ja tutkimuskohteen aluetta valtakunnan suuret muutokset eivät suoranaisesti koskettaneet. Vaikutukset Lammin alueelle rajoittuivat maataloustuotannon kehittämiseen ja väestöllisiin asioihin. Olihan Venäjä käytännössä miehittänyt pitkään koko alueemme vuosisadan alkupuoliskolla. Lammi oli hyvien tieyhteyksien varrella, mutta Lieson alue ehkä sopivasti sivussa niin maa- kuin vesialueidenkin kulkuväylistä. Isojen veneiden kulkumahdollisuus ulottui Hauholle, mutta Kukkia ja Kuohijärvi olivat niiden saavuttamattomissa. Yleistilanne Hämeessä vaikutti rasituksineen tietysti myös Lieson jakokunnan oloihin.

Väestöön ja talonpoikaiskylän elämään vaikuttivat sotien lisäksi monet kulkutaudit ja katovuodet. Tautien vuoksi maamme väestöstä menehtyi noin kolmannes. Häme ja Hauho ympäristöineen kokivat kovia kohtaloita 1700-luvun alkupuolella ja mainittuina edellisvuosisadan lopun nälkävuosina. Vuonna 1713 vihollinen kulki Hämeen pitäjissä hävittäen tavaraa ja väestöä. Kyliä poltettiin matkan varrella. Kostianvirran taistelussa Pohjanmaalle johtavan kulkureitin varrella menehtyi runsaasti erityisesti hauholaisia³⁵³. Korkea kuolleisuus vallitsi myös 1730-luvun lopun katovuosina. Huonoja vuosia oli lisäksi 1770-luvun vaihteessa ja saman kymmenluvun loppupuolella sekä myös sataluvun viimeisen vuosikymmenen alkaessa.

Maamme maakirjatalojen määrä oli 1749 31155 kappaletta. Sekä talojen että torppien määrä kasvoi voimakkaasti 1700-luvun lopulla. Vuonna 1800 oli taloja 56267 ja 1850 79663 kappaletta³⁵⁴. Samanai-

³⁵³ Herkepaesus 1756. s.15.

³⁵⁴ Vahtola. 2003. s.187.

kaiset väestön lukumäärän muutokset olivat yksi luonnollinen syy maaseudun moniin tapahtumiin. Määrän ohella vaikutusta oli myös alueellisilla väestöryhmillä. Nekin olivat isojaon tapahtumien yhtenä merkittävänä taustatekijänä. Väestöryhmät ja muutokset auttavat avartamaan kuvaa ajan olosuhteista (katso taulukko 5).

Taulukko 5. Väkiluvun kehitys isojakojen ensimmäisinä vuosikymmeninä maassamme sekä Lammilla.

(Lähde: Vahtola 2003. s.186. Lammin osalta vuosien 1750, 1785 ja 1805 Lammin srk:n väkilukutilasto 108. Virmala ym. 1972. s.202).

Vuosi	Suomi	Vuosi	Lammi	Kasvu	%
1750	421500	1750	2887		0
1775	610200	1780	4290	1403	+49
1800	832700	1800	5268		+82
1825	1259200	1805	5572	1282	+93

Maamme väkiluku isojakojen alkaessa oli noin 600000. Miljoonan määrä ylittyi 1810-luvulla. Hämeen maa-alasta oli tuolloin puolet läpikäynyt isojaon aiheuttaman suuren maaseudun muutoksen. Runsas sata vuotta myöhemmin torppien muodostuessa lunastuslakien mukaisesti itsenäisiksi tiloiksi maamme väkiluku oli juuri ylittänyt kolmen miljoonan rajan. Lieson isojaon aikaan maaseudun väestö oli noin 94 prosenttia maan koko väestöstä. Lammin pitäjän väkiluku kasvoi Lieson isojaon aikana noin neljänneksellä. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Lammin väkiluku oli joidenkin aluemuutosten jälkeen 31.12.2006 5584³⁵⁵.

³⁵⁵ <http://www.lammi.fi>. Luettu 15.5.2007.

Lammin pitäjäseurakunnan mukaan 15-60 vuotta vanhojen työikäisten määrä oli vuonna 1750 50 prosenttia väestöstä. Vuosina 1785 ja 1805 se nousi 59-61 prosenttiin. Alle 15-vuotiaita oli samoina vuosina 41-33-32 prosenttia. Yli 60-vuotiaiden määrä jäi hiukan alle kymmenen prosentin (katso taulukko 6). 15-60-vuotiaiden kutsuminen työikäisiksi antaa ajasta virheellisen kuvan. Selkeitä ikärajoja ei ollut. Tuohon aikaan töitä löytyi kaikille kykynsä mukaan ilman ikärajoja.

Taulukko 6. Lammin miesten ja naisten jakautuminen nuoriin ja työikäisiin sekä vanhempaan väestöön vuosina 1750, 1785 ja 1805. Nuoli naisten lukumäärän edessä osoittaa heidän määränsä vastaavan ajan mieslukuun verrattuna.

(Lähde: Lammin seurakunnan väkilukutilasto).

Ikä v.	1750	1750	1785	1785	1805	1805
	Mies	Nainen	Mies	Nainen	Mies	Nainen
< 15	596	> 574	718	< 753	889	> 874
15-60	688	< 774	1318	< 1386	1553	<1738
> 60	106	< 149	120	< 136	255	< 263
Yht.	1390	< 1497	2156	< 2275	2697	<2875
Yht.	M+N	2887		4431		5572

Lieson isojaon toimeenpanon aikaan syntyvyys jäi vuonna 1790 lievästi pienemmäksi kuin kuolleisuus. Väkiluku väheni. Vuonna 1808 kuolleisuus oli noin kaksinkertainen syntymään verrattuna. Väkiluku väheni noin 200 henkilöllä. Kyläkohtaisia väkilukutietoja ei edellämainituista luetteloista löydy. Henkikirjojen mukaan Lieson henkikirjoitettu väestö oli suurimmillaan vuonna 1675 ollen 80 henkilöä. Vuoteen 1726 mennessä luku oli laskenut vaikeiden vuosien vuoksi 48:aan ja vuonna 1745 oli taas noussut hiukan korkeammaksi ollen

62³⁵⁶. Väkiluvun runsas vaihtelu viestii niin suurista katovuosista kuin 1700-luvun alun sota-ajoistakin.

Rippikirjojen laatimisjaksot vaihtelivat isojaon aikaan. Niihin merkittiin kylän henkilöt osittain talokohtaisesti ja osittain ammattinsa tai säätynsä mukaan jaoteltuna. Henkilöiden iät vaihtelivat senaikaisen rippikoulun suorittamisiästä, 17 vuodesta, vanhuuteen asti. Tarkkaa lukumäärää henkilöistä ei ole saatavissa edes talokohtaisista tiedoista laskettuna. Joidenkin talojen kohdalla ilmenevän suuren vaihtuvuuden johdosta alkuperäiset rippikirjat ovat osittain varsin sekavia ja epäselviä. Merkintätavatkin vaihtelevat vuosikymmenien aikana. Lieson kylän rippikirjoista lasketut väkilukutiedot ilmenevät taulukosta 7 laskettuna sekä isojaon alkamisvuonna että sen päättymisvuonna. Epätarkoista merkinnöistä ja muutoista johtuen luvuissa saattaa olla ehkä parinkin yksikön tulkintoja.

Taulukko 7. Lieson väestön jakaantuminen eri ammattiryhmiin isojaon toimeenpanon alussa ja lopussa.

(Lähde: Lammin kirkonarkisto. Rippikirjat. Lieso).

Vuosi	Talolisia	Uudistalolisia	Torppareita	Palkolisia	Käsi-työläisiä	Sotilaita	Itselisiä	Yht.
1786	137	0	41	0	7	0	30	215
1806	113	42	87	35	25	12	16	330
Yhdistelmä prosentteina:								
1786	64	0	19	0	3	0	14	100
1805	34	13	26	11	7	4	5	100

³⁵⁶ Virmala ym. 1972. s.200.

Mahdollisista pienistä epätarkkuuksista huolimatta luvuista ilmenee muutamia oleellisia muutoksia. Kylän koko väestömäärä on muuttunut vuodesta 1745 oleellisesti isojaon toimeenpanon alkamiseen. Isojaon aikana väkimäärä kasvoi kolmanneksella (katso taulukko 7). Talollisperheiden ja itsellisten kohdalla on tapahtunut lievää vähenemistä. Se johtuu uudistalollisista, joita ei jaon alkaessa ollut. Jaossa perustettiin Lieson kylään kymmenen uudistaloa. Osaa uudistaloista hallittiin jo perustettaessa kahtena talonosana. Uudistalopäätöksistä Savikotaa koskeva päätös annettiin kahdelle henkilölle. Myös Kalkon uudistalo muodostui Kalkosta ja Hietavalkamasta.

Lieson isojaon toimeenpanon alkaessa alueella oli jo vähäistä torppariasutusta. Torppia syntyi jo 1780-luvulla. Jaon aikana torpparien lukumäärä kaksinkertaistui. Se osoittaa selvästi, että isojakoa ennen oli kehittynyt selvää painetta uusien perheiden ja viljelmien muodostamiseen. Tarve synnyttää uusia asumuksia oli kasvanut voimakkaasti. Palkollisten määrässä oli myös tapahtunut selvää lisääntymistä. Heitä oli jaon jälkeen luonnollisesti myös torpissa. Monilapsisista perheistä osa joutui ajan olosuhteiden mukaan siirtymään palkollisiksi. Jaon päättymisen aikaan heitä ja uudistaloihin liittyvää väkeä oli selvästi aikaisempaa enemmän.

Ydinperheet olivat tutkimusajankohtana erittäin runsaslapsisia. Monilapsisuutta vähensi kuitenkin suuri lapsikuolleisuus. Imeväiskuolleisuus oli Lieson isojaon toteuttamisen aikaan 195-218 lasta tuhannesta. Vuonna 1991 vastaava luku oli enää 5,8 lasta tuhannesta³⁵⁷.

³⁵⁷ Pänkäläinen 2001, s.28.

Taulukko 8. Lammin alempien yhteiskuntakerrostumien ihmismäärä Venäjän vallan alussa vuonna 1810.

(Lähde: Pänkäläinen, 2001. s.50).

Ryhmä	Määrä
Talonpojat	240
Lampuodit	95
Torpparit	266
Käsityöläiset	77
Rengit	242
Piiat	632
Kestit	48
Köyhät	134
Yhteensä	1734

Lammin pitäjän väkiluku oli vuonna 1810 5512 asukasta³⁵⁸. Näin ol-
len pitäjän alempiin yhteiskuntakerrostumiin luokiteltu 1734 henkilön
muodostama väestö oli taulukon 8 mukaisesti 31,5 prosenttia. Lähes
tarkalleen puolet siitä, 974 henkilöä, oli talonpoikien palkollisväkeen
kuuluvia renkejä ja piikoja. Renkejä oli yhtä paljon kuin itsenäisiä ta-
lonpoikiakin. Sensijaan piikoja oli lähes kolminkertainen määrä. Toi-
sen tilaa viljeleviä lampuoteja oli 39 prosenttia talonpoikien määrästä.

Torppareita oli hiukan talonpoikia enemmän. Lammin pitäjän väkilu-
vun ollessa vuonna 1805 5572 oli siitä aatelisia sekä oppineita ja mui-
ta vastaavia säätyläisiä kaikkiaan 68 henkilöä vastaten 1,2 prosenttia.
Talonpoikaissäätyn kuuluvia oli tietysti eniten eli 5218 henkilöä. Se
vastasi 91,9 prosenttia väestöstä. Näin muun väestön osuudeksi tuli
286 henkilöä³⁵⁹. Talonpoikaissäätysisistä on noin puoli prosenttia luo-
kiteltu alempaan yhteiskuntaluokkaan. Tarkempia perusteita asiaan ei
löydy. Kokonaisuus osoittaa kuitenkin monista kartanoista huolimatta

³⁵⁸ Virmala ym. 1972. s.202.

³⁵⁹ Virmala ym. 1972. s.219.

maatalouden elämänmuodon varsin vallitsevaksi koko Lammilla. Elämänmuoto ja sen työvaltaisuus korostuu vielä enemmän Lieson puhtaassa talonpoikaiskylässä isojaon aikaan.

3.3 Kylä viiden kirkon keskellä

Lammin pitäjä on sijainnut yli puolen vuosituhannen verran Hämeen ja Viipurin linnoja yhdistävän pääkulkuväylän varrella. Lieson alueen kulkuväylät ovat kuvan 4 mukaan ohittaneet eteläpuolelta vain peninkulman päästä. Kylän kautta kulkevia läpikulkuväyliä ei ollut. Uusi hevospeljetuksille sopiva parempi ulospääsytie kehittyi 1700-luvun lopulla Porraskosken sahan tarpeita varten. Kylän alueella olevat muut kulku-urat ovat palvelleet paikallisempaa tarvetta.

Vastuu tienpidosta säilytettiin edelleen 1700-luvulla paikalliselle tasolle. Kihlakunnan tuli huolehtia suuremmista silloista. Talvitiet tuli merkitä kylän toimesta. Teiden kunnossapito kuului maanomistajille vanhan manttaalin mukaan. Lieson isojaon aikaan kunnossapitoperusteeksi määrättiin 1790 uusi manttaali³⁶⁰. Kunnossapito-osuudet jakoi ja jyvitti maanmittari lautamiesten avustuksella. Kihlakunnanoikeus määräsi osuudet. Lopulliset ratkaisut teki maaherra. Tiet jaettiin neljään luokkaan. Tienpitovelvollisuus kuului kokonaan talollisille vuoteen 1870 asti. Valvojina olivat siltavoudit³⁶¹. Talonpoikien vastuu entisajan liikenteestä oli tienpitoa laajempi. Tienpidon ohella tuli huolehtia teillä kulkevien kyydityksestä ja majoittamisesta. Suomessa oli jo keskiajalla kestikievareita ja pappiloiden ohella erämaataipaleille

³⁶⁰ Lehtipuu ym. 1974. s.86.

³⁶¹ Luoma-aho 1991. s.86.

perustettuja majapaikkoja. Lieson alueella ei kestikievareita ollut. Lähin kievari eli kevari oli Lieson naapurikylässä Isolla-Evolla. Muut kaksi 1700-luvun alun kestikievaria Lammilla olivat lähellä kirkonkylää Ronnissa ja kirkonkylän eteläpuolella Kataloisissa. Pääteihin kuuluvan Viipurintien matkustajille tarvittiin runsaasti kyyti- ja majoitusapua. Niinpä pitäjän pohjoisalueen eli lähinnä Lieson kylän talot toimivat kesäisin kyyditysapuna jopa Hikiän ja Rengon kievareille³⁶².

Maakulkuväylien täydennyksenä merkittävän vesikulkuväylän ovat muodostaneet Nerosjärvi ja Lammin suurin järvi Kuohijärvi keskeisine yhteyksineen. Ne johtavat ympäristöministeriön järvirekisterin mukaan Hauhon reittiin asti³⁶³. Järvi muodosti sijaintinsa puolesta varsin keskeisen kulkuväylän myös kylän sisäisessä liikenteessä. Hauhon reitti mahdollisti myös joidenkin tavaroiden kuljetuksen kylästä kauemmillekin markkinoille. Järvien merkitys talonpoikien tuotteiden kuljettamisessa oli huomattava. Kesäisin veneet palvelivat pienempiä kuljetuksia. Suuret puutavarakuljetuksetkin tapahtuivat monin eri tavoin vettä pitkin (katso kuva 1).

Talvisin tilanne oli toinen. Talviteitä voitiin käyttää kesäkautta enemmän liikkumiseen. Hevosvetoinen kuljetus nousi merkittävään osaan. Rengit saivat toimia ajomiehinä. Talon sisäinen polttopuu- ja muukin puutavaraliikenne sekä lannanajot tapahtuivat hyvän kelin aikaan talvella. Joitakin tavaroita kuljetettiin joskus pitkiäkin matkoja markkinoille myytäväksi. Paluumatkalla oli mukana ostotarvikkeita, kuten rautaa ja suolaa. Talokohtaisia markkinamatkoja suuntautui lähikaupunkiin Hämeenlinnaan. Matkoja tehtiin myös Turkuun tai Pietariin. Talokohtaisia kirkkomatkoja kertyi pitäjän kirkolle tutkimusajankohtana rippikirjojen mukaan lähes poikkeuksetta kolme kertaa

³⁶² Virmala ym. 1972. s.247.

³⁶³ www.ymparisto.fi/

vuodessa. 1800-luvun lopulla ne liittyivät syytinkisopimuksiin, jotka saattoivat sisältää myös kaupunkimatkoja. Rippikirjamerkintöjen mukaan kirkkomatkat tehtiin yleensä talon ruokakunnan puitteissa. Erikoisuutena voidaan todeta, että alueelta on noin 30 km:n matka viiden eri seurakunnan kirkkoon. Ne ovat Hauhon, Tuuloksen, Luopioisten ja Padasjoen sekä Lammin kirkot. Tilanne oli samanlainen jo 1700-luvulla sekä isojaon aikaan ja vaikutti näin monilla tavoin ihmisten elämään. Vesitie lyhensi Kuohijärveä pitkin ja erityisesti Kukkiä myöten matkaa Luopioisten kirkkoon (katso kohta 3.4 Lieson kyläkertomus §:1).

Lieson asukkaille tärkein kulkuyhteys oli tietysti emäseurakunnan Lammin kirkkoon. Pisimmillään se oli tutkimusalueen koillisosasta jopa kolme peninkulmaa. Täältä kirkkomatkat suoritettiin pitäjän omaan kirkkoon osaksi kirkkoveneitä hyväksikäyttäen pitkin Kuohijärveä. Kirkkovene on ollut varsin varhainen maamme joukkoliikenneväline. Myös muita kirkkoja käytettiin varsin ahkerasti. Lieson asumakylästä ja Kuohijärven lounais- ja länsipuolelta kuljettiin monesti esimerkiksi lapsen kasteella Tuuloksen ja Hauhon kirkoissa. Pohjoispuolella suuntana oli Luopioinen, minne pääsi veneellä Kuohijärveltä edelleen Kukkiäjärveä myöten rantaan, aivan kirkon lähelle. Kuohijärven koillispuolelta ja Nerosjärven ympäristöstä luonnollinen kirkkomatka suuntautui lähimpänä olevaan Padasjoen kirkkoon. Kasteen ohella yhteyksistä naapuripitäjien lähikyliin viestivät myös Lieson avioliittoalueet.

3.4 Kyläkertomus Liesosta isojaon aikaan

Isojaon alussa jakoa varten tehtyihin selvityksiin kuului talojen erilaisten tilusinventarioiden ohella selvitys jakokunnan taloudellisesta toiminnasta sekä toimeentulosta. Monissakaan tapauksissa selvitys ei

ole arkistoitunut asiakirjoihin. Lieson isojakoasiakirjoista löytyy sellainen. Se tosin on otsikoitu ”karttaselitelmäksi” ja allekirjoitettu laadituksi vuonna 1801. Selitelmää on täydennetty Kuninkaallisen majesteetin 25. marraskuuta sanottuna vuonna antamalla päätöksellä ja määräyksestä 4. helmikuuta 1802³⁶⁴. Asiakirja kuvaa jakokunnan oloja varsin tarkoin. Saadaksemme paremman käsityksen tutkimuksen kohteesta ja sen oloista isojaon alkuaikoina on syytä perehtyä koko kylän kertomukseen. Se auttaa sisäistämään Lieson kylän 1700-luvun puolivälin elämäolosuhteita. Tämä jakokunnan oloja kuvaava isojaon asiakirjoihin kuuluva kyläkertomus kuuluu oman suomennokseni mukaan seuraavasti:

1 §. Sijainti.

Näiden kylien sijainti on sellainen, että Liesolla ja Nuhkalalla on maayhteys sekä Kuohijoella noin yhden peninkulman vesitie pitäjien kirkkoihin. Lieson ja Nuhkalan yhteys yleisiin teihin on kulkukelpoinen. Kuohijokelaisilla ei sellaista yhteyttä ole. He joutuivat kulkemaan kävelypolkuja pitkin kolmen neljännespeninkulman matkan yli kallioiden ja louhikkoisien jyrkänteiden Sappeen kylään. Siellä on lähin maantie. Molemmat kylät sijaitsevat Kuohijärven rannalla. Alueelta on hyvä vesiyhteys Hauhon pitäjän vesistöön.

2 §. Pellot.

Kuohijoen ja Nuhkalan pellot ovat ilmeisesti olevien jokien ja niihin liittyvien soiden vuoksi hallanarkoja. Lieson peltoja ei halla juuri vaijaa. Pellot ovat osaksi savimaita. Enimmäkseen kuitenkin on hiekkamaita. Peltojen multaisuus vaihtelee. Vaihtelevan luonteensa vuoksi ne voidaan jyvittää viidestä alaspäin aina kahteen jyvään asti. Poikkeuksena ovat huonokasvuiset sorapitoiset ja mäen alusten hiesuvaltaiset uudisviljelykset, joiden jyväluku putoaa yhteen. Tällaisia ei voida parantaa ojituksella kuten ei alavia maitakaan.

³⁶⁴ Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8e. ss.166-169.

Paikkakunnan tavan mukaan kylvetään puolet rukiille ja ohralle. Herne ja pellava sekä hamppu valtaavat yhden neljänneksen. Neljännes on vuosittain kesantona. Joka talolla on vielä omia kaali- ja lantumaita sekä perunaistutuksia, mikä viimeksimainittu kasvi on siis jo yleisessä käytössä.

3 §. Niitty.

Niityillä on vähäisessä määrin apilaa. Enimmäkseen on muuta sekä hentoa että rouvimpaa kasvullisuutta. Niityillä korjataan kolme lajia. Kaksi kuormaa nurmea vastaa neljää saranurmea. Tuoton määrä tosin vaihtelee suuresti maasta ja viljelystä riippuen.

4 §. Metsämaat.

Metsämaat ovat laajoja. Suurimmalta osalta ne ovat koskemattomia kangasmaita. Uusien tilojen perustaminen ei ole helppoa. Joillakin taloilla on tosin ulkopalstoilla olevia torppia. Kuohijoen seudun karjan laiduntamista haittaa järviä yhdistävä joki. Metsämaa on paljolti hyvää riistamaata ja sitä voidaan hyödyntää muutoinkin. Etäisyydet Liesosta ja Nuhkalasta ovat pitkiä toisella puolen Kuohijärveä sijaitseviin erämaihin. Etäisyyden vuoksi karjan laiduntaminen on hankalaa. Sitä vaikeuttavat lisäksi Vähän-Evon jakokunnan tiluksia toisistaan erottavat alueet. Metsäajot ovat pitkiä. Talolliset kärsivät tukinpuutteesta. Kotitarve- ja polttopuut ovat vaikeasti hankittavissa. Myös niinen ja tuohien saanti on etuisuutena vähentynyt matkojen ja erityisesti liikamaan erottamisen vuoksi. Metsä on jyvältään erilaisuutensa vuoksi alle kahden ja jopa yhden jyväluvun. Osittain metsämaa on vähäkivistä sekametsää. Osittain se on kaskeamiseen käytettyä tai kivistä polttopuu- tai tukkivaltaista kangasmaata. Myös vähäkasvisia ja hiekkapitoisia ja louhikkoisia maita löytyy. Osa maista on yhden ja kahden jyvän välille arvioitua rämettä, suota ja kalliota.

5 §. Humalistot.

Humalistoja on sekä Kuohijoella että Liesossa ja myös Nuhkalassa. Ei kuitenkaan kaikilla taloilla. Sato ei tähän mennessä ole riittänyt edes omaan tarpeeseen.

6 §. Myllyt.

Myllyjä ja myllynpaikkoja on kummassakin kylässä. Nuhkalan yksinäistalolla on asumakylää lähellä yksikivinen verollepantu jauhomylly. Siellä ovat myös liesolaiset voineet hoitaa jauhatuksensa. Nerosjärven laskupuolella on Porraskoski niminen sahamylly. Toiminta on viime aikoina ollut vähäisempää tukkien vesikuljetuksen vuoksi. Kahdeksan liesolaista talollista on lisäksi perustanut kylää lähemmäksi Kaukasenjärveen yksikivisen jauhomyllyn. Se vastannee jo kylän tarvetta. Lisäksi voidaan vielä perustaa toinen mylly vaikkakaan ei yhtä edullisesti saman puron alajuoksulle. Kuohijokelaisilla on vanhastaan ollut neljännespeninkulman päässä Kotajärven suulla jalakamylly. Talolliset ovat siellä voineet hoitaa osan jauhatuksistaan. Avuksi on ollut myös Wihavuosi-niminen tullimylly. (Tullimylly oli mylly, jossa korvaus jauhatuksesta perittiin jyvänä eli myllytullina³⁶⁵).

7 §. Kalastus.

Kalastusta ovat asukkaat harjoittaneet lähistöllä olevissa suurissa Kuohi-, Avus- ja Nerosjärvissä sekä monissa pienemmissä lammissa. Pyyntiä on tapahtunut nuotalla, verkoilla, merroilla ja rysillä. Liesossa se on tapahtunut ikivanhaan jakoon perustuen, mutta Kuohijoella yhteistoiminnan puitteissa. Saaliit riittävät yleensä kotitarvekäyttöön.

8 §. Mineraalit.

Mineraaleja ei ole toistaiseksi isommassa määrin löydetty. Vähäinen harmaakalkkikivialue sijaitsee Kuohijoelta länteen noin kahdeksasosapeninkulman päässä. Soraa ja hiekkaa on huonon saannin vuoksi saatu niukasti myyntiin.

9 §. Käsityöt.

³⁶⁵ Vuorela 1981. s.476.

Käsityöt kuten kehrääminen ja kutominen työllistävät naisväkeä vain osa-aikaisesti. Osa ajasta käytetään syksyisin ja myös talvisin pellan ja hampun käsittelyyn. Tiilenlyöminen rajoittuu omiin tarpeisiin.

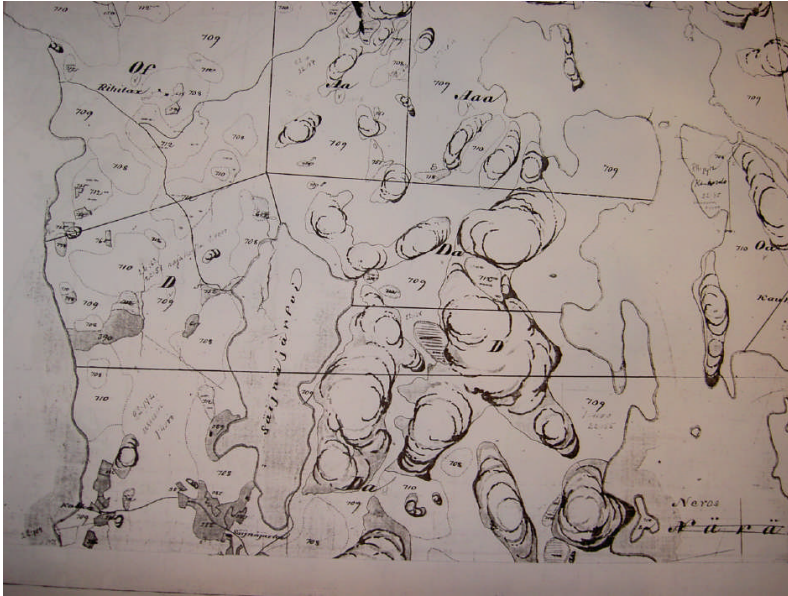
10 §. Kaupankäynti.

Myyntimahdollisuuksia on pääasiallisesti pellava- ja hampputuotteissa. Myös niintä ja voita sekä ihraa riittää joskus myyntiin. Harvemmin kaupataan viljaa. Kaupankäynti tapahtuu pääasiassa Turun markkinoilla. Paikalle lasketaan olevan matkaa noin kaksikymmentäyksi peninkulmaa.

11 §. Verot.

Jakokunnan vastuu veroista on vuoden 1792 maakirjan mukaan kahdeksan ja kuudesosa manttaalin suuruinen. Alueella on kahdeksantoista vanhaa taloa. Kuusi näistä on jaettu kahteen osaan ja kolme useampaan osaan.

Edellä on jo mainittu Lieson asumakylän pohjoispuolella olevan alueen kallioisuus ja kivisyys sekä soveltumattomuus viljelyyn. Tilanne näkyy hyvin seuraavasta kartan otteesta kuva 5. Siitä ilmenee myös joidenkin torppien olemassaolo jo 1780-luvulla. Jakokunnan karttahan valmistui uudistuskartan tietojen mukaan vuonna 1786. Tosin monia jakoon liittyviä toimenpiteitä oli siihen mennessä jo suoritettu. Karttaotteen pohjoisosassa näkyy maininta Riihilahden torpasta. Kartan keskiosassa on Säynäjärvi ja oikealla osa Nerosjärveä.

Kuva 5. Ote Lieson jakokunnan isojaon kartasta Kuohijärven pohjoisosan itäpuolelta. Kuviot kuvaavat yleistä epätasaisuutta, eivät kallioiden paikkaa.

(Lähde: Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8e).

Kuva 5 antaa hyvän yleiskuvan Lieson asumakylän ulkopuolisesta asumattomasta alueesta. Kartan alueelle muodostui Järventaustaksi kutsutun alueen Isokulman asumakylä. Kartta osoittaa Säynäjärven ja Nerosjärven välisen alueen hyvin kallioiseksi. Metsämaan huono laatu ja viljelykelpoisen alueen vähäisyys vaikeuttivat Nerosjärven pohjoispuolella uudistalojen muodostamista (katso liite 1b).

3.5 Maakirjatalot ja perinnöksiostot

Maakirjatalopohjainen talojärjestelmä säilyi muuttumattomana isojaon toteuttamisessa. Jaossa järjesteltiin maakirjatalojen osalta vain niiden ulkoisia tilussijoituksellisia olosuhteita. Lieson kylän maakirjata-

lot sijaitsivat tutkittavan alueen eteläosassa. Vallinneiden olosuhteiden myötä 14 talon ryhmä oli syntynyt varsin pienelle alueelle. Perinnöksiostot tapahtuivat vuonna 1723 annetun kuninkaallisen asetuksen voimassa ollessa³⁶⁶. Perinnöksioston hinta määräytyi kuuden vuoden yhteenlaskettujen verojen kruununarvon mukaan³⁶⁷. Se maksettiin yleensä kymmenen vuoden kuluessa. Perinnöksiostoista annettiin uusi päätös 4. päivänä lokakuuta 1849. Tällä kertaa se oli maamme autonomian ajasta johtuen keisarillinen julistus³⁶⁸.

Vuonna 1725 oli Hämeessä perintötaloja erittäin vähän. Koko Hämeessä niitä oli vain 817 eli 17 % kaikista taloista. Kruununtaloja oli samaan aikaan 3598 eli 74 % ja rälssitaloja 451, mikä vastaa 9 prosenttia talojen määrästä. Hollolan alisessa kihlakunnassa vastaavat talomäärät olivat samassa järjestyksessä ilmaistuina $53 + 769 + 130 = 952$ taloa ja prosenteiksi muutettuina $*6 + 80 + 14$ prosenttia³⁶⁹. Ruotsinvallan ajan viimeisen maakirjan mukaan kihlakunnassa oli 393 perintötaloa (38 % taloista) ja 523 kruununtaloa (50 %) sekä 121 rälssitaloa (12 %) eli yhteensä 1037 taloa³⁷⁰. Tilanne kihlakunnassa oli muuttunut selvästi perintötalojen suuntaan.

1700-luvun alkupuolen vaikeiden aikojen vuoksi Lammilla oli vuonna 1722 perintöoikeudellisia taloja vain viisi kappaletta. Se vastasi 2,5 prosenttia pitäjän taloista. Vuonna 1750 181 talosta oli 29 eli 16 prosenttia perintötaloja. Lieson isojaon päättymistä edeltävänä vuonna 1805 perintötaloja oli pitäjässä 57 eli kolmannes taloista. Kruununluontoisia taloja oli samaan aikaan 85 kappaletta eli puolet. Rälssita-

³⁶⁶ Asetus perinnöksiostoista 19.9.1723.

³⁶⁷ Blomstedt 1976. s.134.

³⁶⁸ Keisarillinen julistus perinnöksiostoista 4.10.1849.

³⁶⁹ Blomstedt 1976. s.135.

³⁷⁰ Blomstedt 1976. s.139.

loja oli 31 yhteensä 173 talosta³⁷¹. Lammin kruununtalojen perinnöksiotot alkoivat 1730-luvulla. Kaitalan kylän Hannula ostettiin ensimmäisenä lammilaisena talona kruununtalosta perintötaloksi vuonna 1739. Lieson kylän ensimmäinen perinnöksiotettu talo oli Lassila n:o 10. Sen ostaminen perintötaloksi tapahtui 30.9.1758. Seuraavana vuonna ostettiin kolme taloa perintötaloiksi. Ne olivat Pietilä ja Mökkälä sekä Äijälä³⁷².

Lieson kylän maakirjatalot ennen isojakoa olivat kolmea lukuunottamatta perintöluontoisia. Tilanne oli samanlainen jaon päättyessä. Talojen luonnolla ei kuitenkaan ollut merkitystä jaon toimittamisessa. Toisinaan perintötalolliset ja kruununtalojen haltijat lueteltiin isojakoasiakirjoissa omina ryhminään. Lieson maakirjatalojen perinnöksiotot ovat tapahtuneet vuonna 1905 laaditun eli viimeisen maakirjan tietojen mukaan taulukon 9 mukaisesti.

³⁷¹ Virmala ym. 1972. s.284.

³⁷² Hma. IGcb69. Hollolan kihlakunnan maakirja vuodelta 1905.

Taulukko 9. Lieson maakirjatalojen perinnöksiostot.

(Lähde: H I Gcb69= Hollolan kihlakunnan maakirja vuodelta 1905).

Talo	N:o	Verotaloksi	Ostajat
Pietilä	1	4.4.1759	Erik Johaninpoika ja Tuomas Johaninpoika
Laurila	2:1	7.12.1832	Erik Erikinpoika
Laurila	2:2	21.9.1865	Jonas Johaninpoika
Simola	3	14.5.1760	Eva Maria Forsman
Kauppila	4	26.2.1872	Erik Gustav Simonpoika
Pylkkälä	5	Valtion tila	
Mökkälä	6	27.9.1759	Henrik Johaninpoika
Äijälä	7	20.9.1759	Henrik Markunpoika
Sakeri	8	28.1.1767	Johan Mårteninpoika
Uotila	9	24.10.1765	Johan Henrikinpoika, Johan Johaninpoika
Lassila	10	30.9.1758	Petter Petterinpoika
Mettala	11	4.10.1765	Erik Tuomaanpoika
Junnala	12	19.9.1761	Johan Sigfridinpoika
Lappala	13	4.10.1765	Krister Danielinpoika
Alhoin	14	4.10.1765	Johan Andersinpoika, Olof Andersinpoika

Suurin osa kylän maakirjataloista ostettiin perintötaloiksi pari vuosikymmentä ennen kylän isojaon alkua. Kymmenen vuoden aikana 1758-67 ostettiin kaikkiaan 11 taloa verotaloiksi eli perintöluontoisiksi. Näin maakirjatalot oli ostettu perintöluontoisiksi yhtä taloa ja yhtä sotilasvirkataloa lukuunottamatta vuoteen 1770 mennessä. Se osoittaa yritteliäisyyttä talonpidossa. Tilanne säilyi samanlaisena isojaon ja samalla myös ruotsinvallan ajan loppuun. Kruununluontoisiksi taloiksi jäivät isojaon alkaessa vain Laurila n:o 2 ja Kauppila n:o 4 sekä Pylkkälän sotilasvirkatalo n:o 5. Pylkkälä oli yksi Lammin neljästä

upseerien virkatalosta eli puustellista³⁷³. Aluksi se oli Hämeen jalkaväkirykmentin luutnantin virkatalo³⁷⁴.

Taulukosta 9 ilmenee, että vuosina 1758-61 ostettiin perintötaloiksi kuusi taloa. Vuonna 1765 muuttui neljä taloa perintöluontoisiksi. Sakerin talon perinnöksiosto tapahtui tammikuussa 1767. Näiden oston jälkeen kului varsin pitkä, lähes 65 vuotta kestänyt aika seuraavaan Laurilan talopuolikkaan perinnöksiostoon. Loput kaksi ostoa tapahtuivat noin sata vuotta ensimmäisten tapahtumien jälkeen. Selvää syytä eriaikaisuuksiin ei ole havaittavissa.

Monet taloista olivat jakautuneet jo perintötaloiksi ostettaessa vuosikymmeniä ennen isojakoa. Osuusnautinnat vahvistettiin halkomalla ne omiksi tiloikseen isojaon yhteydessä. Niinpä 14 maakirjatalosta muodostuikin isojaon myötä 20 taloa tai tilaa. Pässi n:o 1 ja Laurila n:o 2 sekä Mökkälä n:o 6 ja Uotila n:o 9 muodostuivat kahdeksi tilaksi. Alhoin n:o 14 oli ehtinyt ennen jakoa jakautua jakokunnan ainoana talona jo kahdesti. Siitä muodostettiin neljä tilaa, kuten kohdasta 4.6 ja myös taulukosta 15 ilmenee.

³⁷³ Pänkäläinen 2001. s.29.

³⁷⁴ Virmala ym. 1972. s.238.

4 Isojako ja sen vaikutukset alueella

Ajatus isojaosta Ruotsin valtakunnassa oli saanut alkunsa jo ennen 1700-luvun puoliväliä. Lieson isojaon toimeenpanoon ryhdyttiin muutama vuosikymmen tämän jälkeen 1780-luvulla. Lainsäädännön valmistelun myötä olivat koko maata käsittävän toimenpiteen tavoitteiksi kiteytyneet seuraavat kaksi valtakunnallista kokonaisuutta³⁷⁵:

- Maataloustuotannon tehostaminen.
- Asutustoiminnan edistäminen.

Toinen tavoitteista merkitsi uuden asutuksen muodostamista. Sen toteuttamisessa olivat avainasemassa kylien laajat yhteiset lähes asu-mattomat alueet. Kruunu edellytti uuden asutuksen muodostamista näille alueille. Toinen tavoite oli tuloksellisemman maatalouden luominen. Isojaon osuus tässä elinkeinon edistämisessä oli lähinnä tilus-sijoitusten parantamisessa tapahtuvassa otollisempien olosuhteiden luomisessa. Tämän tehtävän toteuttaminen tapahtui konkretisoimalla maakirjatalojen kyläosuudet maastossa määriteltäviksi alueiksi. Se merkitsi monien pienten peltosarkojen kokoamista suuremmiksi talo-kohtaisiksi alueiksi sekä yhteisen metsämaan jakamista taloille ja ti-loille yksityisiksi tiluksiksi. Toimenpiteet voidaan ilmaista seuraavina neljänä osatehtävänä jaon toteuttamisessa:

- Viljelypalojen kokoaminen suuremmiksi alueiksi.
- Kylän yhteisten metsien jakaminen tiloihin kuuluviksi.
- Tarpeellisten verollepanotoimenpiteiden suorittaminen.
- Liikamaiden erottaminen ja asutuksen muodostaminen niille.

³⁷⁵ Hyvönen 1998. s.111.

Isojaon tavoitteet merkitsivät toteutettuina perinpohjaista muutosta vallinneisiin olosuhteisiin. Kaikissa kylissä tilanne ei kuitenkaan ollut samanlainen. Kylien olosuhteet poikkesivat toisistaan huomattavasti. Ääriesimerkkeinä voidaan mainita yhden maakirjatalon muodostamat yksinäistalot. Vastaavanlaisia suuremmassa mittakaavassa olivat kartanot monista maakirjataloista muodostuvine mautiloineen. Tämänlaatuiset kylät muodostivat oman viljelmäkokonaisuutensa. Lukumääräisesti yleisempi esimerkki on puhtaiden talonpoikien hallitsemista maakirjataloista muodostunut sarkajaossa oleva kylä. Sellaisessa kylässä taloilla oli hyvin vähän tiluksia omassa pysyvässä hallinnassaan. Lähes koko toiminta oli muista talollisista riippuvaa yhteistoimintaa. Tämän tutkimuksen kohdealue Lieson kylä kuuluu jälkimmäiseen ryhmään. On luonnollista ja ymmärrettävää, että isojaon merkitys ja vaikutus edellä mainituissa esimerkkitapauksissa on monella tavalla hyvin erilainen.

4.1 Lieson isojaon päätapahtumia

Isojakoon on liittynyt muutamia perustoimenpiteitä ennen varsinaiseen talojen ja tilusten tilussijoituksen järjestelemiseen ryhtymistä. Suurin alkutoimenpide on tietysti jaettavan alueen eli jakokunnan sisällön selvittäminen. Siihen sisältyivät kylien rajojen määrittäminen ja kartan laatiminen alueesta. Oleellisia tehtäviä ovat myös jyvityksen suorittaminen eri tilusten toisiinsa vertaamisen toteuttamiseksi sekä mahdollisten vaihtotoimintojen suorittamiseksi. Kunkin talon ja tilan tuli saada jaon tuloksena ennen jakoa omistamaansa tai hallitsemaansa osuutta ja nautintaansa vastaava määrä tiluksia. Jaon toimittamiseksi oli määriteltävä lisäksi jakoperuste oikean osuuden saamiseksi jaossa kullekin osakastalolle ja -tilalle. Jaon suorittamiseen liittyi

myös monia muita merkittäviä ratkaisuja. Yksi niistä oli jakoalueen suuruuteen ja uudistalojen muodostamiseen liittyvä ratkaisu liika-
maista. Monia isojaon ratkaisuja on kuvattu myöhemmin kuhunkin asiaan liittyvässä kohdassa. Jaon tekniseen toimittamiseen ei tutkimuksen yhteydessä ole juuri tarvetta puuttua.

Lieson isojaon toimittamisalue oli jakokunta. Se muodostui Lammin Lieson kylästä ja myöhemmin Luopioisiin kuuluneesta Kuohijoen kylästä sekä Lammin Nuhkalan yksinäistalosta. Kylät olivat asuma-
alueineen sekä sijainniltaan että toimintaolosuhteiltaan varsin itsenäisiä ja paljolti toisistaan riippumattomia. Nuhkalan yksinäistalo sijaitsi jakokunnan koillisosassa Kuohijärven ja Ekojärven välissä ja osittain Porraskoskella. Luopioisten kunnan Kuohijoen kylä oli alueen pohjoisosassa. Sen alue oli Kuohijärveä ja Kukkianjärveä yhdistävän Kuohijoen molemmin puolin (katso liite 1b). Kylän muodosti neljä maakirjataloa. Varsinaista maakulkuyhteyttä kylällä ei muihin kyliin ollut. Kylän lähin tieyhteys oli länsipuolella Sappeessa vajaan kymmenen kilometrin päässä. Kulku sinne tapahtui monien louhikkojen ja jyrkänteiden kautta. Kuohijoen asumakylän kulkuyhteyksiä auttoi vesitie Kuohijärveltä Kuohijokea myöten Kukkian järveen. Se johti edelleen Hauhon reittiin. Asumakylän sisäiselle liikenteelle Kuohijoki muodosti ilman siltayhteyksiä omat hankaluutensa (katso kohta 3.4 Kyläkertomus Liesosta isojaon aikaan §:1). Kuohijoki oli liesolaisille merkittävä kulkuväylä, vaikka Kuohijoki kylänä on kohdassa 1.4.1 mainituin taustatiedoin ja perustein rajattu tutkimusalueen ulkopuolelle.

Lieson jakokunnan isojakoasiakirjoista käyvät selville eri kylien muodostamat omat kokonaisuudet. Kylien sisällä olevat paineet uusien talojen tai tilojen muodostumiseksi olivat selvästi havaittavissa. Kylien välisiä odotuksia ei ollut. Kylillä oli omat reviirinsä alueellisen asutuksen suhteen. Käsityksen erillisistä kokonaisuuksista vahvis-

taa kotipeltojen jako. Se on toimitettu erikseen Lieson kylän maakirjatalojen n:ot 1-14 kesken³⁷⁶. Edellä tarkoitettu jako on suoritettu erikseen myös Luopioisten kunnan Kuohijoen kylän maakirjatalojen kesken. Myös Nuhkalan yksinäistalon kotipellot on jaettu karttaselitelmän mukaan suoraan yksinäistalolle kohdistuen. Menettely osoittaa eri kylien talojen muodostaneen omia asumakyliä ja samalla omia kokonaisuuksia. Siksi Kuohijoki ja Nuhkala on helposti voitu rajata tämän tutkimuksen ulkopuolelle ja tutkimuksen kohteeksi on valittu Lieson kylä aikaisemmin mainituin, Porraskosken asumakylästä johon pienin poikkeuksin. Lieson jakokunnan suuruutta kuvaavia lukuja on useita. Ajankohtaan nähden merkittäviä mittareita olivat taloluvut ja manttaalit, kuten taulukosta 10 ilmenee³⁷⁷.

Taulukko 10. Lieson jakokuntaan kuuluneiden talojen määrät ja kyläkohtaiset kokonaismanttaalit isojaossa.

(Lähde: Maarekisteri. Lammi, Luopioinen ja Padasjoki).

Jakokunnan alue		Talot n:ot	Alueen manttaalit
Lammi	Lieso	1-22	7,5001
Lammi	Nuhkala	1	0,2500
Padasjoki	Lieso	1-2	0,5000
Luopioinen	Kuohijoki	1-4	2,5001
Jakokunta	yhteensä	29 taloa	10,7502

Manttaalimäärään sisältyvät maakirjatalojen lisäksi isojaossa muodostuneet uudistalot. Alueen kokonaismanttaalimäärästä voidaan todeta, että tutkimuksen kohteena oleva Lieson kylä oli kolme neljänestä koko jakokunnan manttaalimäärästä. Myös talojen lukumäärän mukaan kylä on muodostanut pääosan jakokunnasta. Suurimmat talot

³⁷⁶ Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8e/Isojakoasiakirjat ss.99-112. Lammi 22:128.

³⁷⁷ Maarekisteri. Lammi, Luopioinen ja Padasjoki.

olivat Kuohijoen kylässä. Pakarainen n:o 3 oli koko manttaalin suuruinen. Mukkulainen n:o 1 ja Passila n:o 2 olivat kaksikolmasosamanttaalisia. Purastien uudistalo n:o 4 oli 0,1667 manttaalia.

Selkeitä perusteita sille, miksi jakokunta on muotoutunut kaksi kylää ja yhden yksinäistalon käsittäväksi alueeksi, ei ole asiakirjoista löytenyt. Lieso muodosti aikoinaan pääosan neljännekunnasta. Isojaon aikaan siihen on rajoittunut Lammin pienempiä kyliä. Näitä Vähän-Evon ja Takaperän kyliä ei ole kuitenkaan otettu mukaan Lieson jakokuntaan. Pinta-alamääräisiä tietoja jakokunnan laajuudesta jaon alkaessa on vaikea saada. Jakokunnan alue määriteltiin kokonaisuudessaan kylärajoineen vasta isojaon yhteydessä. Isojaon alkuselvittelyjen mukaan jakokunnan alueella oli muiden jakokuntien hallinnassa olevia alueita. Vastaavasti taas jakokunnan ulkopuolella oli joitakin alueita Lieson jakokunnan talollisten hallinnassa. Alueella on myös monia suurempia ja pienempiä vesialueita. Talojen isojaon jälkeiset kokonaispinta-alat löytyvät maarekisteristä.

Taulukko 11. Lieson jakokunnan pinta-alat kylittäin isojaon jälkeen.

(Lähde: Maarekisteri. Lammi, Luopioinen ja Padasjoki).

Kylä ja talot	N:ot	Hehtaaria
Lammi,Lieso, talot	1-22	6172,34
Padasjoki, Lieso talot	1-2	351,59
Kuohijoki, talot	1-4	2419,61
Nuhkala, yksinäistalo	1	185,76
Yhteensä	29	9129,30

Lieson jakokunnan vesialueista on saatavissa järvikohtaisia tietoja useammastakin lähteestä. Ympäristöministeriön järvirekisteri sisältää perustiedot Suomen yli hehtaarin suuruisista järvistä sekä myös muutamasta tuhannesta pienemmästä järvestä. Hehtaarin pinta-alan ylittä-

viä järviä on maassamme noin 56 000 ja yli viiden aarin suuruisia järviä ja lampia on tässä ”Tuhansien järvien maassamme” 187 888 kappaletta. Sisävesien pinta-alaksi on laskettu kaikkiaan 33 350 km². Pinta-alasta puuttuvat suurimmaksi osaksi alle hehtaarin suuruiset järvet sekä yli viisi metriä leveät joet³⁷⁸. Järvirekisterin ja isojakoaasiakirjojen tietojen välillä ei kuitenkaan ole selkeätä vertailukelpoista yhteyttä pinta-alojen suhteen. Isojaosta ilmenevät pinta-alatiedot ovat kyläkohtaisia, kun taas järvirekisterin tiedot ovat järvikohtaisia. Isojakojen aikaan rantaviivat olivat nykyistä korkeammalla. Onhan maan kohoaminen enimmillään (Pohjanmaalla) ollut lähes metri sadassa vuodessa eli cm:n suuruusluokkaa vuodessa. Myös umpeen kasvamista tapahtuu muutamissa järvissä erityisesti soistuneilla alueilla.

Lieson jakokunnan pienistä järvistä ja lammista sekä puroista ei tietoa ole rekisteröity. Isojakoaasiakirjoista löytyy summittainen yhteispinta-ala. Suurimmat järvet jakokunnan alueella ovat Kuohijärvi ja Nerosjärvi. Edellisen rantaviivan pituus on 116 km ja jälkimmäisen 63 km³⁷⁹. Kuohijärvessä on järvirekisterin mukaan 27 saarta. Niiden kokonaispinta-ala on 21 km². Noin kahden peninkulman mittainen järvi sijaitsee Lieson jakokunnan keskellä. Se on muodoltaan pitkänomainen. Järvi alkaa etelässä Lieson asumakylän läheisyydestä (katso liitteet 1a ja 1b). Järvi kapenee pohjoisosassaan vähitellen Kuohijoeksi ja laskee sen kautta Luopioisten puolella olevaan Kukkian järveen. Jakokunnan järvien pinta-alat ilmenevät seuraavasta taulukosta.

³⁷⁸ Vilska 2006. s.11.

³⁷⁹ <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=150721&lan=FI> ja
<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=150716&lan=FI>

Taulukko 12. Lieson jakokuntaan liittyvien järvien pinta-aloja.(Lähde: Ympäristöministeriön järvirekisteri. www.ymparisto.fi).

Järven nimi	Pinta-ala ha
Kuohijärvi	3500,000
Nerosjärvi	760,000
Lamminjärvi	9,377
Kaukasenjärvi	12,561
Alinen Kiuasjärvi	1,232
Järvistenjärvi	1,745
Pitkäsillanjärvi	2,284
Kappakallionjärvi	3,081
Alanne	66,561
Alinen Kyynäröjärvi	39,605
Kyrsäjärvi	1,121
Kastantajärvi	1,530
Avusjärvi	142,283
Keskinen Avusjärvi	15,990
Säynäjärvi	42,353
Miekkalammi	8,426
Lippahaisenjärvi	13,299
Monivalonjärvi	8,740
Pöytähonganlammi:	1,680
Yhteensä	4631,900

Järvien vesialueen kokonaispinta-ala on järvirekisterin tietojen tarkasta esitystavasta huolimatta Lieson kylän järviaaloja kuvaavana tietona epätarkka. Osa järvistä sijaitsee kylän rajojen ulkopuolella. Toisaalta taas osa vesialueista puuttuu rekisteristä. Siihen ei sisälly tietosisältökuvauksen mukaan pieniä lampia, kuten esimerkiksi Jokuenjärveä ja Ylistä Kiuasjärveä eikä Keskiä Kiuasjärveä. Myös pienet purot puuttuvat pinta-aloista kokonaan. Luvuilla onkin tässä tarkoitus kuvata vain vesipinta-alan suuruusluokkaa. Isojakoasiakirjoissa on järvien

ja purojen kokonaisalaksi mainittu 8978 tynnyrinalaa³⁸⁰. Kun tynnyrinala on 0,494 hehtaaria, saadaan pinta-alaksi 4435 hehtaaria. Pinta-alojen erot johtuvat mainituista sisältöjen erilaisuuksista.

Jakokunnan maatilukset oli ennen jaon toimittamista jyvitetävä kunkin talo-osuuden oikeellisuuden varmistamiseksi. Lieson jakokunnan pellot olivat multaisuudeltaan hyvin vaihtelevia hiekkamaita. Kotipeltojen tilusten jyvitys suoritettiin Lieson asumakylässä vuonna 1784 eli noin kaksi vuotta ennen karttaa varten tarvittavien mittausten valmistumista. Niiden jyväluvut vaihtelivat kahdesta viiteen jyvään. Jotkut uudisviljelykset saivat jyväluvun yksi. Metsämaiden jyvitys vaihteli yhden ja kahden jyväluvun puitteissa³⁸¹. Kuohijoen kylässä jyvitys suoritettiin vasta vuonna 1795³⁸².

Nautinta soveltui lisäksi erityisesti yhden tai useamman talon raivamiin uutispeltoihin ja niittyihin, joita Lieson jakokunnassakin oli niin jakokunnan alueella kuin sen ulkopuolellakin. Liesossa jakoperusteenä käytettiin peltojen suhteen nautintaa ja metsämaan suhteen manttaaleja. Taloilla tapahtuneissa halkomisissa jakoperusteena olivat omistuksen ja hallinnan mukaiset osuusluvut. Jyvityksen ja jakoperusteen mukaisesti Lieson maakirjatalot ja niistä muodostetut tilat saivat konkretisoitua kyläosuutensa rajoilla ja rajamerkeillä maastoon merkityiksi alueiksi. Kylän yhteisistä alueista jaettiin valtaosa yksityisinä tiluksina taloihin ja tiloihin kuuluviksi. Teiden ja joidenkin tiettyihin tarkoituksiin muodostuneiden pienten alueiden lisäksi yhteisiksi jäivät vain jakokunnan alueella olevat vesialueet. Niidenkin osalta muodostui isojaossa kalastuksen perusta. Lieson jakokunnan vesioikeudelliset kylät vahvistettiin 6.7.1989 rekisteröidyssä jakolain 231

³⁸⁰ Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8e/.Isojakoasiakirja. Mikrokortti n:o 5/§:12. ”Ägornas widd och beskaffenhet”

³⁸¹ Kyläkertomus §:t. 2 ja 4.

³⁸² Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8e. s.118.

§:n mukaisessa jaon täydentämistoimituksessa³⁸³. Sen mukaan ne ovat Luopioisten kunnan Kuohijoen kylä ja Lammin kunnan Nuhkalan kylä sekä kolmantena Lammin kunnan Lieson kylästä ja Padasjoen kunnan Lieson kylästä muodostuva Lieson vesioikeudellinen kylä.

Lieson jakokunnan isojaon toimittamiseen kuului oleellisena osana myös päätös liikamaasta. Se tehtiin 7. päivänä toukokuuta 1802. Päätöksen mukaan liikamaata tuli luettavaksi 1500 tynnyrinalaa täyttämäntäalaa kohti. Päätöksessä todettiin lisäksi alueen kaukainen sijainti, ja että alueella oli erittäin runsaasti erilaista täysin joutomaaksi katsottavaa maa-aluetta³⁸⁴. Metsämaan erityisen runsas huonolaatuisuus tuli esille myös sekä jakokunnan isojaon kartassa että aluetta koskevassa Kuninkaan kartaston osassa. Siitä aiheutui ongelmia myös uudistaloja muodostettaessa, kuten Koivulan uudistalopäätöksestä ilmenee (katso kohta 4.7.1). Ongelma ilmenee myös Hämeenlinnan maakonttorin 7.9.1803 antamasta päätöksestä, josta ilmenee, että komissiomaanmittarin tiedusteluun uudistalojen määrästä ei voitu vielä antaa tarkempaa määräystä koskien uudistalojen lukumäärää, suuruutta tai tilusmäärää ja muuta kelpaamattoman liikamaan hallintaa³⁸⁵. Asiaa koskeva ongelma ratkesi virallisesti lopulta vasta isojaon päättymistä seuranneena vuonna Koivulan uudistalon päätöksen yhteydessä.

4.2 Liesoa Lammilla ja Padasjoella

Lieson jakokunta oli yhtenäinen alue. Sensijaan Lieson kylän maa-alue muodostui kahdesta alueesta. Yhtenäisyyden katkaisi Kuohijärven länsipuolella Avusjärven pohjoisosasta alkava tosin samaan jako-

³⁸³ Maanmittauslaitoksen arkisto. Lammi. 56:128.

³⁸⁴ KA. Uudenmaan ja Hämeen lääninkonttori. Da.36.

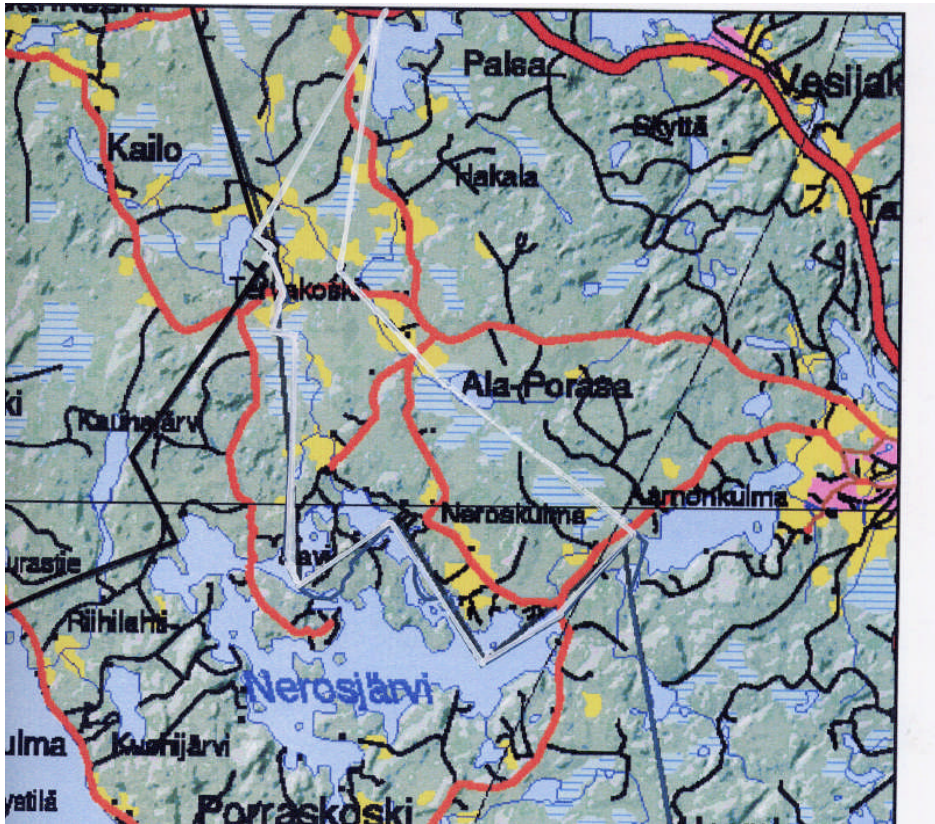
³⁸⁵ KA. Uudenmaan ja Hämeen lääninkonttori. Da.37.

kuntaan kuulunut Luopioisten kunnan Kuohijoen kylä. Tämä kylien ja kuntien välinen raja jatkui kohti itäkoillista yli Kuohijärven ja edelleen Kauhajärven eteläosan kautta lähelle Nerosjärveä Soimanselän luoteisosassa. Kuohijärven itäpuolella Lieson alueen katkaisee Vähän-Evon jakokunta ja kylä sekä Lieson jakokuntaan kuuluva Nuhkalan yksinäistalo, joka on myöhemmin muuttunut useampia taloja sisältäväksi ja näin muuttunut kyläksi. Laajuudeltaan Kuohijärven koillispuolinen osuus Lieson kylää on selvästi suurempi kuin Lieson ja Avuskulman asumakylien alue. Koillisosa muodostui isojaossa kokonaan uudisasutuksen alueeksi (katso liitteet 1b ja 1 c).

Isojaon jälkeen laaditun maakirjan mukaan kaikki isojaossa Lieson kylään sijoitetut talot on merkitty Lammin pitäjään. Samannimistä Lieson kylää ei tuolloin ole maakirjan mukaan Padasjoella ollut. Isojaon vuonna 1872 laaditulla uudistuskartalla talot n:ot 1 ja 2 on merkitty Padasjoen pitäjän Lieson kylään³⁸⁶. Lammin kunnan Lieson kylän ja Padasjoen kunnan Lieson kylän on katsottava alun perin olleen samaa kylää. Rekisteriä laadittaessa on saman alkuperäiskylän eli Lieson taloista osa rekisteröity Padasjoen Lieson kylään ja suurin osa Lammin Lieson kylään. Tästä rekisteröinnistä johtuen muutamat alkuperäiskylän talot ovat saaneet eri kuntien osakylissä samoja numeroita. Lammin ja Padasjoen Lieson kylien samaa alkuperää osoittaa myös Valtioneuvoston päätös joidenkin Lieson tilojen kameraalisesta siirrosta Lammilta Padasjoen pitäjään vuoden 1928 alusta alkaen³⁸⁷. Päätöksen mukaan tilat on siirretty Padasjoen kunnan Lieson kylään. Jos kylän tilojen ei olisi katsottu olevan samaa alkuperäiskylää, olisi ollut todettava, että Padasjoella on jo olemassa Lieso-niminen kylä. Sen seurauksena olisi ollut toimitettava Padasjoen puolella kylän nimen muutos.

³⁸⁶ Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8e/Isojakokartta. I karttaosa.

³⁸⁷ Valtioneuvoston päätös n:o 60, annettu 10.02.1927.

Kuva 6. Karttaan valkoisella rajattu alue osoittaa Lieson kylästä Padasjoen pitäjään kuuluvan alueen.

(©Maanmittauslaitos lupa n:o HÄME/525/06).

Kartta kuvassa 6 osoittaa Lammin kunnan Lieson kylästä Padasjoen kunnan Lieson kylään isojaon jälkeen siirretyt alueet. Vuoteen 1928 mennessä on Padasjoen Lieson maarekisteriin rekisteröity 20 tilaa.

Niiden kokonaismaapinta-ala on Padasjoen maarekisterin mukaan 1299,6 hehtaaria. Tervakosken n:o 1 ja Savikodan n:o 2 kohdilla maarekisterissä on kuitenkin maininta joutomaiden sisältymättömyydestä pinta-aloihin. Savikodan jako kahdeksi tilaksi tapahtui jo vuonna 1914, jolloin osatilojen yhteiseksi pinta-alaksi oli merkitty 404,2 heh-

taaria. Kun talon pinta-ala samassa maarekisterissä on mainittu 265,2 hehtaariksi, tulee joutomaan pinta-alaksi peräti 139 hehtaaria. Luvut tukevat varsin vakuuttavasti Neroskulman alueella niin isojakokartassa kuin Kuninkaan kartastossakin olevia mainintoja alueen joutomaanominaisuuksista ja huonokuntoisuudesta. Savikodan talon joutomaiden määrä huomioiden nousee Padasjoelle siirretyn alueen pinta-ala jo 1700 hehtaarin suuruiseksi.

Lammin pitäjän Lieson kylän talojen n:ot 1-22 yhteispinta-ala on maarekisterin mukaan 6172 hehtaaria. Näin ollen kylästä on Padasjokeen siirretty, joutomaan epävarma määrä huomioiden noin 20 prosenttia eli viidesosa koko kylän maapinta-alasta.

4.3 Kyläasutus karttojen kertomana

Isojaon dokumentointi on tapahtunut jaettavasta alueesta laaditun kartan ja siihen liittyvien erilaisten asiakirjojen avulla. Maanmittaustoitumuksiin liittyvien karttojen sisältö on ollut poikkeuksellisen monipuolinen. Maaston olosuhteiden ohella kartalle on piirretty usein eri tiluksiin liittyviä oleellisia tietoja. Kiinteistötoimituksien kartoilla on selvitetty talojen ja tilojen alueelliset rajat sekä toimituksen alkuvaiheessa, että toimituksen lopputuloksista kertovana. Ennen isojakoa taloilla ei ollut omia talokohtaisia rajoja maastossa. Siksi niitä ei ole myöskään kartoilla. Rajat rajoittuvat jaettavan alueen ulkorajojen sijaintiin laillisten selvitysten jälkeen. Jaon lopputuloksena syntyneet talojen ja tilojen rajat sensijaan löytyvät kartoilta. Karttoihin liittyy lisäksi monenlaisia selitelmiä, jotka kuvaavat lähemmin kartan sisältämää aluetta. Selitelmistä ilmenee jakoon kuuluvat tilukset laatuselvityksineen sekä ketkä niitä ovat hallinneet ennen jakoa.

4.3.1 Karttoja ennen isojakaja

Ruotsin ja samalla Suomen maanmittaustoiminnan perustaminen ajoitetaan kuningas Kustaa II Adolfin 4.4.1628 antamaan johtosääntöön. Maamme maanmittauslaitoksen ikä lasketaan yleensä alkaneeksi maamme maanmittareille 19.6.1633 annetuista valtakirjoista³⁸⁸. Myös keskushallinto sai alkunsa vuonna 1633. Silloin maanmittarit määrättiin kamarikollegion alaisiksi. Oman johtosääntönsä maanmittarit olivat saaneet jo viisi vuotta aikaisemmin. Kustaa II Adolf oli vahvistanut sen yleisen taloudellisen kartaston aikaansaamiseksi. Siitä tuli ilmetä mm. miten pitäjät ja kyläkunnat sijaitsivat toisiinsa nähden³⁸⁹. Joka läänissä oli oma maanmittarinsa. Suomen alueelle määrättiin ensimmäiseksi maanmittariksi Turun lääniin ruotsalainen Olof Gangius vuonna 1633. Kartastomittausten ohella maanmittarien tehtävänä olivat tilusten ns. geometriset mittaukset, tilusmittaukset verollepanoa varten. Vuonna 1688 tulivat maanmittarien tehtäviksi rajankäynnit ja 1725 maanjaot. Samalla perustettiin maahamme joka lääniin maanmittauskonttori. Niihin alettiin koota maanmittausaineistoa. Maanmittareiden oli lähetettävä niihin toimitustensa toisinto- eli uudistuskappaleet. Maanmittaushallitukseksi muuttunut päämaanmittauskonttori perustettiin maahamme Venäjän vallan aikana vuonna 1812. Sen arkistoon siirrettiin Ruotsista Haminan rauhansopimuksen mukaisesti karttoja ja asiakirjoja vuosilta 1640-1808³⁹⁰.

Kirkollinen väestökirjanpito muodostui yhtenäiseksi 1686 annetun kirkkolain myötä. Henkikirjojen merkitys korostuu isojakaja edeltäneellä ajalla. Niiden pito aloitettiin puoli vuosisataa ennen yhtenäistä kirkollista väestökirjanpitoa. Kirkon väestökirjanpidossa on kuitenkin

³⁸⁸ Hyvönen 1998. s.259.

³⁸⁹ Lehtinen 2005. s.13.

³⁹⁰ Paloposki 1972. s.97.

monia aukkokohtia. Ne johtuvat tulipaloista ja sodista sekä muista tuhoista³⁹¹. Näin eri arkistojen yhteiskäyttö on tarpeellista ja hyödyllistä tietoaukkojen täydentämiseksi.

Lammin alueen 1560-luvun asutuksesta kertova kartta on koostettu vuonna 1973 maakirjatalojen sijaintia kuvaavaksi kartastoksi³⁹². Sarkajaot eivät kuuluneet maanmittarien tehtäviin. Siksi niistä on laadittu karttoja varsin vähän. Vasta isojakojen toimittaminen perustui karttoihin. Niinpä kylä- ja talokohtaista kartta-aineistoa on olemassa enemmän 1700-luvun lopulta alkaen. Lieson alueeltakaan sarkajaon aikaisia karttoja ei ole löytynyt. Vain isojaon asiakirjoista löytyy mainintoja kylän sarkajakoaalueesta. Karttatilanne muuttuu paremmaksi 1700-luvun lopulla. Isojakokarttojen lisäksi löytyy muutamia karttoja niin vuosisadan lopulta kuin 1800-luvun alkupuoliskoltakin. Karttojen sisällön selvittämiseksi voidaan asutuksesta ja sen kehityksestä maanmittausasiakirjojen ohella käyttää joitakin muita talo- ja väestötietoja. Maanmittausasiakirjojen merkitys alkaa lähinnä isojakoasiakirjoista ja -kartoista. Se merkitsee 1700-luvun loppuvuosikymmenien aikaa. Arkistojen tietous tukeutuu kylä- ja talojärjestelmän pohjalle. Voidaan puhua maakirjakylistä.

Vuoden 1560 tilanteesta myöhemmin laaditun asutuskartan mukaan Lieson asumakylässä oli 14 maakirjataloa. Se on sama määrä kuin isojaon alkaessa. Hämeen tutkimusvuodeksi kartastossa on paremman luotettavuuden vuoksi valittu vuosi 1566³⁹³. Kaksi taloista sijaitsi mainitun kartan mukaan muutama sata metriä asumakylästä luoteeseen Kuohijärven eteläpään länsirannalla. Toiset kaksi olivat saman verran asumakylästä kaakkoon. Kaakkois-Hämeen vuoden 1582 hallinnollisen ja kirkollisen jaon mukaan Lieso, Kataloinen ja Hauhiala

³⁹¹ http://www.genealogia.fi/genos/3/3_1.htm

³⁹² Suomen asutus 1560-luvulla kartasto. 1973.

³⁹³ Suomen asutus 1560-luvulla kartasto. 1973.

olivat neljänneskuntia³⁹⁴. Lähimmät asumakylät olivat Vähä-Evo viisine maakirjataloineen ja Nuhkalan yksinäistalo. Noin kahdeksan kilometriä itään sijaitsevassa Ison-Evon kylässä oli yhdeksän taloa. Noin kuuden kilometrin päässä Liesosta länteen Tuuloksen puolella olivat Tuuloksen kirkonkylässä ja Juttilassa 10-12 maakirjatalon taa-jamat. Naapurialueiden Tuuloksen pitäjän ja Lieson kylän läheinen yhteisyys on ollut pitkän aikajakson kehittämää. Vuoden 1571 hopeaveroluettelon mukaan Lammilla oli 43 kylää. Kymmenen niistä mainitaan suuriksi ja tiheiksi ryhmäkyliksi. Yksi niistä, Lieson neljänneskunnan Lieson laajan metsäalueen sisältänyt kylä oli kahdeksantaloinen. Lammin 135 talosta 73 eli yli puolet sijaitsi ryhmäkylissä³⁹⁵.

Vanhin hyvin säilynyt kartta lienee Hämeen läänin järvikartta vuodelta 1746³⁹⁶. Kartta ei kerro tutkittavasta alueesta kovinkaan paljon. Lammin pitäjän nimen ohella siinä on kuvattuna ja mainittuna ”Kohajärfwi” ja ”Kohajoki” eli Kuohijärvi ja Kuohijoki sekä ”Näraja” eli Nerosjärvi.

Vuosina 1776-1805 laaditussa Kuninkaan kartastossa Lieson maakirjatalojen muodostama asumakylä on merkitty raitin risteykseen alkaen ”Lambi”-järvestä itään ja jatkuen hiukan Kuohijärven eteläpäähän johtavaa tien vartta pitkin. Lähin muu maakirjataloasutus löytyy tämänkin kartan mukaan Tuuloksesta ja Sairialasta sekä Toivaalasta Suolijärven pohjoisosan molemmin puolin. Vähän pohjoisempana Juttilassa on myös maakirjataloja sekä niiden läheisyydessä ”Everstiluutnantin puustelli”. Kuohijärven länsipuoli on kartoissa merkitty metsää kasvavaksi asumattomaksi alueeksi. Samanlaiseksi on merkitty Kuohijärven itäpuolen pohjoisosan ranta-alueen myöhemmin Isokulmaksi kutsuttu seutu. Muutoin Kuohijärven ja Nerosjärven välisen

³⁹⁴ Kuusi. 1935. s.143.

³⁹⁵ Pänkäläinen 2001. s.37.

³⁹⁶ Maanmittauslaitoksen arkisto. Hämeen läänin järvikartta vuodelta 1746.

alueen on mainittu olevan ”Stenig och inpracticabel marck utan vägar” eli tietöntä ja kivistä sekä käyttökelvotonta maata.

Lieson isojakoon kuuluneen Kuohijoen kylän maakirjatalot on sijoitettu Kuohijoen molemmille puolille senaikaisen paikallisen tien varrelle. Lähin muu maakirjataloasutus on kartan mukaan Sappeessa ja Puutikkalassa, kuten Lieson kyläkertomuksessakin on mainittu. Muutaman maakirjatalon muodostama asuma-alue on Ekojärven kaakkoispuolelle Vähän-Evon kylään sekä Isolle-Evolle ja myös hiukan Ison-Evon länsipuolella sijaitsevaan Kinnaskosken alueelle. Neroskulman länsipuoli on merkitty valkoiseksi ja tekstillä ”Denna marck är merändels oduglig, samt med Skog bevuxen, Skog och Kärr, Stenig Marck.” Näin alue on kuvattu enimmäkseen kelpaamattomaksi metsää kasvavaksi ja soiseksi sekä kiviseksi maaksi. Liesoa lähin maakirjatalojen asumakylä on kylän pohjoisosan itäpuolella Padasjoen Auttoisilla³⁹⁷. Lieson kylään kuuluvan Neroskulman asukasyyhteys Padasjokeen kehittyi jo isojaon aikana.

4.3.2 Isojakokartta ja 1800-luvun alun karttoja

Lieson jakokunnan isojakoa varten laati maanmittari Ernst Johan Sallmén vuonna 1786 toimitukseen liittyvän kartan. Tämä isojaon alkuperäinen kartta on ilmeisesti käytössä vaurioitunut. Siitä lähes sata vuotta myöhemmin vuonna 1872 laaditussa uudistuskartassa on suuria puutteellisuuksia juuri kotipeltojen kohdalla, ja osittain kylässä muutoinkin maakirjatalojen läheisyydessä. Esimerkiksi selitelmien mukaan kartalla on ollut lähes 70 sarkajakoista peltokuviota. Niitä ei kuitenkaan ole tarkasti paikallistettavissa uudistuskartoilta. Yksi sar-

³⁹⁷ Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805. 1989. Lehdet 222-223 ja 238-239.

kajaattu niittykuvio sijaitsi ”Peltoinjatkoksi” nimettynä Kyljärven eteläpuolella³⁹⁸. Uudistukseen on merkitty Lieson maakirjatalojen muodostaman asumakylän taloja. Lieson maakirjatalot sijaitsivat laajan kyläalueen eteläosassa. Osa taloista oli isojaossa hiukan erillään muista. Nämä asumukset ovat kylänraitin kolmen tai oikeastaan neljän tien risteyksessä. Raitilta länteen menevä polkutie johtaa kartalla Kyljärveksi mainitun, mutta Kuninkaan kartastossa Lamminjärveksi kutsutun järven pohjoispuolitse kunnanrajan kulmaukseen ja edelleen Tuuloksen puolelle asti³⁹⁹. Tie kertoo liesolaisten yhteyksistä Tuuloksen asuma-alueille. Siirryttäessä hiukan pohjoisemmaksi Kuohijärven länsipuolella löytyy kartalta kahden torpan nimet ja sijainti. Ne ovat Kastepohja Avusjärven lounaispuolella ja Mäkitaipale sen kaakkoispuolella⁴⁰⁰.

Isokulman alueella on isojakokartoilla asutuksista mainittu Kalkko, nykyisestä talosta Säynäjärven eteläpään länsipuolella olevalle peltoalueelle. Myös Riihilahden talo löytyy kartalta. Nerosjärven pohjoispuolella Suomenjoen varrella on merkittynä ja mainittuna Savikota⁴⁰¹. Isojaossa Matoniemen uudistaloksi muodostuneen talon paikalle on merkitty rakennuksia peltoineen, mutta talon nimeä ei ole mainittu. Myös pari muuta asumusta on merkitty vielä nimeä mainitsematta. Samalta karttaosalta löytyy Jurvaniemen torppa nimellä mainiten⁴⁰². Aivan kylän ja samalla koko Lammin Padasjokeen tunkeutuvassa kii-lamaisessa Savikodan palstassa on sen pohjoisosassa Lieskallion torppa asumuksineen ja lähipeltoineen. Myös Tervakoski on mainittu rajankulmauksessa⁴⁰³. Muita nimeltä mainittuja talojen tai torppien paikkoja ei isojaon uudistuskartalta löydy. Joitakin talojen ja torppien

³⁹⁸ Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8c-d./Asiakirjat. Mikrokortti 4.

³⁹⁹ Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8c./I karttaosa.

⁴⁰⁰ Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8b./I karttaosa.

⁴⁰¹ Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8g./I karttaosa.

⁴⁰² Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8f./I karttaosa.

⁴⁰³ Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8a./II karttaosa.

tulevia sijaintipaikkoja on ilmeisesti kartoilta löydettävissä erilaisten karttoihin liittyvien selitelmien avulla. Selitelmissä on mainittuna muutamia nimiä lähinnä peltojen ja niittyjen, mutta myös joidenkin muidenkin kuvioiden yhteydessä. Ne ovat saattaneet antaa nimiä tuleville tiloille ja torpille. Viljelyyn kelpoista maata oli hyvin vähän Kuohijärven itäpuolella. Hankalin tilanne vallitsi Neroskulman alueella uudistalojen muodostamista ajatellen.

Muutamien vuosikymmenien aikana 1800-luvun alkupuoliskolta löytyy vielä yksi yleiskartta. Sen osat laadittiin maanmittauskonttoreiden toimesta pitäjittäin. Ensimmäiset valmistuivat vuonna 1828. Useimmat valmistuivat vuosina 1840-59. Nämä ns. vanhat pitäjänkartat laadittiin nimensä mukaisesti pitäjittäin. Kartat on laadittu ilman minikäänlaista kiintopisterunkoa. Sitä ei venäläisten sotilasviranomaisten vaatimuksesta saanut rakentaa. Vuonna 1897 autonominen Suomi sai suorittaa tähtitieteellisiä paikanmäärityksiä. Omia kolmiomittauksia maa pääsi suorittamaan vasta itsenäisyyden alkaessa⁴⁰⁴. Näissä vanhoissa pitäjänkartoissa on jo Lieson jakokunnan isojaon aikaisiin karttoihin verrattuna enemmän talonnimillä mainittua asutusta⁴⁰⁵.

Lieson asumakylässä olevan tienristeyksen läheisyydessä on mainittu Kauppilan ja Lassilan sekä Simolan talot. Kauppilan ja Simolan välissä on merkintä ”Tp”. Se tarkoittanee Simolan torppaa. Kaukasenjärven itäpuolella noin puolen kilometrin päässä edellämainitusta risteyksestä on mainittu Äijälän kaksi talonpuoliskoa. Hiukan kyläristeyksen eteläpuolelle on nimellä mainittu Mökkälän talo peltoineen sekä myös Ranttilan talo. Aivan Ranttilan nimen lähelle on myös merkitty Kulma-niminen asuinpaikka. Lahden lounaiskulmalla on merkitty liäksi noin sadan metrin matkalle kolme ”Tp”-paikkaa.

⁴⁰⁴ Päivänen 1941. ss.237-238.

⁴⁰⁵ KA. Pitäjänkartat. Lammi. 2134.02-03 ja 05-06.

Avuskulman puolella on kartalle sijoitettu torppa nimellä ”Suhklaks Torp” mainittuna Hietasalon saaren pohjoispään kohdalle. Merkintä eroaa edellämainituista Tp-merkinnöistä. Tästä Äijälän perintötorppasta on mainittu koko nimi. Samalla karttaosalla on Isokulman puolella merkittynä Riihilahden uudistalo sekä erikseen Kalkko eli Hietaval-kama ja Kalkko. Myös Pöystilä on mainittu Torp-sanalla varustettuna. Tie Porraskoskelta johtaa Riihilahteen asti. Nerosjärven ympäristöstä löytyy selkeästi rajattuna Koivulan uudistalo⁴⁰⁶.

Sadan vuoden ajalta vuosisadan vaihteen molemmin puolin on arkistoissa olemassa vain muutamia karttoja. Ne avartavat kuitenkin oleellisesti isojaon erityisesti Lieson asumakylän osalta lievästi puutteellisen kartan tietoja. Karttojen antaman informaation mukaan Liesossa oli jo 1560-luvulla 14 maakirjataloa. Vuoden 1571 hopeaveroluettelon mukaan Lieson neljänneskunnassa oli vain kahdeksan taloa. Karttojen mukaan Lieson asumakylä pysyi runsaan kolmensadan vuoden ajan talolukumäärältään samansuuruisena. Kartat valaisevat isojakokarttaa täydentäen myös asutuksen sijoittumista kylässä. Monien torppien muodostuminen jo 1700-luvun lopulla isojaon aikaan ja 1800-luvun alkukymmeninä vahvistuu karttojen kertomana. Myös naapurikylien sijainti avartuu karttojen avulla. Merkittävää on havaita erityisesti Liesosta oleva kulkuyhteys läheisen naapuripitäjän Tuuloksen puolelle.

Kartta-aineisto vahvistaa kyläkertomuksen sanomaa. Lieson kylän laajan metsäalueen huonolaatuisuus erityisesti Nerosjärven ympäristössä vahvistuu useampien karttojen samansuuntaisten tietojen avulla. Viljelyyn soveltumattoman maan puute aiheutti hankaluuksia muun muassa suuren Koivulan metsävaltaisen uudistalon muodostamiseen. Alueella oli runsaasti kallioista ja suoperäistä maata. Näin ollen isoja-

⁴⁰⁶ KA. Pitäjänkartat. Lammi. 2134.02-03 ja 05-06.

on myötä muodostunut uudistaloasutus syntyi tavallaan neitseelliselle alueelle. Uudistalopäätös saatiin tehtyä vasta isojaon päättymisen jälkeisenä vuonna. Toimenpide lienee varsin poikkeuksellinen.

Kokonaisuudessaan kartat antavat tai vahvistavat isojakoon liittyviä tietoja ja tukea tutkimukselle.

4.4 Ositustoiminta Lieson kylässä

Maatalous oli erityisesti talonpoikaiskylissä 1800-luvun loppupuolelle lähes ainoa elinkeino. Maan hallinnalla ja omistamisella oli merkittävä sija yhteiskunnassa. Manttaalimääriä arvostettiin ja ne merkitsivät haltijalleen yhteiskunnallista asemaa. 1800-luvulla talojen jakaminen oli vähäistä. Kokonaisuutena säilymistä kunnioitettiin. Talonpidon jatkajana oli lähes automaattisesti vanhin poika. Muille perillisille järjestettiin muita ratkaisuja⁴⁰⁷. Osuuksien muodostumisen ohella taloilla tapahtui jossain määrin määräalojen luovutuksia.

Ositustoimintojen ohjaus ulottui tietysti myös Lieson talonpoikaiskylään. 1700-luvulla syntyneet osittamisepaineet olivat purkautuneet isojalon toimittamisen yhteydessä halkomisten ja uudistalojen muodostamisen kautta. Sukupolvien jatkuvasta vaihtumisesta huolimatta kylässä tapahtui vain muutamia osittamisia koko 1800-luvun aikana. Jälkeen muodosti kyläkeskeisen yhteisomistuksen purkamisen ohella ositustoiminnan painopisteen. Sovintojaetut talot pääsivät jaon myötä itsenäistymään. Isojaon jälkeen seurasi osittamisissa hiljaisempi aika. Lieson kylässä suoritettiin 1800-luvun aikana vain kolme halkomista

⁴⁰⁷ Kaukiainen 1980. ss.31-32.

ja kaksi palstatilan erottamista sekä kolme lohkomista⁴⁰⁸. Vähäinen tilaksimuodostaminen johtui pääasiassa edellä kuvatuista osittamista rajoittavista säädöksistä. Rajoituksista huolimatta ei tilojen sovintojakotyyppejä osittamista tapahtunut kylässä. Siitä kertoo se, että halkomisia alueella ei 1900-luvun alkuvuosikymmeninä tapahtunut, kuten taulukosta 13 ilmenee. Muutamat osittamistarpeet purkautuivat lohkomisten avulla. Osa perinnönjaoista toteutettiin määräalojen luovuttamisina. 1800-luku oli osittamisten sijaan vuokralaisasutuksen nousukausi. Alueelle muodostui torppari- ja mäkitupajärjestelmä. Elettiin torppariaikaa.

Taulukko 13. Lieson kylässä tapahtuneet osittamiset ja tilaluvut vuosina 1786-1929.

(Lähde: Maarekisteri. Lammi ja Padasjoki).

Vuoden	Halkomisia	Palstatilan	Lohkomisia	Tiloja
lopulla	kpl	erottamisia		yhteensä
		kpl	kpl	kpl
1786				14
1806	6			32
1840				32
1850	3			35
1860			1	36
1870				36
1880				36
1890		1	3	39
1900				40
1910		4	5	49
1920	2	1	5	61
1929	1		66	186
Yhteensä	12	6	80	

⁴⁰⁸ Maarekisteri. Lammi.

Kylässä oli osittamistoimituksia vuoteen 1930 mennessä yhteensä 98 kappaletta. Luvuissa on mukana vain talojen ja tilojen sekä halkomalla että lohkomalla tai palstatilain erottamisella tapahtuneet osittamiset maarekisterin mukaan. Niissä ei ole mukana vuonna 1837 taloille jaettua niiden yhteistä sotamiestorppaa. Luvuissa näkyy selvästi myös osittamisrajoitusten vaikutus ja ajoitus tutkimusalueella Lieson kylässä. Isojaon yhteydessä tapahtui useita talojen jakamisia. Itsenäisten talojen määrä enemmän kuin kaksinkertaistui. 14 maakirjatalosta muodostui kaikkiaan 32 taloa tai tilaa. Kymmenen niistä oli kruununuudistaloja. Isojaon jälkeen suoritettiin Liesossa koko 1800-luvun aikana vain kahdeksan ositustoimitusta. Se on varsin vaatimaton määrä. Ensimmäiset niistä rekisteröitiin vasta 10.4.1847. Silloin sekä Mökkälän että Äijälän talot jaettiin kumpikin halkomalla kahdeksi tilaksi. Mökkälän tila n:o 6:1 jaettiin Lukko-Mökkälän n:o 6:3 ja Mökkälän n:o 6:4 tiloiksi. Samana päivänä rekisteröitiin Äijälän talon n:o 7 jakaminen Yli-Äijälän n:o 7:1 ja Ali-Äijälän n:o 7:2 tiloiksi. Talo jaettiin kolmasosan suuruisen talo-osuuden oston perusteella. Osittamispainetta syntyi tiloilla erityisesti seuraavan vuosisadan vaihtuessa. Suurin paine kohdistui torppiin. Niinpä kolmen 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana rekisteröitiin peräti 84 ositustoimitusta. Samalla muodostui 146 uutta tilaa. Suurin osa niistä oli itsenäistyneitä vuokra-alueita.

Kruununuudistalojen kohdalla ensimmäinen osittaminen tapahtui vuosi aikaisemmin kuin maakirjataloilla. Koivulan talo n:o 17 jaettiin 27.4.1846 rekisteröidyssä halkomisessa Mustakannon 0,2292 manttaaliseksi tilaksi n:o 17:1 ja Koivulan 0,2291 manttaaliseksi tilaksi n:o 17:2. Kummankin tilan pinta-alaksi tuli jaossa 182,91 hehtaaria. Kymmenen vuotta myöhemmin erotettiin Suxlahden perintötorppa n:o 7:3. Palstatilaominaisuutensa vuoksi tilalla ei ollut osalukua eikä manttaalia. Alue lohkottiin vuonna 1901 Sukslahti-nimiseksi tilaksi n:o 7:4. Ensimmäinen lohkominen tapahtui, kun Lappalan eli Peltolan

tilasta n:o 13:1 erotettiin torpan muodostanut erillinen palsta itsenäiseksi Tervakallio-nimiseksi tilaksi n:o 13:3. Tila rekisteröitiin 29.5.1883⁴⁰⁹. Siitä erotettiin myöhemmin Niemen mäkitupa sekä Peltolan pienehkö torppa. Lähes samaan aikaan Tervakallion lohkomisen kanssa erotettiin Junnalan talosta lohkomalla Putaanpohjan tila n:o 12:1. Tila rekisteröitiin 31.3.1884. Putaanpohjan tila muodostui talon erillisestä palstasta kylän koillisosassa olevan Nerosjärven pohjoispuolella. Tilan alueella sijaitsivat myöhemmin itsenäisiksi tiloiksi muodostetut Heinäjoen ja Kivistön torpat.

1800-luvun ositustoiminta oli maarekisterin mukaan vähäistä. Tilamäärä kasvoi vain kahdeksalla tilalla. Isojaossa syntynyt Lieson kylän tilamäärä 32 tilaa säilyi samana neljä vuosikymmentä. Vuosina 1850-1900 määrä kasvoi keskimäärin vain yhdellä tilalla vuodessa ollen tilojen lukumäärä vuosituhannen vaihteessa 40 kappaletta. 1900-luku toi muuttuneiden säädösten myötä selvästi vilkkaamman ajanjakson. Se oli ilmeistä seurausta vuoden 1895 osittamisasetuksesta. Ensimmäisellä vuosikymmenellä tilaluku kasvoi yhdeksän osittamisen myötä yhtä suurella määrällä. 1910-luvulla muodostui kaksitoista uutta tilaa. 1920-luvulla tapahtui suuri muutos torpparilaitokseen liittyvän maareformin myötä. Kylän tilaluku kasvoi yli kolminkertaiseksi ollen 1929 vuoden lopussa 186 tilaa. Osittamistoimituksia tapahtui 1800-luvulla 14 ja 1900-luvun kolmena ensimmäisenä vuosikymmenenä 84 eli yhteensä 98 kappaletta. Maarekisterin mukaan suoritettiin 1920-luvulla yksi halkominen ja 66 lohkomistoimitusta. Tilaluku kasvoi 125 tilalla. Se on kaksi kolmannesta isojaon jälkeen 123 vuoden aikana tapahtuneista muutoksista. Tämä merkittävä nousu johtui erilaisten vuokra-alueiden lunastamistoimituksista. Torppien itsenäistyminen sai alkunsa.

⁴⁰⁹ Maanmittauslaitoksen arkisto. Lammi. 22:40.

Osittamistoimitusten tarkastelun perusteella voidaan sanoa, että Lieson isojako onnistui kokonaisuudessaan suhteellisen hyvin poistamaan jakoa ennen syntyneen osittamistarpeen. Vasta uuden vuosisadan vaihteessa sen molemmiin puolin suoritettut muutamat osittamistoimitukset toteuttivat pääasiassa jo pitkään hallittujen torppien itsenäistymistä. Useimmat näistä olivat erillisien, jo isojaossa muodostuneiden palstojen erottamisia päätiloista. Kooltaan ne olivat aikaisemmin muodostettuihin uudistaloihin verrattavia, mutta työvoimatorppiin nähden suuria viljelmiä. Kylän historian ensimmäinen ja suurin maareformi isojako oli onnistunut myös yleisten tavoitteidensa osalta. Uudisasutusta viljelyksineen oli muodostunut ja väestö oli lisääntynyt.

Lieson kylän tilojen osittamisia ja niiden vaikutuksia tilojen määrään osoittavat luvut antavat aiheen kylääkin laajempiin toteamuksiin. Ahllund on väitöskirjassaan todennut Ruotsin torpparilaitoksen loppuneen laga skifte-nimisen toimituksen tuloksena jo huomattavasti aikaisemmin kuin Suomen torpparilaitoksen⁴¹⁰. Samalla Ahllund toteaa meillä muodostuneen selvästi Ruotsista poikkeavan kokojakautuman. Lieson talonpoikaishylässä tilaluku ja samalla tilakoko säilyi lähes samanlaisena aina itsenäistymiseemme asti. Vasta torppien itsenäistyminen nosti tilaluvun kylässä kolminkertaiseksi. Se on ollut omiaan pienentämään tilakokoa keskimääräisesti ja muodostamaan pienempiä viljelmiä. Tosin Lieson ilman lunastuslakeja itsenäistyneet torpat olivat suuruudeltaan uudistaloja ja muita tiloja vastaavia.

⁴¹⁰ Ahllund 2004. s.3.

4.5 Maakirjatalojen ja tilojen mittasuhteita

Lieson jakokunnan kyläkertomuksen mukaan alueella oli kaikkiaan 19 maakirjataloa. Niistä kuusi oli jo ennen isojakoa jakautunut kahtena osana nautittaviksi. Kolmea taloa nautittiin useampana osana. Tutkimusalueella Lieson kylässä oli 14 vanhaa maakirjataloa. Viittä tilaa nautittiin kahtena osana. Yksi oli jakautunut jo kahdesti eli nautittiin neljänä osatalona. Kyläkertomuksen mukaan kolme taloista oli kruununluontoisia. Ne olivat Laurila, Kauppila ja Pylkkälä. Pylkkälä oli alueen ainoa sotilasvirkatalo. Kylän maakirjataloista muodostui isojaossa kaikkiaan 22 taloa tai tilaa. Tämän lisäksi perustettiin alueelle vuosina 1806-07 kymmenen kruununuudistaloa (katso taulukko 14).

Taulukko 14. Lieson isojaossa muodostuneet talot ja tilat.

(Lähde: Maarekisteri. Lammi).

1. Kokonaiset talot	N:o	Luonto	Manttaali	Ala ha
Simola	3	per	0,5000	340,09
Kauppila	4	kr	0,2500	173,32
Pylkkälä	5	kr	0,5000	605,77
Äijälä	7	per	0,2500	191,91
Sakeri	8	per	0,2500	292,87
Lassila	10	per	0,2500	206,63
Mettala	11	per	0,2500	208,74
Junnala	12	per	0,2500	186,82
Yhteensä	8 taloa		2,5000	2206,15
Talokohtainen keskiarvo			0,3125	275,77

2. Ositetut tilat				
Tila	RN:o	Luonto	Manttaali	Ala ha
Pietilä	1:1	per	0,2500	187,83
Pässi	1:2	per	0,2500	177,93
Laurila	2:1	kr	0,1250	121,34
Porvari-Laurila	2:2	kr	0,1250	121,83
Mökkälä	6:1	per	0,2500	302,87
Mäkitaipale	6:2	per	0,2500	305,14
Pakari	9:1	per	0,2500	172,69
Uotila	9:2	per	0,2500	183,63
Peltola	13:1	per	0,3333	235,82
Lappala	13:2	per	0,3334	327,73
Kylä-Ranttila	14:1	per	0,1666	126,08
Lähde-Ranttila	14:2	per	0,1667	126,98
Ali-Alhonen	14:3	per	0,1667	128,79
Yli-Alhonen	14:4	per	0,1667	117,73
Yhteensä	14 tilaa		3,0834	2636,39
Tilojen keskiarvo			0,2202	188,31

Taulukon yhdistelmä:

Tila	kpl	Manttaali	Ala ha
Yhteensä taloja	8	2,5000	2206,15
Yhteensä tiloja	14	3,0834	2636,39
Yhteensä tiloja	22	5,5834	4842,54
Keskiarvo	22	0,2538	220,05

Taulukosta 14 ilmenee, että jakamattomina säilyneiden maakirjatalojen keskipinta-ala oli jaon jälkeen maarekisterin mukaan 275,77 hehtaaria. Vastaavasti jaettujen maakirjatalojen tilakohtainen pinta-ala oli 188,28 hehtaaria. On tietysti luonnollista ajatella, että jaettujen tilojen alat olivat pienempiä jakamattomiin taloihin verrattua. Pinta-ala ja manttaalimäärä eivät kuitenkaan ole olleet suoraan toisistaan riippu-

vaisia. Asiaan on vaikuttanut muuntavasti maan laatu. Niinpä jakamattomina pysyneistä kuudesta neljännesmanttaalin talosta Kauppila n:o 4 ja Äijälä n:o 7 sekä Junnala n:o 12 saivat isojaossa pinta-alakseen alle 200 hehtaaria ja toiset kolme; Sakeri n:o 8 ja Lassila n:o 10 sekä Mettala n:o 11 yli 200 hehtaaria. Näiden jakautumattomien talojen joukossa oli kaksi selvästi pinta-aloiltaankin muita suurempaa taloa. Ne olivat puolen manttaalin suuruiset Simola n:o 3 ja Pylkkälän sotilasvirkatalo n:o 5. Simola oli 340 hehtaarin suuruisena verrattavissa alle 200 hehtaarin neljännesmanttaaliin taloihin. Pylkkälä taas vastasi 606 hehtaarillaan yli 200 hehtaarin taloja manttaali-pinta-ala suhteessa.

Pinta-aloja vastaava lähes kolmanneksen ero ilmenee myös manttaalikeskiarvoissa lukujen 0,3125 ja 0,2202 kesken. Jakautuneista tiloista suurimpia ennen jakoa olivat Lappala n:o 13 ja Alhoin n:o 14 nimiset talot. Kumpikin oli kaksikolmannesmanttaalin suuruisia ja näin Simolaa ja Pylkkälää suurempia. Pietilä n:o 1 ja Mökkälä n:o 6 sekä Uotila n:o 9 olivat puolen manttaalin taloja. Kruununluontoisesta neljännesmanttaalin suuruudesta Laurilan talosta n:o 2 muodostui kylän kaksi pienintä 0,1250-manttaalista tilaa.

4.6 Talojen ja tilojen hallinta isojaon lopulla

Lieson maakirjatalojen jakautuminen isojaon yhteydessä sekä uudistalojen perustaminen heijastuivat omalta osaltaan tietysti myös talojen ja tilojen hallintoihin. Yhteisnautinnat purkautuivat. Jaon loppuvaiheessa maakirjatalojen ja niistä muodostuneiden tilojen omistajat ja haltijat kirjattiin jakoasiakirjoissa taulukon 15 mukaisesti. Täysiikäisten tai sitä lähelläolevien lasten määrällä olen halunnut osoittaa lähinnä eri taloissa olevaa uusien viljelmien tai avioliittojen muodos-

tamispaineita. Talot ja tilat olivat perintöluontoisia Laurilaa 2:1, Porvari-Laurilaa 2:2, Kauppilaa 4 ja Pylkkälää 5 lukuunottamatta. Talojen ja tilojen perinnöksiotot on todettu edellä. Näiden tietojen lisäksi on syytä tuoda esiin joitakin erityisesti tiettyyn taloon tai tilaan liittyviä asioita seuraavien talokohtaisten tietojen myötä.

Taulukko 15. Lieson maakirjatalojen ja niistä muodostuneiden tilojen omistajat tai haltijat isojaossa vuonna 1805.

(Lähde: Tilojen ja tilanhaltijoiden osalta Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8e/Mikrokortti n:ot 5-6. Talollisten iät ja lapsitiedot ovat Lammin kirkonarkiston kirkonkirjoista).

Lit.t	Talo/tila:	N:o	Omistaja/haltija, ikä	Lapsia M+N
Aa	Ali-Pietilä	1:1	Erik Erikinpoika 54	3+2=5
Ab	Yli-Pietilä	1:2	Erik Tuomaanpoika 52	2+3=5
Ba	Laurila	2:1	Anders Erikinpoika 37	2+2=4
Bb	Porvari-Laurila	2:2	Henrik Petterinpoika 56	2+2=4
C	Simola	3	Jeremias Favorin 34	
D	Kauppila	4	Michel Michelinpoika 45	2+1=3
E	Pylkkälä	5	Adam Henrikinpoika 35	1+0=1
Fa	Mökkälä	6:1	Johan Tuomaanpoika 40	1+2=3
Fb	Mökkälä	6:2	Gustav Johaninpoika 55	1+0=1
G	Äijälä	7	Jonas Johaninpoika 32	4+2=6
H	Sakeri	8	Johan Johaninpoika 42	1+1=2
Ia	Pakari	9:1	Markus Henrikinpoika 50	1+2=3
Ib	Uotila	9:2	Tuomas Isakinpoika 69	2+4=6
K	Lassila	10	Petter Petterinpoika 47	1+2=3
L	Mettala	11	Johan Erikinpoika 58	4+3=7
M	Junnala	12	Anders Jacobinpoika 47	1+3=4
Na	Peltola	13:1	Johan Danielinpoika 53	3+0=3
Nb	Lappala	13:2	Henrik Christerinpoika 47	4+1=5
Oa	Kylä-Ranttila	14:1	Tuomas Johaninpoika 65	1+5=6
Ob	Lähde-Ranttila	14:2	Gabriel Johaninpoika 59	5+0=5
Oc	Ali-Alhonen	14:3	Henrik Olofinpoika 75	3+3=6
Od	Yli-Alhonen	14:4	Markus Olofinpoika 73	4+2=6

M=miespuolinen; N=naispuolinen

1. Pässin talon n:o 1 nimi on Lammin kuntakokouksessa 28.12.1903 tehdyn huomautuksen mukaan myös Pietilä⁴¹¹. Siksi tässä tutkimuksessa on käytetty sekä vanhempaa Pässe- ja nuorempaa Pietilä-nimitystä. Jakautuneista tiloista on käytetty maarekisterin mukaisia nimiä Ali-Pietilä ja Yli-Pietilä. Talo oli jakautunut nautinnaltaan kahdeksi tilaksi jo 1700-luvun puolivälissä.

2. Laurilan talo n:o 2 on Lieson maarekisterissä merkitty perintöluontoiseksi taloksi samoin kuin siitä isojaossa muodostuneet Laurilan n:o 2:1 ja Porvari-Laurilan n:o 2:2 tilatkin⁴¹². Isojaon asiakirjoissa talo ja tilat on kuitenkin mainittu kruununluontoisiksi. Vuoden 1905 maakirjan mukaan talo on ostettu talonpuoliskoina perintötaloksi vasta vuosikymmenien kuluttua isojaon päättymisestä. Ensimmäinen puolisko ostettiin 7.12.1832 ja toinen puolisko 21.9.1865⁴¹³. Talonpuoliskoilla tarkoitetaan jaossa muodostettuja tiloja. Myös vuoden 1792 talojen laadusta kertovan maakirjan sivun 52 mukaan Laurilan talo on ollut tuolloin Lieson isojaon alkuvuosikymmeninä kruununluontoinen. Näin ollen maarekisterissä näyttäisi olevan talon ja tilojen kohdalla merkintäepäselvyys isojakoasiakirjoihin ja perinnöksiostotietoihin verrattuna. Ensimmäiset osittamistoimitukset isojaossa Laurilasta muodostetuilla tiloilla ovat tapahtuneet vasta 1900-luvulla.

3. Simolan taloa n:o 3 omisti jaon päättyessä manttaalikirjuri Erik Favorinin jälkeen Jeremias Favorin. Aikaisemmin Simolaa oli asunut mm. majuri Petter Lampeel. Hän oli aateliton säätyläinen⁴¹⁴. Talo oli pitkiä aikoja virkamiesten hallinnassa.

⁴¹¹ Maarekisteri. Lammi. s.624.

⁴¹² Maarekisteri. Lammi. s.633.

⁴¹³ Hma. I Gcb69. s.109.

⁴¹⁴ Blomstedt 1976. s.104.

4. Kauppilan talo n:o 4 oli kruununluontoisuudestaan huolimatta pitkään saman suvun hallussa. Kruununluontoisen talon hallintaoikeus oli varsin pysyvää ja saattoi siirtyä sukupolvelta toiselle. Kauppilaa isojaon päättyessä asuneen isännän Michel Michelinpojan nuorempi veli Henrik Michelinpoika avioitui 1.2.1789 Uotilan talollisentyttären Eva Tuomaantytären kanssa ja siirtyi Ojamäen torppariksi. Torppaa kutsuttiin aluksi Tupamäeksi⁴¹⁵.
5. Pylkkälän kruununluontoinen talo n:o 5 oli sotilasvirkatalo. Sitä asui jaon päättyessä kapteeni Carl Fredrik Neunbom. Talo pysyi monista vuokra-alueiden itsenäistymisistä ja muista asutustoimenpiteistä johtuen kruununluontoisena kantatilana pitkään 1900-luvun puolelle. Isojaon lopulla talon lampuotina toimi Adam Henrikinpoika isänsä 6.2.1799 menehtyneen Henrik Michelinpojan jälkeen⁴¹⁶. Adam Henrikinpojan aviopuoliso ja Pylkkylän emäntä oli Maria Tuomaantytär Alhosten talon Ranttilan puoliskosta.
6. Mökkälän talo n:o 6 jakautui kahdeksi neljännesmanttaalin suuruiseksi tilaksi n:ot 6:1 ja 6:2 serkuksien Johan Tuomaanpojan ja Gustav Johaninpojan kesken. RN:o 6:1 jaettiin edelleen Johan Tuomaanpojan tyttären poikien Johan Gustav Aleksanterinpojan ja Jonas Aleksanterinpojan välillä.
7. Äijälän talo n:o 7 rekisteröitiin jakamattomana talona.
8. Sakerin talo n:o 8 rekisteröitiin jakamattomana talona.
9. Uotilan talo n:o 9 jakautui isojaossa Pakari n:o 9:1 ja Uotila n:o 9:2 nimisiksi tiloiksi serkuksien Markus Henrikinpojan ja Tuomas Isakinpojan kesken. Tuomas Isakinpoika menehtyi 13.1.1805⁴¹⁷.

⁴¹⁵ Lammin kirkonarkisto. Rippikirja 163 vuosilta 1797-1802. s.26. Vihityt sss4v.

⁴¹⁶ Lammin kirkonarkisto. Mikrokortti. Kuolleet sss6e.
Rippikirja 163 vuosilta 1803-1810. s.24.

⁴¹⁷ Lammin kirkonarkisto. Mikrokortti. Kuolleet sss7e.

10. Lassila n:o 10 pysyi isojaossa jakamattomana.
11. Mettala n:o 11 pysyi isojaossa jakamattomana.
12. Junnala n:o 12 pysyi isojaossa jakamattomana.
13. Lappalan talo n:o 13 jakautui isojaossa Lappala eli Peltola n:o 13:1 ja Lappala n:o 13:2 nimisiksi tiloiksi serkuksien Johan Danielinpojan ja Henrik Christerinpojan kesken.
14. Alhoin niminen talo n:o 14 oli ainoa koko jakokunnan taloista Kuohijoki mukaan luettuna, mikä jakautui isojaossa neljään osaan. Aluksi talo jakautui kahteen osaan. Se tapahtui jo 1700-luvun puolivälissä. Isojaossa kumpikin puolisko jakautui edelleen kahdeksi tilaksi. Ensimmäinen puolisko jakautui myöhemmin Kylä-Ranttilan n:o 14:1 ja Lähde-Ranttilan n:o 14:2 nimet saaneiksi tiloiksi veljesten Tuomas ja Gabriel Johaninpoikien kesken. Toinen puolisko jakautui myöhemmin Ali-Alhonen n:o 14:3 ja Yli-Alhonen n:o 14:4 nimisiksi tiloiksi veljesten Henrik ja Markus Olofinpoikien kesken.

Isojaossa muodostui merkittävästi uutta asutusta. Näin ollen uusille tilallisille tuli järjestää jakokunnan alueelle myös uusia asuinpaikkoja.

4.6.1 Talonpaikkojen muotoutuminen

Muutamissa maakirjataloissa oli havaittavissa senaikaisia sukupolvenvaihdestilanteita. Joitakin perintöasioitakin ehti tulla ajankohtaisiksi jaon 20 vuoden aikana. Myös muutama torppa sai alkunsa alueella aivan isojaon edellä ja aikana sekä jaon jälkeisinä vuosina. Tarvetta uuden asutuksen syntymiseen tuntui selvästi olevan. Asumaton aluetta oli Lieson vanhan asumakylän ulkopuolella. Miten nämä asiat kohtasivat toisensa?

Isojaon valtakunnallisena tavoitteena Ruotsissa, johon maamme Lieson isojaon aikana vielä kuului, ollut maataloustuotannon tehostaminen tapahtui pääasiassa monipalstaisuutta vähentämällä ja yhteismaita yksityistämällä. Olosuhteisiin ja tavoitteisiin nähden oli luonnollista, että tiheähköä kyläasutusta pyrittiin hajauttamaan myös isojakoon liittyvillä toimenpiteillä. Osa taloryhmän rakennuksista pyrittiin siirtämään lähemmäs talolle tai tilalle tulevia omia kotipalstoja. Tällaista kyläyhteisön hajauttamista tapahtui myös Liesossa ja Lieson asuma-kylässä.

Isojaossa muodostettiin 22 erillistä tilakokonaisuutta ja lisäksi kymmenen uudistaloa. Isojaon päätyttyä kylän talojen ja tilojen lukumäärä oli kasvanut 32 taloksi ja tilaksi. Viljelmien talouskeskusten määrä oli jaon aikana enemmän kuin kaksinkertaistunut. Tilanne edellytti merkittäviä järjestelyjä myös asuinpaikkojen suhteen. Oli tarvetta saada osoitettua uusia talonpaikkoja. Maakirjatalojen jakautumisen yhteydessä tapahtui muutoksia talonpaikkojen sijainnissa uusien tilojen ja niihin kuuluvien asumusten kohdalla. Osa talouskeskuksista oli aivan uusia ja muodostettiin siirtämällä muutamia taloja rakennuksineen uuteen paikkaan.

Talonpojat olivat itsekin kehittäneet jo omia viljelyksiä ja suunnitelleet asuinpaikkojen muuttoa. Niinpä muutamien rakennusten siirtäminen tapahtuivatkin talonhaltijoiden omasta aloitteesta ja hyvässä yhteisymmärryksessä jako-osakasten kesken. Talo-osuuksiensa sijoittamista maanviljelykselle otolliseen paikkaan ja samalla koko isojaon valmiuksia edistävästi esittivät ainakin Erik Tuomaanpoika ja Erik Erikinpoika Pääsi ja Tuomas Mökkälä sekä Henrik ja Erik Laurila. He ilmaisivat halukkuutensa muuttaa talouskeskuksensa kauemmaksi kylästä sijaitseville kotipelloille. Kylänmiehet sopivat lisäksi ottavansa osaa muuttokustannuksiin talojen suuruuden mukaan siirtämällä ja uudelleen kuntoon saattamalla rakennukset kunkin saamille tiluksille.

Lisäksi Gabriel Alhoin ja Tuomas Alhoin halusivat sijoittaa asumuksensa lähekkäin hiukan erilleen. Talohan jakautui neljään osaan. Samassa yhteydessä sovittiin myös osakkaiden kotipeltojen sijoitusperiaatteista⁴¹⁸.

Talojen sijoitusasiaa oli käsitelty kesällä vuonna 1789. Ennen kuin lopulliseen ratkaisuun päästiin, kehittyi kylässä uusi tilanne osittain tilusten ja osittain rakennusten suhteen. Muutamat talolliset olivat raivanneet omaan nautintaansa tulleita peltotiluksia. Toinen olosuhteita muuttava tekijä oli 1800-luvun alussa sattunut tulipalo. Niinpä asiaa käsiteltiin 28.6.1802 uudelleen. Muutamat talolliset halusivat muutoksia aikaisemmin esittämiinsä olosuhteisiin⁴¹⁹.

Kokonaisuudessaan kolmannes Lieson maakirjataloista ja niistä jaossa muodostuneista tiloista siirtyi uusille asuinpaikoilleen kotipeltojen yhteyteen. Muutot eivät kuitenkaan kasvattaneet merkittävästi etäisyyksiä tilojen välillä. Myönteiseen siirtymishalukkuuteen vaikutti ilmeisesti talojen jakautuminen. Olivathan siirrettävät tilat talojen osuuksia. Maakirjatalojen siirrot etäämmälle olisivat mahdollisesti vaikuttaneet enemmän talonumerokohtaisten asuma-alueiden syntymiseen. Nyt näin ei tapahtunut. Lieson kiinteistörekisterikylän alueella ainoa tiheähkö asumakylä käsitti jo ennen isojakoa olleen maakirjatalojen muodostaman asumakylän. Aikaisemmin on jo todettu, että Lieson isojakoa varten laaditusta kartasta tehtiin uudistuskartta vuonna 1872. Lähes sata vuotta kestäneen käytön kuluttamana uudelleen piirtäminen on jäänyt vajavaiseksi vanhan asumakylän ja sen ympäristön osalta. Mitään selkeää tietoa isojakoa edeltäneestä tilanteesta asutuksen suhteen ei kartalta ole saatavissa. Jaon jälkeisen tilanteen tarkastelemiseen löytyy isojakokartan lisäksi muitakin tietolähteitä.

⁴¹⁸ Maanmittauslaitoksen arkisto.Luopioinen 8e/Isojakoasiakirja 6.4.1789. ss.95-97.

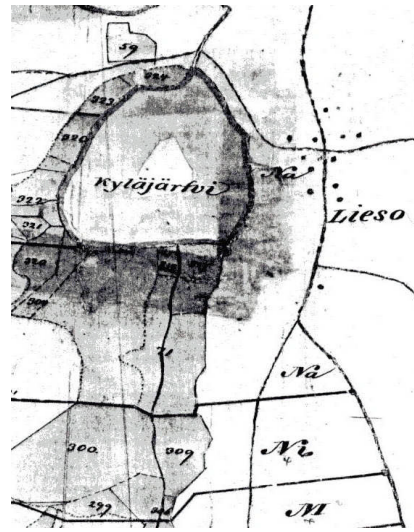
⁴¹⁹ Maanmittauslaitoksen arkisto.Luopioinen 8e/Isojakoasiakirja. Mikrokortti n:o 4.

4.6.2 Uuden asutuksen sijoittuminen

Talojen sijaintia on tarkasteltava jaossa syntyneen tuloksen perusteella. Onhan itsestään selvää, että asumakylä ei jaossa muuttunut talojen sijainnin suhteen entistä tiiviimmäksi. Jaossa tapahtui asumakylän laajenemista. Tämä tulos on selvitettävissä suhteellisen tarkasti isojaon uudistuskartalta muita karttoja apuna käyttäen. Selvittääkseni isojaon tuloksena syntyneen tilanteen olen mitannut Lieson kylän T-risteykseen mittauspisteestä talojen ja tilojen asuntojen sijainnin mittauspisteen suhteen niin etäisyyden kuin suunnankin suhteen. Mittauksen olen suorittanut peruskarttalehtiä n:ot 2134/02, -03, -05 ja -06 sekä 2143/01 ja -04 apuna käyttäen (katso kuvat 7 ja 8. Sijainnit näkyvät myös liitteestä 1, osat 1a, 1b ja 1c).

Kuva 7. Ote peruskartasta n:o 213402 osoittaa vieläkin Lieson isojakoa edeltäneen asutuksen painopistealueen kylän T-risteyksessä.

Kuva 8. Lieson kylänraitti risteyksineen Lieson isojaon vuodelta 1872 olevan uudistuskartan kuvaamana.

(Lähde: Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8e I karttaosa).

Risteys on peruskartan mukainen Lieson raitin T-risteys⁴²⁰ (katso liite 1c). Risteyksestä tiet johtavat etelään Lammin kirkonkylään sekä pohjoiseen Avuskulmalle ja itään Kuohijärven eteläpäässä olevan Tollikonlahden kautta Porraskoskelle ja Isokulmalle sekä Neroskulmalle. Paikalta on polkuyhteys myös länteen päin Tuuloksen pitäjän puolelle.

Lieson kylän erilaisen asutuksen keskimääräinen etäisyys Lieson asumakylän T-risteyksestä on eri asumusryhmien osalta seuraava:

- maakirjatalot ja niistä tulleet tilat	0,8	km
- kruununuudistat, entisiä torppia	12,9	”
- lunastuslain mukaan itsenäistyneet torpat	10,2	”
- lunastuslain ulkopuolella itsenäistyneet torpat	10,7	”
- vuokra-alueiksi jääneet torpat	9,2	”
- kaikki torpat	10,0	”

Tonttialueen ahtaus paheni hämäläisessä ryhmäkylässä taloja koskevien halkomisrajoitusten tultua lievemiksi. Isojaon täydelliset tavoitteet saatettiin saavuttaa vain harventamalla oleellisesti ryhmäkyliä ja antamalla monille taloille uudet tontit asumakylän ulkopuolelta⁴²¹.

Lieson maakirjatalojen ja niistä muodostettujen tilojen keskimääräinen etäisyys T-risteyksestä osoittaa, että kyläyhteisö säilyi, mutta se muodostui selvästi vähäisemmästä määrästä talouskeskuksia kuin ennen jakoa. Erityisesti maakirjatalojen jakautuminen laajensi maakirjatalojen muodostamaa asumakylää. Kuvan 7 mukaan risteyksen yhteydessä on edelleen useita taloja. Valitettavasti isojaon uudistuskartta vuodelta 1872 on kylän raitin itäpuoliselta osalta varsin puutteellinen, kuten kuva 8 osoittaa. Maakirjatalojen asumusten keskietäisyys jäi ta-

⁴²⁰ Peruskartta 213402C.

⁴²¹ Saarenheimo 1976. s.287.

lojen ositustenkin jälkeen 0,8 kilometriin edellämainitusta kylän raitin risteyksestä mitattuna. Taloista halkomisissa syntyneet tilat muodostuivat selvityksen ja mittausten mukaan vähän kauemmas risteyksestä. Yhtään tilaa niistä ei kuitenkaan siirretty paria kilometriä kauemmas vanhasta asumakylästä. Maakirjatalojen asutus ja uudisasutus muodostivat isojaon jälkeen selvästi toisistaan erillään olevat alueet. Uudisasutus kehittyi uusiin asumakyliin.

Puhtaan tilussijoituksellisen taloudellisuusajattelun ohella tuli kuitenkin ymmärtää, että vanhassa ryhmäkylässä oli vuosisatojen aikana syntynyt vahva sosiaalinen yhteenkuuluvuuden tunne. Sen merkitystä oli tietysti vaikea mitata taloudellisuusmittareilla. Laaja asutuksen hajaantuminen tapahtuikin kylässä vain uudistalojen ja torppien muodostumisen myötä.

Lieson uudisasutus poikkesi selvästi maakirjatalojen asumayhteydestä. Sitä ei syntynyt edes vanhan asumakylän välittömään läheisyyteen. Uudet kruununtalot ja torppariasutus sijoittuivat kauas Lieson asumakylästä. Lähimpiinkin uudistaloihin oli matkaa kyläraitin mittauspisteestä yli kymmenen kilometriä. Kuohijärven länsipuolen Avuskulmalle muodostuneisiin kolmeen taloon, Ankeriasniemeen, Koivuniemeen ja Kotaniemeen tuli matkaa noin kaksitoista kilometriä. Isokulman uudistalot Kalkko, Matoniemi, Mikkola ja Riihilahti saivat sijaintinsa ainakin saman matkan päähän. Etäisyydet tosin olivat osittain lyhyempiä. Todellista matkaa pidensivät niin Kuohijärven vesialue kuin sen kiertäminenkin. Nerosjärven eri puolille sijoitetut uudistalot Mikkola ja Koivula olivat vaikeiden kulkuyhteyksien päässä vanhasta Lieson kyläkeskuksesta. Tervakoski ja Savikota olivat vielä etäämmällä alueen pohjoisosassa. Kymmenen kruununuudistalon talouskeskuksien keskietäisyys Lieson raitin mittauspisteestä muodostui 12 kilometriä pitemmäksi kuin maakirjatalojen vastaava etäisyys.

Torppien sijaintia voidaan tarkastella etäisyyksien suhteen edellä mainittujen maakirjatalojen ja uudistalojen tapaan. Lunastuslakien mukaan itsenäistyneiden 40 torpan keskietäisyys Lieson raitin mittauspisteestä jäi torppien lyhyimmäksi eli 10,2 kilometrin mittaiseksi. Lunastuslakien ulkopuolella itsenäistyneiden 13 torpan vastaava etäisyys oli 10,7 km. Itsenäistymättä jääneiden torppien osalta ei niiden sijaintia ole muutamaa poikkeusta lukuunottamatta mahdollista selvittää riittävällä tarkkuudella. Kymmenen sijaintinsa suhteen selvitetyn torpan keskietäisyys Lieson raitista oli 9,2 km. Näiden kaikkien 63 torpan keskietäisyydeksi tuli 10,0 km. Torpat ovat pääpiirteissään samalla suunnalla asumakylästä katsottuna.

Selvitys osoittaa, että isojako ei hajottanut Lieson vanhaa asumakylää. Maakirjataloista jakamisen kautta syntynyt uusi tila-asutus sijoitui samaan asumakylään tai sen välittömään läheisyyteen keskimäärin vajaan kilometrin etäisyydelle. Sensijaan jaon yhteydessä syntynyt monimuotoinen uudisasutus sijoittui varsin kauaksi vanhasta asumakylästä. Vuokra-alueiksi jääneiden torppien osalta keskimääräinen etäisyys on kaikkein pienin. Siihen ovat vaikuttaneet muutamat syytinkitorppien tyyppiset vuokra-alueet. Osa niistä oli lähempänä maakirjataloja. Joku syytinkitorppa sijoittui myös toisen torpan läheisyyteen jopa lähelle pihapiiriä. Tällaisia olivat esimerkiksi Lähteenmäen yhteyteen sijoittunut Kaivolän torppa sekä Jurvaniemeen liittyvä syytinkitorppa Ilvessalon saarella Nerosjärvessä.

Uudistalojen ja torppien sijaintitietoa vahvistaa voimakkaasti tilojen asumatonttien suunnat mitattuna edellämainitusta vanhan asumakylän T-risteyksestä. Kaikki suunnat sijoittuivat 359 ja 23 gradin muodostamaan kulmaan pohjoissuunnan ollessa 0/400 gradia. Ilmansuunnilla ilmaistuna suunta on pohjoinen ja siitä hiukan koilliseen. Ainoa poikkeus on vasta 1900-luvulla erotettu Kanastenmaan palsta ja ilmeisesti entinen torppa. Se sijaitsi erillisenä enklaavina kylän eteläpuolella.

Tarkastelu osoittaa, että kylän alueella sai isojaon myötä alkunsa monenlainen uusi asutus. Uudistalojen ohella kehittyi alueen torppariasutus. Olihan torppariasutuksen syntymiselle ollut suurena esteenä juuri yhteisomistus. Laajojen kylän pohjoisosan erämaa-alueiden tultua jaetuksi yksityisiksi tiluksiksi tiloille syntyi runsaasti tilakohtaisia torppia. Myös niitä pienempiä mäkitupa-asuntoja syntyi useita. Torppien keskimääräinen etäisyys vanhasta asumakylästä muodostui itsenäisiksi tiloiksi muodostuneiden torppien osalta uudistalojen sijainnin kaltaiseksi.

4.7 Kruununuudistalojen muodostuminen

Isojaossa syntyi valtakunnan lainsäädännöllisen tavoitteen mukaisesti runsaasti uudisasutusta. Kruununuudistaloiksi muodostuneet alueet tulivat lisänä vanhojen maakirjatalojen järjestelmään. (Talojen luonnoista katso edellä kohta 2.2). Numeroikseen ne saivat seuraavia vapaita kokonaislukuja maakirjatalojen n:ot 1-14 jatkeeksi. Uudistalojen numerot alkoivat Lammin Lieson kylässä n:osta 15 ja Padasjoen puoleisessa Lieson kylässä n:osta 1. Talonumerosta tulikin myöhemmin jakolainsäädännössä maakirjataloa vastaava nimitys. Uudisasutuksen muodostuminen kytkeytyi voimakkaasti liikamaihin ja niiden erottamiseen sekä käyttämiseen. Maanmittari selvitti isojakoa toimeenpannessaan manttaalien mukaisesti taloille tulevan maa-alueen määrän. Periaatteena oli, että jakokunnan maa-alueen ylittäessä taloille tulevan maan määrän manttaali-kohtaisen tynnyrinalamäärän mukaisesti laskettuna tuli jäljelle jäävä alue erottaa kruunulle. Myös maan laatu vaikutti asiaan. Lieson koillisalue oli hyvin kallioista ja soistunutta, kuten edellä karttojen perusteella on todettu.

Monien tarkennettujen määräysten mukaan tuli maanmittarin laatia isojaon yhteydessä ehdotus liikamaan erottamisesta ja perustettavista uudistaloista. Maaherran vahvistettua ehdotuksen tuli laatia uusi yksityiskohtaisempi suunnitelma uudistaloista ja niiden erottamisesta maalla. Vasta kun maaherra hyväksyi uuden suunnitelman, tuli uudistalojen rajat käydä lopullisiin paikkoihinsa sekä merkitä rajapyykeillä. Tämän jälkeen maaherra antoi uudisasukkaalle sijoituskirjan kruununuudistaloon.

Vuonna 1801 säädettiin, että erimielisyydet uudistalojen muodostamisesta liikamaan erottamisen yhteydessä kuuluivat isojakoriitojen tapaan maanjako-oikeudelle. Uudistaloja muodostettaessa kruunun erämaille ratkaisi riidat maaherra. Kylän yhteismaille perustettavista uudistaloista johtuvat erimielisyydet ratkaistiin käräjillä⁴²². Samassa yhteydessä Haataja toteaa, että vaikka laeissa oli monia uudistalojen perustamista koskevia säädöksiä, syntyi monia uudistaloja, kun asukkaat ilman muuta asettuivat asumaan erämaihin ja rakensivat sekä raivasivat viljelyksiä sinne.

4.7.1 Yhteismaista uudistaloiksi

Uutta asutusta muodostui monella tavalla. Isojaonaikaisten asumakyläen asutus levisi yleensä uudistalojen ja talonosien sekä torppien ja mäkitupien muodossa. Isojakojen yhteydessä tapahtunut uudisasutus rajoittui maakirjatalojen osittamiseen ja uudistalojen muodostamiseen. Talojen osittaminen laajensi vanhaa asumakylää. Uudistaloja syntyi yhteismaille. Uudistalojen muodostaminen oli tarkoin säädeltyä. Siihen liittyi runsaasti monenlaisia velvollisuuksia ja toimenpitei-

⁴²² Haataja 1940. ss.36-37.

tä. Rakennusten saaminen määräysten mukaisesti kuntoon ja täydennetyiksi sekä tilusten raivaus vaativat aikaa ja runsaasti ihmistyötä. Mitään koneita ei tuohon aikaan vielä ollut isoissa taloissakaan saati sitten torpissa. Elämä oli raskasta. Tämän vuoksi kruununtalolliset saivat määrättyiksi vuosiksi verovapauden. Tätä kruunun myöntämää etuutta kutsuttiin vapaavuosiksi. Vapaavuosia veroista ja rasituksista myönnettiin uudisasukkaiden taloudelliseksi avustamiseksi. Ne kestivät yleensä noin 15-20 vuotta. Verovapaus saattoi olla erikoistapauksissa jopa 50 vuoden mittainen ja henkilöveroista 10 vuoden pituinen⁴²³.

Ensimmäiset säädökset näistä vapaavuosista annettiin jo 2.1.1602⁴²⁴. 1700-luvulla vaikuttivat vuosina 1695, 1741, 1749, 1752 ja 1775 annetut säädökset. Näitä täydensivät erityisiä tapauksia varten, esimerkiksi paikan suhteen annetut vuosien 1737, 1741, 1749, 1781 ja 1786 säädökset. Vuosisadan lopulla ryhdyttiin 1770 ja 1786 annettujen asetusten mukaan antamaan aineellistakin apua. Avustuksista mainittakoon parina vuotena annettavat kaksi tynnyriä hyvää täyteläistä viljaa. Viljatynnyrien määrään vaikutti myös lasten lukumäärä. Uudistalojen perustamisesta aiheutuvat viranomaismaksut mahdollisine virkamiesten palkkoinen kuuluivat kuitenkin uudistalollisen maksettaviksi. Verovapaus saattoi vapauttaa alkuvuosiksi kaikista veroista. Loppuaikoina oli yleensä suoritettava alennettuja veroja. Vuonna 1783 myönnettiin verovapaus 15 vuodeksi ja vapaus henkiveroista 10 vuodeksi⁴²⁵.

Uudistalojen kehityksen seuranta jatkui niiden perustamisen jälkeenkin. Kruunu piti huolta siitä, että talot tulivat rakennetuiksi ja kunnos-

⁴²³ Haataja 1940. s.33.

⁴²⁴ Haataja 1940. s.21.

⁴²⁵ Haataja 1940. s.33. Kuninkaallisen majesteetin kuulutus tietyistä eduista uudisasukaille 24.7.1783.

tetuiksi lakien määräysten mukaisiksi. Maamme asutustoiminta oli autonomiankin aikana paljolti Ruotsin ajalta peräisin olleen lainsäädännön varassa. Uusia säädöksiä tuli varsin vähän. Yksi sellainen oli keisarin 5.9.1817 antama kirje uudistalojen vapaavuosista. Se koski yli 20 vuoden ajaksi myönnettäviä vapaavuosia ja tarkempaa valvontaa. Maaherrat velvoitettiin antamaan selonteko vapaavuosista senaatille kolmivuotiskausittain⁴²⁶. Uudistaloille voitiin edelleen vuoden 1892 säädösten mukaan myöntää 15-20 ja erikoistapauksissa jopa 40 vuoden mittainen vapaavuosien kausi⁴²⁷. Talo oli voitu ostaa perinnöksi myös vapaavuosien aikana. Tilanne muuttui 1892. Tällöin 13.10.1892 säädetyin asetuksen 25. pykälän mukaan perinnöksiö ei voinut tapahtua vapaavuosien aikana tai talon ollessa viljelemättömänä tai rakentamattomana. Tilanne vaihteli. Aikaisemmin 19.9.1723 annetun asetuksen mukaan ei taloa myöskään voitu myydä perintötaloksi vapaavuosien aikana⁴²⁸. Raivaamis- ja rakentamisvelvollisuuden täyttäminen oli ollut yleensäkin ehtona talon perinnöksiöseen. Saaettiin antaa jopa häättöuhka talosta velvoitteen toteuttamiseksi säädösten mukaan. Asian selvittämiseksi pidettiin katselmuksia⁴²⁹.

Edellä on kohdassa 2.1.6.4 todettu 1700-luvulla vallinneen maataloustuotannon ja uudisasutuksen lisäämistavoitteen johtaneen isojakoihin. Kruununmaista pyrittiin muodostamaan kruununuudistaloja. Maita liitettiin myös maakirjataloihin. Näiden tavoitteiden mukaisesti myös Lieson kylässä siirtyi huomattava alue yhteismaita uudisasutukseen. Kylässä olleiden 14 maakirjatalon lisäksi isojaossa muodostui kylään kymmenen kruununuudistaloa. Muutamat niistä saivat alkunsa jo 1770-luvulla. Pari katselmusta uudistalojen muodostamiseksi teh-

⁴²⁶ Haataja 1940. s.57.

⁴²⁷ Uudistalojen perustamisasetus 13.10.1892.

⁴²⁸ Asetus perinnöksiöstoista 19.9.1723, luettelo kohta 4.

⁴²⁹ Haataja 1940. s.37 ja s.484.

tiin jo 1750-luvulla⁴³⁰. Uudistalojen alku oli torppien muodostumisen kaltaista. Kruununuudistaloiksi muodostuneet viljelmät kehittyivät ilmeisesti keskimääräistä nopeammin hyvin rakennetuiksi ja toimiviksi torpiksi. Vaurastumisen myötä ne muodostettiin jaon loppuvaiheessa annetuilla maaherran päätöksillä kruununuudistaloiksi.

Talot muodostettiin useimpien maakirjatalojen liikamaaoptio-osuuksista. Kaikkia näitä osuuksia ei kuitenkaan käytetty uudistalojen aikaansaamiseen. Osa metsäalueista annettiin kylän maakirjataloille tilusmäärän täydennykseksi.

Tuleva uudistalollinen sai maaherran päätöksellä asukasoikeuden taloon. Talo pysyi kruununluontoisena. Sen asukkaan muutoksista päätti edelleen maaherra. Lisäksi talolla suoritettiin katselmuksia määrävuosittain ja asukkaan vaihtuessa⁴³¹. Kruununluontoisen talon omisti kruunu eli valtio. Vasta asukkaan tai jonkun muun henkilön ostettua talon valtiolta perinnöksiostomenettelyn mukaisesti se muuttui perintöluontoiseksi. Silloin uusi omistaja saattoi hakea ja saada lainhuudon ja kiinnekirjan taloon.

Maakirjataloilla olleen optio-oikeuden vuoksi Lieson kruununuudistalot ovat niitä koskevissa maaherran päätöksissä merkitty muodostetuiksi maakirjatalojen ja niistä jaettujen tilojen liikamaaosuuksista. Etuosto-oikeuden omaavat talot ilmenevät uudistaloista isojaossa käytetyistä jakomerkeistä eli litteroista. Uudistalojen hallintaan optioineen ja asukkaaseen liittyvät tiedot on kirjattu tarkoin maaherran tekemiin talokohtaisiin päätöksiin.

⁴³⁰ KA. Mha. H 38 8/2-3.

⁴³¹ Kiertokirje kruununuudistalojen katselmuksista 3.10.1789, kohta 2.

Taulukko 16. Lieson maakirjatalojen ja uudistalojen väliset yhteydet optio-oikeuksien mukaan.

(Lähde:Kruununuudistalopäätökset).

Litt.	Tila	RN:o	Yhteys	Litt.	Uudistalo	N:o
Aa	Ali-Pietilä	1:1	ei			
Ab	Yli-Pietilä	1:2		Aa, Da	Mikkola	20
Ba	Laurila	2:1	ei			
Bb	Porvari-Laurila	2:2	ei			
C	Simola	3		Cb	Savikota	2
D	Kauppila	4	ei			
E	Pylkkälä	5	ei			
Fa	Mökkälä	6:1	ei			
Fb	Mökkälä	6:2	ei			
G	Äijälä	7		Ga	Matoniemi	16
H	Sakeri	8	ei			
Ia	Pakari	9:1		Ac, Naa, Iaa, Iba	Koivula	17
Ib	Uotila	9:2		”	Koivula	
K	Lassila	10		Ka	Tervakoski	1
L	Mettala	11		La	Kalkko	15
M	Junnala	12		Ma	Koivuniemi	18
Na	Peltola	13:1		Ac, Naa, Iaa, Iba	Koivula	17
Nb	Lappala	13:2	ei			
Oa	Kylä-Ranttila	14:1		Of	Riihilahti	19
Ob	Lähde-Ranttila	14:2		Oe	Ankeriasniemi	21
Oc	Ali-Alhonen	14:3		Ga	Matoniemi	16
Od	Yli-Alhonen	14:4		Ga	Matoniemi	16

Kruununuudistalojen päätösten mukaan kaikkiaan 12 Lieson kylän sekä Nuhkalan yksinäistalon osuuksia liikamaista käytettiin kruununuudistalon muodostamiseen Lieson kylään. Kymmenen tilan osuuksia ei uudistaloissa ole (katso taulukko 16).

Lieson jakokunnan isojakoasiakirjoissa on omana ryhmänään selostettu ”Nybyggen av öfverlopps jorden” eli liikamaiden kruununuudistalat. Näiden joukosta löytyvät mm. kylän pohjoisosasta Neroskulman alueelta jakolitterat ”Ka” ja ”Cb”. ”Ka:lla” tarkoitetaan Lassilan talon n:o 10 liikamaasuudesta muodostettua Tervakosken taloa n:o 1 (katso taulukko 16). ”Cb:llä” on tarkoitettu Simolan talon n:o 3 liikamaasuudesta muodostettua Savikodan taloa n:o 2. Savikodasta on käytetty myös nimeä ”Savis”. Sekä Tervakosken että Savikodan talot on rekisteröity Padasjoen pitäjän Lieson kylään⁴³². Sensijaan littera ”Ac” Koivula eli Nujala on rekisteröity Lammin pitäjän Lieson kylään numerolla 24. Koivula on muodostettu tästä litteramerkinnästä huolimatta Johan Lappalan hallitsemasta Lappalan talonpuoliskon sekä Pakarin ja Uotilan talonpuoliskojen osuuksista liikamaihin 16.9.1805 paikalla suoritetun katselmuksen perusteella⁴³³. Talon perustamista vaikeuttivat Neroskulman alueella olevat laajat alueet, joita ei voitu raivata viljelyksiksi eikä käyttää niityiksi.

Kruununuudistalojen muodostamiseen liittyi myös veron määrääminen. Veron suuruus ja siihen liittyvät vapaavuodet ilmenevät uudistalojen muodostamispäätöksistä.

⁴³² Maarekisteri. Padasjoki. ss.479-481.

⁴³³ KA. Uudenmaan ja Hämeen lääninkonttorin arkisto, kirje ja päätöskonseptit vv.1805-06, Da. 38. s.110.

Taulukko 17. Lieson maakirjatalojen manttaalit ennen ja jälkeen isojaon.

(Lähde: Vuoden 1792 maakirja ja vuoden 1806 maarekisteri, Lammi).

Talo	N:o	Vero 1792	Manttaali 19.6.1806
Perintötalot:			
Pässi	1	$\frac{1}{2}$	0,5000
Simola	3	$\frac{1}{2}$	0,5000
Mökkälä	6	$\frac{1}{2}$	0,5000
Äijälä	7	$\frac{1}{4}$	0,2500
Sakeri	8	$\frac{1}{4}$	0,2500
Uotila	9	$\frac{1}{2}$	0,5000
Lassila	10	$\frac{1}{4}$	0,2500
Mettala	11	$\frac{1}{4}$	0,2500
Junnala	12	$\frac{1}{4}$	0,2500
Lappala	13	$\frac{2}{3}$	0,6667
Alhonen	14	$\frac{2}{3}$	0,6667
Kruunun talot:			
Laurila	2	$\frac{1}{4}$	0,2500
Kauppila	4	$\frac{1}{4}$	0,2500
Pylkkälä	5	$\frac{1}{4}$	0,5000

Lieson maakirjatalojen manttaalit olivat samansuuruiset niin isojaon alussa kuin isojakoa maarekisteriin merkittäessäkin. Näin ollen liikamaata ei isojaon aikana annettu maakirjataloihin manttaalinkorotusta vastaan, vaan veronkorotusta vastaan (katso taulukko 17).

Taulukko 18. Lammin ja Padasjoen pitäjien Lieson kyliin isojaossa perustetut kruununuudistalot, niiden manttaalit, pinta-alat, päätökset sekä kokonaan/osittain verovapaat vuodet.

(Lähde: Maarekisteri. Lammi ja Padasjoki).

Kunta/kylä/ talo	R:no	Manttaali	Pinta-ala ha	Päätös	Vapaa- vuodet
Lammi Lieso				pvm	koko/osa verosta
Kalkko	15	0,2500	173,84	28.2.1806	13/0
Matoniemi	16	0,3750	182,84	19.4.1806	15/0
Koivula	17	0,4583	346,79	14.4.1807	15/5
Koivuniemi	18	0,1667	128,81	18.4.1806	15/0
Riihilahti	19	0,1667	123,97	3.3.1806	15/0
Mikkola	20	0,1250	110,57	19.3.1806	15/5
Ankeriasniemi	21	0,1250	83,63	17.4.1806	15/0
Kotaniemi	22	0,2500	179,35	14.4.1806	15/0
Yhteensä		1,9167	1329,80		
Keskiarvo		0,2396	166,23		
Padasjoki Lieso					
Tervakoski	1	0,1250	86,38	11.4.1806	15/0
Savikota	2	0,3750	265,21	16.4.1806	15/5
Yhteensä		0,5000	351,59		
keskiarvo		0,2500	175,80		
Lieson 10 taloa			168,40		

Uudistalot olivat kooltaan varsin erisuuria sekä manttaalien että pinta-alojen näkökulmasta tarkasteltuna. Koko näkyy tietysti pinta-aloista, mutta ilmenee luonnollisesti myös manttaaleista. Suurin kaikista oli viimeksi perustettu Koivulan uudistalo. Se oli manttaaliltaan lähes

puolen manttaalin kokoinen ja pinta-alaltaan 346,8 hehtaaria. Myös saman seudun Savikota oli suuruudeltaan yli kaksisataa hehtaaria. Kaksi taloista muodostettiin alle sadan hehtaarin suuruisiksi. Ne olivat Avuskulmalla oleva Ankeriasniemi ja Neroskulman pohjoisosassa sijainnut Tervakoski. Kaikkien kymmenen talon keskimääräiseksi pinta-alaksi tuli isojaossa 168,4 hehtaaria (katso taulukko 18).

Talojen kunnostamisen avustamiseksi myönnettiin vapaavuosia veronmaksusta 13-20 vuoteen. Lyhin aika tuli Kalkon uudistalolle. Koivulan ja Mikkolan sekä Savikodan vapaavuosien määrä oli maaherran päätösten mukaan 20 vuotta. Tosin kaikilla taloilla täysi verovapaus oli 15 vuotta. Loput viisi vuotta olivat osittaisen verovapauden aikoja.

Taulukosta 18 ilmenee myös talojen kruununuudistaloksi muodostumista koskevat maaherran päätökset. Päätökset on annettu Koivulaa lukuunottamatta talvella vuonna 1806 lyhyen, vajaan kahden kuukauden mittaisen ajanjakson kuluessa muutama kuukausi ennen isojaon päättymistä. Uudistalot saivat kantatalojen tapaan tiluksensa maalle merkityiksi maaherran yksityiskohtaisen muodostamispäätöksen mukaisesti. Ne tulivat jaon päätyttyä itsenäisinä taloina merkityiksi silloiseen rekisteriin ja edelleen maarekisteriin. Kaikilla taloilla on ollut osuus yhteisiin etuuksiin osittain koko jakokunnassa esimerkiksi vesialueiden osalta.

Taulukko 19. Lieson maakirjatalojen ja uudistalojen yhteismanttaalit ja -alat hehtaareina keskiarvoineen.

(Lähde: Maarekisteri. Lammi ja Padasjoki).

Talot	Taloja kpl	Manttaa- lit yhteensä	Pinta- alat yht.	Manttaali keskiarvo	Pinta-ala keskiarvo
Maakirjatalot	1-14	5,5834	4842,54	0,3988	345,89
Uudistalot	15-22	1,9167	1329,80	0,2396	166,23
Lammin Lie- so yhteensä	22 taloa	7,5001	6172,34	0,3409	280,56
Padasjoen Lieso	2 taloa	0,5000	351,59	0,2500	175,79
Yhteensä:	24 talo	8,0001	6523,93	0,3333	271,83

Uudistalot olivat keskimäärin pinta-alaltaan 48,1 prosenttia ja manttaaliltaan 60,0 prosenttia maakirjataloista. Tosin vaihtelut kummassakin ryhmässä olivat melko suuret. Maakirjatalojen talokohtaiset pinta-alat vaihtelevat 173,3 ja 605,8 hehtaarin välillä sekä manttaalit neljännesmanttaalista kaksikolmasosamanttaaliin. Uudistalojen kohdalla vastaavat vaihtelut olivat 83,63-346,8 hehtaarin välillä sekä manttaalit kahdeksasosamanttaalista 11/24-osamanttaaliin.

Uudistalojen muodostamispäätöksistä ilmenee taloon liittyvien tietojen ohella myös asukastietoja. Niistä käy selville kenelle ja miten optio-oikeuden haltija oli oikeutensa luovuttanut. Uudistalon asukas ei kaikissa tapauksissa ollut sama kuin torppariajan torppari (katso taulukko 20).

Taulukko 20. Kruununuudistaloiksi muodostuneiden torppien torpparit ja uudistalolliset.

(Lähde: Lammin rippikirja 162 vuosilta 1780-84. Ei sivunumeroita. Uudistalopäätökset).

Torppa/Uudistalo	Torppari	Uudistalollinen
Kalkko eli	Petter Michelinpka	Johan Johaninpoika
Hietavalkama	Matts Matinpoika	
Matoniemi	Markus Henrikinpoika	Sama
Koivula		Frans Favorin
Koivuniemi	Johan Jacobinpoika	Sama
Riihilahti	Johan Johaninpoika	Sama
Mikkola	Michel Hjelm/Kettukattila	Sama
Ankeriasniemi	Erik Johaninpoika	Sama
Kotaniemi	Johan Markuksenpka	Fredrik Vilhelm Favorin
Tervakoski	Gustav Kustaanpoika	Sama
Savikota	Matts Markuksenpoika, Johan Henrikinpoikqa	Samat

Taulukon 20 johdosta todettakoon, että Kotaniemen uudistalo muodostettiin Nuhkalan yksinäistalon osuudesta liikamaihin. Kotaniemi sijoitettiin kuitenkin Lieson kylään. Nuhkalaa omisti tuohon aikaan asessori Axel Fredrik Favorin. Kotaniemi muodostettiin hänen pojanpojalleen edelleen alaikäiselle Fredrik Vilhelm Favorinille. Hänelle määrättyä holhoojana toimi hänen setänsä Franz Herman Favorin. Frans Favorinista tuli lopulta Koivulan uudistalon haltija. Näin ollen kaksi uudistaloa muodostettiin Favorineille, jotka eivät luonnollisesti toimineet entisinä torppareina. Näin kymmenestä uudistalosta seitsemän muodostettiin uudistalovaihetta edeltäneen torpan torpparille. Kalkon eli Hietavalkaman uudistalo tuli päätöksen mukaan Mettalan omistajan vanhimmalle pojalle. Samalla sovittiin korvauksista ja maksuista Hietavalkaman torpan torpparin Matts Matinpojan suhteen.

Lieson isojaon yhteydessä muodostettujen uudistalojen aikaan oli edelläolevan mukaisesti voimassa vapaavuosien lisäksi avustusmahdollisuuksia. Vapaavuosien määrä on mainittu kunkin talon kohdalla seuraavissa talojen lähemmissä kuvauksissa. Päätökset on kaikissa tapauksissa tehnyt Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherra. Ennen maaherran päätöksiin perustuvaa tarkempaa kuvausta uudistaloista on syytä asian valaisemiseksi todeta isojaon jakokirjassa kohdassa 4. luetellut perustettaviksi aiotut uudistalot⁴³⁴:

Nujala hemman	3/8 manttaalia
Savis hemman	3/8 manttaalia
Matoniemi hemman	3/8 manttaalia
Tervakoski hemman	1/8 manttaalia
Kalkko hemman	1/4 manttaalia
Koivuniemi hemman	1/6 manttaalia
Ankeriasniemi hemman	1/8 manttaalia
Riihilahti hemman	1/6 manttaalia
Kotaniemi hemman	¼ manttaalia.

Luettelon mukaan oli aluksi suunniteltu perustettavaksi vain yhdeksän uudistaloa. Niiden joukossa on Nujalan uudistalo. Se liitettiin lopulta Koivulan uudistaloon. Luettelon suunnitelmista taas puuttuu sekä Koivula että Mikkola, jotka molemmat perustettiin muutosten jälkeen. Mitkä sitten olivat Lieson isojaossa syntyneet kruununuudistalot? Mistä ne muodostettiin ja minne sekä kenelle? Näiden kymmenen uuden talon alkuvaiheet ilmenevät talokohtaisesti seuraavista maaherran päätöksiin perustuvista tiedoista. Talot on mainittu talonumerojärjestyksessä ensiksi Lammin Lieson (15-22) ja lopuksi Padasjoen Lieson (1-2) kylän osalta.

⁴³⁴ Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8e.
Mikrokortti n:o 1. Delningsinstrument. s.29.

Kalkko eli Hietavalkama n:o 15 muuttui torpasta kruununuudistaloksi 28.2.1806. Päätöksen mukaan Mettalan verotalon n:o 11 omistaja talollinen Johan Erikinpoika oli 8.2.1805 tehdyllä kirjallisella sopimuksella luovuttanut oikeuden Hietavalkaman torppaan eli Kalkon kruununuudistaloon vanhimmalle pojalleen Johan Johaninpojalle. Luovutus muodosti perintöosuuden ja oikeutti Johan Johaninpojan saamaan asukasoikeuden tulevaan taloon. Täysi veronmaksu talosta alkoi 1819⁴³⁵. Kalkon uudistalo muodostui kahdesta torpasta. Hietavalkaman ja myös Hietalaksi nimetyn torpan lisäksi oli olemassa Säynäjärven torppa. Näistä muodostettiin kahtena osana nautittu Kalkon uudistalo. Talon osittaminen tapahtui vasta vuonna 1923⁴³⁶.

Matoniemen n:o 16 talosta tuli kruununuudistalo 19.4.1806. Päätöksestä ilmenee, että Äijälän verotalon omistaja talollinen Henrik Markuksenpoika oli kirjallisesti 3.9.1779 antanut vanhimmalle pojalleen Markus Henrikinpojalle oikeuden viljellä ja asua Matoniemen torppaa⁴³⁷. Markus Henrikinpoika avioitui 15.12.1782 Alhosten talosta olleen talollisentyttären Caisa Henrikintyttären kanssa⁴³⁸. Matoniemi sai näin sukujuuria kahdesta maakirjatalosta.

Koivulan talo n:o 17 hyväksyttiin kruununuudistaloksi vasta noin vuosi muita myöhemmin eli 14.4.1807⁴³⁹. Koivulan eli Nujalan kruununuudistalopäätöksen antaminen vuosi muita päätöksiä myöhemmin johtui Lappalan ja Uutilan talojen liikamaaosuuksien ja aluksi suunnitellun Nujalan uudistalon järjestelyistä. Suoritetun katselmuksen perusteella alueella oli vaikeuksia löytää riittävästi sopivaa maata viljelyksiä ja niittyjä kahden uudistalon muodostamista varten. Sama on-

⁴³⁵ KA. Da 38. ss.88-93.

⁴³⁶ Maarekisteri. Lammi. s.762.

⁴³⁷ KA. Da 38. ss.198-200.

⁴³⁸ Lammin kirkonarkisto. Vihityt sss4v.

⁴³⁹ KA. Da 39. ss.110-113.

gelma on pääteltävissä niin isojaon kartalta kuin Kuninkaan kartastotakin. Siksi oli tyydyttävä perustamaan alueelle vain yksi uudistalo. Sittenkun liikamaaosuudet olivat sopimuskauppojen myötä siirtyneet ensiksi varamaanmittari Lindille ja edelleen asessori Frans Favorinille, annettiin asiasta päätös. Sen mukaan mainituista osuuksista ja Nujalasta muodostettiin Koivulan kruununuudistalo.

Liikamaaosuuksien ja Nujalan alueen päätyessä samaan Koivulan taloon muodostui siitä tavallista suurempi lähes puolen eli 0,4583 manttaalin suuruinen uudistalo. Talon koko näkyy selvästi myös pintaaloissa. Koivulan ala 346,79 hehtaaria on noin kaksinkertainen muihin uudistaloihin verrattuna. Koivulan taloa hallitsi 1800-luvun alkaessa 14.4.1807 asti asessori Frans Favorin. Hän ei kuitenkaan itse asunut talossa. Taloa isännöi lampuoti Oskar Andersinpoika. Siksi ei sukulaisuussuhdetta maakirjataloihin ole. Lieson Lappalasta kotoisin oleva Oskar Andersinpoika avioitui Koivulan talollisena 10.7.1881 Fredrika Kallentyttären kanssa Lammin Sankolasta⁴⁴⁰. Asessori Frans Favorin luovutti samana päivänä kuin kruununuudistalopäätös annettiin eli 14.4.1807 oikeutensa Koivulan taloon entiselle talolliselle Henrik Petterinpojalle⁴⁴¹. Koivulan talon entinen numero 24 on muutettu 29.6.1910 annetulla Keisarillisen Senaatin päätöksellä numeroksi 17⁴⁴². Talo siirrettiin 10.2.1927 annetulla valtioneuvoston päätöksellä n:o 60 Lammin Lieson kylästä Padasjoen kunnan Lieson kylään 1.1.1928 alkaen.

Koivuniemen talo n:o 18 tuli kruununuudistaloksi 18.4.1806⁴⁴³. Päätöksen mukaan Junnalan verotalon omistaja talollinen Michel Jo-

⁴⁴⁰ Lammin kirkonarkisto. Mikrokortti. Vihityt 112v.

⁴⁴¹ Maanmittauslaitoksen arkisto. Lammi 22:3.

⁴⁴² Maarekisteri. Lammi. s.793 ja s.806. Tervakoski ja Savikota: Maarekisteri. Padasjoki. ss.479-481.

⁴⁴³ KA. Da 38. ss.133-135.

haninpoika oli kirjallisesti 15.11.1800 laaditulla sopimuksella luovuttanut oikeuden Koivuniemen kruununuudistaloon Johan Jacobinpojalle. Hän oli toiminut useita vuosia Koivuniemen torpparina. Myös Junnalan isännän Johan Sigfridinpojan poika Johan Johaninpoika asui Koivuniemessä vuonna 1801. Hän palasi vuoden jälkeen takaisin Junnalaan⁴⁴⁴. Koivuniemi muodostui Junnalasta ja talojen asukkailla oli 1800-luvun alussa keskinäisiä yhteyksiä. Johan Sigfridinpojan ja Johan Jacobinpojan läheistä sukulaisuussuhdetta ei kuitenkaan konkirjojen mukaan voi saada vahvistetuksi. He eivät todennäköisesti ole sukua toisilleen. Koivuniemen torpalla oli yhteyksiä myös Uotilan maakirjataloon. Uotilan talollisen poika Johan Isakinpoika asui Koivuniemen torppaa suuren perheensä kanssa 1780-luvun alkupuolelta vuonna 1799 tapahtuneeseen poismenoonsa asti⁴⁴⁵. Se osoittaa, että uudistaloja ei aina muodostettu taloa pitkään asuneelle torpparille. Torpan itsenäistyessä uudistaloksi oli ilmeisesti tärkeämpää alueen suhde maakirjataloon ja sen liikamaaosuuteen.

Riihilahden talo n:o 19 muodostui kruununuudistaloksi 3.3.1806. Päätöksen mukaan Ranttilan verotalon omistajat talolliset Gabriel ja Tuomas Johaninpojat olivat 20.8.1787 sopineet oikeutensa luovuttamisesta Riihilahden tulevaan uudistaloon veljelleen Johan Johaninpojalle. Hänestä tuli Riihilahden kruununuudistaloon asukas⁴⁴⁶.

Mikkolan talo 20 muodostui kruununuudistaloksi 3.3.1806⁴⁴⁷. Päätöksestä ilmenee, että talollinen Eric Erikinpoika Pässe oli tehnyt torppari Michel Sigfridinpoika Kettukattilan kanssa 16.9.1805 sopimuksen, jonka mukaan Erik Erikinpoika Pässe oli luovuttanut Michel

⁴⁴⁴ Lammin kirkonarkisto. Rippikirja 163/1797-1802. s.20 ja s.33.

⁴⁴⁵ Lammin kirkonarkisto. Kuolleet sss7e. Lammin kirkonarkisto. Lastenkirja 168 vuosilta 1786-90. s.33.

⁴⁴⁶ KA. Da 38. ss.93-98.

⁴⁴⁷ KA. Da 38. ss.93-98.

Sigfridinpojalle oikeuden hänen hallitsemaansa osuuteen liikamaasta. Asiasta kehittyi oikeus uudistalon hallintaan. Michel Sigfridinpoika oli sotilas⁴⁴⁸. Hän käytti silloin nimeä Hjelm. Hän avioitui vuonna 1787 Luopioisissa Rautajärvellä torpparintytär Lisa Samuelintyttären kanssa.

Ankeriasniemen talo n:o 21 muodostui kruununuudistaloksi 17.4.1806⁴⁴⁹. Päätöksestä ilmenee, että Frantilan verotalon omistajat Gabriel ja Tuomas Johaninpojat luovuttivat 20.8.1787 tehdyllä kirjallisella sopimuskirjalla veljelleen torppari Erik Johaninpojalle oikeuden Ankeriasniemen tulevaan uudistaloon. Hän oli avioitunut 13.4.1777 piika Ingeborg Mårtenintyttären kanssa Frantilan talosta⁴⁵⁰.

Kotaniemen talo 22 muodostui kruununuudistaloksi 14.4.1806. Torpan hyväksymistä kruununuudistaloksi hakivat asessori Axel Fredrik Favorin ja Franz Herman Favorin, joka oli alaikäisen Fredrik Vilhelm Favorinin holhooja. Talo muodostettiin Fredrik Vilhelm Favorinille⁴⁵¹. Talon numero oli aluksi 28. Se muutettiin 29.6.1910 annetulla Keisarillisen Senaatin päätöksellä numeroksi 22. Kotaniemeen liittyi virkamiesomistus. Näin ollen sukulaisuussuhdetta maakirjatalojen omistajiin ei ole havaittavissa.

Edellä mainittujen kahdeksan kruununuudistalon lisäksi myöhemmin Neroskulmaksi kutsutulle alueelle syntyi kaksi taloa. Niitä kutsuttiin Tervakosken ja Savikodan kruununuudistaloiksi. Tervakoski muodostettiin 11.4.1806 annetulla päätöksellä kruununuudistaloksi Lammin pitäjän Lieson kylään⁴⁵². Päätös uudistalosta ja imissio eli asukkaak-

⁴⁴⁸ Vainio 1979. s.133.

⁴⁴⁹ KA. Da 38. ss.131-133.

⁴⁵⁰ Lammin kirkonarkisto. Vihityt sss4v.

⁴⁵¹ KA. Da 38. ss.126-128.

⁴⁵² KA. Da 38. ss.103-105.

siottotodistus annettiin torppari Kustaa Kustaanpojalle. Tervakosken uudistalolle myönnettiin 15 vapaavuotta veroista. Näin täysi vero tuli maksettavaksi päätöksen mukaan vuodesta 1821 lähtien.

Toinen alueen uudistaloista Savikota muodostettiin kruununuudistaloksi 16.4.1806 annetulla päätöksellä. Talo muodostettiin liikamaasta kolmekahdeksasosamanttaalin suuruiseksi käsittäen maata 357 tynnyrinalaa ja 16 $\frac{3}{4}$ kapanalaa. Talon pinta-ala maarekisterin mukaan oli 265,21 hehtaaria ja manttaali oli 0,3750. Päätöksen mukaan Savikodan torppaa oli ennen isojakoa hallinnut Simolan perintötalo, jota oli omistanut manttaalikirjuri Erik Favorin. Hän oli vielä eläessään hakenut Savikodan torpan muodostamista Savi-nimiseksi kruununuudistaloksi. Erik Favorin luovutti isojaon kestäessä 25.10.1803 oikeutensa uudistaloon sotilaanpoika Elias Eliaanpoika Gladille Padasjoen Kaukelasta. Tämä luovutti edelleen 14.1.1805 laaditulla asiakirjalla oikeutensa uudistaloon Savin torppareille Markus ja Henrik Jöraninpojille. Talon haltijoiksi tulivat talollisenpojat Matts Markuksenpoika ja hänen veljensä poika Johan Henrikinpoika. Talolle myönnettiin päätöksessä 15 vapaavuotta. Täysi veronmaksu alkoi vuodesta 1821⁴⁵³.

Saviksi ja Savikodaksi sekä joskus Savijoeksikin kutsuttu torppa sai alkunsa jo ennen isojakoa. Anders ja Johan Sigfridinpojat olivat aikoneet perustaa Nerosjärven rannasta alkaen sen pohjoispuolelle uudistalon. Alueella oli kaskiviljelystä ja rakenteilla myös pirttirakennuksia. Uudistalojen perustamista varten tarpeellinen katselmus suoritettiin hakemusten perusteella jo 16. päivänä heinäkuuta vuonna 1753 Porastenmaaksi kutsutulla alueella. Uudistaloja oli alueelle suunnitella kaksi. Toisen perustamista suunnitteli kapteeni Krakau. Apuna uudistalojen muodostamiseen olisi voitu käyttää Krakaun mukaan myös Ruotsinsalon saarta, johon yhteys mm. karjan laiduntamiseksi

⁴⁵³ KA. Da 38. ss.128-131.

on helposti saatavissa sillan avulla. Lieson taloilla ei ollut suurta kiinnostusta alueeseen sen kaukaisuuden ja matkan hankaluuden vuoksi. Matkaa maakirjatalojen asumakylästä Liesosta oli pari peninkulmaa. Kulku oli vaikeaa niin maitse kuin Kuohi- ja Nerosjärveäkin apuna käyttäen. Niinpä alueella ilmoitettiin olevan vain Pylkkälän luutnantin virkatalon ja Simolan kruununtalon yhteisesti hallitsema niittyalue. Katselmuksessa mukana olleet liesolaiset eivät asiakirjan mukaan lähinnä vaikeakulkuisuuden vuoksi vastustaneet uudistalon tai mahdollisesti kahden uudistalon perustamista⁴⁵⁴.

Savikodan torppa oli jo ennen isojakoa muodostunut kahdeksi torpaksi. Niinpä Savin uudistalokin tuli kahden uudistalollisen hallintaan. Lieson asumakylän Junnalan verotalon n:o 12 talollisenpojasta Sigfrid Sigfridinpojasta tuli Junnalan talon isäntä isänsä jälkeen. Toinen poika Jöran Sigfridinpoika siirtyi muualle. Hänestä tuli alueen pohjoisosaan muodostuneen Savin torpan perustaja ja ensimmäinen torppari. Torppa jakautui kahtena osuutena hallittavaksi. Henrik Jöraninpojasta tuli toisen puoliskon isäntä ja Markus Jöraninpojasta toisen puoliskon isäntä. Uudistalollinen Matts Markuksenpoika on syntynyt Savijoeksi kutsutussa torpassa 24.9.1781. Toinen uudistalollinen Johan Henrikinpoika on syntynyt runsas puoli vuotta Matts Markuksenpojan jälkeen eli 20.4.1782 nyt Savikodan torpaksi kutsutussa paikassa. Hän menehtyi olematta avioliitossa jo 26-vuotiaana 29.8.1808. Matts Markuksenpoika ja Johan Henrikinpoika olivat veljesten lapsia eli serkuksia.

Savikodan torppareista tuli päätöksen mukaan Savin uudistalon haltijoita. He olivat Junnalan talollisena olleen Sigfrid Sigfridinpojan veljen Jöran Sigfridinpojan poika ja pojanpoika. Näin Savin torpat ja uudistalo palautuivat Junnalan talollisen sukuun. Lammin rippikirjojen

⁴⁵⁴ KA. Mha. H 38 8/2.

mukaan Savikoskeksi mainitun uudistalon puolikkaiden haltijat uudistalolliset Anders Johaninpoika perheineen ja Matts Markuksenpoika perheineen muuttivat Padasjoelle 12.7.1828 annettujen muuttokirjojen mukaan. Samalla talot siirrettiin kirkonkirjoissa Lammin seurakunnasta Padasjoen seurakuntaan⁴⁵⁵. Savikodan torppa mainitaan Pylkkälän sotilasvirkatalon katselmuskertomuksissa. 24.8.1822 todetaan Savikodan torpan olevan nykyään kruununtalo⁴⁵⁶.

Kruununuudistalopäätösten mukaan kaikissa tapauksissa ei noudatettu samaa kaavaa. Yhdeksän taloista tuli päätösten mukaan yhden talollisen hallintaan. Vain Savikota tuli kahdelle. Piilevä osaomistus jäi kytemään niin Kalkon kuin Koivulankin uudistaloihin. Kalkon talo n:o 15 muodostettiin käytännössä kahdesta erillisestä osuudesta. Talo tuli kuitenkin päätöksen mukaan yhdelle henkilölle. Toisen hallitsema Hietavalkaman osuus järjestettiin korvausmenettelyin. Osuudet jaettiin erilleen vasta 1900-luvulla. Koivula n:o 17 jaettiin kahdeksi tilaksi jo 1800-luvun puolivälissä.

Talojen vaurastuminen säästösten mukaisiksi tapahtui hyvin eriaikaisesti. Tahti saattoi riippua osittain uudistalollisen ja hänen perheensä tarmokkuudesta. Suurimpana syynä lienee kuitenkin ollut alueiden moninainen erilaisuus. Maa-alueet eivät olleet samalla työllä muokattavissa valmiiksi uudistaloiksi. Niinpä niiden perinnöksiötöt tapahtuivat hyvin eri aikoina 1800-luvulla (katso taulukko 21).

⁴⁵⁵ Lammin kirkonarkisto. Rippikirja 164 vuosilta 1821-28. s.44.

⁴⁵⁶ KA. Ash. Salkku 111.

Taulukko 21. Lieson kruununuudistalojen perinnöksiostot.

(Lähde: Hma. I Gcb69= Hollolan kihlakunnan maakirja vuodelta 1905. Lammi, Lieso. ss.111-112. Hma.I Gcb.69 ja Hollolan kihlakunnan maakirja 1905. Padasjoki, Lieso. s.159. Hma.I Gcb.69).

Talo	N:o	Määrä	Aika
Kalkko	15	1/2	09.4.1862
		1/2	24.8.1886
Matoniemi	16	1/1	28.7.1824
Koivula	17	1/2	1.10.1877
		1/2	2.6.1888
Koivuniemi	18	1/1	8.11.1886
Riihilahti	19	1/1	28.7.1824
Mikkola	20	1/1	09.2.1875
Ankeriasniemi	21	1/1	31.5.1889
Kotaniemi	22	1/1	26.3.1824
Tervakoski	1	1/1	22.8.1868
Savi	2	1/1	1.3.1867

Päätösten mukaan kolme taloista ostettiin perintöluontoisiksi pian vapaavuosien jälkeen. Ostojankohda osoittaa kruununuudistalojen kohdalla ehkä enemmän talonpidollista yritteliäisyyttä kuin alkuperäisten maakirjatalojen kohdalla. Tällaista suoraa yhteyttä ei kuitenkaan ole. Talonpitoon liittyvät vaikeudet ovat voineet olla hyvinkin erilaisia eri talojen kohdalla. Isokulman alueella olevat Matoniemen n:o 16 ja Riihilahden n:o 19 talot sekä Avuskulman Kotaniemen talo n:o 22 ostettiin perintötaloiksi jo vuonna 1824. Yli puoli vuosisataa myöhemmin vasta 1880-luvulla muuttuivat perintöluontoisiksi Isokulman Kalkon n:o 19 talonpuolisko ja Neroskulman Koivulan n:o 17 talonpuolisko sekä Avuskulman talot Koivuniemi n:o 18 ja viimeisimpänä Ankeriasniemi n:o 19.

4.8 Lammin torppa-asutus isojakojen aikaan

Ennen isojakoa elettiin Lieson jakokunnassa monissa taloissa talonpidossa odotuksen aikaa. Muutamat talot olivat jo sovintojaettuja. Odotettiin sovittujen jakojen virallista toteuttamismahdollisuutta. Odotettiin myös muutamien uusien torppien perustamismahdollisuuksia. Olihan torppien muodostaminen talonpoikien maille kiellettyä 1740-luvulle asti (katso kohta 2.1.6). Lieson kylässä ei ollut merkittävässä määrin talon ulkopuolista työvoimaa tarvitsevia suurtiloja. Niinpä työvoiman tarvetta tyydyttäviä laajoja torpparialueita ei alueelle muodostunut. Lieson erämaa-alueilla oli kuitenkin jo 1750-luvulla suoritettu katselmuksia uudistalojen muodostamiseksi. Uuden asutuksen synnyttämiseen oli ilmeisesti tarvetta. Siksi on helposti ajateltavissa, että torppia suunniteltiin varsin pitkälle toteutettuina jo selvästi ennen isojaon toimeenpanoa. Ainakin Savikodan torpan synty ja Kotaniemen uudistalon katselmus jo vuosikymmeniä ennen Lieson isojaon alkamista ovat siitä konkreettisina osoituksina.

Kruunun suhtautuminen uudisasutukseen muuttui vähitellen. 1700-luvun puolivälissä lainsäädäntö oli jo antanut edellytykset torppari-asutukseen niin perintötalojen kuin kruununtalojenkin kohdalla. Myös yhteismaille oli ollut mahdollista muodostaa torppia vuodesta 1770 lähtien. Lisäksi isojakoa säätelevät asetukset suhtautuivat myönteisesti torppien ja uudisviljelysten perustamiseen. Vuoden 1775 isojaakoasetuksen mukaan maanomistajalla oli oikeus torpan tai uudistilan perustamiseen mailleen muiden estämättä.

Torppien elinkaari ei Lammilla poikennut muusta Etelä-Suomesta. Muutamia torppia syntyi rälssimaille jo 1600-luvun lopulla. Vuonna 1700 oli Hämeen rovastikunnan alueella Asikkalassa yhdeksän torpparia rälssitaloilla ja kuusi torpparia kruununtaloilla. Lammilla oli kaksi torpparia, jotka molemmat olivat rälssitaloilla. Padasjoella oli

samaan aikaan yksi torppari kruununtalon alueella. Hauholle ja Tuulokseen tuli ensimmäisiä torppareita 1730-luvun lopulla. Hauholla oli tuolloin kuusi torpparia ja Tuuloksessa kaksi⁴⁵⁷.

Taulukko 22. Lammin torppien määrät vuosina 1700-1805.

(Lähde: Gylling 1909. Taululiite 1. s.56).

Vuosi	Torppia kpl	Torppien laatu
1700	2	rälssimailla
1710	2	rälssimailla
1728	5	rälssimailla
1738	13	ei jaottelua taulukossa
1747	15	ei jaottelua taulukossa
1767	67	ei jaottelua taulukossa
1805	231	ei jaottelua taulukossa

Saman liitteen mukaan Lammilla oli vuonna 1728 viisi torppaa ja vuoteen 1738 torpparien määrä oli noussut jo 13 torppariin (katso taulukko 22). Torppareista 12 kuului Lieson kylän eteläpuolen naapurina olevaan Porkkalan rälssisäteriin ja yksi oli tavallisella kruununtalolla⁴⁵⁸. Määrä oli harvinainen, sillä kartanoiden torppien lukumäärä ei 1740-luvulla ollut kovinkaan merkittävä⁴⁵⁹. Vuonna 1767 Lammilla oli 67 torpparia. Lieson kylän isojaon päättymistä edeltävänä vuonna 1805 lukumäärä oli kasvanut Lammilla 231 torppariksi. Kasvuun vaikutti isojakojen alkaminen. Luopioisissa oli samaan aikaan 138 ja Hauholla 68 torpparia. Tuuloksessa oli 94 torpparia ja Asikkalassa 174 sekä Padasjoella 273 torpparia.

⁴⁵⁷ Gylling 1909. Taulukkoliite n:o 1. s.56.

⁴⁵⁸ Gylling 1909. Taulukkoliite n:o 4. s.99.

⁴⁵⁹ Blomstedt 1976. s.145.

Hämeen torpparilaitos kehittyi 1700-luvun jälkipuoliskolle asti selvästi kartanoille työvoimaa tuottavina kartanotorppina. Vanhakartanossa näitä oli 1800-luvun alussa 50⁴⁶⁰. Talonpoikaistorppia oli Hämeessä 1770-luvulla vain puolet kartanotorppien lukumäärästä. Osat vaihtuivat vasta 1800-luvun alkupuolella. Silloin talonpoikaistorpat ohittivat lukumääräisesti kartanotorppien määrän⁴⁶¹. Torppia syntyi nopeasti myös uudistaloille. Hämeeseen perustettiin vuosien 1770-1809 aikana 1258 uudistaloa. Etelä-Hämeessä taloja oli 691⁴⁶². Hämeen uudistaloista 216 taloa ehti Ruotsin vallan aikana saada oman torppansa. Se on 17,2 prosenttia kaikista taloista. 158 talolla oli vain yksi torppa. Seitsemällä talolla oli kuusi torppaa. Näistä taloista kuusi oli Etelä-Hämeessä. Eniten torppia oli 1780-luvulla perustetuilla uudistaloilla. Niistä 64 talon alueella oli oma torppa vuonna 1808. Seuraavan vuosikymmenen aikana perustetuilla taloilla omia torppia oli 53 talolla. 1770-luvulla syntyneistä uudistaloista yllättäen vain 11 talolla oli omia torppia⁴⁶³. Lieson uudistalojen alueelle syntyi Ruotsinvallan aikana vain yksi torppa. Se oli Koivuniemen talon Murron eli Murronalustan torppa. Muut neljän uudistalon alueelle tullutta torppaa saivat alkunsa vasta autonomian aikana. Koivulan ja Mikkolan torpat eivät koskaan muodostuneet itsenäisiksi tiloiksi. Sensijaan Ankeriasniemen ja Kotaniemen Neroskulmalla ja lähellä Porraskoskea saamat erilliset palstat erotettiin myöhemmin itsenäisiksi tiloiksi samoin kuin Murron torppakin Avuskulman puolella.

Tabellilaitos sai alkunsa vuonna 1749 osittain valtion omavaraisuutta ja vientivoittoista taloutta korostavan merkantilistisen suuntauksen sekä myös sitä seuranneen maatalouden merkitystä korostavan fyysio-kratismin vaikutuksesta. Hallinto tarvitsi tietoa valtakunnan kehittä-

⁴⁶⁰ Blomstedt 1976. s.147.

⁴⁶¹ Blomstedt 1976. s.149.

⁴⁶² Kovero 1909. Taulukkoliite n:o 1. s.11.

⁴⁶³ Kovero 1909. Liite III. s.23.

miseen⁴⁶⁴. Väkilukutaulujen mukaan Lammilla oli vuonna 1749 212 talollista, 14 maanviljelystä omaavaa torpparia ja viisi torpparia ilman maanviljelystä. Näin torppareita laskettiin olevan yhteensä 19. Pitäjän väkiluku oli samaan aikaan 2823 asukasta. Veroluetteloiden mukaan Lammin torpparimäärä vuonna 1747 oli 15⁴⁶⁵. Luvut osoittavat torppareiden määrän varsin vähäiseksi ennen 1700-luvun loppukymmeniä alkaneita isojakoja. 1900-luvulle tultaessa torppien määrä väheni. 1910 Lammilla oli 233 torppaa. Kaksi vuotta myöhemmin vuonna 1912 oli enää 189 torppaa. Niiden joukkoon on laskettu seitsemän lampuotitilaa. Mäkitupa-alueita oli vastaavaan aikaan 443 kappaletta⁴⁶⁶. Luvuista ilmenee torppakäsitteen epäselvyys ja tulkintavaihtelu. Torppia koskevien lukujen vertailua tuleekin suorittaa varoen.

Miksi torppia ei kuitenkaan lainsäädännön mahdollisuuksia hyödyntäen juuri muodostunut? Estivätkö käytännön olosuhteet torppien syntymisen? Vain joitakin sai alkunsa juuri ennen isojakoa. Ne olivat syntyneet ilmeisesti talojen kesken sovituille alueille. Muutamia talojen yhteisesti muodostamia torppia on havaittavissa tilakohtaisesta ositteluselelmästä⁴⁶⁷. Osa niistä on ollut vain kahden talo-osuuden yhteisiä. Joihinkin olivat osallisia useimmat talot.

Taulukko 23. Lieson torppien muodostumisajankohdat vuoteen 1827 mennessä.

(Lähde: Lammin kirkonarkisto. Rippikirjat).

Torppien muodostumisaika	Torppia kpl
ennen isojakoa ja vuotta 1785	8
isojaon aikana vuosina 1786-1806	19
isojaon jälkeen vuosina 1807-1827	22
yhteensä	49

⁴⁶⁴ Markkanen ym. 1976. s.113. Gadd 2000. s.331.

⁴⁶⁵ Gylling 1909. Liitesivu n:o 88.

⁴⁶⁶ Koskue 2000. s.113.

⁴⁶⁷ Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8e./Isojakoasiakirja.Mikrokortti n:o 4.

Tarkasteltaessa näiden torppien syntymisten ajoittumista isojaon suhteen havaitaan jaon aikana muodostuneen 19 torppaa vastaten 39 prosenttia vuoteen 1827 syntyneistä torpista. Vastaavan pituisena ajanjaksona jaon jälkeen sai alkunsa 22 torppaa. Se on 45 prosenttia torpista. Ennen jakoa syntyi 8 torppaa eli vain 16 prosenttia (katso taulukko 23). Jos määriin lasketaan mukaan uudistaloiksi muodostuneet kymmenen torppaa, oli ennen jakoa alkunsa saaneiden torppien määrä 18 kappaletta vastaten 31 prosenttia tästä suuremmasta torppien määrästä. Uudistalotkin huomioiden torppia syntyi jaon aikana enemmän kuin ennen jakoa. Sama tahti jatkui edelleen jaon jälkeen, jolloin syntyi samanpituisena ajanjaksona enemmän torppia, kuin muina vastaavanpituisina jaksoina.

Vähän ennen isojakoa ja sen aikana sekä jaon jälkeisinä kahtena vuosikymmenenä syntyneitä torppia tarkasteltaessa saadaan kruununuudistalojen kanssa samansuuntaisia tuloksia. Torppia oli kiinteistönmuodostuksen näkökulmasta katsoen kolmenlaisia. Osa itsenäistyi lunastuslakien mukaan 1920-luvulla. Osa muodostettiin tiloiksi luovutuskirjojen perusteella ilman lunastuslakeja. Huomattava määrä pysyi tilaan kuuluvina määrälöina koko elinkaarensa ajan. Tiloiksi muodostuneiden torppien sijainti on helposti määriteltävissä. Itsenäisiksi tiloiksi muodostumatta jääneet alueet olivat suurimmalta osin syytinkitorppia tai muutoin sukuun liittyviä torppia. Näiden sijaintia on vaikea selvittää edes nimien ja karttojen avulla. Lammin kirkonkirjataan eivät asiassa auta. Niissä torpat on lueteltu omina kokonaisuuksinaan ilman mitään yhteyksiä päätaloihin.

Taulukko 24. Lieson talojen ja tilojen pinta-alakeskiarvot tilalajeittain muodostumistavan mukaan.

(Lähde: Maarekisteri. Lammi).

Talot ja tilat lajeittain	Tiloja kpl	Keskipinta-ala hehtaaria
maakirjatalot/-tilat	22	220,12
kruununuudistalot	10	168,14
torpat LVL:n mukaan	40	27,78
torpat ilman LVL:ää	13	112,14

Taulukon 24 mukaan pinta-aloiltaan suurimpia olivat maakirjataloista muodostuneet talot ja tilat. Niiden keskipinta-ala oli 220,10 hehtaaria. Uudistalot muodostivat toiseksi suurimman ryhmän. Ne olivat suuruudeltaan neljänneksen maakirjataloja pienempiä ($3/4 \times 22010 = 165,08$). Kolmanneksi kooltaan havaitaan lunastuslakien ulkopuolella itsenäistyneet torpat. Niiden keskialaksi tuli 112,14 hehtaaria. Nämä torpat olivat lähes tarkalleen kolmasosan pienempiä kuin isojaossa perustetut kruununuudistalot ($2/3 \times 168,13 = 112,09$). Lunastuslakien mukaan syntyneet torpat jäivät suuruudeltaan neljännekseen mainituista luovutuskirjojen perusteella muodostuneista torpista ($111.12/4 = 27,78$). Vertailua tehtäessä pinta-alojen suhteen on syytä huomioida, että lunastuslain mukaan (LVL) torppiin saattoi tulla enintään 20 hehtaaria viljelysmaata tai viljelyskelpoista maata sekä lisäksi saman verran metsämaata. Rajoitukset liittyivät myös pienempiin vuokraviljelmiin. Näihin mäkitupiin voitiin lunastaa vain tonttia ja viljeltyä maata enintään 2 hehtaaria, mutta ei lainkaan metsämaata⁴⁶⁸. Sijoittumisen suhteen molemmat torppalajit olivat kruununuudistaloihin verrattavia (katso kohta 4.6.2). Molemmat havainnot vahvistavat isojaossa ja sen

⁴⁶⁸ Aspelund 1983. s.224.

jälkeen syntyneen uuden asutuksen lähes täydellistä keskinäistä samankaltaisuutta ja samalla eroavaisuutta maakirjatalojen ja niistä muodostuneiden tilojen suhteen.

Kiinteistöjen muodostamisen näkökulmasta tarkastellen tutkimusalueen torpat voidaan jakaa kolmeen pääryhmään. Taulukon 25 luvuissa on huomioitu vuoteen 1930 mennessä lunastetut ja itsenäistyneet sekä itsenäistymättä jääneet torpat. Isojaossa uudistaloiksi muodostuneita kymmentä torppaa ei luvuissa ole mukana.

Taulukko 25. Lieson torppien itsenäistyminen vuoteen 1930 mennessä.

(Lähde: Maarekisteri. Lammi. Lammin kirkonarkisto. Rippikirjat. Lieso).

Torppalaji	Määrä kpl	Prosenttia.
Lunastuslakien perusteella itsenäistyneet torpat	40	47
Ilman lunastuslakeja itsenäistyneet torpat	13	15
Määräaloiksi jääneet torpat	33	38
Yhteensä	86	100

Torppien lunastuslakien mukaan muodostui Lieson kylän alueella itsenäisiksi tiloiksi 40 torppaa vastaten 47 prosenttia kaikista torpista. Vapaaehtoisten luovutuskirjojen perusteella lohkottiin 13 torppaa omiksi tiloikseen. Määrä vastasi 15 prosenttia torpista. Tiloihin kuuluviksi määräaloiksi jäi 33 torppaa vastaten 38 prosenttia kaikkien torppien lukumääristä. Näiden joukossa oli useita syytinkitorppia ja joitakin muita varsin lyhytaikaisia vuokra-alueita. Tutkimuksen tarkastelujaksojen aikana vuoteen 1827 mennessä kehittyi Liesoon kaikkiaan 59 torppaa. Niistä kymmenen siirtyi uudistaloina maakirjataloiksi. Torppina jatkoi olemassaoloaan 49 pientä viljelmää.

Edellä olevat luvut osoittavat, että merkittävin este torppien syntymiselle oli kylän jakamattoman alueen hallinnan yhteisyys. Lainsäädäntö oli tehnyt torppien perustamisen mahdolliseksi jo 1770-luvulta lähtien. Perustaminen tapahtui heti isojaon toimenpiteiden alettua ja annettua mahdollisuuden talokohtaisten torppien syntyyn. Torppamäärät ja niiden kehitys osoittavat selvästi isojaon myönteisen vaikutuksen Lieson oman torpparijärjestelmän muodostumiseen. Torppien lukumäärän kasvu merkitsi luonnollisesti ja lähes poikkeuksetta uusien viljelmien syntyä. Samalla viljelty ala kasvoi, sillä kuuluihan torppienkin alkuaikoihin uudisraivausten tekeminen ja rakennusten kunnostaminen uudistalojen tapaan. Väkilukukin kasvoi vähitellen torppien perustamiseen liittyvien avioliittojen myötä. Osa torppareista tuli Lieson ulkopuolelta lisäten näin alueen väkilukua.

Kenestä sitten tuli torppareita? Purkautuiko torpparijärjestelmän kautta talojen ositustarpeita vai annettiinko torpparioikeuksia esimerkiksi tunnustuksena pitkäaikaisesta ja tunnollisesta toiminnasta talon palkollisena.

4.9 Lieson asumakylä ja uudisasutus

Maakirjatalot muodostivat isojakoon asti Lieson kylän asutuksen. Se sijaitsi kylän eteläosassa Lieson asumakylässä. Se oli muodostunut varsin pienelle alueelle pääosin kylän raitin yhteyteen. Joitakin taloja oli hiukan erillään muista, mutta kuitenkin lähellä pääasiallista asumakylää. Sieltä oli maakulkuyhteys pitäjän keskusta ja kirkon suuntaan ja sieltä edelleen maamme silloisille pääkulkusuunnille. Pohjoiseen päin avautui asumakylästä erinomainen vesikulkuyhteys Kuohijärven kautta edelleen Hauhon reittiin. Isojaossa syntyneelle

uudelle asutukselle ei asumakylässä juuri tilaa ollut. Uusi asutus muodostui kauemmas kylän pohjoiseen osaan.

Isojaossa palstoitettiin koko laaja metsäalue tiloihin kuuluviksi. Uusi asutus sai alkunsa maakirjatalojen ja muiden tilojen saatua tilustensa sijainnista selkeän tiedon. Isojaossa syntyi uudisasutusta itsenäisistä uudistaloista ja vuokra-alueiksi jääneistä määräalueista. Kummankin asumamuodon alkuaika oli torppariaikaa. Kymmenestä Lieson torpasta muodostui jaossa uudistaloja. Niin uudistalojen kuin erilaisten torppienkin sijaintia maakirjatalojen muodostaman Lieson asumakylään verrattuna on selvitetty jo aikaisemmin. Tuo selvitys osoitti, että uudisasumukset rakentuivat noin peninkulman verran kauemmaksi Lieson kylänraitin mittauspisteestä laskettuna kuin Lieson asumakylän talot. Kun huomioidaan vielä, että etäisyydet on mainituissa kohdassa mitattu suorina välimatkoina eikä kulkureittien pituuksina, muodostuu erilaisuus maakirjatalojen ja uudisasutuksen sijainnin näkökulmasta katsottuna vieläkin selkeämmäksi. Vaikeakulkuisuus korostuu erityisesti Isokulman ja vielä selvemmin Neroskulman kohdalla. Näin ollen kulkuyhteyksien mukaiset matkat ovat varsinkin Neroskulman talojen osalta selvästi linnuntie-etäisyyksiä pitempiä.

Uuden asutuksen sidonnaisuutta maakirjataloihin voidaan tarkastella monista eri näkökulmista. Luonnollinen vertailukohde on sijainti. Kuuluminen osana johonkin maakirjataloon omistussuhteineen ja sukulaisuuksineen on mielenkiintoinen ja laajempi tutkimuskohde. Seuraavissa kohdin paneudutaan näistä tutkimuskysymyksistä peilautuviin näkökulmiin. Ensiksi tarkastellaan jaon jälkeisten maakirjatalojen ja niistä muodostettujen tilojen sijaintia vanhan asumakylän kyläkeskuksen eli raitin ja siihen kuuluneen asutuksen suhteen. Millaista asutusta isojaon seurauksena sitten syntyi? Minkälaiseksi muodostui uuden asutuksen sidonnaisuus maakirjataloihin? Tarkasteltakoon sitä aluksi paikkaan liittyvästä näkökulmasta.

4.9.1 Maakirjataloista uusiin asumakyliin

Vanhasta asumakylästä Liesosta saivat kotipalstansa kaikki maakirjatalot ja niistä jakamalla muodostuneet tilat. Tähän asumakylään tai sen läheisyyteen ei perustettu uudistaloja (katso taulukko 26). Niiden kotipalstat sijoittuivat uusiin asumakyliin. Tilusten sijoittamiseen antoivat isojaon aikaiset olosuhteet selvästi suotuisamman mahdollisuuden kuin 1900-luvun uusjaoissa toimittaessa. Uudet talot voitiin perustaa lähes neitseelliselle ja laajalle alueelle olemassaolevan asutuksen ulkopuolelle.

Taulukko 26. Lieson asumakylä sisällyttämät palstat tiloittain eri asumakylissä.

(Lähde: Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8e. Lieson jakokunnan isojakokartta.).

Asumakylä	Maakirjatalot	Uudistalo
Lieso	1-14	Ei yhtään
Avuskulma	6,8,11	18,21,22
Isokulma	1,2,3,4,14	15,16,19,20
Neroskulma	1,3,5,9,12,13,14	17,21,22,P1,P2

Kaikkien uusien asumakylä alueelle tuli edelläolevan isojaon kartoista tapahtuneen selvityksen mukaan kolmannes uusista kymmenestä uudistalosta. Isokulman alueelle niitä syntyi yksi muita enemmän eli neljä uudistaloa. Avuskulmalle tuli kolme uudistaloa. Neroskulmalle muodostettiin yksi Lammin Liesoon rekisteröity uudistalo sekä kaksi Padasjoen Lieson kylään rekisteröityä uudistaloa. Näiden kaikkien kylä alueilta saivat myös monet maakirjatalojen tilat omia palstojaan. Avuskulmalta sai uudistalojen lisäksi tiluksia kolme maakirjataloista muodostunutta tilaa. Isokulmalta vastaavia tiluksia sai viisi tilaa ja Neroskulmalta seitsemän tilaa.

Kolme uutta asumakylää toteuttivat täydellisimmin isojaon tavoitteen. Niiden talot sijaitsivat selvästi erillään taaja-asutuksesta. Matkaa Lieson asumakylään oli Matoniemeä lukuunottamatta yli kymmenen kilometriä Lieson raitista. Ne sijoittuivat selvästi erilleen myös toisistaan. Millaiseksi muodostui sitten uudisasutusalueiden sisäinen rakenne?

Taulukko 27. Lieson uusien uudistalojen etäisyydet (km) toisistaan asumakylittäin sekä keskiarvot asumakylittäin ja koko uudisasutusalueella.

(Lähde: Peruskartta).

Asumakylä	n:o	18	21	22	15	16	19	20	17	1	2
Avuskulma	18										
	21	0,6									
	22	0,9	0,4								
Isokulma	15	3,5	3,1	3,0							
	16	5,1	4,6	4,4	1,7						
	19	2,5	2,4	2,6	2,3	3,8					
	20	4,8	4,8	4,9	3,4	4,2	2,4				
Neroskulma	17	8,8	8,7	8,9	6,4	6,3	6,4	4,3			
	1	8,0	8,2	8,6	7,5	8,5	6,0	4,5	5,1		
	2	6,8	6,8	7,0	5,4	6,0	4,4	2,2	3,0	3,0	
Alue		k.a.									
Avuskulma		0,6									
Isokulma		2,9									
Neroskulma		3,7									
koko alue		4,8									

Avuskulman talot Ankeriasniemi, Koivuniemi ja Kotaniemi saivat asuinpaikkansa lähes samojen etäisyyksien päässä Lieson asumakylästä Avusjärven itärannalla. Kotaniemen talouskeskus rakentui järven keskiosaan kaakosta ulottuvan niemen päähän. Muut kaksi tulivat järven itärannalle. Avuskulman uudistalojen talouskeskukset muodostuivat keskimäärin 0,6 kilometrin etäisyydelle toisistaan. Se on sel-

västi vähemmän kuin muiden asumakylien talojen keskinäisten etäisyyksien keskiarvo (katso taulukko 27).

Isokulman kolme uudistaloa rakensivat talouskeskuksensa Kuohijärven itärannalle. Kalkko oli lähes rannalla sekä Matoniemi ja Riihilahti muutaman sadan metrin päässä järvestä. Mikkola puolestaan sijoittui Nerosjärven länsiosaan etelästä ulottuvan niemen korkeimmalle alueelle. Isokulman talojen keskiarvoetäisyys toisistaan muodostui 2,9 kilometrin mittaiseksi. Neroskulman kolme uudistaloa saivat paikkansa kauimpina toisistaan. Niistä Koivulan talouskeskus sijoittui lähelle Nerosjärven koillisrantaa. Savikota rakentui pohjoisrannan tuntumaan. Kauimmaksi Suomenjoen rannalle parin kilometrin päähän rakennettiin Tervakosken talo. Nämä Neroskulman talot olivat keskimäärin 3,7 kilometrin päässä toisistaan.

Tulosten mukaan uudistalot muodostivat selvästi heterogeenisemmän ryhmän sekä asumakyläkohtaisesti keskenään, että kaikkien kolmen asumakylän sisäisen etäisyyksien keskiarvon mukaan kuin Lieson asumakylän keskinäinen sijainti. Uudisasutus muodosti haja-asutusta, kun taas maakirjatalojen asutus oli selvästi tiiviimpää. Uudistalojen tilukset jaettiin niille kylän yhteisestä metsämaa-alueesta ja asumukset tulivat osittain jo ennen isojakoa raivattujen kotitilusten yhteyteen. Isojaossa ei muodostettu muita itsenäisiä tiloja kuin edellämainitut jakamattomat maakirjatalot ja niistä jakamalla muodostetut tilat sekä myös kymmenen kruunun uudistaloa.

4.9.2 Tilojen palstaisuus isojaon jälkeen

Lieson kylän alueella on keskeisenä vesialueena Kuohijärvi. Siinä sijaitsee muutamia merkittäviä saaria. Osa niistä on luettu omina palstoinaan jaossa muodostuneille tiloille. Pienehköt saaret on jätetty

palstalukujen ulkopuolelle. Suurin saari Hietasalo sekä sen eteläpuolella oleva Aittosaari jaettiin Mökkälän talolle numero 6. Myös Simola n:o 3 ja Matoniemi n:o 16 saivat saaria Kuohijärvestä⁴⁶⁹. Kuohijärven saarista tuli vielä Sikosaari Simolalle ja Lehtisaaret Alhosen talolle n:o 14. Koukari tuli Lappalalle n:o 13. Myös Riihilahti n:o 19 sai maittensa edustalla olevan saaren. Toisessa alueen koillisosassa sijaitsevassa Nerosjärvestä on kaksi suurta saarta. Ne ovat Kauhasalo ja Ruotsinsalo. Kauhasalon pohjoisosa jaettiin Kylä-Ranttilalle 14:1 ja eteläosa Lähde-Ranttilalle 14:2. Ruotsinsalo tuli kokonaan Simolan talolle n:o 3⁴⁷⁰. Pari pienempää saarta Ilvessalo ja Siikasaari jaettiin Pylkkälän virkatalolle.

Lieson kylän puitteissa isojaon toteuttamiseen ja tuloksiin liittyvien johtolankojen alkukohta oli vanhassa maakirjatalojen asumakylässä. Jokainen talo sai tiluspalstojaan laajalta yhteisalueelta. Kaikki talot eivät kuitenkaan saaneet tiluksia jokaisen kolmen uuden asumakylän alueella. Eroja oli. Avuskulmalta saivat tiluksia pääasiassa talojen n:ot 6, 8 ja 11. Isokulman alueelle sijoittuivat talonumerot 1, 2, 3 ja 4 sekä 14. Neroskulmalta löytyy n:oiden 1, 3, 5, 9, 12, 13 ja 14 tiluksia. Huomattavaa on, että alueelle ei syntynyt yhtään samaan maakirjataloon kuuluvien tilojen aluetta. Jaon yhteydessä ei syntynyt myöskään yhtenäistä uusien kruununuudistalojen muodostamaa kokonaisuutta. Niitä perustettiin kaikkiin uusiin asumakyläin. Sijainti poikkesi oleellisesti vanhasta maakirjatalojen muodostamasta kylästä. Lähimpienkin uudistalojen tontit jäivät noin kilometrin etäisyydelle toisistaan. Mitään tiiviimpää asutusta ei talojen tai torppien suhteen syntynyt.

Uudet asumakylät ja niiden talot tulivat isojaossa hajasijoitetuiksi sekä Lieson maakirjatalojen asumakylän suhteen kuin myös keskenään.

⁴⁶⁹ Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8f./Isojakokartta.

⁴⁷⁰ Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8g/Isojakokartta. 1 karttaosa.

Myös uusissa asumakylissä talot olivat varsin selkeästi hajasijoitettuja. Uudistalot olivat optio-oikeuden kautta tavallaan osia jaossa laajentuneista maakirjataloista. Niitä ei alueelle muodostettu suoraviivaisesti yhteismaasta uudeksi taloksi. Niiden toteutus tapahtui maakirjatalojen sidonnaisuuksien kautta. Se merkitsi yhteismaaosuuden ja liikamaaosuuden kytkemistä aluksi Lieson kylän maakirjataloihin ennen niiden lopullista muodostamista itsenäisiksi kruununuudistaloiksi. Isojaon päätyttyä kahdeksan uudistaloa sai numeron Lammin Lieson kylän senaikaisessa talorekisterissä. Kaksi rekisteröitiin maakirjamerkinnöistä huolimatta Padasjoen pitäjään muodostuneeseen Lieson kylään. Siellä ne saivat n:ot 1 ja 2.

Avuskulman pohjoisosaan sijoitettiin vierekkäin kolme uudistaloa. Ne olivat pohjoisesta luettuna Koivuniemi, Ankeriasniemi ja Kotaniemi. Isokulmalla saivat paikkansa Riihilahden, Kalkon ja Matonien sekä Mikkolan uudistalot. Avuskulmasta poiketen ne eivät rajoittuneet toisiinsa. Neroskulman kolme uudistaloa Koivula ja Tervakoski sekä Savi eivät myöskään muodostaneet yhtenäistä uudistaloaluetta. Mukana oli useita maakirjatalojen palstoja. Kaikki uudistalojen talouskeskukset sijoituivat selvästi erilleen toisistaan.

4.9.2.1 Maakirjatalojen palstaisuus

Maakirjatalojen kotipalstat sijaitsivat ennen isojakoa Lieson asumakylässä. Muutamista talonpaikkojen siirroista huolimatta oli luonnollista, että kaikki saivat kotipalstansa edelleen Lieson asumakylästä tai sen läheisyydestä. Muita palstoja talot ja tilat sensijaan saivat uusienkin asumakyläalueilta (katso taulukko 28).

Taulukko 28. Maakirjatalojen ja niistä muodostuneiden tilojen palstaluvut isojaon jälkeen.

(Lähde: Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8e. Isojakokartat).

Tila	Palstoja kpl	Tila	Palstoja kpl
1:1	2	9:1	5
1:2	4	9:2	4
2:1	3	10	3
2:2	2	11	3
3	7	12	4
4	3	13:1	4
5	4	13:2	3
6:1	5	14:1	3
6:2	5	14:2	4
7	2	14:3	2
8	3	14:4	4
Palstalukujen keskiarvo			79/22=3,6 palstaa/tila

Tilat saivat jaossa keskimäärin 3,6 palstaa. Lukuun on huomioitu muutama suurehko saari. Pieniä saaria ei ole merkitty erillisiksi palstoiksi. 22 muodostuneesta tilasta neljä sai vain kaksi palstaa. Kolme tilaa tuli jaossa viisipalstaisiksi. Pylkkälän sotilasvirkatalo sai isojaossa eniten eli seitsemän palstaa. Jo isojaon aikana ja pian sen jälkeen syntyi uudisasutuksen joukkoon monia torppia. Osa niistä muodostui erillisistä isojaossa tiloille pyykitetyistä palstoista.

Maakirjatalojen palstaisuuteen on selvästi vaikuttanut talonpaikkojen keskinäinen läheisyys (katso liite 1, osat 1a, 1b ja 1c). Tosin palstojen lukumäärään liittyy lievä isojakokartan puutteellisuudesta johtuva epämääräisyys Lieson asumakylän alueella. Myöskään isojakoasiakirjoista ei ole löydettävissä palstalukuihin liittyviä tietoja jakoasiakirjojen puutteellisuuden vuoksi. Kaikilla taloilla ei ole isojaon jälkeenkään laadittu karttaa tai selitelmiä koko tilasta.

4.9.2.2 Uudistalojen palstatilanne

Uudistalot muodostettiin Lieson kylän laajalle metsäalueelle kauas maakirjatalojen muodostamasta asumakylästä. Uusien asumakyläen alueelle tuli jaossa kaikkien maakirjatalojen palstoja. Uudistalot saivat kuitenkin kaikki tiluksensa Avuskulman ja Isokulman sekä Nerokulman alueilta. Palstaluvut jäivät vähäisiksi (katso taulukko 29).

Taulukko 29. Uudistalojen palstaluvut isojaon jälkeen.

(Lähde: isojaokoasiakirjat).

Talo	Palstoja kpl
15	1
16	2
17	2
18	2
19	1
20	1
21	2
22	3
Pad.1	2
Pad.2	2
palstojen keskiarvo	$18/10=1,8$ palstaa tilaa kohti

Puolet kymmenestä uudistalosta muodostui yksipalstaiseksi. Kahden kohdalla Ausjärvi (myöhemmin Avusjärvi) katkaisi palstan. Koivuniemen palstan katkaisi sekä Ausjärvi että Keskinen Ausjärvi (Keskinen Avusjärvi). Lisäksi talo sai Ausjärven itäisemmän saaren⁴⁷¹. Talon palsta muodostui näin neljästä maakappaleesta. Tällaiset alueet katsottiin jaoissa yleensä yhdeksi palstaksi. Mainittakoon, että Avus-

⁴⁷¹ Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen.8e/Iisojaon karttaosa 8b1. Peruskartta 213403B.

järveen etelästä työntyvän niemen luoteiskulmassa rannalla on kolmen pitäjän Lammin, Tuuloksen ja Hauhon yhteinen rajapyykki (katso liite 1b).

Isojaon kartalta koostetut palstaluvut osoittavat, että kruununuudistalot olivat selvästi vähäpalstaisempia kuin maakirjatalot ja niistä ositetut tilat. Tämä osoittaa vanhan asumakylän tiivispalstaisempaa rakennetta ja uusien asumakyläiden yksinäistaloluonteista muodostumista.

Uudistalojen palstaluku muodostui tutkimuksen mukaan oleellisesti pienemmäksi kuin maakirjatalojen ja niistä muodostuneiden tilojen palstaluku. Tulokseen vaikuttaa jossain määrin palsta-käsitteen tulkinta ja saarten huomioiminen. Kuohijärvessä on järvirekisterin mukaan 27 saarta. Niitä tai muissa järvissä olevia saaria ei ole, joitakin suuria saaria lukuunottamatta, huomioitu palstalukua lisäävänä tekijänä. Avusjärvinen jakaa uudistalojen muuten yhtenäisiä palstoja eri palstaosuuksiksi. Tässä tutkimuksessa palstat on erillisistä osista huolimatta tulkittu yhdeksi palstaksi, kuten muissakin maanmittausasiakirjoissa on tältä osin tapahtunut⁴⁷². Näiden tulkintojen vaikutuksen huomioon ottaen jäi uudistalojen palstaluku puolet pienemmäksi kuin muiden tilojen keskimääräinen palstaluku.

Tulokseen on vaikuttanut kaksi oleellista eroavaisuutta. Maakirjatalojen muodostama asumakylä säilyi isojaossa lähes entisellään. Sen talot saivat yleensä erillisen kotipalstan, millä oli palstalukua lisäävä vaikutus. Uudistalojen perustaminen tapahtui lähes neitseelliselle, ilman aikaisempaa asutusta olleelle alueelle. Tällä alueella taloilla oli toisin kuin maakirjataloilla mahdollisuus saada tiluksensa paremmin talouskeskuksen yhteyteen.

⁴⁷² Esimerkiksi: Maanmittauslaitoksen arkisto. Lammi.22:160.

4.9.2.3 Torppien vaikutus palstaisuuteen

Maakirjatalojen kauas kotipalstoista muodostettujen ulkometsäpalstojen suhteen jää tutkimuksessa epäselväksi, vaikuttiko mahdollisesti ennakoitu torpan perustaminen metsäpalstan syntyyn, vai oliko kaukaisen erillisen palstan olemassaololla merkitystä torppaa muodostettaessa. 1800-luvulla oli edelleen voimassa merkittäviä osittamisrajauksia.

Jaon tuloksena Lieson koilliseen osaan perustettujen seitsemän uudistalon lisäksi kaksi kolmasosaa maakirjataloista sai omia palstoja tälle Kuohijärven koillispuoleiselle alueelle. Etäisyyden ja vaikeakulkuisuuden vuoksi maakirjataloille ei ennen isojakoa juuri muodostunut omia pelto- tai niittyvaltauksia alueelle. Alueelle oli muodostumassa uudistalo tai kaksikin jo 1750-luvulla. Se ei kuitenkaan onnistunut. Olosuhteiden seurauksena syntyi alueelle torppariasutusta. Savikodan torppa, josta oli mainintoja myös Pylkkälän sotilasvirkatalon katselmuksissa, ehti jakautua jo ennen uudistaloksi muodostamisen lopullista päätöstä kahdeksi torppaviljelmäksi.

Ali-Pietilän tilasta erotettiin 1912 erillinen palsta Kolulahden tilaksi 1:3. Yli-Pietilän tilasta taas lohkottiin 16.1.1937 erillinen kylän ulkopuolella enklaavina ollut ulkopalsta 17,1 hehtaarin suuruiseksi Kanasenmaan tilaksi 1:27. Kauppilan taloon isojaossa tullut erillinen palsta Isokulmalla lohkottiin 25.7.1910 Ojamäen 104,5 hehtaarin suuruiseksi tilaksi 4:2 (katso taulukko 30).

Taulukko 30. Lieson kylän koillisalueen erillisten palstojen muodostuminen itsenäisiksi tiloiksi maanmittausasiakirjojen mukaan vuoteen 1930 mennessä.

Rekisteröinti pvm	Tila	Pinta-ala	Maanmittauslaitoksen arkisto	Lohotutusta tilasta
29.10.1912	Kolulahti 1:3	65,37	La.22:72	1:1
16.1.1937	Kanastenmaa 1:27	17,10	La.22:173	1:2
25.7.1910	Ojamäki 4:2	104,54	La.22:68	4
17.3.1919	Kastepohja 8:1	167,95	La.22:75	8
24.2.1908	Rajala 9:3	116,72	La.22:64	9:1
2.9.1909	Lähteenmäki 9:6	103,60	La.22:67	9:2
18.2.1926	Päivölä 9:22	57,76	La.22:125	9:1
31.3.1884	Putaanpohja 12:1	154,05	La.22:42	12
29.5.1883	Tervakallio 13:3	151,27	La.22:40	13:1
20.9.1921	Jokela 14:13	30,40	La.22:85	14:1
31.10.1931	Salomäki 21:1	28,17	La.22:160	21
Maakirjatalo	Yhteensä	996,93		
	Keskiarvo	90,63		

Sakerin talosta erotettiin jo 17.3.1919 rekisteröity 167,95 hehtaarin suuruinen erillinen Avusjärven länsipuolella sijainnut palsta Kastepohjan tilaksi 8:1. Sakerin talolle jäi lohkomisen jälkeen kaksi palstaa. Kastepohja oli ainoa Avuskulmalle muodostunut tila erillisestä isojaossa muodostuneesta palstasta. Isokulmalle ja Neroskulmalle tällaisia erillispalstan sisältäviä tiloja tuli kaikkiaan yhdeksän kappaletta vuoteen 1930 mennessä. Yksi niistä oli Ankeriasniemen uudistalosta erotettu erillinen Neroskulman palsta. Asiakirjojen mukaan Ankeriasniemelle jäi yksi palsta. Tämän mukaan järven jakama alue ja saari on

laskettu yhdeksi kokonaisuudeksi⁴⁷³. Kotaniemen talolla oli alkujaan palsta Avusjärven länsipuolella sekä Nerosjärven eteläpuolella lähellä Porraskosken sahakylää. Lisäksi talolle kuului saari Avusjärvessä.

Torpista ei muodostunut minkäänlaista yhtenäistä aluetta. Ne muistuttivat suuresti uudistaloja niin kooltaan kuin sijainniltaan.

4.10 Uudisasutuksen sukuyhteyksiä maakirjataloihin

Maakirjatalojen jakautumistarpeiden seurauksena oli havaittavissa itenäisissäkin taloissa sukusiteiden sisältämää sidonaisuutta. Muutamat talot olivat jakautuneet erillisinä osina nautittaviksi. Lieson sovintojaot olivat isojakoa edeltävissä olosuhteissa abstraktisia maastossa määrittelemättömiä talo-osuuksia. Ne konkretisoituivat maa-alueiksi vasta isojaon seurauksena manttaaliosuuksien mukaisesti.

Manttaalilukujen avulla ilmaistu omistusosuus ulottui Liesossa vielä isojaon jälkeenkin jopa jaossa määrälain erillisiksi palstoiksi pyykitettyihin alueisiin. On varsin todennäköistä, että jaon yhteydessä varauduttiin ja ennakoitiin ehkä tulevia olosuhteita. Monista palstoista tuli myöhemmin torpiksi kutsuttuja vuokra-alueita. Osaa niistä hallittiin osamanttaallisen rinnakkaisomistuksen perusteella. Esimerkiksi torppari Juho Mikonpoika Rantalalle ja hänen vaimolleen Margareta Elisabet Erikintyttärelle myönnettiin Lammin lakimääräisillä talvikäräjillä helmikuun 10 päivänä 1886 kiinnekirja Putaanpohjanmaaksi eli Heinäjoeksi kutsuttuun kolmeen viidennekseen Junnalan perintötilaa Lieson kylässä Lammin pitäjässä veroltaan kolme kahdettakymmentä osaa manttaalia.

⁴⁷³ Maanmittauslaitoksen arkisto. Lammi.22:160.

Tervakallioksi kutsutusta alueesta myytiin 6.8.1895 Putaanpohjanmaan kaupan tapaan

*”Viisi kahdettakymmenettäneljättä osaa vastaavat viisi kahdeksatta osaa puolta Lappalan perintötaloa Lieso-Järventaan kylällä Lammin pitäjää lampuotille Heikki Kaapriel Heikinpojalle ja hänen vaimollensa Amanda Sofia Aatamintyttärele”*⁴⁷⁴.

Kummassakin tapauksessa on kysymys isojaioissa muodostuneesta erillisestä taloon kuuluvasta palstasta. Tervakallion tapauksessa on luovutettu määräosuus talonpuoliskosta. Esimerkkitapaukset osoittavat alueen yleistä käytäntöä luovuttaa torpiksi erillisiä palstoja tai jopa osuuksia niistä määräaloina, mutta kuitenkin manttaaliperusteisina osuuksien kauppoina. Tapaukset olivat vuokrasuhteiden ja rinnakkaisomistuksen yhdysmuotoja. Vaikuttivatko määräalakauppojen muotoiluun tilojen osittamista rajoittavat määräykset, jää asiakirjojen perusteella epäselväksi.

Isojaon toimittamiseen vaikutti osittain muutamien talojen siirtyminen yhteisomistukseen ja erillisinä osuuksina nautittaviksi. Näin ollen on perusteltua selvittää erillisnautintojen muodostuminen talokohtaisesti sukulaisuussuhteineen tutkimuksen kohdealueelle. Perinnöksioasiakirjat antavat talokohtaisista tapauksista tietoa lähinnä talon kehittämisestä säädösten mukaisesti perinnöksiestokelpoiseksi. Päätös sisältää seikkaperäiset tiedot myös talon tai sen osuuden ensimmäisestä omistajasta sekä taloon liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista. Talojen jakaantuminen talo-osuuksina nautittaviksi ajankohtineen ilmenee muutaman vuoden tarkkuudella rippikirjoista. Niiden mukaan esimerkiksi Pietilän taloa hallitsivat 1755-61 aikana veljekset Eric ja Tuomas yhdessä vuosia aikaisemmin leskeksi jääneen äitinsä

⁴⁷⁴ Hma. Hauho tmk. Cba3:2. §:6.

kanssa⁴⁷⁵. Uotilan ja Pakarin talonpuoliskoja on hallittu samalla tavoin erillisinä. Talon perinnöksi ostaneet asukkaat eivät ole olleet toisilleen läheistä sukua. Myöskään Laurilan talon puoliskoina verotaloiksi ostaneet eivät olleet ainakaan läheistä sukua keskenään. Sensijaan Alhosen talon vuonna 1765 perinnöksi ostaneet Johan ja Olof Andersinpojat olivat veljeksiä.

Mitä muutoksia isojaossa sitten tapahtui Lieson kylän taloissa isojaon aikaan ja sen päätyttyä. Aluksi on luonnollista todeta maakirjatalojen tilanne.

Taulukko 31. Isojaon välitön vaikutus Lieson tilojen määrään.

(Lähde: Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8e. Maarekisteri. Lammi ja Padasjoki).

Tiloja	Ennen isojakoa	Isojaon jälkeen
Laatu	kpl	kpl
Jakamattomia taloja	14	8
Kruununuudistaloja	0	10
Jaettuja tiloja	0	14
Yhteensä	14	32

Taulukosta 31 havaitaan, että talojen ja tilojen lukumäärät muuttuivat jaossa oleellisesti. Kaikki talot ja tilat olivat itsenäisiä rekisteriyrityksiä. Niiden määrä lisääntyi isojaossa 18 tilalla eli 128 prosentilla. Maakirjataloja jakamalla tapahtuneita osittamisia suoritettiin sekä perintöluontoisilla että kruununluontoisilla taloilla. Talon luonto ei näin ollen vaikuttanut sen halkomiseen. Syitä jakotapahtumaan on etsittävä muualta. Kirkonkirjoista havaitaan, että muutamat talot olivat jakautuneet osina nautittaviksi jo vuosia ennen isojaon toimeenpanon alkamista.

⁴⁷⁵ Lammin kirkonarkisto. Rippikirja.162 vuosilta 1755-1761. s.10.

Talojen ja niiden osuuksien isännät isojaon toimittamisen alkaessa 1786 ja jaon päättyessä 1806 ilmenevät taulukosta 32. Siinä on mainittuna kirkonkirjan mukaan talon isäntänä oleva henkilö sekä vuosisadan vaihteessa erään isojaon selitelmän mukainen talon isäntä.

Taulukko 32. Lieson talojen isännät isojaon toimeenpanon alkaessa.

(Lähde: Vuosi 1786: Lammin kirkonarkisto. Rippikirja n:o 163 vuosilta 1785-90 .

Vuosi 1806: Isojakoasiakirjat\Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8e/Mikrokortti n:o 4).

Talo		Isäntä vuonna 1786	Isäntä jaon lopulla
Jakautumattomat:			
Simola	3	Maria Löfman	Oila ja Erik Favorin
Kauppila	4	Michel Michelinpka	Sama
Pylkkälä	5	Axel Fredr. Neunbom	Sama
Äijälä	7	Johan Henrikinpka	Jonas Johaninpka
Sakeri	8	Johan Johaninpka	Sama
Lassila	10	Petter Petterinpka	Sama
Mettala	11	Johan Erikinpka	Sama
Junnala	12	Johan Sigfridinpka	Michel Johaninpka
Jakautuneet:			
Pietilä	1:1	Erik Tuomaanpka	Sama
Pässi	1:2	Erik Erikinpka	Sama
Laurila	2:1	Erik Tuomaanpka	Sama
Porvari-Laurila	2:2	Henrik Petterinpka	Sama
Mökkälä	6:1	Tuomas Henrikinpka	Sama
Mökkälä	6:2	Gustav Johaninpka	Sama
Pakari	9:1	Henrik Johaninpka	Henrik Markunpka
Uotila	9:2	Tuomas Isakinpka	Sama
Peltola	13:1	Daniel Danielinpka	Johan Danielinpka
Lappala	13:2	Christer Danielinpka	Henrik Christ.pka
Kylä-Ranttila	14:1	Tuomas Johaninpka	Sama
Lähde-Ranttila	14:2	Markus Olofinpka	Sama
Ali-Alhonen	14:3	Henrik Olofinpka	Sama
Yli-Alhonen	14:4	Gabriel Johaninpka	Sama

Taulukko 32 osoittaa, että 16 talon kohdalla on ollut sama haltija koko ajan. Kuuden talon omistus on siirtynyt toiselle henkilölle. Simolan talon kohdalla on muuttunut virkamiesomistus. Neljän talon kohdalla on tapahtunut sukupolvenvaihdos isältä pojalle.

Taulukossa 33 on selvitetty taloista muodostettujen osakastilojen isäntien sukulaisuussuhteet talokohtaisten tilojen välillä.

Taulukko 33. Isojaon lopun taloista muodostettujen osakastilojen omistajien sukulaisuussuhteet.

(Lähde: Lammin kirkonarkisto. Rippikirja. Vihityt).

Tila	N:o	Luonto	Omistajien keskeinen	sukulaisuus	sukulaisuus	Tilaan n:o
Pietilä	1:1	per.		Serkuksia		1:2
Pässi	1:2	per.		Serkuksia		1:1
Laurila	2:1	kr.	Ei sukua			2:2
Porvari-Laurila	2:2	kr.	Ei sukua			2:1
Mökkälä	6:1	per.		Serkuksia		6:2
Mäkitaipale	6:2	per.		Serkuksia		6:1
Pakari	9:1	per.		Serkuksia		9:2
Uotila	9:2	per.		Serkuksia		9:1
Peltola	13:1	per.		Serkuksia		13:2
Lappala	13:2	per.		Serkuksia		13:1
Kylä-Ranttila	14:1	per.			Veljeksiä	14:2
Lähde-Ranttila	14:2	per.			Veljeksiä	14:1
Ali-Alhonen	14:3	per.			Veljeksiä	14:4
Yli-Alhonen	14:4	per.			Veljeksiä	14:3
Yhteensä	14 kpl		2 kpl	8 kpl	4 kpl	

Lieson maakirjatalojen osittamisen yhteydessä muodostui useita uusia tiloja. Jaoilla purkautui omistusjärjestelyjen paineita monissa perheissä. Taulukosta 33 ilmenee, että vain kahteen halkomalla muodostuneeseen tilaan ei liittynyt sukulaisuussuhdetta. Luonnoltaan nämä Laurilan talosta muodostuneet tilat olivat kruununluontoisia. Sillä on ilmeisesti vaikutusta asiaan. Päättihän kruununtilan hallinnasta kruunun viranomainen. Kahdeksan tiloista oli talokohtaisesti serkuksien omistuksessa. Neljäksi tilaksi jakautuneen Alhosen talon puolikkaista jakautuneita tiloja omistivat veljekset. Keskenään he olivat puolikkaita hallinneiden veljesten lapsia eli serkuksia. Maakirjataloista jakautuneisiin 14 tilaan liittyy 12 tilan kohdalla sukulaisuussuhde saman talon toisen tilan omistajaan. Asetelma osoittaa selvästi, että isojako purki voimakkaasti maakirjatalojen sisäisiä jakautumispaineita ja muodosti tiloja sukulaisille perinnönjakotyypisissä olosuhteissa.

Maakirjataloista muodostuneiden tilojen omistajien keskuudessa vallitsi isojaon jälkeen tutkimuksen mukaan runsaasti sukulaisuussiteitä. Millaiseksi sitten muodostui tilanne jaon seurauksena syntyneen uudisasutuksen puitteissa. Uudisasutusta syntyi torpparijärjestelmän kautta. Osa torpista muodostui jaon yhteydessä uusiksi kruununuudistaloiksi. Osa samaan aikaan syntyneistä torpista itsenäistyi vasta vuosisadan lopulla. Useimmat itsenäistyivät 1900-luvulla torppien lunastuslakien avulla tai keskinäisten luovutussopimusten perusteella.

Ensiksi tarkastellaan kruununuudistalojen olosuhteita ja suhdetta maakirjataloihin. Nämä kruununuudistalojen isojaonjälkeisten omistajien sidonnaisuudet maakirjataloihin ilmenee taulukosta 34.

Taulukko 34. Uudistalojen yhteydet maakirjataloihin sekä isäntäperheiden sukuyhteydet niihin.

(Lähde: Maanmittauslaitoksen arkisto. Luopioinen 8e. isojakoasiakirjat ja Lammin kirkonarkisto. Rippikirjat. Vihityt).

Uudistalo/ isojakolittera	Maakirjatalo, mistä muodostettu/ isojakolittera	Isäntäperheen sukulaisuus: Isäntä/Emäntä	Mihin taloon. Littera N.o
Kalkko n:o 15 La	Mettala n:o 11 / L	talollisenpoika/ talollisentytär	L=11 Bb=2:2
Matoniemi n:o 16, Ga	Äijälä n:o 7 G	talollisenpoika/ talollisentytär	G= 7 O=14
Koivula n:o 17 Ac,Naa,Iaa,Iba	Pässi n:o 1,A Pakari 9:1, Ia ja Uotila 9:2, Ib Lappala 13:1,Na	ei sukua lampuoti: Oskar Andersinpoika	
Koivuniemi n:o 18, Ma	Junnala n:o 12 M	ei sukua	
Riihilahti n:o 19 Of	Alhoin n:o 14 O	talollisenpoika/ talollisentytär	O=14 E=5
Mikkola n:o 20 Aa,Da	Pässi n:o 1, A Kauppila 4, D	ei sukua	
	D		
Ankeriasniemi n:o 21, Oe	Alhoin n:o 14 O	talollisenpoika	O=14
Kotaniemi n:o 22	Nuhkala n:o 1	ei sukua	
Tervakoski n:o 1 Ka	Lassila n:o 10 K	ei sukua	
Savikota n:o 2 Cb	Simola n:o 3 C	talollisenveli/ talollisentytär	M=12 K=10

Virkamiesomistuksessa olleiden Koivulan ja Kotaniemen uudistalojen kohdalla on ymmärrettävää, että sukulaisuussuhdetta ei näistä taloista ollut uudistalopäätösten mukaisten haltijoiden kohdalla vanhoi-

hin maakirjataloihin. Koivula muodostui useammasta liikamaaosuudesta. Samalla tavoin Mikkolan talon talonmuodostuksellinen yhteys kohdistuu sekä Pietilän että Kauppilan taloihin. Sensijaan sukulaisuusyhteyttä ei Mikkolalla näytä Lieson taloihin olevan. Myöskään Lassilan talosta n:o 10 muodostetulla Tervakosken uudistalolla ei ole sukulaisuusyhteyttä Lieson maakirjataloihin. Kotaniemi taas syntyi Nuhkalan yksinäistalon osuudesta jakokunnan liikamaahan. Kaikkien muiden uudistalojen kohdalla on havaittavissa sekä talonmuodostuksellinen yhteys että sukulaisuusyhteys maakirjataloihin.

4.10.1 Uudistalojen sukusidonnaisuudet

Neljän talon kohdalla sekä isäntä että emäntä olivat maakirjatalojen talollisperheiden jälkeläisiä. Kalkon talon n:o 15 haltijapuolisot olivat kahdesta talosta. Uudistalo-oikeuden saanut Johan Johaninpoika oli kotoisin Mettalasta. Hän oli avioitunut 25.5.1795 Porvari-Laurilan talollisentyttären Maria Henrikintyttären kanssa⁴⁷⁶. Matoniemen talon n:o 16 haltijapuolisot olivat talollisperheiden sukua Äijälän ja Alhosen taloista. Talollinen Henrik Markuksenpoika osti 20.9.1759 Äijälän talon perintötaloksi. Hänen perheeseensä syntyi kaikkiaan 12 lasta. Yhdeksän heistä oli poikia. Vanhin ja kolmas sekä viides lapsista olivat tyttäriä. Vanhimmasta pojasta Johanneksesta tuli Äijälän isäntä. Hän isännöi taloa isojaon keskeisimmän ajan. Kuudes lapsista ja kolmas pojista vuonna 1756 syntynyt Markus Henrikinpoika avioitui 15.12.1782 Alhosen maakirjatalosta olleen neljänneksi vanhimman lapsen, talollisentyttären kanssa. Heistä tuli Isokulman asumakylään muodostuneen Matoniemen uudistalon haltijat. Talo kehittyi ja vaurastui nopeasti. Niinpä taloa alusta lähtien hallinnut Markus Henrikinpoika osti 28 päivänä heinäkuuta 1824 Matoniemen perintötaloksi.

⁴⁷⁶ Lammin kirkonarkisto. Vihityt sss4v.

Riihilahden talon n:o 19 haltijapariskunta taas oli peräisin Alhosen ja Pylkkälän taloista. Alhosilta Isokulmalle siirtynyt Johan Johaninpoika avioitui 28.11.1785 Pylkkälän sotilasvirkatalosta olleen talollisentytären Elisabet Jacobintyttären kanssa⁴⁷⁷.

Neljäs molempien puolisoitten osalta sukuyhteyden maakirjataloihin omannut perhe löytyy Savikodan talosta. Talo oli pitkään kestäneen torpparikautensa aikana ehtinyt jo jakautua kahdeksi. Niinpä uudistalopäätöksen mukaan talon asukasoikeus myönnettiin kahdelle henkilölle. Heistä toinen isäntä Matts Markuksenpoika vihittiin 27.12.1807 avioliittoon Lassilasta olevan talollisen tytären Eva Petterintyttären kanssa⁴⁷⁸. Toinen isäntä ei ollut avioliitossa.

Muilla uudistaloilla ei tällaista kaksoisyhteyttä ole havaittavissa. Mielienkiintoista on todeta, että talonmuodostuksellisen ja sukulaisuusyhteyden omaavien talojen kumpikin yhteys kohdistuu samaan taloon yhtä poikkeusta lukuunottamatta. Savikodan talo-osuus on muodostettu uudistalopäätöksen mukaan Simolan n:o 3 maakirjatalon osuudesta Lieson kylän liikamaihin. Torpan ja sittemmin uudistalon haltijat ovat kuitenkin Junnalan talon n:o 12 talollissukua. Näin maakirjatalolla on ollut ilmeinen tarve järjestää talonpidollinen jatkuvuus suvussa. Kymmenestä kruununuudistalosta neljän talon haltija oli jonkun maakirjatalon talollisen poika. Viisi uudistaloa muodostui ilman verisukulaisuutta maakirjatalojen omistajiin.

Lieson kylään kuuluvan Neroskulman asumakylän pohjoisalueelle syntyivät sekä Tervakosken että Savikodan kruununuudistalot. Tervakosken uudistalo muodostui Lieson Lassilan talon liikamaaosuudesta. Uudistalon haltijalla ei ole sukuyhteyttä maakirjataloihin. Ky-

⁴⁷⁷ Lammin kirkonarkisto. Vihityt sss4v.

⁴⁷⁸ Lammin kirkonarkisto. Vihityt sss4v.

län ainoan poikkeuksellisen yhteyden muodostaa Savikodan uudistalo. Uudistalon talonmuodostuksellinen yhteys ja sukuyhteys suuntautuivat eri taloihin. Talon ensimmäiseksi haltijaksi tuli nimittäin Junnalan talon isännän veli. Aikaa ehti kuitenkin kulua. Niinpä Savikodan uudistalopäätöksen mukaan talo tuli kahden henkilön haltuun. He olivat jo seuraavan polven edustajia.

Muitakin erikoisuuksia löytyy. Yksi uudistaloista muodostettiin maakirjatalon talollisen vanhimmalle pojalle. Kautta aikojen oli ollut tapana, että talonpitoa jatkoi vanhin poika, jos se suinkin on ollut mahdollista. Tässä tapauksessa vanhin poika ei jatkanut maakirjatalon pitoa, vaan siirtyi uudistalolliseksi. Talonmuodostukseen kytkeytynyt sukulaisuussuhde kaipaakin lähempää tarkastelua. Tuliko Kalkon n:o 15 isännäksi vanhin poika vai oliko Mettala isännöimään tullut talollisperheen vanhin poika? Asiaan löytynee selitys kummankin talollisperheen koostumuksesta. Mettalan n:o 11 isäntä oli isojaon päättyessä 60 vuoden ikäinen. Hän oli avioitunut vuonna 1771 ja saanut talon isännyyden kymmenen vuotta myöhemmin ja ennen isojaon alkamista. Pariskunnalle syntyi neljä lasta. Heistä vanhin ja kolmas, tytär ja poika, menehtyivät vain parin vuoden ikäisinä. Toinen lapsista, vanhin poika, siirtyi isojaon päätyttyä Säynäjärven torppariksi ja edelleen Kalkon uudistalolliseksi. Nuorin eloonjääneistä lapsista, tytär Maria avioitui ja siirtyi jo isojaon kestäessä taloon muodostetun, Avuskulmalla sijaitsevan Kalliolan torpan emännäksi.

Leskeksi jäänyt talollinen Johan Erikinpoika Mettala avioitui pian toisen kerran saman kylän Simolasta olleen talollisen tyttären kanssa. Perheeseen syntyi kuusi lasta. Yksi heistä menehtyi lapsena. Vanhin tytär avioitui torpan emännäksi Padasjoelle. Toinen tytär avioitui emännäksi Lieson asumakylän Pietilään. Nuorin poika jäi setämieheksi kotitaloonsa Mettalaan. Kolmesta pojasta keskimmainen avioitui isännäksi Lieson Pakarille. Toisen avioliiton vanhin poika And-

reas avioitui 1810 Pakarin talollisentyttären kanssa ja hänestä tuli Mettalan talon isäntä isänsä jälkeen. Isojaon päättyessä hän oli vasta 23-vuotias. Näin ensimmäisen avioliiton vanhin poika sai isännöitäväkseen juuri sopivasti perustetun Kalkon uudistalon n:o 15. Hänen velipuolensa sai isännöitäväkseen Mettalan maakirjatalon.

Uudistalojen muodostuminen isojaossa liittyi liikamaakysymysten ratkaisujen kautta maakirjataloihin. Siksi on ainakin osittain ymmärrettävää myös sukulaisuussuhteiden kytkeytyminen uudistalojen muodostumiseen.

4.10.2 Talokohtaisia geenipohjan tarkasteluja

Lieson uudistalojen haltijat voidaan ryhmitellä sukulaisuussuhteen näkökulmasta katsottuna kolmeen erilaiseen kokonaisuuteen. Ne ovat:

- Sukulaisuussuhdetta ei ole havaittavissa. Tällaisia kruununuudistaloja olivat Koivula, Koivuniemi, Kotaniemi, Mikkola ja Tervakoski.
- Sukulaisuus kytkeytyi isojaossa jakamattomaksi jääneeseen taloon. Tällaisia uudistaloja olivat Kalkko ja Matoniemi sekä Savikota.
- Useampia uudisviljelmiä muodostaneet talot. Tällaisia olivat itsekin neljäksi tilaksi jakautunut Alhosen talo ja Junnalan talo. Alhosista muodostuivat Ankeriasniemen ja Riihilahden uudistalot. Junnalan talosta syntyivät Koivuniemi ja Savikota.

Ensimmäisen ryhmän taloista Koivula sai päätöksen kruununuudistaloksi muodostamisesta noin vuosi muiden uudistalojen jälkeen. Selvittelyjen perusteella Nujalan eli Koivulan taloon sisällytettiin tehtyjen sopimusten perusteella sekä Uotilan talon että Lappalan talon liikamaaosuuksia. Näin Koivulan talosta muodostui selvästi suurin uu-

distalo. Koivuniemen kohdalla ei ole havaittavissa yhteyttä maakirjataloihin. Voidaan kuitenkin todeta, että rippikirjojen mukaan sekä Junnalan maakirjatalolla ja Koivuniemen kruununuudistalolla on ollut tavallista läheisempi yhteys. Kummankin talon asukkaita on toiminut isojaon aikaan molempien talojen asukkaina. Nerosjärven luoteispuolella sijaitseva Mikkolan talo sai mahdollisuuden muodostua uudistaloksi, kun Pässin tilaosuuden omistaja Erik Erikinpoika luovutti 16.9.1805 oikeutensa liikamaahan ennen sotilaana toimineelle Michel Sigfridinpojalle.

Kotaniemeä kutsuttiin aluksi Auxniemeksi. Torppa mainitaan ensi kerran vuosina 1780-85⁴⁷⁹. Torpparina oli Johan Markuksenpoika. Hän oli avioitunut Simolan renkinä ollessaan 10.11.1776 Uotilan pii-an Eva Mårtenintyttären kanssa⁴⁸⁰. He asuivat Auxniemessä neljän vuosikymmenen ajan aluksi torpparina ja sittemmin lampuotina. Kotaniemeä suunniteltiin uudistaloksi jo 1750-luvulla. Tuolloin pidettiin 20. päivänä heinäkuuta 1752 alueella katselmus alueen muodostamiseksi Auxjärvenmaa-nimiseksi uudistaloksi. Uudistalon perustamista oli aikonut liesolainen 26.12.1746 avioitunut renki Samuel Bertelinpoika⁴⁸¹. Alueella oli suoritettu kaskeamista. Rakennuksia ei kuitenkaan vielä katselmuksen mukaan ollut. Ne oli Samuel Bertelinpoika aikonut pystyttää, jos lupa myöhemmin uudistaloon myönnetään. Tällä puolitoista peninkulmaa Lieson asumakylästä sijaitsevalla alueella oli kuitenkin lähes kaikkien Lieson maakirjatalojen hallinnassa vanhoja verollepantuja niittyjä. Tämän vuoksi näiden talojen haltijat katsoivat tulevan vaikeuksia aitaamattomalla alueella käytetyn karjan laiduntamisessa ja vastustivat uudistalon muodostamista⁴⁸². Asia ei tällä kertaa edennyt myönteisesti. Samuel Bertelinpoika muutti ja eli

⁴⁷⁹ Lammin kirkonarkisto. Rippikirja 163 vuosilta 1780-85.

⁴⁸⁰ Lammin kirkonarkisto. Vihityt sss4v.

⁴⁸¹ Lammin kirkonarkisto. Vihityt sss4v.

⁴⁸² KA. H 38 8/2.

elämänsä Tuuloksen Sydänmaan kylän Anttilan isäntänä vuoteen 1771 asti⁴⁸³. Nerosjärven luoteispuolella sijaitseva Mikkolan uudistalo sai ensimmäisen haltijansa naapurikunnasta Luopioisista. Myös Tervakosken uudistalon yhteys Liesoon oli vain kiinteistönmuodostuksellinen. Sen ensimmäiset haltijat olivat lähikylästä Padasjoelta.

Toisen ryhmän kohdalla kaikkien uudistalojen ensimmäiset haltijat olivat Lieson maakirjatalojen talollisten poikia.

Kolmannen ryhmän maakirjatalot kaipaavat lähempää tarkastelua. Alhosen talo kuului manttaaliltaan ja pinta-alaltaan kylän suurimpiin. Talossa oli poikaylijäämää juuri sopivasti isojaon aikaan, kuten taulukko 15 osoittaa. Se aiheutti osittain ylenevää säätykiertoa. Erityisesti Frantilan puoliskossa Johan Andersinpojan isännöidessä sitä talossa oli runsaasti lapsia. Kuusi heistä oli poikia. Niistä kaksi menehtyi pienenä. Neljälle muulle muodostettiin isojaossa oma tila. Rengiksi meneminen oli vauraan talon pojalle ilmeisen vastenmielistä. Liekö palkollisten paikkoja ollut tarjollakaan. Toimeentulo oli etsittävä muulla tavoin. Käsityöläisyyskään ei ehkä houkutellut. Kahdelle pojalle tuli taloneljännes jakamalla talonpuoliskot. Kaksi muuta poikaa saivat kumpikin oman kruununuudistalonsa. Ranttilan talonpuoliskosta muodostui näin isojaossa neljä tilaa. 1700-luvun puolivälissä Alhosen talon puoliskoa hallinneen Olofin osuutta kutsuttiin nimellä Alhoin. Johan sai osakseen Frantila-nimisen puoliskon. Kolmas veli Tuomas menehtyi Frantilassa vuonna 1756⁴⁸⁴. Olofin jälkeen 17.4.1775 suoritetussa osituksessa talonpuolisko jakautui edelleen. Talollisenpojat Henrik Olofinpoika ja Marcus Olofinpoika saivat kumpikin omistukseensa neljänneksen talosta. Johan Andersinpojan jälkeen Frantilakin jakautui kahdeksi. Toisen puoliskon eli neljännek-

⁴⁸³ Tuuloksen kirkonarkisto. Kuolleet vuonna 1771.

⁴⁸⁴ Lammin kirkonarkisto. Vihityt sss5e.

sen koko talosta sai Tuomas Johaninpoika ja toisen puoliskon Gabriel Johaninpoika. Ranttilan toisen talonpuoliskon liikamaaosuudesta muodostui lisäksi kaksi uudistaloa. Näin Alhosen talo n:o 14 jakautui isojaossa neljäksi tilaksi ja kahdeksi uudistaloksi eli yhteensä kuudeksi tilaksi.

Alhosen talon kokonaisvaikutus kylän asutukseen näkyy selvemmin kuviosta 2. Siihen on kuvattu talojen ja tilojen yhteydet. Sidonnaisuudet on mainittu niin tilanmuodostuksellisesta kuin sukuyhteydellisestä näkökulmasta.

Alhoin n:o 14 Anders Pählsinpoika					
Frantila n:o 14 Johan Andersinpoika				Alhoin n:o 14 Olof Andersin-	
Kylä- Ranttila 14:1 ¼ Tuomas Johanin- poika	Lähde- Ranttila 14:2 ¼ Gabriel Johanin- poika	Riihilahti 19 Uudis- talo Johannes Johanin- poika	Anke- riasniemi 21 Uudis- talo Erikus Johanin- poika	Ali- Alhonen 14:3 ¼ Henrik Olofin- poika	Yli- Alhonen 14:4 ¼ Markus Olofin- poika

Kuvio 2. Alhoin-nimisen talon jakautumisesta ja siihen liittyvistä uudistaloista.

Alhosen taloon optio-osuuksien kautta liittyneet uudistalot muodostettiin Avuskulmalle ja Isokulmalle. Tilojen alueille muodostui myös useita torppia. Alhosen alueelle muodostui 1800-luvulla rippikirjojen mukaan kymmenen torppaa. Ne olivat Kauhasalo, Jokela, Ritaniemi, Rajala, Tuomisto, Korpela eli ilmeisesti sama kuin Runsas, Jokioinen,

Nygård, Ojala ja Syrjänpää. Ajan loppuaikoina syntyneisiin torppiin on olemassa joitakin jo selvästi kaukaisia sukuyhteyksiä. Ensimmäisiin torppiin niitä ei ole. Näiden lähinnä Nerosjärven ympäristössä torppien perustaja-asukkaat tulivat pääasiassa naapuripitäjän Padasjoen puolelta. Monet olivat samalla käsityöläisammattien harrastajia, kuten heidän sukunimistöstäänkin voi päätellä.

Toinen taloista, joista muodostui kaksi uudistaloa oli Junnala. Talo oli jakokunnan pienimpiä sekä pinta-alaltaan että manttaaliltaan. Sen optio-osuuksista syntyivät Koivuniemen ja Savikodan talot. Niistä Savikodan uudistalo oli jakautunut jo edeltävänä torppariaikanaan kahtena osuutena nautittaviksi. Virallisesti ne jakautuivat eri tiloiksi vasta myöhemmin 22.8.1914 maarekisteriin merkityssä halkomisessa⁴⁸⁵. Junnalaan liittyvät talot ja tilat ilmenevät parhaiten kuviosta 3.

Jöran Sigfridinpoika oli Junnalan isännän veli ja Savikodan torpan perustaja. Torppa jakautui pian kahdeksi torpaksi ja niinpä Savikodan uudistalokin tuli muodostamispäätöksellä kuviossa mainittujen veljesten hallintaan. Koivuniemen ja Savikodan uudistalojen lisäksi Junnalan talon alueelle muodostuivat Putaanpohjan eli Heinäjoen ja Kivistön sekä Lieskallion torpat. Junnalan talon osuuksista syntynyt Koivuniemen uudistalo sijaitsi Avuskulmalla. Siksi sillä oli asukasyhteyksiä Lieson asumakylän Junnalaan. Savikodan uudistalo muodostui Nerosjärven pohjoispuolelle. Parin sukupolven aikana alueelle muodostui useita torppia. Kaikki eivät muodostuneet Junnalan talosta. Torppia syntyi mm. Lappalan ja Uotilan talojen maille. Sensijaan sukuyhteys näistä torpista oli Junnalan isännän sukuun. Talosidonnaisuus ja sukuyhteys levisivät moniin Neroskulman viljelmiin.

⁴⁸⁵ Maarekisteri. Padasjoki. s.481.

Junnala Sigfrid		
Koivuniemi 18 uudistalo Johan Jacobin- poika	Ala-Savi 2:1 ½ uudistalosta Henrik Jöranin- poika Isännän veljen- poika	Ylä-Savi 2:2 ½ uudistalosta Markus Jöranin- poika Isännän veljen- poika

Kuvio 3. Junnalasta n:o 12 muodostui tavallaan kolme uudistaloa. Savikota oli jakautunut kahdeksi jo ennen isojakoa.

Edellä olevat koosteet osoittavat selvästi, että Alhosen ja Junnalan taloilla on ollut muita läheisempi yhteys niistä ja muista taloista syntyneisiin taloihin ja tiloihin sekä niiden alueille syntyneisiin torppiin.

Isojaon myötä alkoi muodostua myös jaossa itsenäisiksi tiloiksi muodostamatta jäänyttä asutusta. Osa sai alkunsa jo ennen varsinaisia isojalon toteuttamistoimenpiteitä. Osa syntyi isojalon aikana. Myös isojalon jälkeisellä ajanjaksolla syntyi varsin paljon vuokralla olevaa asutusta. Suurin osa siitä oli torppia. Tutkimuksessa käytettyjen aikajaksojen päättymiseen mennessä vuonna 1827 oli saanut alkunsa kaikkiaan 49 vuokraviljelmää. Torppia muodostui kaikille maakirjataloille. Vain yhden torpan sisältäviä taloja oli kolme. Kuuden talon alueelle syntyi tarkasteluaikana vähintään neljä torppaa. Uutta vuokra-asutusta muodostui vielä 1800-luvun jälkeenkin.

Selvitettäessä käyttämäni tarkastelujaksojen loppuun vuoteen 1827 mennessä muodostuneita vuokraviljelmiä ilmenee, että 30 torpalla kaikkiaan 49:stä torpasta oli sukuyhteys Lieson maakirjataloihin.

Näihin lukuihin ei sisälly edellä erikseen käsiteltyjä kymmentä torppina aloittanutta uudistaloiksi muodostunutta taloa. 19 torpan ensimmäisillä haltijoilla ei tällaista yhteyttä ole todettu olevan. Niillä saattoi olla monenlaisia muita yhteyksiä taloihin. Nehän kaikki syntyivät maakirjatalojen isojaossa saamille palstoille. Tämän mukaan 60 prosenttia torpista syntyi jonkinlaisesta maakirjatalojen sukujen laajenemispaineista.

4.10.3 Torpparien suhde maakirja- ja uudistaloihin

Aikaisemmin mainittujen kolmen tarkasteluajanjakson aikana (I jakso 1765-1785, II jakso 1786-1806, III jakso 1807-1827) muodostui Lammin rippikirjojen mukaan kaikkiaan 49 torppaa. Ennen isojakoa sai alkunsa 8 torppaa. Isojaon aikana lukumäärä lisääntyi 19 torpalla. Kolmannella jaksolla syntyi vielä 22 uutta torppaa. Torppien joukossa ei löytynyt yhtään sellaista torppaa, jonka molemmat haltijapuolisot olisivat olleet sukua johonkin Lieson maakirja- tai uudistaloon. Näin torppien tilanne poikkesi uudistaloista. Niissä neljällä kymmenestä oli molempien puolisoitten sukulaisuussuhde maakirjataloihin (katso taulukko 35).

Taulukko 35. Vuoteen 1827 mennessä Liesoon muodostuneiden torppariperheiden sukulaisuussuhde taloihin.

(Lähde: Lammin kirkonarkisto. Rippikirjat. Syntyneet ja vihityt).

Jakso	Sukua	Sukua	Ei sukua	Ei sukua	Torppia
vuosina	Mies	Nainen	Mies	Nainen	kpl
I=1765-1785	2	2	6	6	8
II=1786-1806	10	7	9	12	19
III=1807-1827	9	4	13	18	23
1765-1827 yht.	21	13	28	36	49

Ennen isojakoa alkunsa saaneista torpista vain kolmannes torppari-perheestä oli sukua talojen isäntäperheille. Isojaon aikaisella jaksolla jo puolet torppareista oli talollisten sukua. Torppien emäntien joukossa lukumäärä oli kolmasosan isäntiä suurempi. Jaon jälkeisellä jaksolla syntyneistä 22 torpasta vain 9 torpan isäntä oli taloihin sukulaisuussuhteessa. Emäntien sukulaisuusosuus jäi puolta pienemmäksi. Jos tarkastellaan sukulaisuuksien kohdetaloja, todetaan eniten jomman kumman puolison sukulaisuuksia Junnalan talon n:o 12 suhteen. Talon talollisten sukulaisia oli 7 puolisoa. Neljän puolison sukulaisuus kohdistui sekä Pietilän n:o 1 että Mökkälän n:o 6 taloihin. Kahden talon, Simolan ja Sakerin, talollisiin ei uudistorppareiden sukulaisuuksia ole voitu todeta. Kahdella torpan puolisoilla oli sukulaisuus perustettuihin uudistaloihin. Muut kohdistuivat maakirjataloihin.

Sukulaisuustarkastelu osoittaa, että uudistalojen ensimmäisillä isäntäperheillä oli selvästi enemmän sukusidonnaisuuksia maakirjataloihin kuin uudistorpparien perheillä. Uudistalojen avulla purettiin enemmän talollisperheiden perinnönjakoja. Tilanne merkitsi samalla siviilisäätyjen jatkumista samantasoisina. Torppari-perheissä sensijaan tapahtui enemmän sosiaalista ylenemistä. Torppari-perheet olivat peräisin osittain naapurikunnista tai liesolaisten palkollisten joukosta.

4.10.4 Uudisasutus ja alueen avioliitot

Keskiajalla ihmisen asemaan yhteiskunnassa yksi suuresti vaikuttaneista asioista oli suku. Ihminen kuului sukuun. Hänen asemansa suvussa kasvoi vähitellen. Kasvu ei kuitenkaan ollut tasa-arvoon tähtäävää. Yhteiskunnassa oli suuri eroavaisuus miehen ja naisen asemassa. Laajemmin ihmisten eriarvoista asemaa määrittelivät säätyluokkien keskinäiset eroavaisuudet. Sellaisia ei Lieson jakokunnassa ollut. Lie-

son asumakylä muodostui lähes kokonaisuudessaan puhtaista talonpojista. Näin ollen tutkimuksen suhteen tärkeiksi jäivät suvun merkitys ja miehen ja naisen erilainen asema. Luokkakohtaiset säätyerot alueella ulottuivat vain hetkellisiin yksittäistapauksiin.

Maaomaisuus oli tutkimuksen kohdeaikana tärkein pääoma. Se oli samalla myös mittava valtaresurssi. Se vaikutti ajan avioliittoihinkin. Niillähän saattoi olla huomattava taloudellinen merkitys. Pääsyynä liiton syntymiseen oli usein talon emännän tarve. Harvemmin liittoja syntyi isännän puutteesta. On varsin ymmärrettävää, että avioliittoa on kutsuttu usein ”naimakaupaksi”. Liiton solmiminen oli todellisuudessaakin kaupan hierontaa. Avioliitto oli keskiajan lakien mukaan hyvin maallinen toimenpide. Se oli kahden suvun kauppa⁴⁸⁶. Sulhasen ja morsiamen edustajat esittivät omat vaatimuksensa ja ehtonsa. Lopulta niistä sovittiin. Huomenlahjat ja myötäjäisten mittavuus olivat merkittäviä seikkoja. Rakkaus puolisoitten välille liiton perustaksi tuli vasta toissijaisena asiana.

Naisen maaomaisuus oli keskiaikana aviomiehen hallinnassa. Aviotoman naisen omaisuutta hallitsi joku muu miespuolinen henkilö, joka oli yleensä suvun jäsen. Nainen saattoi hallita väliaikaisesti maaomaisuutta jäätyään leskeksi. Avioituessaan uudelleen nainen menetti isännän asemansa ja hallintaoikeutensa maahan. Naisen kohdalla aviosääty oli merkittävä tekijä. Se mainittiin yleensä myös asiakirjoissa. Omaisuuden luovuttamisessa tai hankkimisessa nainen esiintyi korkeintaan suostumuksen antajana. Suku oli omaisuuden hallinnan taustavoima. Siihen ei nainen kuulunut. Miehen maaomaisuuden hallintaan aviosääty ei vaikuttanut mitenkään. Vielä myöhään 1800-luvulla esiintyy tutkimusalueen välikirjoissa, kuten kauppakirjoja tuohon aikaan yleensä nimitettiin, kaukaisesta tasa-arvosta kertovia

⁴⁸⁶ Aalto 1996. s.31.

ilmaisuja. Esimerkkinä mainittakoon, että talon luovuttaminen isäntäpuolisoiden toimesta saatettiin tehdä vävyille N.N. ja hänen vaimolleen eikä suinkaan tyttärelle ja hänen miehelleen.

Ihmisten sosiaalista taustaa on mahdollista selvittää useammastakin lähteestä. Asema on usein merkitty kirkonkirjoissa vihittyjen luetteloon. Samoin on tehty kastettujen luettelossa. Kummassakin esiintyy kuitenkin puutteellisuuksia, erityisesti luetteloiden alkuvuosina. Tiedot eivät aina ole kuvanneet myöskään henkilöiden oikeaa sosiaalista taustaa. 1700-luvulla vaikuttivat talollisperheisiin ja palkollisiin monet määräykset. Niinpä monet avioliittotiedoissa piioiksi ja rengeiksi mainitut henkilöt olivatkin tosiasiallisesti talollisten tyttäriä tai poikia.

Avioliittojen ja niiden uudisasutukseen mahdollisesti liittyvien yhteysien selvittämiseksi on tarpeen suorittaa joitakin rajauksia. Tutkimuksessa tarkasteltaviin avioliittoihin on valittu mukaan kaikki ne liitot, joissa ainakin toinen osapuoli on vihkimistietojen mukaan Liesosta. Avioliittoalueiden selvittämiseksi on ollut tarpeellista tehdä joitakin alueellisia rajauksia. Isojaon yhteydessä muodostui uudisasutuksen alueen nimeksi Lieson Järventaustan kylä. Nimitystä käytettiin erityisesti rippikirjoissa⁴⁸⁷. Järventaustan ohella oli rippikirjoihin jo eriytetty myös Porraskosken asumakylä. Se muodostui sahan ja sen oheistoiminnoista huolehtivien monien ammattihenkilöiden ja asumakylän toimintoihin liittyvien henkilöiden asuinpaikaksi sahan vaikutuspiiriin kolmen nykyisen kiinteistörekisterikylän alueelle, kuten aikaisemmin on jo todettu.

Tarkasteltava ajanjako on ollut syytä jakaa eri osiin. Mahdollinen vaikutus ilmenee parhaiten, kun tutkimuksen kohdeajoiksi valitaan kolme isojakoon liittyvää aikajaksoa. Isojaon toimittamisen aika on

⁴⁸⁷ Lammin Lieson rippikirja vv. 1811-1821. s.34.

merkitykseltään tärkeänä valittava yhdeksi jaksoksi. Tämän kesto-aika oli 21 vuotta. Vertailtaviksi ajanjaksoiksi on mielestäni luonnollista valita samanpituiset jaksot sekä isojakoa edeltävältä että jaon jälkeiseltä ajalta. Nämä jaksot on mainittu jo taulukon 35 yhteydessä. Pidän isojaon kesto-aikaa sopivan pitkänä tarkastelukohteena. Siksi on luonnollista valita muiksi vertailujaksoiksi samanpituiset ajat. Valintaan ovat vaikuttaneet lisäksi lainsäädännölliset ja rekisterin pitoihin liittyvät seikat. Valinta antaa mahdollisuuden verrata jaon aikaisia tapahtumia sitä edeltävään ja jaon jälkeiseen aikaan.

Avioliittoon aikovilta on laki ja kansanperinne edellyttänyt riittävää ikää ja rippikoulun käyntiä. Ikää on mitattu numeroiden ohella työsuorituksilla. Mies osoitti aikuisuutensa esimerkiksi reen tekemisellä. Tytön aikuisuuden mittaa kuvasi m.m. lampaan keritseminen. Vuosissa ilmaistut sallitut avioliiton solmimisiät olivat vuoteen 1734 asti varsin alhaiset. Mainittuna vuonna morsiamen alaikärajaa korotettiin kahdella vuodella. Sulhasen alimpana naimaikänä oli vuoteen 1756 saakka 21 vuotta, jolloin se laski 18 vuoteen. Seuraava muutos tuli vasta 1900-luvulla. Vuoteen 1910 asti edellytti evankelis-luterilainen kirkko vihittävil-tään rippikoulun ohella myös konfirmation. Iän ohella oli sukulaisuus yksi avioliittoja rajoittavista tekijöistä. Serkusavioliit-toihin tarvittiin Suomessa vuoden 1734 määräysten mukaan tapauskohtainen lupa. Luvan tarve poistui vuonna 1872⁴⁸⁸. Ikien muutokset ilmenevät runsaan 350 vuoden aikana 1500-luvulta 1900-luvulle taulukosta 36.

⁴⁸⁸ Heikinmäki 1981. s.28.

Taulukko 36. Sulhasen ja morsiamen alimmat avioliittoiät eri aikoina.

(Lähde:Heikinmäki 1981. ss.29-31.)

Aika.	Sulhasen ikä. Vuosia	Morsiamen ikä. Vuosia
1569. Mikael Agricolan käsikirja	14	13
1734	21	15
1756	18	15
1911	18	17

Taulukon 36 tiedoista käy ilmi, että tutkimuksen kohdeaikana lain määräämät avioliittoiät olivat koko ajan sulhasen osalta 18 vuotta ja morsiamen osalta 15 vuotta. Myös sukulaisuuteen liittyvät avioliittosäädökset olivat kaikilla tutkimuksen ajanjaksoilla samat. Ikärajoitus mahdollistaisi pidemmänkin tarkasteluajan. Vihittyjen luetteloiden puutteellisuudet siviilisäätyjen ja asuinpaikkojen suhteen sekä rippikirjojen vajavaisuudet eivät kuitenkaan anna mahdollisuuksia jaksosten laajentamiseen kohti vanhempaa aikaa. Toisena vaihtoehtona olisi valita esimerkiksi yhtä monta avioliittoa sisältävät jaksot. Se antaisi kuitenkin mielestäni vähemmän oikean kuvan vertailussa isojaon aikaan sekä sitä edeltävään ja seuraavaan ajanjaksoon, isojakoon mahdollisesti olevan yhteyden valaisemiseksi. Muuttuivathan alueen olosuhteet selvästi jo isojaon aikana puhumattakaan kolmen jaksos-
pituudesta yli 60 vuoden ajasta. Lyhyempien ja pitempien jaksosten aikana myös ihmiset ikääntyisivät eri lailla. Näin jaksot muodostuivat seuraaviksi:

- I jakso 1765-1785 = isojakoa edeltänyt jakso
 II jakso 1786-1806 = isojaon toimeenpano aika
 III jakso 1807-1827 = isojaon jälkeinen ajanjakso

Näiden ajanjaksojen puitteissa tarkastellaan seuraavassa Lieson avioliittotapahtumia ja niiden yhteyksiä uudisasutuksen muotoutumisiin.

4.10.5 Talo ja suku avioliiton perustana

Avioliitto oli aikoinaan koko kyläyhteisöä koskettava asia. Se oli myös sukujen välinen asia. Siinä oli tärkeää maaomaisuuden pysyminen suvun hallussa tai mahdollisesti sen lisääminen avioliiton myötä. Tyttären tultua sukujen toiminnan tuloksena naitetuksi hän liittyi miehensä sukuun. Tästä institutiotyypistä ajatuksesta johtui myös maan kuuluminen suvulle eikä yksilölle. Siitä taas seurasi, että naisella ei ollut perimysmahdollisuutta maahan. Suvun ja maanomistuksen keskinäistä suhdetta on käsitelty edellä kohdassa 2.1.3.

Kirkollisia säädöksiä avioliitosta annettiin vasta 1700-luvulla. Vuoden 1734 lainsäädäntö määritteli Ruotsissa avioliittoon vihkimisen pakolliseksi. Laki virallisti samalla jo keskiajalla vallinneen kristillisen käytännön. 1700-luvulla oli säädösten ja määräysten ohella monia perinteisiä tapoja avioliittoja suunniteltaessa. Osa niistä pohjautui maan omistukseen. Osa johtui naisen asemasta tuon ajan yhteiskunnassa. Voimakas taustatekijä oli talon vaurauden lisääminen.

Naimaiässä olevien, viljelijäperheisiin kuuluvien nuorten ei entisaikaan tarvinnut itse olla kovinkaan aktiivisia asiassa. Heillä ei aina ollut mahdollisuuttakaan vaikuttaa omaan tulevaan avioliittoonsa. Pääosaa aviosuunnitelmissa esittivät puhemies ja naittaja. Asiaa valmisteltiin useimmiten tulevan sulhasen näkökulmasta. Sulhasen puolesta asiaa hoiti puhemies. Niinpä avioliittoja rakennettiin tehokkaasti puhemiesten toimesta. Tulevien puolisoitten keskinäiset tapaamismahdollisuudet olivat varsin rajattuja ennen avioliiton sopimista ja sol-

mimista. Morsian oli vielä sulhastakin enemmän sivussa oman elämänsä tulevaisuutta suunniteltaessa. Hän oli koko ikänsä riippuvainen naittajan eli suostumuksen antajan mielipiteestä. Nainen oli naimattomana isänsä ja puolisona miehensä alainen. Vain leskenä ollessaan nainen oli täysivaltainen. Avioliittoa suunniteltaessa naittaja oli useimmiten tulevan morsiamen isä. Vasta 31.10.1864 annettu keisarillinen asetus vapautti 21-vuotiaat neidot naittajan suostumuksesta. Lopullisesti naittajajärjestelmä poistettiin avioliittolaistamme vuonna 1930. Vanhempien suostumus vaadittiin kuitenkin ennen täysi-ikäisyyttä ensimmäiselle avioliitolle⁴⁸⁹.

Tutkimusajankohtana ei Liesossa asunut juuri muita kuin alueen päätuotannon, maatalouden, piirissä työskentelevää väestöä. Omavarais-talous vaati runsaasti väkeä talonpidossa. Talon pitäminen hyvässä toimintakunnossa oli 1700-1800-luvuilla suuresti myös työvoimakysymys. Minkäänlaisia koneita tai vaatimattomampiakaan apuvälineitä ei juuri ollut. Ihmisvoima oli lähes ainoa keino toimia. Vetojuhtina olivat niin hevoset kuin härätkin Siksi sukupolvenvaihdoskin oli paljolti työntekoon ja sen jaksamiseen liittyvä kysymys. Siihen liittyi myös avioliitto. Uusi talonpoika tarvitsi apua talon hoidossa. Mahdollista oli, että tyttö muutti taloon jo ennen avioliittoa piian tehtäviin verhoiltuna morsiamena. Kotivävy piiloutui rengin toimenkuvaan⁴⁹⁰.

Tiloja omistavien tai niitä vuokralla viljelevien ulkopuolinen ryhmä oli myös paljolti maatalousväkeä. He olivat torppariperheitä, joiden katsottiin olevan lähempänä talollisväestöä kuin tilattomia. Näin ollen Lieson väestö sai lähes kokonaisuudessaan elatuksensa maatalouden parissa. Toimintaa täydensivät käsityöläiset ja itselliset erikoisosaimisen taidoillaan.

⁴⁸⁹ Heikinmäki 1981. s.31.

⁴⁹⁰ Jutikkala 1946. s.40.

Edellämainitun perheiden muodostukseen liittyvän tutkimuskysymyksen selvittämiseksi herää muutamia mielenkiintoisia osakysymyksiä. Tällaisia kohdassa 1.1 mainittuja tutkimuskysymyksiä palvelevia osakysymyksiä olivat:

- Avioliiton solmimisaika ja sen suhde satovuoteen.
- Sosiaalinen syntyperä. Missä määrin avioliitoissa toteutettiin samansäätyisyyden periaatetta?
- Avioliittokenttä eli naima-alue. Tuliko puoliso samasta tai toisesta talosta tai muusta kylästä vai kauempaa?

Avioliitto liittyi tutkimuksen kohdeaikana usein kiinteästi talonpitoon ja samalla maaomaisuuden mahdolliseen kartuttamiseen. Viljelmien elinkelpoisuusvaatimuksillakin oli läheinen yhteys uudisasutukseen ja tilanmuodostukseen. Siksi Liesoon liittyviä avioliittoja on syytä tarkastella muutamista talonpitoon liittyvistä näkökulmista. Tarkastelua varten tiedot on kerätty avioliittojen osalta vihittyjen luetteloista sekä osittain rippikirjoista ja syntyneiden luetteloista ammatteja täydentäen. Tulosten tarkastelua suoritetaan edellä mainittujen kolmen jakson eli isojakoa edeltäneen ja isojaonaikaisen sekä senjälkeisen jakson perusteella.

Saadakseni kuvan koko Lammin sekä Lieson kylän avioliittomääristä ja niiden kehittymisestä eri isojakoon liittyvien tarkastelujaksojen aikana, olen laatinut seuraavan koosteen vuosina 1765-1827 solmituista avioliitoista (katso taulukko 37).

Taulukko 37. Vuosina 1765-1827 eri tarkastelujaksoina solmitut Lammin avioliitot sekä ne avioliitot, joissa ainakin toinen aviopuoliso oli Lieson kylästä.

(Lähde: Lammin kirkonarkisto. Vihityt, <http://www.genealogia.fi/hiski/-1ivdd3>. Luettu 11.5.2007).

Tarkastelu- jakson vuodet	Lammin avioliitot	Toinen puoliso Liesosta	Molemmat puolisot Liesosta	Yhteensä Liesosta
	kpl	kpl	kpl	kpl
1765-1785	678	40	24	64
1786-1806	954	53	47	100
1807-1827	937	55	54	109
Yhteensä	2569	148	125	273

Taulukon 37 mukaan vuosina 1765-1827 solmittujen liesolaisten avioliittojen määrä oli noin kymmenesosa koko pitäjän avioliitoista. Lammin seurakunnan arkistoista saatuja tietoja on täydennetty naapuriseurakuntien vihittyjen luetteloista. Luvuista puuttuvat naapuripitäjien ulkopuolella solmitut avioliitot. Ne ovat olleet kuitenkin erittäin harvinaisia. Lukumäärä rajoittuu arvioni mukaan korkeintaan muutama prosenttiin. Perusteena arviolleni on mm. se, että naapuripitäjien ja Lieson kylän välillä solmittiin vuosina 1765-1827 50 avioliittoa. Se on vajaa viidennes eli 18 prosenttia ajanjakson avioliitoista. Tämän luvun suuruuteen vaikuttavat olosuhteista johtuvat hyvät ja ilmeisen paljon käytetyt yhteydet naapurikuntiin. Olihan Kuohijärveä ympäröivältä alueelta lähes yhtä pitkä matka viiden seurakunnan kirkkoihin. Liesolaisten avioliitot olen pystynyt melko tarkkaan selvittämään eri vihittyjen luetteloiden osalta käyttäen apuna myös ripikirjoja. Näin ollen lukuja voidaan pitää lähes täydellisesti oikeina. Koko Lammin osalta en ole vastaavaa kontrollimenettelyä pystynyt käyttämään. Tämän tutkimuksen tulokseen sillä ei ole merkitystä. Isojakoa edeltävällä aikajaksolla solmittiin 64 sellaista avioliittoa,

missä ainakin toinen aviopuoliso oli Lieson kylästä. 24 avioliitossa molemmat puoliset olivat liesolaisia. Se vastaa 38 prosentin osuutta kylän avioliitoista. Isojaon toimeenpanon ajanjaksolla vastaavanlaisia avioliittoja oli 47 kappaletta ja myös 47 prosenttia kaikkien liesolaisien avioliittojen määrän ollessa sata kappaletta. Näin molemmat puoliset olivat Liesosta lähes puolessa määrässä avioliittoja. Kolmannella jaksolla liesolaisten avioliittojen määrä nousi 109 kappaleeseen. Jakson aikana solmittiin saman verran kylän sisäisiä kuin vain toisen liesolaisen puolison sisältäviäkin avioliittoja.

Koko 63 vuotta kestäneellä tarkastelujaksolla tehtiin taulukon 37 mukaan 273 sellaista naimakauppaa, missä joku liesolainen oli ainakin toisena puolisona. On luonnollista, että väkiluvun kasvaessa myös avioliittojen määrä lisääntyi. Lammin väkiluku kasvoi isojaon toimeenpanon aikana 4431 asukkaasta 5572 asukkaaseen eli 26 prosentilla. Samaan aikaan avioliittojen määrä kasvoi 56 prosentilla edelliseen kauteen verrattuna. Seuraavan kauden lisäys oli vain yhdeksän prosenttia. Isojaon aikaisten avioliittojen määrän kasvulla on selvä yhteys uudisasutuksen muodostamiseen. Uudisasutuksen avioliittojen yhteys kaipaakin luonnollisesti lähempää tarkastelua. Millaisiksi muodostuivat avioliittoalueet ja aviopuolisoiden siviilisäättyjen yhdistelmät ja jakaumat eri tarkastelujaksojen aikana? Heikinmäki tarkoittaa tutkimuksessaan avioliittokentällä sekä maantieteellistä aluetta että sosiaaliryhmää, josta puoliso valitaan⁴⁹¹. Asiaa selvitetään tämän tutkimuksen puitteissa seuraavissa kohdissa.

⁴⁹¹ Heikinmäki 1981. s.23.

4.10.6 Talonpoikaiskylä ja avioliitot

Lammin väestö lisääntyi vuosina 1750-1780 1403 henkilöllä, mikä vastasi 49 prosentin kasvua. Lähes vastaava kasvu, 1282 henkilöä, tapahtui Lieson isojaon aikaan vuosina 1780-1805 (katso taulukko 5). Lieson aikuisväestön lisäys samaan aikaan oli taulukon 7 mukaan 115 henkilöä. Väestön lisääntyminen aiheutti tarvetta uudisasutukseen. Samaan aikaan haluttiin ohjata väkeä pois talonpoikaistaloista. Tarcoitusta palvelivat eri aikoina vallinneet palkollissäännöt. Talonpojan perheenjäsenestä tuli näin tavallaan palvelusvelvollinen. Väkeä tarvittiin töihin lisää myös suurtiloilla maatalouden laajenemisen myötä.

Lieson asutus oli keskittynyt isojakoon asti varsin pienelle alueelle maakirjatalojen asuntojen muodostamaan asumakylään. Kyläyhteisö oli varsin läheinen. Sillä oli oma vaikutuksensa perheiden kotien ohella ihmisten yksilöllisten identiteettien muokkautumiseen. Isojaon puitteissa ympäristö muuttui oleellisesti. Ympäröivä maailmakin sai uudenlaisia muotoja ja yhdyssiteitä. Voimakkaimpia niistä olivat vanhaan asumakylään suuntautuneet monisäikeiset yhteydet. Isojaon aikaan ja sen päättymisen jälkeisinä vuosina saivat alkunsa uusien asumakyläen keskeiset yhteydet sekä niiden kanssakäyminen Lieson asumakylän aikaisempiin naapurikyliin. Asumakylät muodostivat ikään kuin koko kylän elämän alueellisen koordinaatiston. Sitä ympäröivän maailman osaset löytyivät suureksi osaksi naapurikunnista.

Uusi kyläkoordinaatisto muodostaa perustan maakirjatalojen ja uudisasutuksen väestöllisten yhteyksien selvittämislle. Tätä asumakyläen keskinäistä suhdetta on selvitetty edellä uudistalojen ja muiden viljelmien yhteydessä kohdassa 4.9.1 Maakirjataloista uusiin asumakyläin. Lieson kylän alueen avioliittojen osalta on tutkimusta varten ollut tarpeellista tehdä muutamia alueellisia ryhmityksiä. Ne koskevat tulevien puolisoiden kotipaikkoja kunkin tutkimusalueen asumakylän

osalta. Samasta talosta olevien avioiden nimennyt asumakylän nimeen liitettyä yksi-lisäliitteellä. Samasta asumakylästä olevat ovat saaneet kylän nimen loppuun liitteen -kaksi. Muut avioliittoalueita kuvaavat ryhmät on nimetty sulhasen asumakylän ja morsiamen asumakylän nimiyhdistelmänä. Naima- eli avioliittoalueina olen käyttänyt vihittyjen luetteloissa mainittuja asumakylä tarpeen mukaan ripikirjoista täydennettyinä. Lieso tarkoittaa näin Lieson jo ennen isojakoa muodostamaa maakirjatalojen asumakylää. Vastaavaa ryhmänimijärjestelmää on käytetty muidenkin asumakylä kohdalla. Lieson kiinteistörekisterikylän ulkopuolelle ulottuvista avioliitoista on ryhmänimenä mainittu vain kunnan alkuosa. Esimerkiksi Lieson asumakylän osalta ryhmät ovat seuraavat: Ilmaisussa ensimmäinen paikka ilmaisee vihkimisajankohtana sulhasen asumakylän ja jälkimmäinen paikka morsiamen asumakylän.

Ryhmän nimitys	Merkitys:
	Sulhanen ja morsian olivat:
Liesoyksi	= Molemmat samasta talosta.
Liesokaksi	= Molemmat samasta asumakylästä.
Lieso+Avuskulma	= Sulhanen Liesosta ja morsian Avuskulmalta.
Lieso+naapuri	= Sulhanen Liesosta ja morsian muusta Lammin kylästä.
Lieso+Tuulos	= Sulhanen Liesosta ja morsian Tuuloksesta.

Tutkimusajankohta oli luontaistalouden aikaa. Lieson asukkaat toimivat lähes sataprosenttisesti maatalouden piirissä. Se merkitsi lähes kaikkien ihmisten samanlaista sopeutumista maatalouden työn rytmittymiseen. Saihan valtaväestö leipänsä maasta. Töiden talkoovaiheet ja vähemmän aikaan sidottua työtä sisältäneet ajanjaksot kohdistuivat samalla tavalla kaikkiin asukkaisiin. Tulee luonnollisesti mieleen ky-

symys työvaiheiden painottumisesta ja avioliittojen solmimisesta eri vuodenaikoina. Onko asioilla mahdollisesti yhteyttä asutuksen laajentumiseen ja uudistalojen muodostumiseen? Merkitsikö uudisasutuksen syntyminen isojaon tulostavoitteena ollutta väkiluvun kasvua?

Taulukko 38. Liesolaisten avioliitoista kuukausittain eri tarkastelujaksojen aikana.

(Lähde: Lammin kirkonarkisto. Vihityt).

	Avioliittojen	solmimisen	jaksot	Jaksot
	I	II	III	yhteensä
Kuukausi	1765-1785 kpl	1786-1806 kpl	1807-1827 kpl	1765- 1827 kpl
Tammikuu	8	9	9	26
Helmikuu	3	6	7	16
Maaliskuu	2	3	4	9
Huhtikuu	2	4	6	12
Toukokuu	1	5	3	9
Kesäkuu	4	13	12	29
Heinäkuu	4	4	6	14
Elokuu	1	3	1	5
Syyskuu	3	4	1	8
Lokakuu	11	12	13	36
Marraskuu	12	7	7	26
Joulukuu	13	30	40	83
Yhteensä	64	100	109	273
Keskiarvo	5,3	8,3	9,1	22,8

Tarkastelun ajanjaksojen luvut osoittavat, että eniten avioliittoja solmittiin joulukuun aikana (katso taulukko 38). Ensimmäisellä jaksolla määrä oli 20 % koko vuonna solmituista avioliitoista. Määrä kasvoi jaksoiden aikaan 30 ja 37 prosenttiin. Myös lokakuun ja marraskuun sekä tammikuun avioliittoluvut ovat yleisesti keskimääräistä suurem-

pia. Näin useimmat avioliitot solmittiin vuoden pimeimpään aikaan. Joulukuu ei tutkimusajankohtana ollut nykyisen juhlamallin kaltainen. Aika oli silloinkin yksi vuoden suurista juhla-ajoista. Perusteet olivat toiset kuin nykyaikana. Aikaan liittyi olennaisesti kekri eli maatalouden satovuoden vaihtuminen. Se oli pääasiassa joutoaikaa ja juhlintaa, johon sisältyi mässäilyä ja muhinointia, kuten tapahtumista sanottiin. Satovuoden muutos alkoi silloisen loka-marraskuun vaihteessa. Ajankohta muodosti samalla palkollisten tavanmukaisen ja lakisääteisen vapaaviikon. Se oli pestaamisen aikaa⁴⁹². Toinen kohokohta ajoittui kesäkuuhun. Sen avioliittomäärät jäivät kuitenkin vain kolmannekseen joulukuun luvuista. Vuoden valoisin aika erottui selvästi avioliittojen määrän suhteen muusta vuodesta, mutta myös selvästi vuodenvaihteen suurimmista luvuista. Solmimisajankohdat poikkeavat jossain määrin 1900-luvun koko maan tilastoista vuosilta 1930, 1950 sekä 1973. Tuolloin joulukuun avioitumisprosentit olivat mainittuina vuosina 13,2 ja 11,7 sekä 17,1. Määrä on selvästi vähemmän kuin Lieson seurantajaksoilla taulukossa 38. Kesäkuun avioliitot olivat sensijaan lähes samanmääräisiä. Kesän aviomääriä on kuitenkin lisännyt kolmanneksi suosikkikuukaudeksi nousseen heinäkuun suosion kasvaminen. Mainittujen vuosien prosentit heinäkuussa ovat 8,1, 11,5 ja 15,7⁴⁹³. Painopiste tuntuu siirtyneen runsaan vuosisadan aikana satovuoden päättymisen ajoista valoisimpaan kesäaikaan.

Vapaaviikko saattoi olla omiaan solmimaan ja vahvistamaan aviosuhteita. Puolisoehdokasta oli tietysti tarkkailtu monissa tapaamisissa työn merkeissä. Oli selvitetty ajan tärkeitä ominaisuuksia; työhalukkuutta ja luonnetta sekä varallisuuteen liittyviä asioita. Palkollisten vapaaviikkoon liittyivät tärkeänä tapaamisena jopa pari päivää kestä-

⁴⁹² Wilmi 1991. s.63.

⁴⁹³ Heikinmäki 1981. s.274.

neet iloiset kokoontumiset tansseineen. Ne päättyivät jumihäihin. Puolisokokelaat makasivat lähekkäin lattialla muiden tarkkaillessa ja valvoessa aikaan kuuluvaa siveää käytöstä. Tämä saattoi heijastua joulukuun avioliittojen määrään. Vastausta näihin syihin ei vihkimis-aikatilastojen tutkiminen kuitenkaan anna. Tässä mielessä näyttäisi kihlaus tai avioliitosta sopiminen liittyvän syksyn satovuoden vaihtumiseen. Jos avioliittotapahtuman kulkua verrataan nykyiseen avioliiton muotoutumiseen, voidaan todeta tutustumisen liittyvän talkootapahtumiin ja työliittoihin. Kihlautuminen tapahtui pestuaikana. Ja avioliitto solmittiin sopivasti satokauden vaihtumisen juhla-aikaan. Näin vihkiminen painottuu joulukuuhun. Juhannus oli toinen kohokohta. Sekin oli juhlan aikaa ja liittyi myös kylän satokauteen. Kylvöt oli tehty ja kasvu hyvässä vauhdissa. Korjuuseen oli vielä aikaa muutama viikko. Samaan aikaan vietettiin keskikesän valoisuuden juhlaa. Juhannus oli myös paimenten juhla-aikaa. Aika sopi hyvin uusien perhesuhteiden vahvistamiseen. Perhesuunnittelu liittyi omavaraistalouden aikaan läheisesti satovuoden toimintoihin. Lapsen saaminen kiireisimpään sadonkorjuun aikaan ei ollut sallittua.

Taulukossa 39 on käytetty seuraavia lyhenteitä:

TALPKA	= talollisenpoika	TALTR	= talollisentytär
TRPPKA	= torpparinpoika	TRPTR	= torpparintytär
ITSELLI	= itsellinen	MUU	= muu siviilisäätty

Taulukko 39. Liesolaisten avioliitot eri tarkastelujaksoilla ryhmiteltynä puolisoiden siviilisäätyjen mukaan.

(Lähde: Lieson ja naapuriseurakuntien kirkonarkistot. Vihityt ja rippikirjat).

SIVIILISÄÄDYT	I 1765- 1785 kpl	II 1786- 1806 kpl	III 1807- 1827 kpl	Yht. kpl
TALPKA+TALTR	30	39	36	105
TALPKA+TRPTR	0	1	9	10
TALPKA+PIIKA	5	9	6	20
TALPKA+ITSELLI	0	1	2	3
TRPPKA+TALTR	1	4	12	17
TRPPKA+TRPTR	3	3	7	13
TRPPKA+PIIKA	1	11	1	13
TRPPKA+ITSELLI	0	0	0	0
RENKI+TALTR	1	0	4	5
RENKI+TRPTR	0	3	3	6
RENKI+PIIKA	5	7	18	30
RENKI+ITSELLI	0	0	1	1
ITSELLI+TALTR	3	5	4	12
ITSELLI+TRPTR	0	2	2	4
ITSELLI+PIIKA	6	11	3	20
ITSELLI+ITSELLI	0	4	1	5
MUU+MUU	9	0	0	9
YHTEENSÄ 1765-1827	64	100	109	273

Avioliittojen kautta tapahtui useita sääty-ylennyksiä (katso taulukko 39). Talollisperheiden keskeisiä avioliittoja oli 273 tapauksesta 105. Se merkitsee 38,5 prosenttia. Talollissyntyinen sulhanen solmi avio-
liiton torpparintyttären kanssa 10 kertaa. Jos mukaan lasketaan kaikki

torppariviljelmiin liittyvät avioliitot, oli maan hallintaan liittyvien perheiden jäsenten keskeisiä avioliittoja yli puolet eli 145, mikä vastaa 53 prosenttia avioliitoista. Sensijaan piika tuli talollisenpojan puolisoiksi 20 kertaa. Kaikkiaan sekä talojen että torppien viljelijäsyntyinen osapuoli solmi avioliiton toisen vastaavanlaisen tai viljelmän palkollisen kanssa 189 kertaa koko tarkasteluaikana. Se vastaa 69 prosenttia kaikista avioliitoista. Käsityöläisistä viljelmäsyntyinen osapuoli löysi puolisonsa 19 avioliitossa. Palkollisten keskeisiä avioliittoja oli 30 eli 11 prosenttia kaikista. Palkollisten ja itsellisten kesken solmittiin avioliittoja jaksoittain 11 ja 22 sekä 23. Määrät vastaavat 21-22 prosentin osuutta kunkin kauden avioliitoista. Luvut kuvaavat selkeästi kylän maatalouspitoista sisältöä.

Tulos osoittaa selvän viljelmäpohjaisen säätyuskollisuuden. Avioliitohan liittyivät paljolti maan hallintaan. Tarkasteltaessa avioliittojen siviilisäätysten yhdistelmiä eri jaksojen aikana havaitaan, että talollisperheen jäsen oli niissä osallisena eri jaksoilla 60,8 ja 59 sekä 64,2 prosenttisesti. Luvut eivät ole ainakaan liian pieniä. Vihkiluetteloihin ei aluksi merkitty sulhasen ja morsiamen sosiaalista asemaa. Tiedot on ollut hankittava rippikirjoista. Usein siviilisäädiksi oli merkitty renki tai piika. Tosiasiassa kysymyksessä kuitenkin oli viljelijäperheen poika tai tytär, jonka palkollissäännön vuoksi oli siirryttävä palkolliseksi. Taulukossa 39 kiintyykin huomio erityisesti piikatyttöjen avioitumisten määrään talollisten tai torpparien poikien kanssa. Määrä korreloi isojaon toteuttamisjakson aikana muodostuneiden viljelmien kanssa. Siitä viestii myös viljelmien tyttärien monet avioliitot viljelijäperheiden poikien kanssa jaon jälkeisellä jaksolla. Luvuista voidaan päätellä myös, että säätyuskollisuus omaan ryhmään oli yleisintä ja ehkä tiukinta talollisperheiden keskuudessa. Myös palkollisavioliittojen määrät viittaavat sidonnaisuuteen. Luvut kuvaavat talonpidon jatkumisen takaamistavoitetta ja uusien maatilojen luomista. Maan omistaminen ja sen jatkuminen suvussa oli lähes pyhä asia.

Ylenevästä säätykierrosta erityisesti piikojen kohdalla viestii se, että piikat solmivat useampia avioliittoja talollisenpojan tai torpparinpojan kanssa kuin renkien kanssa. Ero saattaa johtua myös viljelijäperheiden poikavaltaisuudesta, mitä ei tässä tutkimuksessa ole tarkemmin selvitetty. Taulukossa 15 on tosin mainittuna isojaon lopun aikaisten talollisperheiden lapsimääriä ja isännän ikä. .

Taulukko 40. Lieson kylää koskevat avioliitot siviilisäädyn mukaan eri tarkasteluaanjaksoina.

(Lähde: Lammin kirkonarkisto. Vihityt ja rippikirjat).

Avioliittolaji	1765-1785 kpl	1786-1806 kpl	1807-1827 kpl	Yht. kpl
Viljelmäavioliitto	44	78	86	208
Palkollisavioliitto	11	22	23	56
Sääty-ylennys	10	31	22	63
Kasvu %		%	%	
Viljelmäavioliitot		+77	+10	
Palkollisavioliitot		+100	+5	
Sääty-ylennykset		+210	-29	
Yksikkö/jakso	1765-1785	1786-1806	1807-1827	
Tiloja kpl	14	30	30	
Viljelmiä kpl	32	51	49	
Kasvu %		%	%	
Tilat %		+114	0	
Viljelmät %		+59	-4	
Yhteensä		+76	-2	
Väkiluku Lammilla vuosi/henkilömäärä	1770=3603	1785=4431	1805=5572	

Uuden asutuksen muodostaminen liittyi paljolti uusiin avioliittoihin ja näin oman uuden itsenäisen maatilatoiminnan alkamiseen. Poimittaessa avioliitoista kaikki ne, joissa talollis- tai torppariviljelmään liittyvä puoliso on osallisena joko sulhasena tai morsiamena, saadaan viljelmiin liittyvien avioliittojen määräksi kaikkien kolmen jakson aikana yhteensä 208 kappaletta (katso taulukko 40). Se muodostaa 76 prosenttia kaikista liesolaisten avioliitoista. Taulukon 7 mukaan viljelijäväestön osuus Liesossa oli jaon alkaessa vuonna 1786 83 prosenttia ja päättyessä 1806 73 prosenttia. Avioliittojen määrä on suhteessa viljelijäväestön määrään.

Sääty-ylennykset kolminkertaistuivat jaon aikana, mutta vähenivät taas kolmanneksella jaon päättymistä seuranneen jakson aikana. Määrät viestivät uusien viljelmien muodostumisesta isojaon aikana ja niiden rajoittumisesta vain torppien syntymiseen jaon jälkeen. Samaan aikaan tapahtui muutoksia myös tilojen ja viljelmien suhteen. Tiloiksi olen lukenut itsenäiset yksiköt rekisterien mukaan. Viljelmiin puolestaan kuuluvat tilojen ohella vuokra-alueet eli torpat. Näissä tapahtuneet muutokset ilmenevät seuraavista eri luvuista tarkastelujaksojen aikana.

Liesolaisia koskevia ja viljelmiin liittyviä avioliittoja solmittiin isoja-ko edeltävän 21 vuoden jakson aikana 44 kappaletta. Määrä kasvoi jaon toimeenpanojaksolla 77 prosentilla. Seuraavana jaksona oli lisäystä enää vain kymmenen prosenttia. Samoilla jaksoilla kasvoi Lieson tilaluku 14 talosta 30 tilaan. Viimeisellä tarkastelujaksolla ei uusia itsenäisiä tiloja muodostettu.

Selvityksen mukaan avioliittojen määrät ja niissä tapahtuneet sääty-ylennykset korreloivat sekä tilanmuodostuksen että uusien viljelmien kehityksen kanssa. Erityisesti isojaon toimeenpanon aikana ilmenee selvästi sekä uudisasutuksen että uudisperheiden yhteyttä. Rippikir-

joista poimittujen tietojen mukaan Lieson kylän isojaon aikaisesta 115 hengen työikäisestä väestökasvusta 88 on kirjattu uudistaloihin tai torppiin. Se on 77 prosenttia. Tilojen toimintaan liittyvien palkolisten ja käsityöläisten määrä kasvoi samanaikaisesti 53 henkilöllä eli 46 prosentilla. Luvut kuvaavat isojaon vaikutusta asutukseen. Jaon vaikutus näkyy myös talollisväen vähentymisenä 24 hengellä eli 21 prosentilla.

4.10.7 Asumakylä hallitsi avioliittoalueita

Aviopuolisoiden kotiseutujen muodostamiin avioliitto-olosuhteisiin ovat vaikuttaneet oleellisesti sekä ihmisten liikkuminen ja tapaamismahdollisuudet. Tutkimusaikaan merkittäviä seikkoja olivat lisäksi suvun ja perheen tavoitteet ja suhtautuminen avioliittoaikeisiin. Myös uusien viljelmien muodostuminen vaikutti asiaan. Olihan isojaon yhdeksi päätavoitteeksi asetettu uudisviljelyksen ja väkiluvun lisääntyminen. Olosuhteilla oli ilmeisesti merkitystä naima-alueiden laajuuteen samoin kuin sosiaaliseen mobiliteettiin eli siirtymiseen sosiaalisesta ryhmästä toiseen. Olihan ajan tapana järjestellä avioliittoja talonpidon näkökulmasta katsoen edullisella tavalla jopa maaomaisuutta kartuttaen. Naima-alueet olivat tutkimusajankohtana pienehköjä nykyaikaan verrattuna. Ihmisten liikkumisalueet olivat tarpeista, tieverkostosta ja liikennevälineistä sekä monista muista syistä johtuen paljon nykyisiä pienempiä. Omavaraistaloudessa töitä tehtiin kotona ja oman kylän puitteissa.

Ihmisten liikkumismahdollisuudet Lieson isojaon aikaan poikkesivat lähes täydellisesti nykyaajasta. Tiestö muodostui jalankulkua palvelevista epätasaisista poluista. Jakokunnan alueella vain Liesosta Porraskoskelle johti hevosculeuvoille sopiva väylä lähinnä puutavaran

kuljetustarpeen myötä. Se oli kehittynyt 1780-luvulla toimintansa aloittaneen Porraskosken sahan myötä. Kesäisin vene ja talvisin jäätie merkitsivät parempia kulkumahdollisuuksia. Toisaalta on muistettava, että ihmisillä ei ollut tutkimusaikana juuri muita kulkuvälineitä kuin hevosvetoiset laitteet ja veneet. Teiden ja kulkuvälineiden puuttumisen lisäksi liikkumiseen vaikuttivat työolosuhteet. Omavaraistalous oli työvaltaista. Päivät olivat pitkiä. Iltapuhteet kuluivat käsitöiden ja muiden pienempien askareiden parissa. Vapaa-aikaa ei ollut. Kotipiirin ulkopuoliselle alueelle kulkeminen oli ymmärrettävistä syistä vähäistä. Ei ollut juuri tarvettakaan poistua talon tai kylän ulkopuolelle. Talonpoikaisväestö asui omilla asuma-alueillaan. Ennen isojakoa olleessa maakirjatalojen muodostamassa asumakylässä ei ollut pitkiä matkoja tapaamaan naapureita ja sukulaisia. Kylän asukkaathan asuivat lähellä toisiaan. Toimintaan liittyviä matkoja tehtiin kirkkomatkojen ohella lähiseutujen markkinoille ja rannikoiden tapulikaupunkeihin. Markkinamatkat liittyivät satotulosten myyntiin ja joidenkin tarpeellisten käyttötavaroiden hankkimiseen. Kylän sisäiset matkat piteivät huomattavasti vasta isojaossa ja sen jälkeen syntyneen hajanaisen uudisasutuksen myötä.

Edellä kohdassa 4.10.5 on kuvattu puhemiehen ja naittajan osuudesta avioliittojen aikaansaamisessa. Siinä oli kysymys lähinnä talonpoikaisperheiden ja osittain myös muiden viljelijäperheiden avioliittoasioista. Ääritapauksissa sulhanen ja morsian saattoivat olla aivan vieraita toisilleen ennen kihlausta⁴⁹⁴. Työikäistä nuorisoa kuului myös muihin siviilisäätyihin. Omavaraistalouden aikaan ei nuorison toistensa tapaamista edesauttavia tilaisuuksia juuri ollut olosuhteista johtuen. Merkkipäivätapahtumia vietettiin usein vain suvun puitteissa jos olenkaan. Myös työliitot olivat enemmän sukulaisuuden kuin naapu-

⁴⁹⁴ Ylikangas ym. 1973. s.409.

ruussuhteen synnyttämiä suljettuja talkookuntia⁴⁹⁵. Työtehtävien piirissä tapaamismahdollisuuksia oli ilmeisesti useammin. Työliitot olivat näin omiaan edistämään enemmän sukulaispitoisia tapahtumia. Kokonaisuus muodosti talkoopiirin. Sukulaisuuden ohella yhteisyyden pohjana saattoi olla sama talo. Talonumerokohtaisia työliittoja esiintyi erityisesti Pohjanmaalla. Länsi-Suomessa saatettiin ottaa emännän kotitalo jopa toisesta pitäjästä mukaan työliittoon⁴⁹⁶. Talkootoiminta ja taksvärkkipäivät olivat taas enemmän sukulaisyhteyksien ulkopuolella.

Vapaa-ajan tapahtumia oli harvoin. Monet niistä liittyivät satovuoden tapahtumiin. Näistä esimerkkeinä mainittakoon juhlinta satovuoden päättyessä ja uutta odotellessa sekä monenlaiset keväiseen maatalouteen liittyvät ensitoiminnot juhannukseen huipentuvine päätöksineen. Muut kuin työhön kuuluvat matkat eivät juuri saattaneet nuorisoa yhteen. Taksvärkissä oltiin pitkän matkan takaa muutama päivä kerrallaan. Töitä riitti. Siinä tapahtui samalla seurustelua työn lomassa. Vielä seurusteluystävällisempi tilanne oli vaikkapa mallassauna. Sitä piti valvoa kaiken aikaa ja myös yöllä. Mallassauna muodostikin nuorisolle suosituksen kokoontumistilaisuuden.

Puolisonvalinta sääty-yhteiskunnassa ei ollut yksinomaan alueellinen kysymys. Se oli samalla ainakin yhtä suuressa määrin yhteiskunnan sosiaaliseen järjestelmään kuuluva kysymys. Avioliittoihin vaadittavat iät eivät vaikuttaneet avioliittojen muodostumiseen juuri ollenkaan. Asiaa hallitsivat suvut. Liittyyhän suku oleellisesti myös maanomistukseen. Aviopuolisoiden valikoitumista on tutkittu ainakin palkollisten osalta. Professori Heikki Ylikangas on selvittänyt ansiokkaasti puolison valintaan vaikuttaneita tekijöitä sääty-yhteiskunnan

⁴⁹⁵ Jutikkala 1942. s.246. Aaltonen 1964. s.41.

⁴⁹⁶ Aaltonen 1964. s.41.

aikana. Valintaan vaikuttivat voimakkaimmin puolison työkyky ja terveys. ”Ei edes köyhällä kansalla ollut varaa avioitua kevytmielisesti rakkaudesta”⁴⁹⁷. Saman asian toteaa myös Anu Pylkkänen, jonka tutkimuksen mukaan 1600 ja 1700 lukujen vaihteessa ainakin Satakunnassa ja Hämeessä varallisuuden ja sosiaalisen aseman lisäksi valintaan vaikutti myös puolisoehdokkaan työkyky⁴⁹⁸. Ilmaisut kuvaavat ilmeisen hyvin Lieson isojakoa edeltänyttä ja myös jaon aikaista aikaa.

Avioliitot solmittiin monasti lähialueen sisällä. Avioliittoalueiden suppeus tai laajuus voidaan selvittää lähinnä seurakuntien vihittyjen luetteloista.

⁴⁹⁷ Ylikangas ym. 1973. s.408.

⁴⁹⁸ Pylkkänen 1990. s.185.

Taulukko 41. Liesolaisten avioliitot kotipaikoittain eri jaksojen aikana.

(Lähde: Lammin ja naapuriseurakuntien kirkonarkistot. Vihityt).

Taulukossa ”YKSI”-loppuinen ilmaisu tarkoittaa, että puoliset olivat sekä samasta kylästä että samasta talosta. ”KAKSI”-loppuinen kertoo, että molemmat olivat samasta kylästä. ”NAAPURI” tarkoittaa naapurikylää sekä ”LUO” Luopioista, ”TUU” Tuulosta, ”PAD” Padasjokea.

Puolison kotipaikka/Jakso	I 1765 - 1785 kpl	II 1786 - 1806 kpl	III 1807 - 1827 kpl	Yht. kpl
LIESOYKSI	3	9	7	19
AVUSKULMAYKSI	0	3	2	5
ISOKULMAYKSI	0	1	3	4
NEROSKULMAYKSI	0	2	4	6
LIESOKAKSI	21	21	20	62
AVUSKULMAKAKSI	0	1	0	1
ISOKULMAKAKSI	0	0	3	3
NEROSKULMAKAKSI	0	3	2	5
LIESO+NAAPURI	12	20	10	42
NAAPURI+LIESO	16	14	14	44
LIESO+TUU	2	2	0	4
TUU+LIESO	3	2	1	6
AVUSKULMA+LUO	0	1	4	5
LUO+AVUSKULMA	0	0	1	1
NEROSKULMA+LUO	0	0	2	2
LUO+NEROSKULMA	0	0	1	1
NEROSKULMA+PAD	3	0	0	3
Yhteensä	64	100	109	273

Lieso oli vanhojen talojen asumakylänä väkirikkain ja isojakoa edeltävänä ajanjaksona ainoa asumakylä. Siksi asumakyläen sisäisistä avioliitoista Lieson asumakylän avioliitot olivat kaikkein yleisimpiä. Olihan koko asutus erityisesti ennen isojakoa ja vielä sen aikanakin lähes kokonaisuudessaan tässä maakirjatalojen muodostamassa asumakylässä. Liesolaiset solmivat kylänsisäisiä, ”Liesoyksi ja Liesokaksi”, avioliittoja koko tarkasteluaikana 81 kappaletta. Suhteellisesti eniten niitä solmittiin ensimmäisellä tarkastelujaksolla. Määrä oli 24 kappaletta, mikä vastaa 38 prosenttia jakson Liesoa koskevista avioliitoista. Seuraavalla jaksolla määrä oli 40 vastaten 40 prosenttia ja edelleen isojaon jälkeisellä jaksolla 41 avioliitoksi vastaten 38 prosenttia. Muutoksia ei jaksojen kesken juuri tapahtunut. Asumakylän sisäisiä avioliittoja solmittiin 38-40 prosenttia. Samaan aikaan toinen aviopuoliso löytyi jostakin muusta Lammin kylästä, mikä useimmiten oli naapurikylä. Yllämainitut yhdistelmät sisältävät yhteensä 211 avioliittoa eli 77 prosenttia kaikista. Muut 34 yhdistelmää olivat lähes yksittäistapauksia. Tulokset osoittavat myös Lieson yhteydet naapurina olevaan Tuulokseen ja Avuskulman yhteydet Luopioisiin sekä Neroskulman yhteydet Padasjoen suuntaan. Avuskulman ja Neroskulman yhteydet olivat lyhyempiä naapurikuntiin kuin Lieson asumakylään. Asetelma kuvaa kylän asemaa viiden kirkon vaikutusalueella. Suuntaus korreloi ihmisten liikkumisalueiden laajentumisen kanssa (katso taulukko 41).

Saman talon puitteissa solmittiin jakoa edeltävällä jaksolla vähiten avioliittoja eli vain kolme kappaletta. Muilla jaksoilla talonsisäisiä avioliittoja oli 15 prosenttia kauden avioliitoista. Vaikka isojaon aikaisen ja sen jälkeisen jakson aikana kehittyi uusia asumakylä ja kaikkien alueiden asukasmäärä muutoksen myötä kasvoi, suurimman asumakylän kylänsisäisten avioliittojen määrä pysyi suhteellisesti samansuuruisena.

Lieson vanha asumakylä oli ennen isojakoa ainoa alueen asutuksen keskittymä. Uudisasutuksen johdosta oli vähitellen kehittynyt uusia asumakyliä. Vanhan asumakylän naima-alueiden hallinta laajeni uusiin asumakyliin isojaon edistymisen mukana. Asumakylän sisäiset avioliitot laajenivat myös asumakylien välisiksi. Isojakoa edeltävällä jaksolla ei kylänsisäisiä avioliittoja ollut muuta kuin silloisessa ainoassa asumakylässä. Seuraavalla jaksolla niitä oli uusissa asumakylissä yhteensä kymmenen ja neljätoista kappaletta. Kun luvuissa huomioidaan kaikki asumakylät, muodostuivat asumakylien sisäisten avioliittojen määrät lukumääriltään tarkastelujaksojen aikana 24 ja 40 sekä 41 kappaleiksi vastaten 38, 40 ja 45 prosenttia.

Prosenttilukujen tarkkuuteen vaikuttaa hiukan se, että aviopuolisoiden kohdalle on joissakin tapauksissa merkitty torpan sijasta se maakirjatalo, johon torppa on kuulunut. Kaikkien tapausten kohdalla ei ole täysin oikeaa tietoa saatu selvitetynsi. Torpan rakentaminen ja raiwaaminen vei oman aikansa. Lieson asumakylän yhteyksistä johtuen kylässä solmittiin naapurikylien kanssa sama määrä avioliittoja kuin kylän sisälläkin. Naapurikuntiin ulottuvista muutamista avioliitoista Tuulos oli suositumpi kuin muut kunnat. Lukumäärät jäivät kuitenkin vain muutamaaan tapaukseen. Nämä liittyivät kaikki talonpitoon Liesossa tai naapurikunnassa. Sosiaalinen liikkuvuus kylän taloista naapurikuntiin on ymmärrettävää. Niihin oli lyhyt matka.

Avioliittoja muodostettaessa oli tärkeää sosiaalinen asema. Sen säilyttävät avioliitot olivat yleisiä. Joissakin säädyissä pyrittiin tietysti ylenevään säätykiertoon. Se toteutui monesti erityisesti vanhemman lesken avioituessa uudelleen. Puolisoksi tuli usein talon tapoihin tottunut palkollinen tai joskus itsellinenkin. Toiveet ylenevästä säätykierrosta olivat muutoin vaikeita toteutettaviksi. Useimmiten säätykierto oli sosiaalisesti staattista. Nuorten avioliitoissa näyttääkin noudatetun usein samansäätyisyyden ajatusta tai periaatetta. Mielenkiintoista on kui-

tenkin havaita talollisten poikien ja torpparinpoikien avioituminen isojaon aikana piikojen kanssa. Asia liittyy isojaossa tapahtuneeseen asutuksen muodostumiseen. Talonpidon jatkuminen suvuissa saattoi tuoda mukanaan sääty-ylennyksen.

Selvitettäessä sosiaalista staattisuutta tai siinä tapahtunutta muutosta havaitaan, että talollisen poikien ja tyttöjen välisiä avioliittoja solmittiin eri jaksoilla 30 + 39 + 36 kappaletta. Kun mukaan otetaan tutkimusalueella paljolti talollisiin verrattava torpparisääty, muuttuvat luvut seuraaviksi: 34 + 47 + 64. Huomioiden muutkin säädyt havaitaan säätytasolla staattisia avioliittoja olleen eri jaksoilla 84 - ja 69 - sekä 80 prosenttia. Sosiaalinen staattisuus on varsin korkealla tasolla. Eniten sitä on talollisten joukossa. Palkollisten osuus asiassa jää alle viidenneksen. Ylenevää säätykiertoa on esiintynyt eniten jaonaikaisen jakson aikana. Määrä oli 31 %. Edeltävällä jaksolla määrä oli vain puolet siitä. Jaon jälkeisenä jaksolla määrä jäi viidennekseen eli 20 prosenttiin. Luvut osoittavat puolisojen tarvetta jaonaikaisen talonmuodostuksen ja uudisasutuksen aikaansaamiseksi. Talollisten ja torpparien poikien avioituminen palkollisten kanssa on ollut yllättävän yleistä. Se kohosi 21 prosenttiin. Talollisten tyttäret puolestaan löysivät puolison palkollisista 10 prosentissa ajan avioliittoja. Isojaon vaikutuksesta ja myös muutoin sen aikaan syntyi uusia viljelmiä sekä tiloina että torppina. Niihin tarvittiin uutta työvoimaa ja uusia perheitä. Isojaon vaikutus ulottui avioitumisten osalta sekä puolisojen säätylojen muuttumiseen että avioliittoalueiden laajentumiseen.

Taulukoista 39-41 ilmenee, että aviopuolisoiden valinta tapahtui tutkimuksen ajankohtana suuresti toisenlaisin perustein kuin nykyajan. Suvulla ja puolisojen sosiaaliryhmällä oli voimakas vaikutus uusien perheiden muodostumiseen. Talonpidon jatkuminen ja viljelmäperheiden lasten sijoittuminen uusiin viljelijäperheisiin oli merkityksellistä.

4.10.8 Uudisasutus ja sukuverkosto

Isojakojen tavoitteet liittyivät läheisesti väestön kasvuun. Uudisasutuksen syntymistä suosittiin. Uusiin viljelmiin liittyi aina myös uusi isäntäperhe. Uusi perhe ei välittömästi merkinnyt väestön kasvua. Lieson kylässä uusi asutus sai niin maakirjatalojen osittamisen yhteydessä kuin uudistalojen muodostamisessa ja torppien perustamisessa-kin ensimmäiset asukkaansa pääasiassa oman kylän sisältä. Näissä tapauksissa väestön kasvua tapahtui vasta vuosien varrella. Vain osa uusista asukkaista tuli kylän ulkopuolelta. Siltä osin kylän väestö lisääntyi. Samalla muuton kohteena ollut toinen alue menetti osan väestöstään. Kokonaiskasvua ei muodostunut.

Edellä on selvitetty uuden asutuksen suhde maakirjataloihin. On selvitetty myös avioliittoalueiden suhde asumakyliin. Kumpikin suhde on osoitettu varsin läheiseksi ja myönteiseksi. Millaisen perustan uudisasutuksen yhteydet maakirjataloihin loivat kylään? Kysymystä tarkastellaan tässä yhteydessä muutamien esimerkkien avulla. Asian laajempi selvittäminen ei kuulu tämän tutkimuksen piiriin.

Liitteissä numerot 2a, 2b ja 2c on kuvattu kolme erilaista tapausta. Ensimmäinen esimerkki kuvaa erään torpasta itsenäistyneen vielä 1900-luvun loppupuolella tilaa hallinneen isäntäperheen keskinäisiä sukulaisuussuhteita yhdeksän sukupolven takaa. Perhe isännöi isännän vanhempien jälkeen Kauppilasta n:o 4 muodostunutta torppaa. Emäntä oli kotoisin Lassilan n:o 10 Kähkö-rä-nimisestä torpasta.

Toinen tapaus liittyy kahden Lieson kylältä kotoisin olevan julkisuuden henkilön sukulaisuussuhteisiin kahdeksan sukupolven takaa, siis osittain jo isojakoa edeltävältä ajalta. Heli Rantanen asui Lammilla vielä joitakin vuosia sitten. Hänen vanhempansa asuvat Lieson kylässä. Riku Riihilahden isällä on edelleen Riihilahden uudistalosta osit-

tamalla muodostunut tila lähinnä vapaa-ajan asuntonaan. Kolmas esimerkki on erään uudistalon nykyisen isäntäväen sukulaisuussuh-teista 1600-luvun lopulta alkaen.

Esimerkeistä ilmenee edelleen vallitseva siviilisäätyskollisuus. Esi-merkkitapauksen torpan isäntäväki oli torpparin poika ja torpparin ty-tär ilman lunastuslakia itsenäistyneistä torpista. Uudistalon isäntäväki on kotoisin kahdesta eri isojaossa muodostuneesta uudistalosta. Tapa-ukset eivät ole mitään ainutkertaisia esimerkkejä. Niitä löytyy useimmista viljelmistä ja monista kylän asukkaiden sukulaisuussuh-teista. Huomattavaa on, että sukulaisuussuhteet muodostuvat noin kymmenennen esipolven kautta. Ne eivät suinkaan osoita tapausten määrää. Ne eivät ole perusteellisen tutkimuksen tuloksia. Tiedot poh-jautuvat kirkonarkistojen historiankirjojen perusteella laatimaani lä-hes 10000 henkilöä sisältävään sukutiedostoon, jonka kaikilla henki-löillä on joku yhteys Lieson kylään. Se on joko läheinen tai kaukai-sempi sukulaisuus. Kaikki henkilöt eivät ole asuneet Lieson kylässä eivätkä Lammillakaan. Tutkimusaluehan sijaitsee viiden kirkon kes-kellä. Tarkemman tuloksen aikaansaaminen edellyttää ilman muuta perusteellisempaa tutkimusta.

Esimerkkien perusteella voidaan todeta kylään syntyneen varsin mo-nisäikeisen sukuverkoston. Tiettyyn henkilöön liittyviä sukulaisia on kuvattu usein henkilön sukupuulla. Se on sisältänyt niin esipolvia kuin jälkeläisiäkin. Kylään liittyvää sukulaisuusvyyhteä ei voi kuvata sukupuun avulla. Tätä laajempaa useita sukulaisuuksia sisältävää ku-viota olen kutsunut sukupuustoksi. Edellämainitut liitteet ovat tällai-sia sukupuustoja. Vastaavanlaisia monille tuttuja sukusidonnaisuuksia löytyy Euroopan valtionpäämiesten joukosta. Lukuisten kunin-gashuoneiden edustajat ovat moninkertaisesti sukua toisilleen.

Esimerkit osoittavat, että isojaon uudisasutuksen seurauksena on syntynyt kylään varsin kattava sukuverkosto. Edellä todettiin avioliittoalueiden olleen varsin pieniä. Talokohtaisia avioliittoja oli tarkastelujaksojen aikana 12,5 prosenttia sekä asumakyläkohtaisia 26,0 prosenttia kaikista liesolaisista koskevista avioliitoista. Näin ollen avioliittoalue oli asumakylän laajuinen 38,5-prosenttisesti. Lähes neljä avioliittoa kymmenestä solmittiin saman kylän puolisoiden välillä. Se on hiukan vähemmän kuin edellämainitun Hauhon Hyömäkeen liittyvän yli 40 vuotta myöhempää ajankohtaa eli 1860-lukua koskevan tutkimuksen tulos. Esimerkit osoittavat edelleen asumakyläkohtaisten avioliittoalueiden jatkuneen merkityksellisesti myös 1800-luvulla ja edelleen 1900-luvullakin. Esille otetut kolme esimerkkiä eivät suinkaan osoita, että koko kylän asukkaat olisivat noin kymmenennen esipolven kautta sukua keskenään. Tapaukset eivät ole aivan sattumanvaraisesti valittuja tai poikkeuksellisia. Niitä on kuitenkin löydettävissä joka viljelmän asukkaiden joukosta.

Esimerkkitapauksissa sukujuuret juontavat selvästi isojakoa edeltävälle ajalle. Niistä löytyy myös jakokunnan isojaon aikaisia talollisia tai uudistalollisia. Esimerkit osoittavat, että monet suvut ovat olleet ainakin osittain varsin paikallaan pysyviä ja talonpitoon sitoutuneita. Isojaolla on oma osuutensa moninkertaisten sukuyhteyksien syntymiseen asukkaiden kesken puhtaassa talonpoikaiskylässä.

4.11 Talonpoikaiskylä ja kartanoiden torpat

Edellä on selvitetty Lieson talonpoikaiskylään isojaon myötä syntynyttä asutusta monesta eri näkökulmasta. Tässä kohdassa tutkitaan muutamista näkökulmista katsoen Lieson kylän ja vertailukohteina

olevien kartanoiden alueille muodostuneita torppia. Vertailukohteiksi olen valinnut Lieson kylän naapurina ja läheisyydessä olevat Vanhakartanon ja Parikkalan kartanot sekä aivan pitäjän eteläosassa erillään muista kartanoista olevan Mommilan kartanon (katso taulukko 42).

Maamme torpista ja torppareista on tehty monia ansiokkaita tutkimuksia. Ne ovat keskittyneet pääasiassa 1800-luvun lopun torppareihin ja heihin liittyviin ongelmiin. Tämä tutkimuksen osuus on enemmän mikrohistoriallinen. Kohteena on suuren talonpoikaiskylän torppien elinkaari ja niiden yhteys isojakoon ja kylän maakirjataloihin. Samalla selvitetään lyhyesti, poikkeako Lieson kylän torpparilaitos kartanoiden torpparilaitoksesta.

Kartanot olivat pinta-alaltaan suuria. Eivät kuitenkaan aivan koko Lieson kylään verrattavia. Isojako on suoritettu kaikilla alueilla lähes samanaikaisesti.

Taulukko 42. Lieson sekä Vanhakartanon, Parikkalan ja Mommilan kartanokokonaisuuksien torpat itsenäistymisiensä aikaan.

(Lähde: Maarekisteri, Lammi).

Alue		torppia	keskiala
		kpl	kpl
Lieso		86	
- uudistaloiksi tulleet torpat		10	166,2
- ilman lunastuslakia itsenäistyneet torpat		13	112,1
- lunastuslain mukaan itsenäistyneet torpat		40	27,8
Vanhakartano		80	
Parikkala		37	
Mommila		26	

Parikkala muodostaa vain osan Porkkalan kartanokokonaisuudesta. Kokonaisuus on kuitenkin riittävä tutkimuksen vertailujen suorittamiseksi. Isojako suoritettiin niin Liesossa kuin kartanokohteissakin lähes samanaikaisesti, vuosien 1780-1820 aikana. Lieso oli muodostunut puhtaaksi talonpoikaiskyläksi. Kartanot olivat paljon työvoimaa tarvitsevia viljelmäkokonaisuuksia.

Taulukko 43. Kohdekartanoiden palkollisten ja torpparien määrät vuosina 1728, 1771 ja 1806 sekä torppien määrä 1800.

(Lähde: Pänkäläinen. 2001.s.35).

Alue			Vuosi				Torppia
	1728	1728	1771	1771	1806	1806	1800
	P	T	P	T	P	T	
Vanhakartano	0	0	5	12	15	50	34
Parikkala/ Porkkala	2	0	1	0	2	26	25
Mommila	4	3	6	10	7	21	16

P= Palkollisia, T=Torppareita

Taulukon 43 tiedoissa kiintyy huomio torppien ajankohtiin ja torppareiden lukumääriin Edvard Gyllingin mukaan Porkkalan rälssisäterissä oli vuonna 1738 12 torppaa⁴⁹⁹. Jutikkalan mukaan ei kartanossa ollut taulukossa mainittuina vuosina lampuoteja eikä muita työvoiman tarpeeseen liittyviä henkilöitä kartanonvoutia, karjavaimoa, kirjanpitäjää ja renkivoutia sekä itsellistä lukuunottamatta⁵⁰⁰. Porkkalan laajan kartanon kohdalla on mainittu vain yksi talo. Pinta-ala- ja mantaalitiedoilla ei tässä yhteydessä ole tutkimuksen kannalta merkitystä. Suuret kartanot ovat olleet luonnollisesti samaa viljelmää. Näin talot ja tilat ovat yhdysviljelyksessä. Kiinteistöyksiköiden välirajoista ei

⁴⁹⁹ Gylling 1909. s.99.

⁵⁰⁰ Jutikkala 1932. s.245.

pitkien ajanjaksojen jälkeen aina ollut selvyttä. Osittamisten suorittaminen oikeasta tilasta ratkaistiin joskus rajojen selvittämisen sijasta yhdistämällä tiloja. Porkkalan kohdalla tarkoitettu Parikkalan talo on muodostettu maaliskuun 9. päivästä 1923 olevan Valtiovarainministeriön kirjeen n:o 5451 mukaan yhdistämällä talot Haukkala n:o 1 ja Inkola n:o 2 Koivukylän kylässä ja tilat Lemola 1:4, Kivistö 2:3, Mäkelä 2:4, Talvitie 2:5 sekä Tynnilä 2:8 Parikkalan kylässä⁵⁰¹. Talosta lohkottiin vuokra-alueiden järjestelyssä 37 torppaa. Monien yhdysviljelyksessä olevien tilojen yhdistäminen liittyy torppien itsenäistämiseen. Samoin tapahtui myös Mommilan kartanon kohdalla. Mommilan puolen manttaalin suuruinen rälssitalo syntyi Valtioneuvoston lokakuun 3. päivänä 1925 antaman päätöksen n:o 6402 perusteella yhdistämällä koko kylän rälssisäterit N:ot 1, 2, 3 ja 4⁵⁰². Talosta muodostettiin vuokra-alueiden järjestelyssä 26 torppaa.

Eniten torppia itsenäistyi Vanhakartanon kylän Inkilän n:o 1, Kaukolan n:o 2, Laurilan n:o 3, Mattilan n:o 4, Nisulan n:o 5, Paavolan n:o 6, Kokkolan n:o 7, Leikkalan n:o 8 ja Perttulan n:o 9 taloilla toimitetuissa vuokra-alueiden järjestelyissä. Niitä itsenäistyi kaikkiaan 80 kappaletta⁵⁰³.

Liesossa oli rippikirjojen mukaan vuonna 1806 87 torpparia ja 35 palkollista.

⁵⁰¹ Maarekisteri. Lammi. s.1286.

⁵⁰² Maarekisteri. Lammi. s.852.

⁵⁰³ Maarekisteri. Lammi. s.1698, s.1705, s.1711, s.1718, s.1721, sekä s.1732, s.1742, s.1750, s.1758 ja s.1764.

4.11.1 Torppatyypin erilaisuuksia

Edellä on jo osittain selvitetty torppien erilaisuuksia muutamista näkökulmista. Lieson talonpoikauskylän torppatyypin selventämiseksi on edellä kohdassa 2.1.6 kuvattu erilaisia maassamme esiintyneitä torppalajeja. Kartanoiden työvoimatorppajärjestelmä syntyi suurten viljelmien alueille. Talonpoikauskylän torpat rakentuivat isojaossa jaettujen tilojen pienemmille alueille ja erillisille palstoille. Viimeisin eroavaisuus Lieson ja kartanoiden torppien väliltä löytyy torppien itsenäisiksi tiloiksi muodostamisesta. Lieson torpista jäi huomattava osa muodostumatta itsenäisiksi tiloiksi. Myös ne toimenpiteet, joilla torppien muodostaminen itsenäisiksi tiloiksi tapahtui, erosivat kartanoiden torppien itsenäistymisestä. Liesolaiset torpat lohkottiin tiloiksi osaksi lunastuslakien mukaan ja osaksi vapaaehtoisten sopimusten perusteella, kuten edellä on kerrottu. Sensijaan kartanoiden torpat itsenäistettiin vuokra-alueiden järjestelyksi kutsutulla toimituksella. Näin torppien alueita voitiin muodostaa toisenlaisiksi kuin mitä ne olivat torppankontraktien mukaan. Torpan tiluksia voitiin vaihtaa toiseen paikkaan. Itsenäistämistavoista seuraa, että tiloiksi muodostaminen tapahtui vain muutamassa talo- tai tilakohtaisessa toimituksessa. Lieson toimitukset tapahtuivat myös tilakohtaisesti, mutta samankin tilan torppia saatettiin lohkoa useissa eri toimituksissa.

Selvä ero löytyy myös pinta-aloista. Lieson ilman lunastuslakia itsenäistyneiden 13 torpan (RN:ot 1:3, 1:18, 1:27, 4:2, 6:9, 7:4, 8:1, 9:3, 9:6, 11:1, 12:1, 13:3 ja 14:6) keskipinta-alaksi saadaan maarekisterin mukaan 112,1 hehtaaria. Isojaossa uudistaloiksi muodostettujen Lieson torppien keski-ala on maarekisterin mukaan 166 ha. Lunastuslain mukaan itsenäistyneiden 40 torpan (1:15, 2:10, 2:25, 3:3, 3:4, 3:9, 3:13, 4:8, 23:1-4, 6:13, 6:14, 6:17, 6:23, 8:7, 8:8, 9:14, 9:16, 10:3, 10:4, 10:6, 11:12, 11:14, 13:8, 13:12, 13:15, 13:16, 14:12, 14:13, 14:19, 14:21, 14:24, 14:25, 17:3, 17:6, 18:1, 21:1 ja 22:1) keskipinta-alaksi saadaan edelleen maarekisterin mukaan 27,80 ha.

Kartanotorppien pinta-alat puolestaan tulivat maarekisterin mukaan eri tiloilla seuraaviksi: Parikkalan 37 tilaa/18,6 ha, Vanhakartanon 86 tilaa/17,6 ha ja Mommilan 26 tilaa 31,2 ha. Luvuista havaitaan, että Lieson naapurikartanoiden torppien keskipinta-alat olivat selvästi Liesoa pienemmät. Lieson lunastuslain mukaan muodostettujen torppien ja Mommilan torppien alat olivat samaa suuruusluokkaa. Lieson sopimusten perusteella itsenäistyneiden tilojen alat olivat selvästi muita suurempia. Vielä niitäkin suurempia alaltaan olivat isojaon aikaisista torpista uudistaloiksi muodostuneet tilat. Monet näistä tiloista muodostuivat maakirjatalojen erillisistä Järventaustan asumakylän alueelta saaneista palstoista. Lieson torpat olivat peruskarttojen mukaan selvästi enemmän hajallaan kuin kartanoiden työvoiman tarpeesta syntyneet torpat⁵⁰⁴. Lieson torpat muodostuivat maakirjatalojen yhteisillä erämaa-alueilla saamista usein erillisistä palstoista uudistalojen tapaan. Kartanoiden torpat taas syntyivät kartanon jo ennen isoja-koa yksin hallitsemille maa-alueille. Se saattoi mahdollistaa yhtenäisemmän alueen käytön torppien alueiksi.

4.11.2 Päivätyöt viestivät torppien laadusta

Torppien luonteeseen kuului, että ne suorittivat vuokraa päätilalle. Vuokra suoritettiin monissa eri muodoissa. Yleisintä oli päivätöiden suorittaminen päätaloissa. Se tapahtui miestyöpäivinä joko ilman hevosta tai hevosen kanssa. Vielä vuonna 1912 maksettiin maamme torppien vuokrasta 72,5 % päivätöinä ja 20,5 % rahana. Loput 7 % suoritettiin pääasiassa erilaisina parseleina⁵⁰⁵. Taksvärkkipäiviä on kutsuttu yleensä jalkapäiviksi ja hevospäiviksi. Työvälineet olivat vuokranantajasta riippuen joko talon välineitä tai torpparin omia työkaluja. Ruo'an saantikin vaihteli. Joissakin tapauksissa ruoka tarjot-

⁵⁰⁴ Maanmittauslaitoksen arkisto. Lammi 34:13/Parikkala, Lammi 48:23/Vanhakartano. Lammi 23:8/ Mommila.

⁵⁰⁵ Jutikkala 1958. s.371.

tiin talon puolesta taksvärkkipäivinä. Toisinaan torppari teki työtä omien eväiden turvin. Työn ohella vuokraa maksettiin erilaisina parseleina. Ne olivat usein torpan omia tuotteita, metsän antimia tai torppariperheen itse tekemiä tuotteita. Parseleja oli enimmillään jopa noin 30 erilaista lajiketta. Vasta torppariajan lopulla niiden enimmäismäärää rajoitettiin. Vuonna 1886 ne vähenivät lukumäärältään viiteen ja kolme vuotta myöhemmin kolmeen. Tällöin parseleiksi kävivät vain syömävilja ja kaura sekä raha⁵⁰⁶. Tapauskohtaisia poikkeuksia tietysti sallittiin. Tinkivoi ja suolakalat sekä metsän antimet ja erilaiset käsitöt olivat yleisiä vielä 1900-luvullakin.

Yleisiä olivat myös kyytimatkat kirkkoon ja markkinoille. Kirkkomatkat olivat yhden päivän matkoja. Markkinamatkat kestivät jopa viikkoja. Kun torppareita oli talossa useita, ei kyytimatkoja tullut jokaisen osalle joka vuosi. Matka oli torpankontrahtiin kuuluva erikoinen työpäivävero. Juvelius kutsuu sitä matkareisuksi⁵⁰⁷. Se merkitsi miehen ja hevosen vuosittaista torppakohtaista matkaa rannikkokaupunkiin. Markkinamatkat tehtiin tapulikaupunkiin ja niissä useimmiten kauppaoikeudet omaavan porvarin luokse. Porvarilla tarkoitetaan saamiensa oikeuksien perusteella kauppaa itsenäisesti harjoittavaa kaupunkilaista⁵⁰⁸. Kaupanteko toimenpiteenä oli vaikeaa. Pikkutulli tavarosta oli maksettava jo kaupunkiin tultaessa. Tuloja tuli vasta tavaroiden myynnistä. Lähimarkkinoille tehtyjä matkoja tarvittiin 2-3 vastaamaan yhtä matkareisua. Jos matkaa ei jonain vuonna tullut, laskettiin matkareisun vastaavan kahdeksaa työpäivää.

Torpparien taksvärkkipäivien määrä vaikutti torpparin omaan ajankäyttöön sekä päätalon työvoiman tarpeeseen. Torppari rakensi omaa pientä viljelmäänsä raivaten tiluksia ja rakentaen tarpeellisia raken-

⁵⁰⁶ Lappalainen 1999. s.18.

⁵⁰⁷ Juvelius 1927. s.446.

⁵⁰⁸ Vuorela 1981. s.352.

nuksia ja myös perheensä toimeentuloa. Rakennukset olivat usein maanomistajalle kuuluvia eikä hänen omiaan. Nehän eivät olleet muuttokelpoisia torpasta pois siirryttäessä. Yleisin vuokranmaksu tapahtui tekemällä taksvärkkipäiviä päätaloon. Työvoiman tarpeen lisääntymisen myötä syntyi uusia torppia. Työvoiman kysyntä merkitsi verrattain vakaata vuokrasuhdetta. 1800-luvun puolella työvoiman tarjonta kasvoi ja muodostui lopulta liikatarjonnaksi. Se vaikutti vuokrasuhteeseen ja torppareiden asemaan. Torppien alkuaikoina taksvärkin teko oli myös kartanoiden torpissa vähäistä. Kahden ja kolmen viikkopäivän torppia oli varsin yleisesti. Kaksi viikkopäivää oli tavanomainen lukumäärä eteläisen Hämeenkin torpissa. Yleisenä tapana oli tehdä kesällä enemmän päivätöitä kuin talvella. Lammin Vanhakartanon 50 torpasta 36 oli 1700-luvun puolivälin jälkeen yhden viikkopäivän torppia⁵⁰⁹.

Taksvärkkiä tehtiin luonnollisesti eniten työvoiman saantia turvaavissa torpissa. Nämä olivat suurviljelmien torppia. Puhtaan talonpoikaiskylän torpparien kohdalla taksvärkinteko oli vähäisempää. Usein taksvärkin tarve ajoittui sadonkorjuun työvaltaisimpiin aikoihin. Tällaiset työt olivat myös lyhyemmän aikavälin puitteissa hoidettavia. Maamme erilaisista torppamuodoista katso lähemmin kohta 2.1.6.

Kartanoiden torppareiden taksvärkkimatkat rajoittuivat korkeintaan muutamaan kilometriin. Olivathan kartanoviljelmät yhtenäisiä aluekokonaisuuksia. Sensijaan talonpoikaiskylän talot olivat pinta-alaltaan vähäisiä kartanoihin verrattuna ja sen lisäksi useampipalstaisia. Liesolaisilla torppareilla taksvärkkimatkat olivat varsin pitkiä ja vaihtelevia. Kaukaisimman alueen Neroskulman torppareilla matka oli selvästi kaikkia muita pitempi. Matkaa saattoi kertyä jopa parikin peninkulmaa. Olivathan taksvärkkien kohdetalot Lieson vanhassa

⁵⁰⁹ Jutikkala 1932. ss.174-175, s.178.

asumakylässä (katso liite 1 osat a,b ja c). Vaihtelua ja vaikeuksia matkalla tuottivat maa- ja järviosuudet. Jalankulkua kinttupolkuja pitkin saattoi olla Nerosjärven rantaan kylän koillisosassa jopa kolme kilometriä. Soutumatkaa järven yli kertyi saman verran. Sitä seurasi taas kolmen kilometrin patikointi metsäpolkuja myöten Kuohijärven rantaan. Järven pitkää selkää soudeltiin kylän kirkkoveneellä Lieson rantaan noin kymmenen kilometriä. Jäljellä oli vielä pari kilometriä taksvärkkitaloon. Perillä oltiin pitkästä matkasta huolimatta lähes auringonnousun aikaan. Matkan pituudesta ja sadonkorjuun työvaltaisuudesta ja työruuhkista johtuen taksvärkkipäiviä tehtiin useita peräkkäin. Torppien väki yöpyi kesällä talon monissa erilaisissa rakennuksissa. Taksvärkkipäiviä ei talonpoikaistorppareilla ollut kovinkaan usein.

Päivätyötorppien asema oli alusta alkaen sidotumpi kuin muiden torppien. Vertailukohteina olevien kartanotorppien tarkka taksvärkkelijä koskeva sääntely ilmenee selvästi torpankontrahdeista. Velvollisuuksista ja oikeuksista oli sovittu tarkemmin kuin muissa torpissa. Taksvärkkisopimuksia löytyy kuitenkin varsin vähän. Kirjalliset sopimukset olivat harvinaisia 1800-luvulla. Entisaikana suupuheet olivat olosuhteista johtuen kirjallisia sopimuksia selvästi yleisempiä. Suupuheet ja kättäpäälle-sopimukset olivat luotettavia. Kirjallista sopimusta saattoivat isännät pitää epäluottamuksen osoituksena, jos heidän sanansa ei katsottu riittävän⁵¹⁰. Joitakin yksityisten talojen sopimuksia on kiinnitetty niihin liittyvien eläkesopimusten vuoksi. Näin ollen ne eivät ole puhtaita torpan vuokrasopimuksia.

1700-luvulla torppari ymmärrettiin lähes palkolliseksi. Sitä kuvaa yksi vanhimmista säilyneistä torpankontrahdeista Nuutajärveltä vuodelta 1697. Sen mukaan torpparilla ei ollut kirjattuna mitään tarkkoja

⁵¹⁰ Jutikkala 1958. s.371.

päivätyö- tai parselivelvollisuuksia. Hänen tuli ”totella isäntää ja hänen edustajaansa kaikissa, mitä hänelle käsketään”⁵¹¹. Harvinainen kirjallinen ja jopa painettu sopimus löytyy Jokioisten aluetta tarkoittavasta Jokiläänistä vuodelta 1861. Siinä säädettiin irtisanomisesta seuraavasti:

”Jos tyytymättömyys tulis toiselle taikka toiselle puolelle, niin pitää ylössanomisen tapahtuman ennen Tuomaan päivää ja muutto välttämättömästi ensiseuraavana Marian päivänä, ilman laissa asetetun muuttopäivän saamata, se tahtoo sanoa, että me (eli se kuin meidän siassamme on) voimme jälkeen mainitun ajan ulosheittää asukkaan, jos hän ei hyvällä muuta”.

Vuoden 1734 lain mukaan maanvuokraajan irtisanomisaika oli vähintään viisitoista kuukautta. Tähän verrattuna mainitun sopimuksen mukainen irtisanomisaika lyheni vuoden verran. Käytäntö oli Jutikkalan mukaan vallitsevana tapana⁵¹².

Torpparikauden loppuaikana säädettiin, että torpankontrahdit tuli laatia kirjallisesti. Alettiin lähestyä itsenäistymisen aikaa. Perinteisiin tapoihin ei kuitenkaan merkittävää muutosta tullut. Eri arkistoista löytyy vain muutamia kontrahteja jopa 1800-luvun puolivälin ajalta. Lieson torppien kontrahdit olivat päivätyötorppien asiakirjoja harvinaisempia. Kylän ainoalla sotilasvirkatalolla oli neljä torppaa. Niiden tekemät taksvärkkipäivät vaihtelivat hiukan. 1800-luvun puolivälissä jalkapäiviä oli lähes joka vuosi 12 päivää. Hevospäivät alkoivat ilmeisesti vasta 1870-luvun loppupuoliskolla. Niitä oli vuosittain kuusi. Määrät vähenivät 1900-luvulle tultaessa. Ne olivat 12.7.1865 tehdyn kontrahdin perusteella ja 20.2.1903 annetun siirtopäätöksen mukaan

⁵¹¹ Jutikkala 1932. s.182.

⁵¹² Jutikkala 1969. s.119.

kunkin torpan kohdalla seuraavan taulukon mukaiset⁵¹³. Taksvärkipäivien lukumäärä oli vuosikymmeniä samaa suuruusluokkaa virkatalolla suoritettujen katselmusasiakirjojen mukaan.

Taulukko 44. Lieson kylän Pylkkälän sotilasvirkatalon torppien taksvärkit vuonna 1903.

(Lähde: Hma.163:99).

Torppa	Hevospäiviä	Jalkapäiviä	Yhteensä	Matkat Hämeenlinnaan
	kpl	kpl	kpl	kpl/vuosi
Jurvaniemi	8	8	16	1
Kirvesniemi	4	5	9	1
Lippahainen	5	4	9	1
Pöytähonka	4	5	9	1

Pylkkälän torppien velvollisuutena oli alkuaikoina suorittaa vain yksi kaupunkimatka yhteensä. Myöhemmin matka tuli kunkin torpan suoritettavaksi. Kaupunkimatkat aiheutuivat muistakin taloista kuin Pylkkälästä esimerkiksi veroviljojen viennistä Hämeenlinnaan tai pelavien viennistä Tampereelle. Pylkkälän torpilla oli myös velvollisuuksia huolehtia puustellin rakennusten kunnosta. Kauppatmatkoja tehtiin Hämeenlinnan lisäksi myös rannikkokaupunkeihin suolan ja muiden ostoksien vuoksi. Suuntautuipa matkoja Venäjän keisarikunnan pääkaupunkiin Pietariinkin asti⁵¹⁴. Porraskosken sahan tuotteita-kin vietiin hevosella rannikkokaupunkeihin ja Pietariin. Pietari tarjosi työpaikkoja myös eri palveluammateista kiinnostuneille lammilaisille.

⁵¹³ Hma.163:99. Lähde. 1999. s.34, s.52, s.66 ja s.77.

⁵¹⁴ Pänkäläinen 2001. s.93.

Taulukko 45. Muutamien Lieson torppien taksvärkkityöt ja parselit
kontrahtien mukaan.

Torppa	Vuosi	A	B	C	D	E	F	G
Korpela ⁵¹⁵	1849	-	-	-	-	-	+	-
Toukovalkama ⁵¹⁶	1853	-	7	8	15	-	+	+
Pöystilä	1867	10	-	14	14	holli	+	+
Pöystilä	1875	15	4	4	-	+ holli	+	+
Mäkelä ⁵¹⁷	1876	50	-	-	-	-	+	+
Lohiniemi	1876	20	5	-	5	+	+	+
Ruottinsaari	1876	10	-	6	6	-	+	+
Tuomisto ⁵¹⁸	1876	15	-	-	-	tieosuus	+	+
Kastepohja ⁵¹⁹	1876	-	-	-	-	-	+	+
Nygård ⁵²⁰	1887	-	-	-	-	-	+	+
Murto ⁵²¹	1890	15	-	10	10	-	+	+
Lieskallio	1902	10	10	-	10	tieosuus	-	+
Taipale ⁵²²	1904	50	-	10	10	-	-	+

Lieson kylää koskevat, löydettyt kontrahdit on esitetty taulukossa 45.
Selonteko taulukon 45 merkeistä:

- A = Sopimuksen kesto aika
 B = Hevospäivien määrä taksvärkissä
 C = Jalkapäivien määrä taksvärkissä
 D = Taksvärkkipäivien määrä yhteensä
 E = Kaupunkimatkoja tai muita matkasuorituksia
 F = Parselien mukanaolo sopimuksessa
 G = Rahan käyttö vuokrana sopimuksessa

⁵¹⁵ Hma. Hollola tmk. Ca3:142, §:200. ht.11.9.1850. s.205.

⁵¹⁶ Hma. Hollola tmk. Cb3:16, §:9. ht. 3.9.1873. s.1014.

⁵¹⁷ Hma. Hollola tmk. Cb6:1, §:13. ht. 4.9.1876. s.165.

⁵¹⁸ Hma. Hollola tmk. Cb6:1, §:7. vt. 3.2.1877. s.238.

⁵¹⁹ Hma. Hollola tmk. Cb6:1, §:8. ht.15.9.1877. s.300.

⁵²⁰ Hma. Hauho tmk. Cbb3:1, §:22. sk.17.11.1896.

⁵²¹ Hma. Hauho tmk. Cba3:1, §:20. tk.7.2.1890. s.224.

⁵²² Hma. Hauho tmk. Cbb3:3, §:39. sk. 24.11.1904.

Holli tarkoitti tavallisesti maanantaiaamusta torstai-iltaan kestänyttä päivystystä kestikievarissa ja sen puitteissa kyytimatkoja kestikievarista toiseen. Järjestelmä lakkasi 1883⁵²³. Maininta tieosuudesta merkitsi tietyn päätalolle kuuluneen tieosuuden kunnossapitoa.

Kaikilla Lieson torpilla ei ollut taksvärkkipäiviä ollenkaan. Sensijaan muita suorituksia ja toimitettavia parseleita oli jokaisella torpalla. Parselit olivat yleensä oman torpan tuotteita. Esimerkkeinä mainittakoon villatuotteet ja karjan tuotteet sekä kalat ja metsän antimet. Muutamien torppien kontrahtien mukaan torpparit joutuivat päivätöiden lisäksi suorittamaan talon vuotuisia markkinamatkoja ja sunnuntaisia kirkkokyytejä⁵²⁴.

Kartanoiden kohdalla kirjalliset sopimukset olivat yleisempiä kuin Lieson kylän torppien kontrahdit. Niistä esimerkkejä ilmenee taulukosta 46 kahden vertailukohteenä olevan kartanon osalta.

Taulukko 46. Vanhakartanon ja Mommilan taksvärkit taulukon 45 mukaisen jaotuksen mukaan.

Kartano	A	B	C	D	E	F	G
Vanhakartano	1898	52	52	119	1/3vrk.+3/6vrk.	-	-
Mommila	1902	105	31	136	-	-	-

Liesolaisten sopimusten kirjalliseen muotoon vaikutti usein syytinki tai joku muu kiinnityksiin liittyvä asia. Vanhakartanon 30.11.1898 laadittu ”Wälikirjaksi” kutsuttu sopimus sisältää 23 kohtaa. Taksvärkkipäiviä välikirjan mukaan tuli torpparille 2-3 viikossa 3-6 päivän matkat mukaan luettuna. Mommilan kartanon 25-kohtainen sopimus

⁵²³ Pänkäläinen 2001. s.139. Vuorela 1981. s.78.

⁵²⁴ Hma. 163.99. Lähde 1999. s.37, s.55, s.66 ja s.78.

astui voimaan 14.3.1902. Se perustui alueista vuonna 1892 laadittuun tilusmittaukseen. Sopimusten mukaan torpan tuli tehdä kartanoon 136 taksvärkkipäivää. Tämän lisäksi tuli pellon raivaamisesta 12 hevos-päivää ja vielä lisäksi yksi jalkapäivätyö hehtaaria kohti. Taksvärkki-päiville oli määritelty hevospäivien osalta 200 päivän ja jalkapäivien osalta 40 päivän katto.

Kokonaisuutena torppien taksvärkeistä voidaan löydetyn aineiston perusteella todeta, että

- Lieson kylän torpilla oli erittäin vähän taksvärkkivelvollisuuksia. Taksvärkkipäivien määrä rajoittui yleensä kymmeneen. Vain muutamalla torpalla oli noin 50 taksvärkkipäivää.
- Lieson Pykkälän sotilasvirkatalon torpilla taksvärkkipäivien määrä oli 9-16 päivää. Se oli siis samaa suuruusluokkaa kuin puhtaiden talonpoikaistalojenkin torpilla. Määrä vahvistaa sotilasvirkatalon lukemista kylän puhtaiden talonpoikaistalojen joukkoon.
- Vanhakartanon päivätyötorpat tekivät 129 taksvärkkipäivää ja Mommilan kartanon päivätyötorpat vieläkin enemmän jopa 240 taksvärkkipäivää.

Edelläolevan kontrahteihin perustuvan selvityksen mukaan torpat jakautuvat selvästi kahteen osaan taksvärkkipäivien suhteen. Työvoiman tarpeesta syntyneillä torpilla oli noin 1/3-2/3 vuoden päivistä vastaava määrä päivätöitä joko hevosen kanssa tai ilman. Vanhakartanon torpparit tekivät taksvärkkiä noin viiden kuukauden verran vuodessa. Mommilan torpparien taksvärkkimäärä kohosi noin kymmeneen kuukauteen. Määrä vastasi jo nykyistä arkipäivien määrää viikonvaihteet poisluettuina. Jos torpasta oli useampia henkilöitä tekemässä taksvärkkipäiviä, tuli määrä nopeammin suoritettua.

Lieson kylän torpilla oli sensijaan keskimäärin yksi taksvärkkipäivä kuukaudessa. Useimmilla torpilla ei ollut taksvärkkivelvollisuuksia. Yleistä oli tinkivoin ja luonnontuotteiden, kuten marjojen ja kalojen hankkiminen ja säilöminen. Myös erilaiset puhdetyön tuotteet liittyivät taksvärkkeihin. Muutamat torpat saivat huolehtiakseen Lieson asumakylän talojen tientekovelvollisuuksista Järventaustan alueella. Lieson torppien erilainen vuokran suoritus johtuu ilmeisesti osittain pitkistä matkoista. Pääsyyinä kuitenkin on torppien erilainen luonne. Ne eivät olleet työvoiman tarpeesta syntyneitä torppia, vaan isojaon muodostaman uudisasutuksen torppia. Monilla niistä oli lisäksi suku-yhteys Lieson asumakylän taloihin. Taksvärkkimatkojen määrä nousi lähelle kymmentä päivää. Satovuoden työtehtävistä johtuen taksvärkit taloissa tehtiin samoihin aikoihin esimerkiksi sadonkorjuuseen liittyen. Niinpä Neroskulmaltakin lähdettiin useimmiten yhteiselle taksvärkkimatkalle. Pitkä soutumatka pitkin Kuohijärveä oli tarkoituksenmukaista suorittaa kylän kirkkoveneellä ja näin isolla joukolla. Niissä nuorisokin pääsi tapaamaan läheisiä naapureita ja talollisten perheitä ja palkollisia. Samalla oli mahdollisuus solmia monia ystävyyssuhteita. Näin omankyläläisistä kehittyi vähitellen paljon keskinäisiä kaukaisia sukulaisuussuhteita.

5 Tutkimustulokset ja johtopäätökset

Mitä ovat tutkimustulokset tutkimuskysymysten näkökulmasta katsottuna? Se on tämän luvun keskeinen tarkastelun kohde. Lieson puhdas talonpoikaiskylä muodosti ennen isojakoa asutukseltaan varsin yhtenäisen ja suhteellisen tiiviin asumakylän laajan ja pitkänomaisen alueen eteläosaan. Sen läheisyydessä olivat sarkajaetut kotipellot ja osa niittyjäkin. Kylä oli varsin itsenäinen kokonaisuus ja yhteistoiminnallinen yksikkö, niin kuin edellä kohdassa 2.1.4 on tarkemmin kuvattu. Isojaon myötä se sai toisenlaiset olosuhteet. Millainen oli tämä maan hallintaan liittyvä asutus rakenteeltaan ja kooltaan sekä sijainniltaan? Millaisia sidonnaisuuksia maakirjataloihin asutukselle muodostui? Oliko uuden asutuksen muodostumiseen mahdollisesti vaikuttanut sosiaalinen syntyperä? Kaikkiaan tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää suuren ja varsin radikaalisen maareformin vaikutus talonpoikaiskylän uudisasutukseen.

Tuloksia arvioitaessa on perusteltua kiinnittää huomiota moniin eri seikkoihin. Tutkimuksen tietolähteet ovat yksi tärkeä kokonaisuus. Niiden valintoja on perusteltu jo aikaisemmin kohdassa 1.4.3. Tutkimusvaiheessa ei ole ilmennyt mitään tarkistettavaa tehtyjen valintojen suhteen. Ennakoitu tietolähteiden yhteiskäyttö on antanut täydellisemmän kuvan tutkittavasta aiheesta, kuten kohdassa 4.3.1 on todettu. Kirjallisuuden osalta tehty selvitys on omalta osaltaan vahvistanut tutkimuskysymysten asetelmaa.

Tutkimuksen tärkeimmät kohdetiedostot ovat kiinteistöihin liittyvien tietojen osalta niiden kartta- ja asiakirja-arkistot sekä rekisterit. Pidän näitä tutkimuksen lähdetiedostoja hyvin luotettavina. Onhan ne laadittu tutkimusajankohtana ja senaikaisella virkavastuulla. Merkittävää on tässä suhteessa tietolähteen tarkoitus ja missä olosuhteissa työ teh-

tiin sekä mitä varten. Aineistot ovat syntyneet ja luotu palvelemaan julkisen hallinnon tarvetta ei kuitenkaan tieteellisiä tarkoituksia. Ottaen huomioon ajan yhteiskunnalliset tarpeet on ehkä korostettava aineiston hallintoa palvelevaa luonnetta. Aineistolla on ollut välineellinen rooli oman aikansa toimintaan liittyvissä valtakunnallisissa tapahtumissa. Tärkeimpänä palvelutavoitteena oli kansalaisia koskevan verotuksen järjestäminen. Pidän kohdeaineistoja niiden tiedonsisällön ulottuvuuksien suhteen tässä tutkimuksessa varsin antoisina menneisyyden tietolähteinä. Maarekisteri on tosin myöhemmin puhtaaksikirjoitettu uusien säädösten mukaisesti. Myös Lieson isojaon kartta on uudistettu piirtämällä. Ilmeisesti alkuperäisen kartan kuluneisuuden vuoksi siinä on joitakin alkuperäistietojen poisjääntejä Lieson asumakylän kohdalla. Sanotaanhan kartan uudistuksen oikeaksitodistamisen kohdassakin alkuperäiskarttaa rikkinäiseksi ja epäselväksi. Puutteellisuudet ovat vaikuttaneet ennen isojakoa vallinneiden talojen ja tilusten sijoitusten tulkintaan. Kun jaon jälkeinen sijaintitilanne on paremmin identifioitavissa, on sen perusteella nähtävissä, että isojako ei ole juuri voinut hajauttaa raittikylän luonnetta.

Asutustoiminnan tutkimisen suhteen mahdollisuudet ovat moninaisemmat. Edellisiä kohdetiedostoja täydentää kirkollinen väestökirjanpito, sekä muutamat muut väestöön ja verotukseen liittyvät arkistotiedot. Kuten maanmittauksen tietolähteet, ovat myös seurakuntien kylä- ja talotiedot asukkaineen laadittu niiden toteamisajankohtana paikallisten, tässä tapauksessa kirkollisten viranomaisten toimesta. Ne ovat edelleen olleet alkuperäisinä tai niistä mikrofilmattuina, mutta ei puhtaaksikirjoitettuina tämänkin tutkimuksen käytettävissä. Täydellisiä eivät nämä kirkonarkistotkaan kuitenkaan ole. Osa arkistojen tietovarastoista on joko osittain vaurioitunut tai kokonaan tuhoutunut⁵²⁵. Näin tutkimuksen luotettavuutta lisää tietolähteiden yhteiskäyttö.

⁵²⁵ http://www.genealogia.fi/genos/3/3_1.htm

Kokonaisuuteen on vaikuttanut tietysti myös tekijä henkilökohtaisine ominaisuuksineen. Pitkäaikainen toimintani maanmittauslaitoksessa eri tehtävissä kolmen vuosikymmenen aikana on tuonut kokemusta arkistotietojen tutkimiseen ja hyödyntämiseen oikeiden työtulosten aikaansaamiseksi. Runsaan vuosikymmenen aika Vaasan läänin rannikkoalueella ja saaristossa perehdytti vanhoihin ruotsinkielisiin asiakirjoihin aina isojakoja myöten. Maanmittaukseen liittyvien asiakirjojen hyödyntämiseen on tuonut runsaasti lisäkokemusta toimintani oikeuslaitoksen palveluksessa. Tätä kokemusta täydentävät vielä Vaasan ja Helsingin sekä Tampereen yliopistoissa suoritettut monet kurssit. Maa-oikeuden ja lääninoikeuden toiminnassa oleellisena ajatuksena oli kussakin tapauksessa oikean ratkaisun aikaansaaminen lainsäädännön ja tapaukseen liittyvän aineiston perusteella. Työelämä on näin ollen antanut runsaasti kokemusta myös tutkimustoimintaan. Tutkijaksi en kuitenkaan voi itseäni mieltää.

Isojaon päätavoitteina olivat maataloustuotannon tehostaminen ja asutustoiminnan edistäminen. Edellinen tavoite saavutettiin lähinnä jaon kiinteistöteknisen toteuttamisen avulla ja tuloksena. Kukin talo ja tila saivat käyttöönsä ja hallintaansa omat tiluksensa kaikista maankäyttölajeista. Vain vesialueet jäivät jakamatta. Myös jälkimmäinen tavoite saavutettiin isojaon suorittamisen tuloksena. Erilaisten uudisviljelmien asukkaiden hankkiminen ja osoittaminen alueille ei kuulunut suoranaisesti itse jaossa tehtäviin ratkaisuihin. Niiden valmistelu uusien viljelmien aikaansaamiseksi asukkaita varten liittyi kylläkin isojaon laajaan tehtäväkenttään.

Isojaossa syntyi uusia viljelmiä ihmisten asuttaviksi. Ne mahdollistivat uusille asukkaille oman maataloustoimintansa luomisen ja talonpidon toteuttamisen. Talonpojalle maan hallintaan tulleet tilakohtaiset maa-alueet mahdollistivat niiden vapaamman itsenäisen käytön. Uusien viljelmien perustaminen monitaloisen kylän omistamalle alueelle

oli ennen jakoa ollut varsin hankalaa toteutettavaksi, vaikka lait ja säädökset olisivat sen mahdollistaneet. Ilmeisesti suurimpana esteenä olivat isojakoon asti yhteisomistuksen luomat olosuhteet.

Isojaon molemmat tavoitteet liittyivät jakotulosten ohella myös väestöön. Erityisesti asutustoiminnassa oli väestön oma toiminta varsin merkityksellistä. Merkittävässä asemassa olivat edelleen kylän talonpojat. Heillä oli jaon myötä laajentunut hallintaoikeus omien tilakoh- taisten maittensa käyttöön. Sen tuloksena syntyi aikaisempaa joustavammin uusia viljelmiä ja muuta uutta asutusta. Syntyikö asutuksen myötä sidonnaisuuksia maakirjataloihin ja talollisiin, vai toteutuiko uuden asutuksen muodostaminen kylän ulkopuolista väestöä asutta- malla? Asian selvittäminen tapahtui valittujen tutkimuksen kohdear- kistojen avulla.

Tuloksen kannalta tärkeänä pidän myös niiden elämänolosuhteiden selvittämistä, missä isojakotoiminta tapahtui. Väestön elinpiirin tie- dostaminen auttaa paremmin ymmärtämään jaon toimeenpanoa ja tu- losten merkitystä. Monet asiat muuttuvat paremmin tiedostettaviksi, kun ne kytketään läheisemmin niihin konteksteihin, toimintaan liitty- viin tilanteisiin ja olosuhteisiin, joissa isojakko kylässä tapahtui. Siksi olen käsitellyt monipuolisesti, ehkä runsaastikin maareformeja ja eri- tyisesti talonpoikaiskylän taustoja kohdassa 2. Kohdassa on paneudut- tu moniin maan hallintaan ja talonpidon olosuhteisiin, mikrotason konteksteihin maalaiskylässä. Isojakoa edeltäneet olosuhteet olivat monin tavoin vaikuttaneet talojen sijoitukseen. Talot olivat muodos- tuneet tiheiksi asumusryhmiksi. Taajaman muotoutumiseen vaikutti- vat kulkuyhteydet ja osittain vesistötkin, vaikkakaan Lieson tapauk- sessa ei vesistöllä ollut vaikutusta asumakylän sisäiseen muotoutumi- seen. Maakirjataloryhmän sijaintiin on ilmeisesti valtakunnallisten kulkureittien läheisyydelläkin ollut oma merkityksensä. Esimerkkinä erikoisimmista asumakylässä huomioitavista nykyoloista paljon poik-

keavista asioista voidaan mainita villipetojen vaikutus pihapiirin sulkeutuneisuuteen.

Vanhan asumakylän pääasiallisesta säilymisestä huolimatta isojako merkitsi varsin konkreettista muutosta kylään ja sen toimintaan. Kylä tutkimuksen kohdealueena oli toisaalta tiheä asuma-alue ja toisaalta tämän maakirjatalojen muodostamien pihapiirien laaja ulkopuolinen alue. Tällainen kylä oli varsin itsenäinen toimintayhteisö. Yhteistointa auttoi kaikkia asukkaita olemaan hyvin tietoisia laajasta talojen toimintakentästä ja kylän tapahtumista (katso kohta 2.3.2). Hyvä tietoisuus ulottui ainakin talonpoikien keskuuteen. Talon oma toiminta oli jo enemmän isännän hallussa ja vastuulla. Asuma-aluetta kotipeltoineen ympäröi laaja erämaaluontoinen metsäalue. Siellä saattoi olla muutama talon itselleen valtaama ja raivaama yksittäinen viljelysalue. Lähempänä isojakoa 1700-luvun loppupuoliskolla oli erämaahan voinut muodostua joku pieni mäkitupakin itsellisen tai ehkäpä käsityöläisen asuinpaikaksi. Olipa joku torpan alkukin syntynyt ennakoimaan tulevaa maakirjatalon jakotilannetta (katso kohta 3.4, §.4). Aarnio on väitöskirjassaan todennut, kuten edellä kohdassa 2.1.6.4 on mainittu, että kansan yhteismaiden avoimena alueena ymmärtämisen johdosta syntyi metsiin lukemattomia virallista lupaa vailla olevia asumuksia. Isojako kosketi näitä kaikkia.

5.1 Asutuksen rakenteen selvittäminen

Isojaon yksi keskeinen tulos maanomistusjärjestelmässä oli kylän yhteisen omistuksen muuttuminen talojen yksityiseksi omistukseksi. Maakirjatalojen abstraktiset kyläosuudet muuttuivat jaon tuloksena taloihin kuuluviksi yksityisiksi tiluksiksi. Tilakohtaiset palstat osoitettiin talollisille merkitsemällä ne rajoilla ja rajamerkeillä maastoon.

Talojen ja tilojen abstraktiseen hallintaan jäi vesialueiden ohella joi-takin pieniä erityisiin tarpeisiin erotettuja maita. Yhteisten maa-alueiden yksityistämisen yhteydessä useimmat maakirjatalot pysyivät edelleen isompina jakamattomina kokonaisuuksinaan, mutta kuitenkin omia tiluksia omistavina ja hallitsevina yksikköinä.

Uudisasutuksen laadun selvittämiseen osoittautuivat talojen ja tilojen rekisteröintijärjestelmä sekä tutkimusaikaiset kartat ja muu maanmit-tausarkisto keskeiseksi aineistoksi. Rekisterit sisältävät tilakohtaisesti hyvät kokonaistiedot. Paikkatietojen selvittämisessä on ollut tukeu-duttava karttatietoihin. Viljelmien syntymisaikaan liittyviä tietoja tut-kittaessa on ollut turvaututtava osittain Kansallisarkiston ja osittain kirkon arkistojen tietoihin.

Jakamattomina pysyneiden maakirjatalojen rinnalle muodostui mo-nella tavalla uutta asutusta. Nämä voidaan ryhmitellä seuraavasti:

- Maakirjataloista osittamalla syntyneet tilat.
- Kruununuudistaloiksi muodostetut talot.
- Isojaon aikaan vuokrasuhteen varassa olleet viljelmät eli torpat.
- Isojaon jälkeen jo jaetuille tiluksille muodostuneet torpat.

Kahden ensiksi mainitun ryhmän yksiköt muodostettiin isojaon yhtey-dessä itsenäisiksi taloiksi ja tiloiksi. Kahteen viimeksi mainittuun ryhmään kuuluvia alueita erotettiin myöhemmin vasta yli sata vuotta isojaon jälkeen itsenäisiksi tiloiksi. Yhteiselle metsävaltaiselle alueel-le oli jo ennen isojakoa ja sen alkuvaiheessa muodostunut talokohtai-sia nautinta-alueita pääasiallisesti peltoviljelysten mutta myös joiden-kin niittyjen osalta. Osa näistä muodosti perustan uusille viljelmille. Muutama oli jo isojaon yhteydessä pyykitetty maastoon erillisiksi palstoiksi. Osa merkittiin rajamerkeillä vasta itsenäistämistoimituksen yhteydessä.

Edellä kohdassa 4.9 on jo tullut esille, että isojaon myötä muodostui Liesoon kolme uutta asumakylää. Alkuaan niitä kutsuttiin kirkonkirjoissa yhteisesti Lieson Järventaustan kyläksi. Sen alueelle kehittyivät Avuskulman ja Isokulman sekä Neroskulman asumakylät. Asutuksen synnyn kannalta merkittävää on, että ne olivat hallinnollisesti samaa Lieson kylää. Tälle Järventaustan kyläksi kutsutun alueen koko asutukselle on ollut tyypillistä hajanaisuus.

Tutkimuksen tiivistettynä tuloksena voidaan yleisesti todeta, että isojaon myötä kehittyi Lieson talonpoikaiskylään runsaasti monimuotoista uudisasutusta. Sille oli ominaista maakirjatalojen asumakylästä täysin poikkeava sijainti. Uudet talot ja torpat muodostuivat kauaksi maakirjatalojen asumakylästä, kuten kohdassa 4.6.2 on todettu. Lieson talonpoikien keskuudessa on selvästi ollut havaittavissa halua raittikylää laajemman asutuksen muodostamiseen. Se ilmeni keskusteltaessa jaon aikana uusien talonpaikkojen sijainnista. Hajanaisempaa asuinpaikkojen sijoittamista haluttiin sekä jo olleiden talojen siirron muodossa kuin myös uusien viljelmien muodostamistarvetta tyydytettäessä. Talonpoikaisperheiden joukossa oli ilmeisesti poikaylijäämää, jonka tavoitteena oli oma perhe ja oma viljelmä. Erityisen monia poikia oli esimerkiksi Äijälän n:o 7, Mettalan n:o 11 ja Lappalan n:o 13 sekä Alhosten n:o 14 taloissa, kuten edellä taulukko 15 osoittaa.

Olen nimittänyt Lieson kylää samanarvoisten yksiköiden ja yksilöiden muodostamaksi puhtaaksi talonpoikaiskyläksi. Se oli jo ennen isojakoa pientalovaltainen kylä. Siellä ei ollut muista taloista poikkeavia, jo ennen isojakoa omia tiluksiaan hallinneita suurviljelmiä. Tästä jakoa edeltäneestä tilanteesta johtuen kylään muodostui suurviljelmistä oleellisesti poikkeavaa uudisasutusta. Sen merkittävänä osana oli oma puhtaalle talonpoikaiskylälle ominainen torppajärjestelmä. Isojaon yhteydessä perustetut kymmenen uudistaloa sijoittuivat kau-

aksi vanhan maakirjatalojen muodostaman Lieson asumakylän yhteydestä. Niiden puitteissa muodostui edellämainitut kolme uutta kulmaloppuisilla nimillä olevaa asuma-aluetta. Uudistaloasutus niillä muotoutui taajamakylän asutuksesta poikkeavaksi yksinäistalotyypiksi asutukseksi, kuten taulukosta 27 ilmenee.

Uudisasutus poikkesi tilusrakenteeltaan ainakin palstaluvun suhteen selvästi maakirjataloista ja niistä muodostuneista tiloista. Viimeksi mainittujen talojen ja tilojen palstaluku uudistaloihin verrattuna oli kaksinkertainen (katso taulukot 28-29). Kummankin taloryhmän palstalukuja pienensivät vielä monet torppien itsenäistymiset. Kaikkiaan toistakymmentä torppaa käsitti isojaon jälkeen jaossa syntyneen erilisen palstan (katso taulukko 30).

Uudistalot muodostuivat muita nopeammin säädösten mukaan rakennetuista torpista. Kymmentä useamman uudistalon aikaansaaminen ei ollut mahdollista. Viimeisimmän uudistalon oikeudet saaneen Koivulan muodostamisessa oli jo vaikeuksia. Neroskulman alueella ei ollut riittävästi viljelykseen ja niityiksi soveltuvaa maa-aluetta. Oman maataloudellisen talousyksikön luominen oli joustavampaa torpparijärjestelmän kautta. Torppaviljelmät muodostivat täydennyksen uusiin asumakyliin. Tämä torppajärjestelmä oli tälle puhtaalle talonpoikaiskylälle ominainen. Se poikkesi monessa suhteessa kartanoiden ja suurten viljelmien torpista. Edellä on jo todettu näitä talonpoikaiskylän torpille ominaisia tunnusmerkkejä olleen muodostumistarve, sijainti, koko, taksvärkin suorittamistapa ja maan hallinnan muoto sekä osittain vapaaehtoinen itsenäiseksi tilaksi muodostumistapa. Talonpoikaiskylään monin eri tavoin muotoutunut torpparilaitos toimi Liesossa aivan selvästi myös ennen isojakoa olleen ainakin lähes asumatoman maa-alueen asuttamismuotona. Tämä on ominaisuus, jota ei työvoimatorpilla voida katsoa olleen.

Puhtaan talonpoikaiskylän asutuksen muodostumista ja sen ominaisuuksia voidaan verrata torppien osalta myös lähellä sijaitsevien kartanoiden sekä kunnan eteläosassa olevan kartanon torppiin. Maassamme ymmärretään usein torpparijärjestelmän olevan peräisin suurviljelmistä. Niissä tällä paremmin paikkaan sidotulla lähes palkollisväestöllä tyydytettiin omavaraistalouden aikaan vallinnut suuri työvoiman tarve. Se vaihteli maataloudessa huomattavasti vuodenajasta ja satovuoden tapahtumista riippuen. Suurviljelmien torpat syntyivät tyydyttämään tätä työvoiman tarvetta.

Talonpoikaiskylän torppien muodostamisella ratkaistiin muita kuin työvoiman järjestämisestä aiheutuvia tarpeita. Ajan tapana oli talon siirtyminen osittamattomana isännältä perheen vanhimmalle pojalle. Talokokonaisuutta ei haluttu juuri missään tapauksessa rikkoa. Uusia talonpaikkoja ei vanhojen läheisyydessä ollut muodostettavissa. Näin muiden lasten perintö oli järjestettävä toisella tavalla. Nuorempien poikien osalta asia ratkaistiin monesti torppajärjestelmän avulla. Se oli yleinen monille torpille ominainen synty tapa. Sijainniltaan nämä talonpoikaiskylän torpat noudattivat uudistalojen tapaan yksinäistalotyyppistä viljelmän muodostamistapaa. Suurviljelmien torpat sensijaan muodostivat usein omia torpparikylätyyppisiä kokonaisuuksia, mikä ilmenee työvoimatorppien itsenäistämiseen liittyvissä vuokra-alueiden järjestelytoimituksissakin.

Isojaolla oli suuri merkitys Lieson torpparilaitoksen kehittymiseen. Torppien määrä kasvoi. Joitakin talojen osittamistarpeita toteutettiin muodostamalla torppa tai torppia. Joukossa oli niin perintö- kuin syytinkitorppiakin. Osa torpista sai asukkaansa oman kylän väestöstä. Muutamat torpat asuttuivat naapurikuntien henkilöillä. Tämä Lieson puhtaaseen talonpoikaiskylään muotoutunut torpparilaitos oli selvästi suurviljelmien työvoimatorpista poikkeava. Kylän torpparilaitoksen syntyperä oli varsin moninainen. Talolliset saattoivat siirtyä syytingil-

le. Omavaraistalouteen liittyville ammatinharjoittajille torppa antoi mahdollisuuden oman toimen ohella oman maatalousyrityksen kehittämiseksi.

Torppien muodostaminen itsenäisiksi tiloiksi tapahtui Lieson talonpoikaiskylässä ja suurviljelmillä oleellisesti erilaisin toimenpitein. Jälkimmäiset itsenäistyivät asiasta säädettyjen lunastuslakien perusteella. Niissä tapahtui nautinta-alueiden järjestelyjä. Edellisistä vain osa muodostettiin itsenäisiksi tiloiksi LVL:n perusteella. Osa lohkotettiin sopimusten perusteella. Osa jäi kokonaan emätilaan kuuluviksi määräaloiksi sulautuen myöhemmin takaisin emätilan tiluksiin. Lunastuslakien ulkopuolella itsenäistyneet torpat, uudistalot mukaan luettuina, olivat selvästi suurempia kuin muut torpat. Ne sijaitsivat kaukana toisistaan ja hajallaan toisiinsa ja Lieson asumakylän tiloihin verrattuna. Muutamat syytinkitorpat tai muuten sukuun liittyvät torpat olivat pienempiä ja elinkaareltaan monesti lyhytaikaisempia. Osa syytinkitorpista muodostui talojen lähelle. Joitakin syytinkitorppia syntyi myös toisen torpan yhteyteen. Jotkut niistä saattoivat olla lähes toisen torpan pihapiirissä ja kooltaan vaatimattomia. Tällaisia olivat mm. Korpelan ja Lähtenmäen sekä Ilvessalon torpat.

Torppien vuokranmaksu ja taksvärkin tekeminen poikkesivat myös selvästi toisistaan Lieson talonpoikaiskylän torpissa ja kartanotorpissa. Talonpoikaistalojen torpista tehtiin selvästi vähemmän taksvärkkiä kuin suurviljelmäin torpista. Monia muitakin eroavaisuuksia oli todettavissa. Torpan hallinta oli erilaista. Rakennukset olivat talonpoikaistorpissa usein torpparin omia. Työvoimatorppien rakennukset kuuluivat vuokranantajalle. Talonpoikaistorppien joukosta löytyy muutamia esimerkkejä, joiden mukaan torpan omistus muistutti sovintojaetun tilan omistusta. Erottaminen itsenäiseksi tilaksi saattoi muodostua lohkomistoimituksen mukaisesti. Sekä lohkotilan että kantatilan omistus määriteltiin kuitenkin osamanttaalien avulla.

5.2 Sidosyhteydet maakirjataloihin

Jaon tuloksena syntyi torppien lisäksi monenlaista muutakin asutusta. Syntyi runsaasti erilaisia viljelmiä. Osa maakirjataloista jakautui uusiksi tiloiksi. Muodostettiin uusia kruununuudistaloja. Jaon aikana ja sitä ennen sekä jälkeen muodostui torppia sekä mäkitupia. Muodostuneiden talojen ja tilojen asukkaat olivat peräisin sekä alueen omasta talollisväestöstä että lähialueiden väestä. Muutamat käsityöläisetkin saivat ilmeisesti oman asuinpaikan.

Asutustoiminnan muodostumisessa heijastui selvästi ajan arvostus tilojen suhteen. Tila haluttiin pitää kokonaisena. Talonpitoa jatkoi isännän jälkeen hänen vanhin poikansa. Asumakylän 14 talosta 8 jäi isojaossa jakamattomaksi. Muista kuudesta maakirjataloista tuli jakautumisten kautta 14 uutta tilaa. Kaikkiaan 12 niistä tuli talokohtaisesti serkusten haltuun. Peräti 86 prosentilla uusista tiloista oli läheinen sukuyhteys entiseen maakirjataloon. Vain yhden kruununluontoisen talon puoliskot tulivat ei-sukulaisten hallintaan. Kymmenestä uudistalosta neljän haltija ei ollut sukua maakirjatalojen omistajiin. Kuuden talon kohdalla haltijaksi tuli talollisenpoika jostakin maakirjatalosta. Se vastasi 60 prosenttia uudistaloista. Neljän uudistalon haltijaperheissä oli isännän lisäksi myös emäntä jonkun maakirjatalon talollisen tytär.

Torppien kohdalla on löydettävissä vastaavanlaisia sukuyhteyksiä maakirjataloihin. Tarkastelujaksojen päättymisvuoteen 1827 mennessä sai alkunsa 49 torppaa. Niistä 30 torppaa sai ensimmäisen isäntänsä Lieson asumakylän maakirjataloista. Määrä vastasi 60 prosenttia torpista. Mielenkiintoista on havaita, että sekä kruununuudistalojen että torppaviljelmien joukossa sukulaisuussuhde maakirjataloihin oli prosenttiosuudeltaan samansuuruinen. Selvitysten mukaan kaikissa eri uuden asutuksen muodoissa niin maakirjataloista halottujen tilojen

kuin perustettujen kruununuudistalojen ja tarkastelujaksolla alkunsa saaneiden torppien kohdalla selvästi yli puolet oli sukulaisuussuhteissa Lieson asumakylän maakirjataloihin.

Lieson isojaolla oli tutkimustulosten mukaan varsin voimakas vaikutus monimuotoisen uuden asutuksen väestöön. 60 prosenttia eli kolme viljelmää viidestä sai asukkaansa Lieson asumakylän suvuista. Sukusidonnaisuus oli suuruusluokaltaan samanlainen niin osittettujen maakirjatilojen kuin uudistalojenkin sekä vuokra-alueiksi jääneiden pienviljelmien osalta. Tuloksista voidaan todeta lisäksi, että 1800-luvulla syntyneiden torppien joukossa oli vain muutama palkollisista torppareiksi siirtynyt henkilö. Heistäkin suuri osa avioitui leskeksi jääneen torpparin kanssa. Siviilisäädyn muutos tapahtui useimmiten rengin tai piian siirtyessä torppaan avioituessaan lesken kanssa.

Isojaon toinen valtakunnallinen päätavoite oli uudisasutuksen muodostaminen ja samalla väestön lisääminen. Tavoitteesta ei tarkemmin ilmene sen sisältö. Minkälaista uudisasutusta oli tarkoitus muodostaa? Oliko mitään merkitystä sillä, mistä uudet tilat ja vuokratilajelmät saivat asukkaansa? Oliko uudisasutuksen muodostamisella tarkoitus purkaa jo isojaon alkaessa olevia talojen yhteisomistuksia ja toisaalta edesauttaa talojen pysymistä jakamattomina muodostamalla perheen muille perillisille uusia viljelmiä? Miten tavoite oli tarkoitettu koskemaan tilatonta väestöä tai isojakopiirin ulkopuolisia väestöryhmiä?

Tavoitteen toteutumista voidaan tarkastella sekä jakokunnan sisäisen että ulkopuolisen väestön osalta. On kuitenkin aluksi todettava, että väestö ei lisääntynyt heti uuden viljelmän muodostamisen myötä. Uuden viljelmän perustajaksi tuli lähes kaikissa tapauksissa nuorehko henkilö tai vähälapsinen perhe. Se sai mahdollisuuden oman itsenäisen elämänsä aloittamiseen maataloustuotannon piirissä. Vähitellen niin viljelmä kuin perhekin kasvoi ja kehittyi sekä vaurastui.

Tutkimuskohteessa Liesossa purkautui uuteen asutukseen maakirjatalojen asumakylässä ollutta väestöä. Vain runsas kolmannes eli noin 40 prosenttia uusista asumuksista sai asukkaansa alueen ulkopuolelta, vaikka Lieson uusista asumakylästä oli alueen olosuhteista johtuen runsaasti yhteyksiä naapurikuntiin. Nämä yhteydenpidot heijastuvat esimerkiksi alueen asukkaiden kanssa solmituista avioliitoista. Jaon aikaisena ja sen jälkeisenä ajanjaksona vuosina 1786-1827 solmittiin 42 avioliittoa, joissa toinen puoliso oli Avuskulmalta. 17 niistä solmittiin naapurikunnan asukkaan kanssa. Vastaavat luvut olivat Neroskulman kohdalla 60 ja 13 sekä Isokulman kohdalla 38 ja 5. Näin alueiden 140 avioliitosta solmittiin 35 naapurikuntalaisen kanssa. Se vastaa 25 prosenttia eli neljännestä avioliitoista.

Avioliitoista ja kylän asukaskehityksestä sekä viljelmien määrän kasvusta näkyy hyvin isojaon vaikutus Lieson kylän uuden asutuksen muodostumiseen. Taloissa oli ennen jakoa selvästi tarvetta uusien viljelmien muodostamiseen pääasiassa talollisperheiden poikaylijäämän sijoittamiseksi. Se merkitsi morsianten kohdalla jossain määrin sosiaalisessa mobiliteetissä ylenevää säätykiertoa. Isojako toi siihen mahdollisuuden. Jaon tuloksena syntyneen monenlaisen uudisasutuksen seurauksena siirtyi väkeä uusiin viljelmiin. Uusia asukkaita ei juuri tullut tutkimusalueen ulkopuolelta. Tilallisperheet saivat juurensa maakirjataloista niin tilanmuodostuksellisesti kuin perheidenkin muodostumiseen. Voidaan todeta, että isojako vaikutti voimakkaasti varsin monisäikeisen sukupuuston syntymiselle kylään. Tästä ilmiöstä tämä tutkimus tuottaa tietyn näkökulman, mutta ei objektiivista totuutta.

5.3 Tulokset ja niiden kattavuus

Tarkasteltaessa Lieson maakirjataloja ja niistä muodostuneita tiloja isojaon tuloksena on selvästi havaittavissa talojen läheisyyden säilyminen lähes entisellään. Isojaon uudistuskartan ja asiakirjain avulla ei ole riittävän samaperusteisesti jaonjälkeisen tilanteen kanssa selvitetävissä rakennusten sijaintia ennen jakoa. Tiedot tilanteesta ovat tuhoutuneet alkuperäiskartan kulumisen myötä. Lieson isojaon uudistuskartan sisällön epävarmuus liittyy eniten vanhaan maakirjatalojen asumakylän alueeseen. Jaossa syntyneestä tilanteesta sensijaan voidaan todeta karttamittausten avulla asuintalojen etäisyydet kylän raitin tienristeyksestä.

Etäisyyksien keskiarvo jää edelleen alle yhden kilometrin. Vain neljä tiloista sai sijaintinsa kauempana kuin kilometri vanhan asumakylän raitin risteyksestä. Kauimmainenkin sijaitsi alle kahden kilometrin etäisyydellä. Tulostietojen perusteella on todettava, että isojako ei voinut vaikuttaa tihentävästi jakoa edeltäneeseen asutukseen. Esiintyi isojakoa käsittelevissä asiakirjoissa, kuten edellä on mainittu, selvästi halukkuutta muuttoihin pois tiheästä asumakylästä. Asiasta tehtiin päätöksiäkin. Niitä muutettiin tosin hiukan myöhemmin 1800-luvun alussa tapahtuneen tulipalon vuoksi. Muutosten johdosta tiheä kylä laajeni hiukan entisestään. Jaon jälkeinen tilanne osoittaa, että talojen tonttialueet edelleen sijaitsivat varsin pienellä alueella, vanhan asumakylän raitin risteyksen läheisyydessä. Isojaon ei voida katsoa hajauttaneen kokonaan Lieson vanhaa kyläasutusta sijainniltaan yksinäistalotyyppiseksi.

Isojaon tavoitteen mukaisesti kukin talo sai jaon tuloksena omat tiluksensa maalle rajatuiksi, kuten jo monesti on aikaisemminkin todettu. Samalla syntyi uusia taloja ja uudisasutusta. Tältä osin tulokset vastaavat aikaisempaa kirjallisuuden tietoa.

Merkittävimpinä uutta tietoa tuottavina tuloksina on ilman muuta mainittava aikaisemmasta kirjallisuudesta osittain poikkeavan torppamuodon esiintyminen. Sen tunnusomaiset piirteet olivat varsin yhteneväisiä uudistalojen ja jopa maakirjatalojen osittamisessa syntyneiden tilojen kanssa. Tutkimus on tuottanut selkeästi uuden näkökulman varsin laajaan ja perusteellisesti tutkittuun torpparikysymykseen. Aikaisemmin suoritettut tutkimukset ja kirjallisuus ovat painottuneet voimakkaasti erityisesti työvoimatorppajärjestelmään. Uutta on myös uuden asutuksen voimakas sidonnaisuus vanhoihin maakirjataloihin ja niitä asuviin talollisiin. Isojaon myötä syntynyt uusi asutus sisälsi ainakin Liesossa varsin vähän kylän tai jakokunnan ulkopuolelta tullutta väestöä. Tutkimuksen mukaan niin uudistaloasutus kuin Lieson torpanmuodostuskin sai varsin voimakkaan väestöllisen perustan maakirjataloihin liittyvästä puhtaasta talonpoikaisväestöstä. Tulos kuvastaa pitkälle 1800-luvun loppupuolelle jatkunutta perinnettä pitää talo jakamattomana. Tavoitetta palveli osittain myös perimistä koskeva lainsäädäntö. Samaan tulokseen tähtäsivät veronmaksukyvyyn vähenemisen estämistä koskevat määräykset. Talon hallinta siirtyi normaalisti perheen vanhimmalle pojalle.

Perinteen hallintaa osoittaa selkeästi edellä oleva Lieson isojaon jälkeisen ajan ositustoiminnan selvittely. Uusia viljelmiä syntyi vain muutama koko 1800-luvun aikana. Itse asiassa 1700-luvun aikana oli uusia viljelmiä muodostunut talojen jakautumisen kautta useampia kuin koko seuraavalla vuosisadalla. Perinne ja lainsäädäntö vaikuttivat ymmärrettävästi väestöön. Osa talollisten jälkeläisistä siirtyi torppareiksi tai muiksi vuokramaan haltijoiksi. Uusia vuokra-alueita syntyi isojaon jälkeen huomattavasti enemmän kuin mitä muodostui tiloja jakamalla. Osa talollisperheiden jäsenistä siirtyi palkollisiksi tai käsityöläisiksi. Osa hakeutui moniin erilaisiin tehtäviin kylän ja jopa kunnan ulkopuolelle. Liesonkin kylästä siirtyi palvelusväkeä jopa Pietariin asti.

Koko 1800-luvun tilanmuodostuksellinen tulos maassamme johtuu lainsäädännöstä. Voimassaolleet osittamista rajoittavat määräykset esivivät uusien tilojen muodostamisen. Lainsäädännön kehitys oli maassamme erilaista kuin entisessä emämaassa Ruotsissa. Maamme siirryttyä Ruotsin yhteydestä Venäjän alaisuuteen jäi meillä paljolti voimaan ruotsinaikainen lainsäädäntö. Sen kehittäminen ei ollut enää kuitenkaan samanlaista kuin Ruotsissa. Siksi meillä vuokra-alueiden muodostaminen itsenäisiksi tiloiksi tapahtui vasta 1900-luvulla maamme itsenäistymisen ensimmäisten vuosien aikaan.

5.4 Yleistettävyyden ja lisäselvitystarpeet

Tutkimuksen otsikon mukaan tutkimusalueena on suuri talonpoikaiskylä. Käsitteen sisältö konkretisoitui alueen tarkemmassa selvittelyssä ja rajaamisessa. Kylään liittyvinä oleellisina ominaisuuksina todetaan, että siihen ei kuulunut yhtään kartanoa tai muuta suurempaa taloa tai viljelmäkokonaisuutta. Yhdestä sotilasvirkatalosta ja joidenkin talojen lyhytaikaisista virkamiesomistuksista huolimatta maakirjatalojen omistajajoukkoa voidaan pitää puhtaina talonpoikina. Tutkimus on rajattu koskemaan pienin poikkeuksin Lieson jakokunnan suurinta puhdasta talonpoikaiskylää, Lieson kylää. Nuhkalan yksinäistalo on rajattu ja kartanotyyppiset viljelmät ovat jääneet tutkimuksen ulkopuolelle. Olosuhteet näissä ovat olleet monessa suhteessa erilaiset. Lieson talonpoikaiskylässä talot käsittivät abstraktisen kyläosuuden kaikkien yhteiseen alueeseen. Toisin oli omaa aluettaan hallitsevien yksinäistalojen ja kartanoiden kohdalla, joissa ei ollut laajoja yhteisalueita.

Lieson kylä on ollut suhteellisen suuri ja metsävaltainen. Metsä on sijainnut isojakoa edeltävän sarkajakoalueen pohjoispuolella. Kylän alueen jakoi kahdeksi alueeksi vanhan asumakylän läheltä alkanut ja

yli kymmenen kilometriä pohjoisen suuntaan ulottunut Kuohijärvi. Sen yhdisti jakokunnan pohjoisosassa olevassa Kuohijoen kylässä sijainnut Kuohijoki Kukkian järveen ja edelleen Hauhon reittiin. Eteläiseltä osaltaan tämä keskellä eteläistä Hämettä sijainnut kylä on ollut varsin lähellä entisaikaisia valtakunnan pääkulkureittejä.

Lieson kylän talot olivat enintään puolen manttaalin taloja. Vain yksi taloista oli kaksikolmasosamanttaalin suuruinen. Se oli jakautunut jo selvästi ennen isojakoa neljäksi osuudeksi. Tutkimuksen kohteena Lieson kylä muodostaa esimerkkitapauksen. Siitä seuraa kysymys esimerkin yleistettävyydestä. Voidaanko tutkimuksen tuloksia soveltaa muissa kylissä?

Kuntien määrä oli vuoden 2006 kuntatilaston mukaan seitsemässä eteläisessä ja läntisessä maakunnassa (Uudenmaan, Varsinais-Suomen, Itä-Uudenmaan, Satakunnan, Kanta-Hämeen, Pirkanmaan ja Päijät-Hämeen maakunnat) yhteensä 175. Manner-Suomen koko kuntamäärän oli 415⁵²⁶. Tarkkaa tilastoa kunnista ja kylistä tai jakokunnista pitkään kestäneiden isojakojen ensimmäiseltä vuosisadalta ei ole olemassa. Edellä olevista luvuista on kuitenkin pääteltävissä kylien määrän olleen monia tuhansia ja jakokuntienkin määrän ainakin tuhannen luokkaa. Muutamissa kunnissa oli runsaasti kartanoita. Niin on ollut Lammillakin. Siitä huolimatta kunnan alueella on Liesoa vastaavia kyliä. Edellä olevien lukujen perusteella arvioni mukaan vastaavanlaisia kyliä löytynee maastamme 500-1000 kappaletta. Saarenheimo on arvioinut sarkajakoisia vähintään kymmenen talon kyliä olleen Suomen lounaisissa ja eteläisissä maakunnissa noin 400⁵²⁷.

⁵²⁶ http://www.kunnat.net/k_peruslistasivu.asp?path=1;29;374;36984;31661

⁵²⁷ Saarenheimo 1983. s.33.

Tähän tutkimukseen liittyviä jatkotutkimusalueita ovat mielestäni vertailututkimukset sekä pienasutukseen ja yhteisiksi jääneisiin alueisiin liittyvät tutkimukset. Näiden lisäksi olisi aiheellista verrata kylän kehitystä Ruotsin vastaavaan kehitykseen.

Esimerkin yleistämiseksi olisi toimitettava vastaavanlainen täydentävä tutkimus jossakin talonpoikaishäädessä. Tuloksen yleistettävyyttä selkeyttäisi myös suurviljelmien jakokunnissa suoritettu tutkimus. Näin lisätutkimusten osa-alueita ovat myös toisenlaiset kylät tai jakokunnat. Olosuhteet maan eri osissa poikkeavat hyvin paljon toisistaan. Häme ja Etelä- sekä koko Lounais-Suomi on ollut ennen isojakoa ryhmäkyläaluetta. Suuria kartanoalueitakaan ei ole ollut kaikissa kunnissa. Minkälaisia tuloksia isojako niissä on aikaansaanut? Ilman lisätutkimuksia näillä muilla alueilla ei kuitenkaan voida varmuudella sanoa, syntyikö niillä suoritettujen isojakojen toimesta vastaavanlaisia tuloksia. Jaon merkitys yksinäistalon alueella tai suuren kartanon muodostamalla viljelmällä on todennäköisesti aivan toisenlainen. Kun tilusten jakamiseen ei ollut tarvetta, niin isojaon merkitys painottui huomattavasti enemmän jakokunnan tilusalan määrittelemiseen muiden jakokuntien suhteen.

Torpparilaitos sai alkunsa suurviljelmillä. Sen syntyperustana oli talonpoikaishäädän torpista poikkeava työvoiman tarve. Tämä tutkimus on omalta osaltaan vahvistanut maassamme työvoimatorpista poikkeavan torpparilaitoksen olemassaoloa. Millainen vaikutus isojaolla oli suurten viljelmien torpparilaitokseen ja sen sidonnaisuuteen päätöloon? Se saattaisi olla selvittämisen arvoinen asia. Onhan työvoimatorpparilaitosta muutoin tutkittu maassamme erinomaisen perusteellisesti.

Isojakojen uudisasutustoiminnassa ei syntynyt yksinomaan uusia viljelmiä. Niiden ohella syntyi runsaasti pienempiä asumiseen käytettyjä

määräaloja. Isojaossahan ei muodostettu viljelmiä pienempiä alueita itsenäisiksi tiloiksi. Mahdollinen mäkitupalaisasutus jäi taloihin kuuluviksi määräaloiksi. Sitä syntyi runsaasti lisää 1800-luvulla. Vuoteen 1930 mennessä muodostettiin itsenäisiksi tiloiksi 40 427, mikä merkitsi itsenäistyneiden viljelmien lukumäärän kasvua 40 prosentilla. Samaan aikaan itsenäistyi 39 850 mäkitupaa⁵²⁸. Määrä vastasi lukumäärältään torppien määrää. Missä määrin isojako liittyi näihin tai kosketti näitä. Tilastojen perusteella tällaista käsityöläisasutusta oli. Tarvittiinhan omavaraistalouden aikaan monenlaista ammatin harjoittajaa. On myös todennäköistä, että pieniä asumuksia oli syntynyt isojakon aikaan tai jo ennen sitä ehkä kauaksikin taloista kylän tai jakokunnan yhteiselle alueelle. Miten isojako vaikutti tämäntyypiseen asutukseen? Menettivätkö tilattomat yhteisten maiden jaossa luonnonkäyttöoikeutensa? Ennen isojakoa he asuivat pienissä pirteissään yhteismailla. Yhteismaiden jakamisen jälkeen heistä tuli mäkitupalaisina talollisten ja tilallisten vuokralaisia. Menettivätkö he aikaisempia etuuksiaan? Isojaon toisena päätavoitteena oli uudisasutuksen muodostaminen. Sitä tapahtui monimuotoisesti ilmeisesti kaikissa jakokunnissa. Selvitettävänä asiana saattaisi olla uudisasutuksen alkuperä. Mistä uudisasutuksen asukkaat olivat kotoisin? Kyläalueen ulkopuolelta tulleet asukkaat muodostivat toisenlaista uudisasutusta kuin he, jotka vain siirtyivät kylän alueella uuteen paikkaan.

Torpparilaitokseen ja muihin vuokra-alueisiin liittyen voi tämän Lieson talonpoikaiskylän kyläotoksen tulosten perusteella hyvin kysyä, olisiko maamme koko torpparilaitos muodostunut toisenlaiseksi, jos tilojen määräalaperusteinen osittaminen olisi ollut mahdollista jo maamme autonomian aikana. Ilmeisesti ainakin puhtaan talonpoikaiskylän torpparilaitos ja mäkitupalaisasutus olisi kehittynyt oleellisesti toisenlaiseksi, jos määräaloja olisi voitu muodostaa omiksi ti-

⁵²⁸ Aspelund 1983. s.227.

loikseen ilman vuokrasuhteen solmimista tai vuokralla oloajan alkuaikana. Ennen isojakoa Liesoon oli muodostunut kahdeksan torppaa. Jaon aikana määrä lisääntyi uudistalojen ohella 19 torpalla. Kun isojaon jälkeisellä jaksolla syntyi vielä 22 torppaa, oli itsenäistymättömiä torppaviljelmiä 1830-luvun lopulla jo 49 kappaletta. Itsenäisiksi tiloiksi muodostamiset olisivat tietysti vaikuttaneet ainakin torpista tehtäviin taksvärkkeihin ja suoritettaviin parseleihin. Työvoimakysymys tuskin olisi ollut lohkomisten esteenä. Olihan tuohon aikaan hyvin yleistä erilaisten talkoiden järjestäminen ja satovuoteen liittyvien työvaltaisten jaksojen hoitaminen esimerkiksi työliittojen avulla. Osittamisten rajoittamista perusteltiin veronmaksukyvyyn vähenemisen estämisellä sekä tilojen elinkelpoisuuden säilymisellä. Erityisesti uudistalojen kehittymistä niin viljelysten kuin rakennustenkin suhteen määräysten mukaisiksi seurattiin monilla määräyksillä ja valvonnalla. Niille annettiin alkuvuosina monenlaisia helpotuksia veroista ja maksuista.

Mitä vaikutuksia talonpoikauskylään olisi ollut, jos määräalojen erottamisia olisi voitu suorittaa pian isojaon päättymisen jälkeen. Torppien elinkaareen perehtymisessä tulee mieleen vastauksetta jääneitä kysymyksiä. Olisiko torppien kehitystä ja tuloksellisuutta voitu ohjata uudistalojen tapaan? Mitä torpilta olisi tullut edellyttää ennen itsenäiseksi tilaksi muodostamista jo 1800-luvulla?

Ruotsista poiketen torpparikysymys sai Suomessa täysin eriaikaisen ja erilaisen ratkaisunsa. Se painottui työvoimatorppien tilanteen selvittelyyn ja sai voimakkaan yhteiskuntapoliittisen sisällön. Samojen lakien perusteella itsenäistyi myös monia muita torppatyyppejä. Talonpoikaistorppien talokohtaisesti pienilukuinen määrä sai osakseen toisenlaisia ratkaisuja joko tiloiksi muodostamisen ja emätilan alueeksi jäämisen muodossa.

Edellisiä yleisempi isojakoihin tai sen jälkeisiin maareformeihin liittyvä tutkimuksen kohde saattaisi olla isojakojen toimittamisen täydellisyys. Liesossa ei sataan vuoteen tapahtunut kuin muutama halkominen 1800-luvun puolivälissä ja määräalan erottaminen 1800-luvun loppupuolella. Täydentäviä isojaon järjestelyjä tai muita vastaavia laajemman alueen toimituksia ei jakokunnassa ole ollut tarpeen toimittaa. Miten yleistä on ollut isojakojen täydentäminen tai mahdollisesti pitempiaikainen jopa viime aikoihin asti ulottunut maareformien erilaisten toimitusten ketjun tarpeellisuus? Joitakin isojakoja suoritettiin täydellisemmin kuin toisia. Siitä syntyi maareformin olosuhteiden muuttumisesta riippumaton jatkamistarve ja järjestelytoiminnan pitkäaikaisuus.

Tässä tutkimuksessa ei käsitelty vesialueita. Vesialue ei suoranaisesti liity asutuksen muodostumiseen eikä isojakoon. Sehän jäi jaossa ehkä pienempiä lampia lukuunottamatta jakokunnan yhteiseksi. Tutkimuksen kohteena voisi kuitenkin olla vesialueiden käyttö kalastukseen. Laajemmin asian voisi ilmaista kysymällä, tuliko maan omistuksen määrästä mitta, jolla mitattiin oikeuksia ja myös kieltoja ympäröivän vesialueiden luonnon käytön suhteen

Isojakolainsäädäntö eriytyi jo maareformin alkuvaiheessa koskemaan Ruotsin valtakunnan alueen sijasta valtakunnan osa-alueita. Suomen alueen isojakojen vauhdittaminen tapahtui vasta, kun maamme sai omaa aluetamme koskeneen erillisen isojakolainsäädännön. Maamme siirryttyä Venäjän alaisuuteen autonomiseksi alueeksi jatkui eriytyminen monissa säädöksissä. Ilmeisesti ainakin pääasiassa siitä syystä myös tulokset pitemmällä tähtäimellä muodostuivat toisenlaisiksi. Edellä on jo mainittu, että maan vuokraamiseen liittynyt torpparikeysymys sai Ruotsissa ratkaisunsa isojakolainsäädäntöä täydentäneiden lakien perusteella toimitettujen jakotoimitusten yhteydessä. Lainsäädäntö kohdistui maassamme aikaa myöten yhä pienempiin valtakun-

nan osiin. Eroja maamme eri osien välillä on olemassa. Asia ilmenee monista tilusjärjestelyjen tarpeellisuusselvityksistä. Erilaisista olosuhteista johtuen säädettiin omaa lainsäädäntöä jopa muutamaa pitäjää varten. Maata koskevat eri osien erilaisuudet ovat johtuneet osittain myös valtakuntamme hallinnollisista seikoista. Onhan maamme kuulunut tutkimuksen ajanjakson alussa Ruotsin valtakuntaan sekä sen jälkeen Venäjään ja lopulta itsenäiseen Suomeen.

Suomessa isojakojen täydentämiseen liittyvät toimenpiteet eriytyivät tavallaan kahdelle taholle. Varsinainen kiinteistöihin liittyvä täydennys- ja järjestelytoiminta on jatkunut aivan nykypäiviin asti monien uusjakotoimitusten muodossa. Järjestelyissä on tuskin nähtävissä edes loppua. Ymmärrettävää toki on, että yhteiskunnan kehitys vaatii myös kehitystä edelleen monen toiminnan pohjana olevalta maan erilaiselta suunnittelutoiminnalta.

6 Tutkimuksen yhteenveto

Tutkimuksen tavoitteena oli saada selvitettyä isojaon vaikutus laajan talonpoikaiskylän asutuksen muodostumiseen sekä sen sidonnaisuuteen isojakoa edeltäviin maakirjataloihin Lammin kunnan Lieson kylässä. Tutkimuksen kohdeaika on osittain kaksijakoinen. Varsinainen isojaon toimeenpano-aika on ajoittunut vuosien 1786 ja 1806 välille. Vuonna 1786 valmistui Lieson jakokunnan isojakoa varten laadittu kartta. Vuoden 1806 kesällä alueen isojako päättyi talojen ja tilojen rekisteröimiseen senaikalaiseen kiinteistöjen rekisteriin. Täydentävänä ajanjaksona on ollut 1920-luku. Silloin tapahtui torpparilaitosta koskenut maareformi, jolla vuokra-alueita muodostettiin itsenäisiksi tiloiksi joko sopimusperusteisesti tai sitä varten laaditun lainsäädännön perusteella.

Tutkimus kuuluu kvalitatiivisten eli laadullisten tutkimusten piiriin. Se on selkeästi tapaustutkimus. Kohteena on ollut merkittävän historiallisen tilusjärjestelyn vaikutuksen selvittäminen tietyllä alueella. Muutaman vuosikymmenen kestäneen noin kahden vuosisadan takaisen tapahtuman tutkimuksen ainoina lähteinä voivat olla historialliset aineistot. Edellä olen jo kiinnittänyt huomiota kohdetiedostoina olevien historiallisten lähteiden vaikuttavuuteen. Olen arvioinut niiden antamien tietojen pätevyyttä ja ulottuvuutta tähän tutkimukseen niiden omaa tosiaikaista yhteiskunnallista tehtävää punniten.

Tutkimuksen olen jakanut kahteen pääosaan. Osaksi selvitin talojen ja tilojen ja myös muun asutuksen muotoutumista kylään ja erityisesti sen lähes asumattomalle yhteiselle alueelle. Toisena kokonaisuutena oli selvitettävänä monimuotoisen uudisasutuksen erilaiset sidonnaisuudet isojakoa edeltäviin maakirjataloihin ja niiden haltijoihin.

Isojaon päätavoitteiksi Ruotsin valtakunnassa oli määritelty maataloustuotannon tehostaminen ja asutustoiminnan edistäminen. Tämä on toiminut taustana, mutta tutkimuksen tehtävänä ei ole ollut suoranaisesti selvittää, miten isojaako ja sen tulos toteutti isojaoksi kutsutun maareformin valtakunnallista tavoitetta.

Isojaako on nyt toteutettu koko valtakunnassa. Sen alkamisen aikaan maa-alueemme kuului Ruotsin valtakuntaan. Toiminta jatkui Suomen kuullessa Venäjän alaisuuteen sen autonomisena osana. Vähäinen osuus isojaon nimellä toteutetuista toimituksista saatettiin loppuun vasta itsenäisyytemme aikana. Isojaako ei ilmeisen monista syistä joutunut toteutunut ideaalisen täydellisenä ratkaisuna tavoitteisiin nähden. Tuloksia on täydennetty isojaon järjestely- ja uusjako-nimisillä toimituksilla. Tilusjärjestelyt jatkuvat edelleen. Ajan tavoitteet ja kehitys edellyttävät jatkuvasti sopeutumista ja uusien järjestelyjen toteuttamista niin maatalousvaltaisella kuin urbaanistuvallakin alueella⁵²⁹. Tämän tutkimuksen kohteen rajauksen olen suorittanut isojaon osalta sen teknisen toteuttamisen aikaan. Lieson talonpoikaiskylässä se merkitsi talojen abstraktisten kylän yhteismaahan liittyvien osuuksien konkretisoitumista kullekin talolle ja tilalle tuleviksi ja osuuksia vastaaviksi rajatuiksi maa-alueiksi. Jaon vaikutuksen osalta olen huomionut tietyt jaon jälkeiset ajanjaksot viljelmien kehittymisen selvittämiseksi. Torppien osalta olen lisäksi selvittänyt niiden itsenäisiksi tiloiksi muodostumisen lainsäädännöllisten perusteiden mukaan.

Isojaako muutti yhteisomistukseen liittyvän monien isäntien hallintavallan tilakohtaiseksi isännyydeksi. Kullekin talolliselle tuli mahdollisuus itsenäiseen toimintaan omilla tiluksillaan. Riippuvaisuus kylän muista maakirjatalojen haltijoista loppui lähes täydellisesti. Isojaako toteutti historiamme mullistavimman maareformin. Alkoi yksityisen

⁵²⁹ Ahllund 2004 ja Viitanen 2000.

maanomistuksen aika. Se merkitsi talonpidossa oma-aloitteisuuden käyttöä ja tuloksen riippuvuutta enemmän omasta tilakohtaisesta toiminnasta. Isojaon vaikutuksesta pelkästään maakirjataloista muodostunut asutus muuttui itsenäisiä taloja ja niistä muodostuneita tiloja sisältäväksi. Kylään syntyi myös runsaasti torppia ja mäkitupia. Pidän tätä maareformin tulosaluetta lainsäädännön jo aikaisemmin mahdollistaman tilakohtaisten torppien muodostumisen avainasiana. Tällaiseen isännänvallan kasvuun omien tilustensa suhteen liittyy mielestäni läheisesti myös kymmenen kruunun uudistalon muodostuminen. Useimmat niistä saivat alkunsa torppina vasta isojaon alkuvaiheessa. Ne kehittyivät nopeasti omina viljelminään uudistaloilta vaadittuja ominaisuuksia vastaaviksi ja tulivat näin kelpollisiksi uudistaloiksi. Valmiiksi rakennettuja viljelmiä uudistalot eivät kuitenkaan olleet. Nehän saivat 15 – 20 vuoden ajaksi verojen maksuja koskevia helpotuksia. Torpilla ei tällaisia etuuksia ollut. Torpat itsenäistyivät muutamaa poikkeusta lukuunottamatta vasta 1900-luvulla. Itsenäisiksi tiloiksi muodostuminen tapahtui joko vapaaehtoisten luovutussopimusten perusteella tai torppien lunastamisesta itsenäisiksi tiloiksi säädettyjen lakien perusteella.

Lieson kylään muodostui selvästi monella tavoin työvoiman tarpeesta syntyneistä torpista poikkeava torpparilaitos. Sen suhde maakirjataloihin oli täysin erilainen verrattuna suurviljelmien työvoimatorppiin. Puhtaan talonpoikaiskylän torpat eivät syntyneet työvoiman tarpeesta. Useimmat saivat alkunsa maakirjatalojen maata tarvitsevan lapsiyli jäämän sijoitustarpeesta. Torppia syntyi vähitellen. Ne olivat kooltaan päivätyötorppia selvästi suurempia. Merkittävää taksvärkkivuokraakaan niihin ei kohdistunut. Lieson kylän torpat sijaitsivat hajallaan muiden tilojen joukossa. Nämä talonpoikaiskylän torpat poikkesivat selkeästi sekä sijainnin ja pinta-alan että taksvärkkimäärän suhteen suurtilojen työvoimatorpista. Näiden torppien tiloiksi muodostaminenkin tapahtui erillisinä toimituksina. Työvoimatorpat itsenäistyivät

pääasiassa viljelmäkohtaisissa uusjakotyyppisissä vuokra-alueiden järjestelytoimituksissa. Tällainen torppa-alue oli lähes yhtenäinen. Talonpoikaiskylän torppia itsenäistettiin useimmiten yksittäisissä torppakohtaisissa lohkomisissa.

Lieson torpparilaitos loi alueen torppina aloittaneiden uudistalojen myötä Lieson asumakylän ulkopuolisen alueen asutuksen perustan. Tämä uudisasutus oli paljolti oman asumakylän maakirjatalojen liika-
väestön asuttamista. Vain muutamat torpat saivat ensimmäiset asukkaansa pitäjän ulkopuolelta naapuripitäjien lähialueen asumakylästä. Osa heistä oli käsityöläisiä ja osa maatalojen jälkikasvua. Lieson kylän torppien muodostuminen oli varsin vähäistä niin ennen isojakoa kuin sen aikanakin verrattuna isojaon päättymisen jälkeisiin vuosikymmeniin. Lainsäädäntö oli suhtautunut myönteisesti torppien muodostamiseen jo 1700-luvun puolivälistä alkaen. Talojen ja tilojen osittaminen oli rajoitusten alaista. Liesossa ei tapahtunut koko 1800-luvun aikana kuin muutama halkominen. Sensijaan vuokra-
alueviljelmien muodostuminen lisääntyi selvästi talojen saatua sel-
vyyden omista tiluksistaan myös metsäalueiden suhteen. Tutkimus on osoittanut, että Lieson asumakylän ulkopuolisten viljelmien muodostuminen tapahtui kokonaisuudessaan torppariasutuksen kautta. Torppariperheitä oli selvästi enemmän kuin talonpoikaisperheitä. Tulos viestii myös vuokra-alueiden vaikeuksista muodostua itsenäisiksi tiloiksi.

Suurten viljelmien työvoiman tarpeesta syntynyt torpparilaitos ei ollut riippuvainen isojaon suorittamisesta. Viljelmäthän hallitsivat itse omia tiluksiaan jo ennen jakoa. Rohkenenkin todeta, että toisenlaisen puhtaan talonpoikaiskylään muodostuneen torpparilaitoksen luonne muodostui isojaon vaikutuksesta. Sen perusteella pidän monista lähinnä työvoimatorppiin liittyvistä tutkimuksista kirjoihin ja kirjoituksiin sekä muihin kuvauksiin yleistettyä torpparilaitoksen julkisuusku-

vaa jossain määrin yksipuolisena. Kuten edellä olen esittänyt, ei torpalla ja torpparilla ole ollut selkeää yksiselitteistä sisältöä. Monissa tutkimuksissa onkin tuotu esille useita erilaisia torppamuotoja, joita olen aikaisemmin kohdassa 2.1.6 kuvannut. Liesossakin on ollut yhden varsinaisen sotilastorpan lisäksi muutamia sotilaiden käytössä olleita tavallisia torppia sekä perintö- ja syytinkitorppia. Näiden yhteinen lukumäärä on kuitenkin varsin vähäinen. Sensijaan tämä talonpoikaiskylälle tyypillinen torppamuoto käsittää lähes sata torppaa.

Olen tutkimuksen tuloksina osoittanut, että Lieson isojaon luomalla uudisasutuksella oli voimakas yhteys kylän maakirjataloihin. Useimmilla uuden asutuksen viljelmillä oli tilanmuodostuksellisen yhteyden lisäksi asukasyhteys samaan maakirjataloon. Joukossa on myös muutama tapaus, missä uusi viljelmä sai alkunsa eri talosta kuin mihin sen uudisasukkaalla oli sukusidonnaisuus. Tapaukset korostavat muodostamisessa purkautunutta kylän sisäistä asutustarvetta.

Uudisasutuksen syntyemisessä korostuu sosiaalinen syntyperä. Uudet perheet muodostuivat suurimmalta osalta viljelmäperheiden jäsenien keskeisistä avioliitoista. Neljännekseen liittyi lisäksi sosiaalisen säädyn yleneminen useimmiten palkollisista viljelmäväestöön. En tosin ole havainnut tutkimuksen yhteydessä, että sosiaalisella syntyperällä tai talollisiin, torppareihin, itsellisiin ja palkollisiin jne. tapahtuneella arvohierarkialuokituksella olisi ollut kovinkaan paljon merkitystä. Muutamat palkollisten keskeiset avioliitotkin johtivat oman elämän kehittämiseen erilaisten vuokra-alueiden puitteissa.

Isojakoa edeltävänä aikana kolmannes avioliitoista oli asumakylän sisäisiä. Muut asumakylät muodostuivat vasta jaon aikana. Kaukaisempien Isokulman ja Neroskulman alueilla oli heti havaittavissa samaa aluepohjaista ja säätyisidonnaista perheen muodostamista. Sensijaan Avuskulman perhesuhteissa on havaittavissa enemmän suuntausta

Lieson asumakylään ja naapurikuntiin Hauhoon, Tuulokseen ja Luopioisiin. Tosin hyväkulkuinen ja lyhyt järviyhteys Isokulmallekin näkyy uusien perheiden muodostamisessa.

Tutkimuksen tiivistettyinä tuloksina totean lopuksi isojaon myötä muodostuneen Lieson kylän alueelle kolme uutta asumakylää. Niiden asutus muodostui varsin monipuoliseksi viljelmiensä osalta yksinäistalotyypiksi asutukseksi. Uudisasutukseen sisältyi talonpoikaiskylälle ominainen oma torppamuotonsa. Maakirjataloilla oli ennen isojakoa varsin voimakas sekä toiminnallinen että sukulaisuuteen liittyvä yhteys. Uuteen asutukseen liittynyt maakirjatalosidonnaisuus ja asukasyhteys edesauttoivat myös laajan geenipohjaisen sukulaisuusvyyhden, sukupuuston syntymistä moniin, jo 1600-luvulla Lieson maakirjataloja hallinneisiin talonpoikaissukuihin. Kylään on muodostunut isojaon aikana ja sen jälkeen geenipohjainen sukupuusto. Monet henkilöt kuuluvat samojen isojaonaikaisten talollishenkilöiden sukuun, ja ovat näin keskenäänkin kaukaista sukua.

Lähdeluettelo

Tutkimusten perustana on käytetty runsaasti painamattomia lähteitä. Suurimman joukon muodostavat maanmittausarkistot ja kirkonarkistot.

Arkistojen painamattomat lähteet

Kansallisarkisto (KA)

Ash. Salkku.111= Virkatalojen asiakirjoja.

Da 38. Uudenmaan ja Hämeen lääninkonttorin arkisto,
kirje- ja päätöskonseptit vuosilta 1805-1806.

Da 39. Uudenmaan ja Hämeen lääninkonttorin arkisto,
kirje- ja päätöskonseptit vuosilta 1807-1808.

Mha. Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto (kokoelma).
Pitäjänpitasto. Pitäjänpitastat. Lammi. 2134.02,-03,-05,-06
1800-luvun alkupuoliskolta.

Mha. H 38 8/1. Charta öfwer Rååängen emellan Lieso by uti Lampis Sochn och Autois by uti Padasjoki Sokn, Nedre Hollola Härad och Tafwastehuus Lähn belägne, afmät in Junio Åhr 1747. (Kartta ja selitys Lieson kylän tässä kunnassa ja Auttoisen kylän Padasjoen kunnassa välisestä rajankäynnistä F.J. Fonsen 1747). Säilytyssalkku H 38 lehti 8/1.

Mha. H 38 8/2. Beskrivning öfwer Auxjärvenmaa Tillämnade Nybyggets Beskaffenhet, beläget På Lieso Bys utmark i Lampis Sochn Nedre Hollola Härad och Tawastehus län. År 1753. (Tarkastuspöytäkirja Auksjärvenmaan aijotusta uudistalosta J. Lewong 1753). Säilytyssalkku H 38 lehti 8/2.

Mha. H 38 8/3. Beskrivning öfwer Porastenma tillämnade Nybyggets Beskaffenhet, beläget På Lieso Bys utmark i Lampis Sochn Nedre Hollola Härad och Tawastehus län. År 1753. (Tarkastuspöytäkirja Porastenmaan aijotusta uudistalosta J. Lewong 1753). Säilytyssalkku H 38 lehti 8/3.

Pitäjänpitastat 2134.02-03 ja 05-06 1800-luvun alkupuoliskolta.

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (Hma)

- 163:99 = Virkatalojen asiakirjat Lammi.
- I Gcb69 = Hollolan kihlakunnan maakirja vuodelta 1905.

Hauhon tuomiokunta / Lammin y.m. kärjäkunta:

- Cba3:1 = Lainhuudatusasiainpöytäkirjat vuosilta 1891-1892.
- Cba3:2 = Lainhuudatusasiainpöytäkirjat vuosilta 1893-1896.
- Cbb3:1 = Ilmoitusasiainpöytäkirjat vuosilta 1896-1899.
- Cba3:2 = Kiinnitysasiainpöytäkirjat vuosilta 1900-1902.
- Cbb3:3 = Ilmoitusasiainpöytäkirjat vuosilta 1903-1905.
- Cbb3:4 = Ilmoitusasiainpöytäkirjat vuosilta 1906-1908.

Hollolan tuomiokunta / Lammin y.m. kärjäkunta

- Ca3:142 = Lakimääräiset syyskäräjät 1850.
- Ca3:149 = Lakimääräiset talvikäräjät 1854.
- Cb3:12 = Ilmoitusasiainpöytäkirja vuosilta 1858-1860.
- Cb3:16 = Ilmoitusasiainpöytäkirja vuosilta 1871-1874.
- Cb6:1 = Ilmoitusasiainpöytäkirja vuosilta 1875-1881.

Maanmittausarkistot (Mha)

Entisen Hämeen läänin maanmittauskonttorissa Hämeenlinnassa (nykyisessä Hämeen maanmittaustoimistossa) säilytetyt asiakirjat ja kartat alueiden isojaoista lähtien on siirretty vuoden 2005 alusta Jyväskylään sen maakunta-arkiston yhteyteen perustettuun ”Maanmittauslaitoksen arkistoon”. Samaan paikkaan on siirretty kaikki muutkin entisten läänien pääkaupungeissa sijainneiden maanmittaustoimistojen arkistojen maanmittausasiakirjat ja toimituksiin liittyvät kartat. Pasilan keskusvirastossa säilytetyt kartat on siirretty Kansallisarkistoon.

Tässä tutkimuksessa on käytetty erityisesti seuraavia Lieson jakokunnan karttoja ja ruotsinkielisiä asiakirjoja. Myös joitakin myöhempiä maanmittauskarttoja ja asiakirjoja on hyödynnetty.

Maanmittauslaitos

arkisto

- Hämeen läänin järvikartta vuodelta 1746. Sen otsikko on ”TAFWASTEHUD LÄHN med the sjöar deruti, som till år aftagne”.
- Kyläkertomus Lieson jakokunnasta. Luopioinen 8e.s.166.
- Lammi. 22:g.
- Lammi. 22:173.
- Lammi. 23:8. Mommilan vuokra-alueiden järjestely.
- Lammi. 34:13. Parikkalan vuokra-alueiden järjestely.
- Lammi. 48:23. Vanhakartanon vuokra-alueiden järjestely.
- Lammi. 56:128. Jakolain 231 §. Jaon täydentäminen Lieson jakokunnassa. Osakasluettelo. Vesioikeudelliset kylät.
- Luopioinen 8e = Lieson jakokunnan säilyneitä ruotsinkielisiä isojakoon liittyviä asiakirjoja.
- Luopioinen 8a-h = Charta över Lieso by och Nuhkola hemman av Lampis socken samt Kuohijoki bys av Luopiois capelgäld och Hauho socken uti Nedre Hollola Härad och Tavastehus län ägor afmätte år 1786 af Ernst Johan Sallmen. Renovationens enlighet med den söndrige och otydliga konseptkartan bestyrker; Helsingfors å Överstyrelsen för Landtmäteriet den 29 Januari 1872 av A. Riddelin, Ingenjör. (Suomennettuna: Kartta Lammin pitäjän Lieson kylän ja Nuhkolan talon sekä Hauhon pitäjän Luopioisten kappelin Kuohijoen kylän tiluksista Alisen Hollolan kihlakunnassa Hämeen läänä, jotka on mitannut vuonna 1786 Ernst Johan Sallmen. Rikkinäisestä ja epäselvästä konseptikartasta tehdyn uudistuksen todistaa oikeaksi; Helsingissä Maanmittauksen Ylihallituksessa 29. tammikuuta 1872 insinööri A. Riddelin).

karttalehtiä

Peruskarttalehti

- 213402, -03, -05, -06.
- 214301, -04.

kiinteistörekisteri

- kiinteistörekisteri: Lammi, Luopioinen, Padasjoki.

maarekisteri (kirjoina)

- Lammi, Luopioinen, Padasjoki.

Kirkonarkistot

Hauhon kirkonarkisto	vuosilta
- Syntyneiden luettelot	1692-1853.
- Vihittyjen luettelot	1692-1852.
- Kuolleiden luettelot	1692-1854.
Lammin kirkonarkisto	vuosilta
- Väkilukutilasto taulu 108	1750, 1785 ja 1805.
- Syntyneiden luettelot	1746-1980.
esim. sss1s= mikrokortti n:o 1 syntyneistä ja kastetuista.	
- Vihittyjen luettelot	1734-1950.
esim. sss4v= mikrokortti n:o 4 vihityistä.	
- Kuolleiden luettelot	1734-1980.
esim. sss7e = mikrokortti kuolleista.	
- Rippikirjarulla 163	vuosilta 1780 -1784.
- Rippikirjarulla 164	vuosilta 1821-28. s.44.
- 108. Lammin väkiluku vv.1749-1810. Luettelo Hämeen läänin Porvoon hiippakunnan Lammin emäkirkkoseurakunnan henkilöistä sekä joistakin ruokakuntaolosuhteista vuodelta 1800 iän, sukupuolen ja avioliittotiedon mukaan luokiteltuna. (Tab. III År 1800 Förteckning efter Ålder, Kön och Giftermål alla i Lampis Moderkyrkofördsamling av Borgå Stift och Tavastehus Län varande Personer, jämte någre Husshållsomständigheter).	
Luopioisten kirkonarkisto	vuosilta
- Syntyneiden luettelot	1733-1848.
- Vihittyjen luettelot	1737-1800, 1804-1845.
- Kuolleiden luettelot	1737-1850.
Padasjoen kirkonarkisto	vuosilta
- Syntyneiden luettelot	1739-1817, 1819-1860.
- Vihittyjen luettelot	1745-1760,1767-1793, 1795-1849.
- Kuolleiden luettelot	1739-1860.
Tuuloksen kirkonarkisto	vuosilta
- Syntyneiden luettelot	1746-1850.
- Vihittyjen luettelot	1737-1860.
- Kuolleiden luettelot	1737-1860.

Teknillisen Korkeakoulun arkisto

- Arkisto M. P1. Diplomityöt vuodesta 1909 alkaen.
- INSSI. Tiedonhakujärjestelmä.

Kirjallisuus ja lähdejulkaisut

- Aalto, Seppo. (1996). Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. SHS Helsinki. ISBN 951-710-032-9. 259 s.
- Aaltonen, Esko. (1964). Maaseudun kulttuuriperintö. Kirjoitelmia perinteellisestä ja muuttuvasta talonpoikauskulttuurista. WSOY. Porvoo. 221 s.
- Aarnio, Jouni. (1999). Kaskiviljelystä metsätöihin: Tutkimus Pielisjärven kruununmetsistä ja kruununmetsätorppareista vuoteen 1910. Väitöskirja. Joensuun yliopiston maantieteen laitos. ISBN 951-708-742-X. 202 s.
- Ahllund, Olli. (2004). Maanomistajan asema ja vaikutusmahdollisuudet tilusjärjestelyissä, erityisesti Pedersöressä isojaosta nykypäivään. Väitöskirja. Teknillinen korkeakoulu. Maanmittausosasto. Kiinteistöopin ja talousoikeuden julkaisuja. Espoo. ISBN 951-22-7005-6. 251 s.
- Aspelund, Aarne Rabbe Runar. (1983). Vuokra-alueiden itsenäistäminen ja asutustoiminta ennen toista maailmansotaa. ss.218-243. Kirjassa: Maanmittaus Suomessa 1633-1983. Helsinki. ISBN 951-46-662-3. 771 s.
- Bergenwall, Allan. (1974). Maanmittausinsinööri-lehti n:o 2/1974.
- Blomstedt, Yrjö. (1976). Hämäläisyhteiskunta isostavihasta nälkävuosiin. ss.71-162. Kirjassa: Hämeen historia III:2. Noin vuodesta 1721-1870. Toinen nide. Arvi A. Karisto Oy:n Kirjapaino. Hämeenlinna. 601 s.
- Blomstedt, Yrjö. (1981). Asikkalan historia. Hämeenlinna. ISBN 951-99362-4-6. 740 s.
- Combi. (1972). Tietosanakirja osa 6 A-L. Toimitus Tauno Tainio, Ulla Huhtala, Vappu Uimonen. Helsinki KK:n laakapaino. 488 s.

- Combi. (1973). Tietosanakirja osa 7 M-Ö. Toimitus Tauno Tainio, Ulla Huhtala, Vappu Uimonen. Helsinki KK:n laakapaino. 494 s.
- Ekstedt, Olle. (1987). Färgerna på gamla lanmäterikartor. Bohuslänings Boktryckeri Ab. Uddevalla. ISBN 91 7108 274 3. 96 s.
- Eskola, Susanna. (2006). Rajamerkkien vartijat. Maariidat Helsingin ja Sipoon pitäjissä 1630-1669. Pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto Suomen ja Pohjoismaiden historian laitos. 129 s.
<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/histo/pg/eskola/rajamerk.pdf>
- Gadd, Carl-Johan. (2000). Den agrara revolutionen 1700-1870. Centraltryckeriet AB. Borås. ISBN 91-27-35222-6. 415 s.
- Grotenfelt, Gösta; Enckell Karl; Suuronen, Philip; Nylander, Hannes; Cajander, E. toim. (1910). Maahenki I. Maataloudellinen tietokirja. Edellinen osa. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki. 710 s.
- Grotenfelt, Gösta; Enckell Karl; Suuronen, Philip; Nylander, Hannes; Cajander, E. toim. (1910a). Maahenki II. Maataloudellinen tietokirja. Jälkimmäinen osa. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki. 721 s.
- Gustafsson Alfred A. (1933). Maanmittarikunta ja mittaustyöt Ruotsin vallan aikana. ss.1-176. Kirjassa: Suomen maanmittauksen historia. I osa. WSOY. Porvoo. 454 s.
- Gylling, Edvard. (1909). Suomen torpparilaitoksen kehityksen pääpiirteet. Helsinki. 248 s. Liitteitä 106 s.
- Haapala, Pertti; Alapuro, Risto. toim. (1992). Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Vastapaino. Tampere. ISBN 951-9066-53-5. 272 s.
- Haataja, Kyösti. (1928). Lainsäädäntö ruotusopimuspitäjien isojaosta. Lainopillinen tutkimus. Maanmittaustieteiden seuran julkaisuja n:o 1. Valtioneuvoston Kirjapaino. Helsinki. 167 s.

- Haataja, Kyösti. (1936). Maa-oikeus I. Yhteiskirjapaino Oy. Helsinki. 370 s.
- Haataja, Kyösti. (1940). Maa-oikeus II. WSOY. Porvoo. 596 s.
- Haataja, Kyösti. (1949). Maanjaot ja talojärjestelmä. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 37. Yhteiskirjapaino Oy. Helsinki. 864 s.
- Haataja, Kyösti. (1950). Maa- ja vesioikeus sekä metsä- ja maatalouslainsäädäntö. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 47. 328 s.
- HE 227/1994. Hallituksen esitys Eduskunnalle kiinteistönmuodostamista koskevan lainsäädännön uudistamisesta. 193 s.
- Heikinmäki, Maija-Liisa. (1981). Suomalaiset häätavat: talonpoikaiset avioliiton solmintaperinteet. Keuruu. ISBN 951-1-06032-5. 734 s.
- Heikkinen, Antero. (1996). Menneisyyttä rakentamassa. Yliopistopaino. Helsinki. ISBN 951-570-239-9. 381 s.
- Herkepaus, Christopher. (1756). Historiallinen ja taloudellinen kuvaus Hauhon pitäjästä Hämeessä. Väitöskirja. Turun yliopisto. Suomenkielinen käännös Hauho-seuran toimittamana 200 vuotistahtuman vuoksi 1956. Osakeyhtiö Hämeen Sanomain Kirjapaino. Hämeenlinna. 68 s.
- Hyvönen, Veikko O. (1968). Osittamisrajoituksesta historian, talouspolitiikan ja oikeustieteen kentässä. ss.34-67. Maanmittaus nimisessä aikakauskirjassa maanjako- ja karttatieteitä sekä geodesiaa varten. Maanmittaustieteiden seuran julkaisu 1-2/1968. 84 s.
- Hyvönen, Veikko O. (1998). Kiinteistönmuodostamisoikeus I. Yleiset opit. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä. ISBN 951-95355-9-4. 569 s.
- Hyyryläinen, Torsti. (1994). Toiminnan aika. Tutkimus suomalaisesta kylätoiminnasta. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Vammalan Kirjapaino. Vammala. ISBN 952-5022-00-5. 222 s.

- Hämeenlinnan posti 350 vuotta 1638-1988. (1988). Juhlajulkaisu. Tehoprint Oy. Hämeenlinna. 32 s.
- Jalonen, Kimmo. (1997). Talokas, maanomistus ja modernin maatalouden mahdollisuudet Nousiaisissa 1800-1900-lukujen vaihteessa. Turun yliopisto Historian laitos Suomen historia. Pro gradu-tutkielma. Turku. 109 s.
- Jutikkala, Eino. (1932). Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana I. Historiallisia tutkimuksia. Julkaissut: Suomen Historiallinen Seura XV,1. Helsinki. 448 s.
- Jutikkala, Eino. (1934). Väestö ja asutus 1500-luvulta 1800-luvun puoliväliin. ss.95-135. Kirjassa: Suomen kulttuurihistoria II. Toimituskunta: Suolahti, Gunnar; Voionmaa, Väinö; Aaltonen, Esko; Renvall, Pentti; Kuusanmäki, Lauri; Waris, Heikki ja Jutikkala, Eino. K. J. Gummerus Oy:n Kirjapaino. Jyväskylä. 544 s.
- Jutikkala, Eino. (1942). Suomen talonpojan historia sekä katsaus talonpoikien asemaan Euroopan muissa maissa. Porvoo. 692 s.
- Jutikkala, Eino. (1946). Suomen talonpoika kautta aikojen. Porvoo. 224 s.
- Jutikkala, Eino. (1958). Suomen talonpojan historia. 2. uudistettu ja lisätty painos. Turku. 480 s.
- Jutikkala, Eino. (1969). Maalaisyhteiskunta siirtoväen tuloon saakka. ss.75-199. Kirjassa: Hämeen historia IV:1. Noin vuodesta 1870 vuoteen 1945. Arvi A. Kariston Kirjapaino Oy. Hämeenlinna. 726 s.
- Jutikkala, Eino. (1978). Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria. II painos. Porvoo. ISBN 951-0-08453-0. 223 s.
- Jutikkala Eino. (1983). Tilusjaot ja tilusmittaukset ennen isojakoa. ss. 7-19. Kirjassa: Maanmittaus Suomessa 1633-1983. Helsinki. ISBN 951-46-662-3. 771 s.

- Juusela, Väinö. (1907). Maanviljelysväestön ammattijako Hämeen ja Mikkelin lääneissä vuosina 1815-1890. Lähteinä papiston väestötaulut. Keisarillisen Senaatin Kirjapaino. Helsinki. 68 s.
- Juvelius, Einar W. (1925). Sysmän pitäjän historia. Ensimmäinen osa. Aika noin vuoteen 1700. Etelä-Suomen Sanomain Kirjapaino, P. H. Bökman Oy. 376 s.
- Juvelius, Einar W. (1927). Sysmän pitäjän historia. Toinen osa. Aika n. v:sta 1700 noin vuoteen 1850. Etelä-Suomen Sanomain Kirjapaino. Lahti. 732 s.
- Kalevala. (1955). Kuvitus ja painatustyön suunnittelu Akseli Gallen-Kallela. WSOY. Porvoo. 729 s.
- Kallio, Reino. (1982). Pohjanmaan suomenkielisten kylien oltermannihallinto. Tutkimus vuoden 1742 kyläjärjestyksen toteuttamisesta. Jyväskylän yliopisto. Valos-offset. Jyväskylä. ISBN 951-678-680-4. 330 s.
- Kanta-Hämeen muinaisjäännökset (1988). Kanta-Hämeen seutukaavaliitto ja Museovirasto. Julkaisu II:161. Hämeenlinna. ISBN 951-9208-64-X. 102 s.
- Karskela, Sirkka. (1992). Sukututkijan tietokirja. Kolmas korjattu painos. Jyväskylä. ISBN 951-99866-5-0. 350 s.
- Kaski, Marja. (2004). He saivat toisensa. Avioliittokäyttäytyminen Luvialla 1734-1869. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. Suomen historia. 101 s.
- Kaukiainen, Yrjö. (1980). Lohjalaisten historia 2 1808-1925. Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna. ISBN 951-95092-1-6. 372 s.
- Kekkonen, Jukka; Korpiaakko, Kaisa; Ylikangas, Heikki. (1986). Oikeudellisen sääntelyn kehityslinjoja. WSOY:n graafiset laitokset. Juva. ISBN 951-662-390-5. 114 s.
- Keskitalo, Oiva. (1964). Hausjärven historia. Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna. 880 s.

- Korpijaakko, Kaisa. (1989). Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa. Oikeushistoriallinen tutkimus Länsi-Pohjan Lapin maankäyttöoloista ja -oikeuksista ennen 1700-luvun puoliväliä. Väitöskirja. Lapin korkeakoulun oikeustieteellisiä julkaisuja sarja A, 3. Mäntän Kirjapaino Oy. Mänttä. ISBN 951-640-440-5. ISSN 0785-4447. 595 s.
- Koskue, Kaisu. (2000). Lammin pitäjän historia III. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä. ISBN 951-95061-7-9. 650 s.
- Kovero, Martti. (1909). Valtion uutisasutus Ruotsin-Suomessa jälkeen Ison-vihan. Asutuspoliittinen tutkimus. Väitöskirja. SKS Oy. 258 s. Liite. 64 s.
- Kuninkaankartasto Suomesta 1776 – 1805. (1989).
Tekijät: Alanen, Timo ja Kepsu, Saulo. Lehdet 222, 223, 238, 239 SKS Oy. Helsinki. ISBN 951-717-568-X.
- Kuusanmäki, Lauri. (1934). Talonpoikaistalo. ss.344-416. Kirjassa:
Suomen kulttuurihistoria II. Toimituskunta: Suolahti, Gunnar;
Voionmaa, Väinö; Aaltonen, Esko; Renvall, Pentti; Kuusanmäki, Lauri;
Waris, Heikki ja Jutikkala, Eino. K. J. Gummerus Oy:n Kirjapaino.
Jyväskylä. 544 s.
- Kuusanmäki, Lauri. (1954). Elämänmenoa entisaikaan. WSOY, Forssa. 279 s.
- Kuusi, Sakari. (1935). Hollolan pitäjän historia I. Muinaisuuden hämärästä kunnallisen elämän alkuun 1860-luvulle. WSOY. Porvoo. 465 s.
- Kuusi, Sakari. (1937). Hollolan pitäjän historia II. Muinaisuuden hämärästä kunnallisen elämän alkuun 1860-luvulle. WSOY Porvoo. 381 s.
- Kuusi, Sakari. (1980). Hollolan pitäjän historia I-II. Muinaisuuden hämärästä kunnallisen elämän alkuun 1860-luvulle. II yhdistetty ja korjattu painos. Salpausselän Kirjapaino. Kukkila. ISBN 951-99285-7-X. 846 s.
- Kuusi, Sakari. (1935). Maanomistusolot sarkajaon aikana Hollolassa. 34 s.
- Lappalainen, Jussi T. toim. (1999). Verotushistoriaa 1. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 51. Turku. ISBN 951-29-1461-1. 116 s.

- Lappalainen, Jussi T. toim. (2001). Verotushistoriaa 2. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 58. Helsinki. ISBN 951-29-1858-7. 148 s.
- Lehtinen, Leena. (2005). Karttojen kertomaa - Vanhojen karttojen kautta maiseman historiaan. Ympäristöministeriö. Alueiden käytön osasto. WS Bookwell. Porvoo. ISBN 951-593-996-8. 128 s.
- Lehtipuu, Eero; Fogelberg, Paul; Viertola, Juhani: Suomen teiden historia. (1974). Tie- ja vesirakennushallitus. Lahti. 951-46-0802-X. Lisäpainos 1984. Tie- ja vesirakennushallitus, Suomen tieyhdistys. Helsinki. ISBN 951-46-0801-1. 310 s.
- Lehtonen, Heikki. (1990). Yhteisö. Gummeruksen Kirjapaino Oy Jyväskylä. ISBN 951-9066-40-3. 272 s.
- Luoma-aho, Timo T. toim. (1991). Luoma-ahon kyläkirja 1. Gummeruksen Kirjapaino. Jyväskylä. ISBN 952-90-2153-4. 432 s.
- Lähde, Heikki K. (1999). Ihmisiä Pohjois-Lammin torpissa. Osa I. Jurvaniemi, Kirvesniemi, Lippahainen ja Pöytähonka. Omakustanne. Lahti. 120 s.
- Lähteenmäki, Eija. (2002). Ruotsin suomalaismetsien synty ja savolainen liikkuvuus vanhemmalla Vaasa-kaudella. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Sarja Bibliotheca historica. Helsinki. ISSN 1238-3503; 77. ISBN 951-746-372-3. 212 s.
- Maanmittaus Suomessa 1633- 1983. (1983). Valtion Painatuskeskus/ Maanmittaushallituksen Karttapaino. Helsinki. ISBN 951-46-662-3. 771 s.
- Markkanen, Erkki; Nygård, Toivo; Rantatupa, Heikki. (1976). Opas Suomen historian lähteistöön. Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset. Keuruu. ISBN 951-1-04019-7. 133 s.
- Melander, K. R. (1933). Vanhimmat maanjaot. ss.1-84. Kirjassa: Suomen maanmittauksen historia. I osa. WSOY. Porvoo. 454 s.

- Niemelä, Jari. (1991). Tuntematon ruotusotilas. Ruotsinajan lopun ruotuarmeijan miehistön sosiaalinen ja taloudellinen asema Satakunnassa. 2.p. SHS. Historiallisia tutkimuksia 157. Väitöskirja. Turun yliopisto. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna. ISBN 951-8915-37-7. 221 s.
- Niitemaa, Vilho. (1955). Hämeen keskiaika. ss.199-541. Kirjassa: Hämeen historia I. Esihistoria ja keskiaika. Hämeen heimoliitto. Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna. ISBN 951-23-0382-5. 655 s.
- Nohrström, Walter. (1933). Isojaot Suomessa Venäjänvallan aikana. ss.1-139. Kirjassa: Suomen maanmittauksen historia. Osa II. WSOY. Porvoo. 616 s.
- Oja, Aulis. (1962). Maanmittauslaitoksen arkistot historiantutkimuksen lähteinä. ss.12-15. Maanmittaus nimisessä aikakauskirjassa maanjako- ja karttatieteitä sekä geodesiaa varten. Maanmittaustieteiden seuran julkaisu 1-4/1962. 56 s.
- Ojala, Pauli. (1934). Isojako Vahdon kappelissa. Pro gradu-tutkielma. Turun yliopisto. 133 s. + 4 karttaliitettä.
- Palmroth, W. (1929). Hauhon seurakunta. Muistojulkaisu 600-vuotisjuhlaa varten. Näköispainos. Hämeenlinna 1979. ISBN 951-99196-4-3. 194 s.
- Paloposki, Toivo Johannes ja Penttilä, Antero. (1970). Historiantutkimus ja paikallishistoria. Julkaisija: Paikallishistoriallinen toimisto. Helsinki. 75 lehteä.
- Paloposki, Toivo Johannes. (1972). Suomen historian lähteet. Gaudeamus. Aurasen Kirjapaino. Forssa. ISBN 951-662-020-5. 198 s.
- Peltonen, Matti. (1992). Talolliset ja torpparit: Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Väitöskirja. SHS Helsinki. ISBN 951-8915-55-5. 425 s.
- Pieni tietosanakirja II osa. (1956). Toimituskunta: Poijärvi, L. Arvi P; Havu, I; Wecksell, J.A; Oittinen, R.H. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki. 824 s.

- Pietilä, Jorma. (1981). Kiinteistönmuodostamisoikeus.
2. tarkistettu ja täydennetty painos. Vammalan Kirjapaino. Vammala.
ISBN 951-640-033-7. 346 s.
- Pylkkänen, Anu. (1990). Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maatalous
oikeuskäytännön valossa 1660-1710.185 s.
- Päivänen, Toivo. (1941). Maanmittaushallituksen pitäjänkartat mittakaavassa
1:20 000. ss.237-245. Julkaisussa:Suomen Maanmittariyhdistys 1941. 374 s.
- Pänkäläinen, Martti. (2001). Lammin pitäjän historia II. Gummerus Kirjapaino Oy.
Jyväskylä. ISBN 951-95061-6-0. 571 s.
- Rantatupa, Heikki. toim. (2000). Kartta historian lähteenä. Jyväskylän yliopiston
ylioppilaskunnan julkaisusarja 55. Kopijyvä Oy. Jyväskylä.
ISBN 951-9113-59-2. 143 s.
- Saarenheimo, Juhani. (1976). Isojako Hämeessä. ss.259-304.
Kirjassa: Hämeen historia III:2. Noin vuodesta 1721-1870. Toinen nide.
Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna. 601 s.
- Saarenheimo, Juhani. (1983). Isojaot ja isojaon järjestelyt. ss.20-62.
Kirjassa: Maanmittaus Suomessa 1633-1983. Helsinki.
ISBN 951-46-662-3. 771 s.
- Sillanpää Jouko. (2006). Ylä-Lapin isojaot ja saamelaisten oikeudet. ss.49-79.
Julkaisussa: Maanmittaus. Aikakauskirja maanmittaustieteitä varten.
81. vuosikerta. n:o 1-2. 185 s.
- Simonen, Seppo. (1948). Maatalouden historia. Kuvaus maatalouden teknisestä
kehityksestä ja talonpoikaissäestön elämästä kautta aikojen.
WSOY. Porvoo. 586 s.
- Soininen Arvo M. (1975). Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö
Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta
1870-luvulle. Historiallisia tutkimuksia 96. Julkaissut Suomen Historiallinen
Seura. Forssan Kirjapaino Oy. Forssa. ISBN 951-9254-04-8. 459 s.

- Soininen, Arvo M. (1976). Maa- ja metsätalous. ss.163-258. Kirjassa:
Hämeen historia III:2. Noin vuodesta 1721-1870. Toinen nide.
Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna. 601 s.
- Sosiaalinen aikakauskirja n:o 8 (1921). Suomen muonamiesjärjestelmä.
Valtioneuvoston Kirjapaino. ss. 657-662.
- Suomaa, Väinö. (1954). Jakolainsäädäntö selityksineen. Porvoo. 400 s.
- Suomaa, Väinö. (1958). Jyvityksen historiaa. Maanmittaus.
Maanmittaustieteiden Seuran julkaisu. ss.1-25.
- Suomaa, Väinö. (1983). Ruotusopimuspitäjien Kemijärvi ja Salla isojaot sekä
Kuusamon isojaon alkuvaiheet. ss. 63-81. Kirjassa: Maanmittaus Suomessa
1633-1983. Helsinki. ISBN 951-46-662-3.
- Suomen asutus 1560-luvulla kartasto. (1973). Tekijä: Pohjoismaisen
autiotilatutkimuksen Suomen jaosto puheenjohtajanaan
Eino Jutikkala. Forssa.
- Suomen muonamiesjärjestelmä. (1921). Sosiaalinen aikakauskirja n:o 8
vuonna 1921. Valtioneuvoston Kirjapaino. ss.657-662.
- Suvanto, Seppo. (1985). Kirjassa: Hauhon Luopioisten Tuuloksen historia I.
Koskimies, Y, S. (toim). Hämeenlinna. Hämeen Sanomat Oy. Hämeenlinna.
ISBN 951-99026-5-1. 971 s.
- Terho, Aarre. toim. (1995). Lapinmaata jakamassa. Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva.
Oulu. ISBN 951-749-230-8. 164 s.
- Tätilä, Pekka. (1983). Suomen valtakunnanrajat ja rajankäynnit.
Kirjassa: Maanmittaus Suomessa 1633-1983. Helsinki. ss.677-690.
ISBN 951-46-662-3. 771 s.
- Uotila, Erkki. ”Sotilastorpista Oulun läänissä”. Maanmittausinsinööri-lehti
n:o 9/1961.ss.219-225.

- Vahtola, Jouko. (2003). Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin. Keuruu. ISBN 951-571-002-2. 432 s.
- Vainio, Pasi. (1979). Lammin ja Kosken ruotusotamiehet ja rakuunat vuosina 1743-1808. Pro gradu-tutkimus. Turun yliopiston historian laitos. 150 s.
- Vakkilainen, Matti. (1982). Vanhoilla valtateillä. Kruununteiden ja kansanpolkujen vuosisataisia vaiheita. Helsinki. Kauppakirjapaino. 474 s.
- Wiiala, Arvid. (1952). Maatila ja sen muodostaminen. Oy Hämeen Sanomain Kirjapaino. Hämeenlinna. 569 s.
- Viitanen, Kauko. (2000). Finsk reglering av byggnadsmark i ett internationellt perspektiv. Väitöskirja. Tukholma. ISSN 0348-9469. 397 s.
- Viljanti, Arvo. (1940). Vakinaisen sotamiehenpidon soveltaminen Suomessa 1600-luvun lopulla II. Uudenmaan-Hämeen lääni. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B osa XXV. 232 s.
- Wilmi, Jorma. (1991). Isäntäväet ja palvelusväen pito 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella. Väitöskirja. Jyväskylä. ISBN 951-680-515-9. 372 s.
- Virmala, Anja; Ruotsalainen, Pirjo. (1972). Lammin pitäjän historia I. Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna. ISBN 951-95061-1-X. 503 s.
- Vilksa, Pekka. (2006). Yhteiset vesialueet ja niiden yhdistäminen. Väitöskirja. Teknillinen korkeakoulu. ISBN 951-48-0190-3. 194 s.
- Wirilander, Kaarlo. (1953). Suomen armeijan upseeristo ja aliupseeristo 1718-1810. Virkatalonhaltijain luettelot. (1953). Suomen Historiallinen Seura. Käsikirjoja III. Forssan Kirjapaino Oy. 380 s.
- Virtaranta, Pertti. (1953). Sana ei sammaloidu. Porvoo WSOY 1953. 462 s.
- Vitikainen, Arvo. (2003). Uusjakojen toimitusmenettelyn uudistamisesta. Väitöskirja. Kiinteistöopin ja talousoikeuden julkaisuja A 32. Espoo. ISBN 951-22-6530-3. 199 s.

- Voionmaa, Väinö. (1893). Suomen maantiet Ruotsin vallan aikana.
Historiallis-maantieteellinen, kolmella kartalla valaistu tutkimus. Väitöskirja.
Suomen yliopiston historiallis-kielitieteellinen tiedekunta. Painopaikka:
Kuopio. 136 s. 3 taitekarttaa.
- Voionmaa, Väinö. (1912). Suomalaisia keskiajan tutkimuksia. WSOY.
Porvoo. 373 s.
- Vuorela, Toivo. (1977). Suomalainen kansankulttuuri. WSOY:n graafiset laitokset.
Porvoo. ISBN 951-0-07191-9 sid. 776 s.
- Vuorela, Toivo. (1981). Kansanperinteen sanakirja. II painos. WSOY:n graafiset
laitokset. Porvoo. ISBN 951-0-08803-x. 543 s.
- Ylikangas, Heikki; Siiriäinen, Ari. (1973). Lohjalaisten historia 1.
Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy. Helsinki.
ISBN 951-95092-0-8. 572 s.
- Ylätalo, Markku. (2004). Soinin Kukon- ja Liponkylien asutus vuosina 1567-1920.
Pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopiston historian ja
etnologian laitos. 130 s.
- Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari. (1881). Tutkimus maanomistusseikoista
Suomenmaassa. (1881). J. C. Frenckelin ja pojan kirjapainossa.
Helsinki. 52 s.

Sähköiset lähteet

- <http://agricola.utu.fi/hist/kktk/lait/1734/1175902.html>. 2.1.2007.
- <http://alk.tiehallinto.fi/www2/valimatkat/index.htm>. 2.1.2007.
- <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/histo/pg/eskola/rajamerk.pdf>. 2.1.2007.
- www.genealogia.fi/genos/3/3_1.htm. 15.12.2006.
- www.genealogia.fi/historia/mini.php?srk=273. 8.12.2006.
- www.genealogia.fi/hiski/-1ivdd3<http://www.genealogia.fi/hiski/-1ivdd3> 11.5.2007.
- www.kunnat.net/k_peruslistasivu.asp?path=1;29;374;36984;31661. 2.1.2007.
- www.lammi.fi/ 2.5.2007.
- www.maanmittauslaitos.fi/Default.asp?find=kunnat. 2.1.2007.
- www.virtuaaliyliopisto.fi/maakirjakartat/tulkintaopas/mitat.html. 2.1.2007. Tiedote 2002 05 alat2002. 2.1.2007.
- www.ymparisto.fi/. 2.1.2007
- www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=150721&lan=FI ja
- www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=150716&lan=FI. 15.12.2006.
- www3.turku.fi/orkesteri/aikajana.html. 2.1.2007.

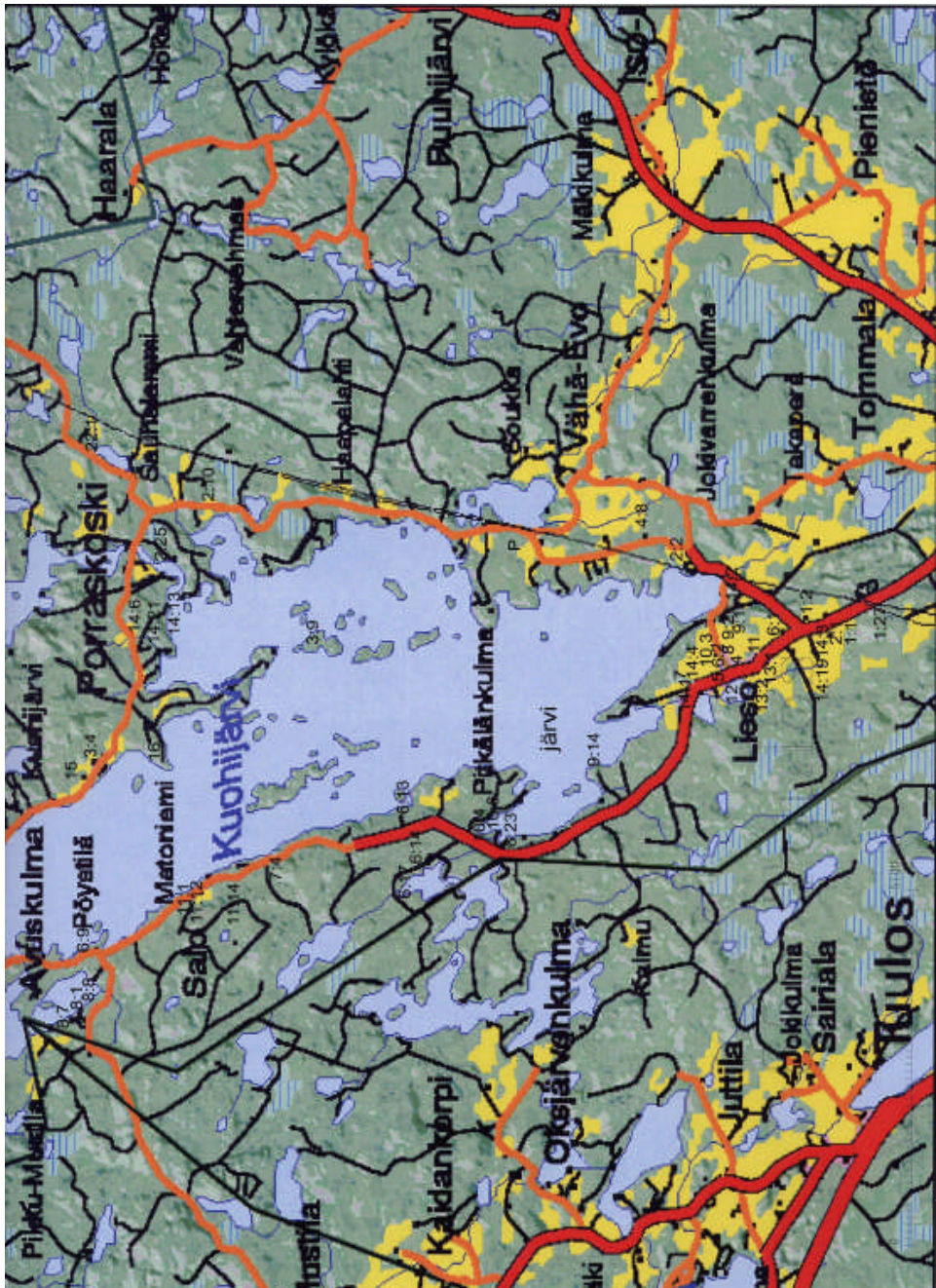
Liite n:o 1. Osa 1a. Tunnukset kartassa ja niiden merkitykset:

Tunnus	Talo/Tila	3:3	= Siltasalmi
P	= Nuhkoila	3:4	= Pöystilä
<u>Lammin Lieson kylä:</u>		3:9	= Sikosaari
1:1	= Ali-Pietilä	3:13	= Saari
1:2	= Yli-Pietilä	4:2	= Ojamäki
2:1	= Laurila	4:8	= Metsälä
2:2	= Porvari-Laurila	23:1	= Jurvaniemi
3	= Simola	23:2	= Kirvesniemi
4	= Kauppila	23:3	= Lippahainen
5	= Pylkkälä	23:4	= Pöytähonka
6:1	= Mökkälä	6:9	= Mäkitaipale
6:2	= Mökkälä	6:13	= Toukovaalkama
7	= Äijälä	6:14	= Mäkelä
8	= Sakeri	6:17	= Rantala
9:1	= Pakari	6:23	= Taipale
9:2	= Uotila	7:4	= Sukslahti
10	= Lassila	8:1	= Kastepohja
11	= Mettala	8:7	= Rantala
12	= Junnala	8:8	= Pohja
13:1	= Peltola	9:3	= Rajala
13:2	= Lappala	9:6	= Lähteenmäki
14:1	= Kylä-Ranttila	9:14	= Humalaniemi
14:2	= Lähde-Ranttila	9:16	= Haapala
14:3	= Ali-Alhonen	10:4	= Pitkälä
14:4	= yli-Alhonen	10:6	= Kivisoja
<u>Kruununuudistat:</u>		11:1	= Kalliola
15	= Kalkko	11:12	= Salo
16	= Matoniemi	11:14	= Kuivala
17	= Koivula	12:1	= Putaanpohja
18	= Koivuniemi	13:3	= Tervakallio
19	= Riihilähti	13:8	= Peltola
20	= Mikkola	13:12	= Turhala
21	= Ankeriasniemi	13:15	= Soimanpohja
22	= Kotaniemi	13:16	= Lehtimäki
<u>Padasjoen pitäjän Lieson kylä</u>		14:6	= Tuomisto
P1	= Tervakoski	14:12	= Kauhasalo
P2	= Savikota	14:13	= Jokela
<u>Itsenäisiksi tiloiksi muodostuneet torpat:</u>		14:19	= Korpela
1:3	= Kolulahti	14:21	= Jokioinen
1:15	= Ojala	14:24	= Ritaniemi
1:18	= Mäkelä	17:3	= Nuijala
1:27	= Kanastenmaa	17:6	= Saarenmaa
2:10	= Ritari	18:1	= Murro
2:25	= Lohiniemi	21:1	= Salomäki
		22:1	= Norola

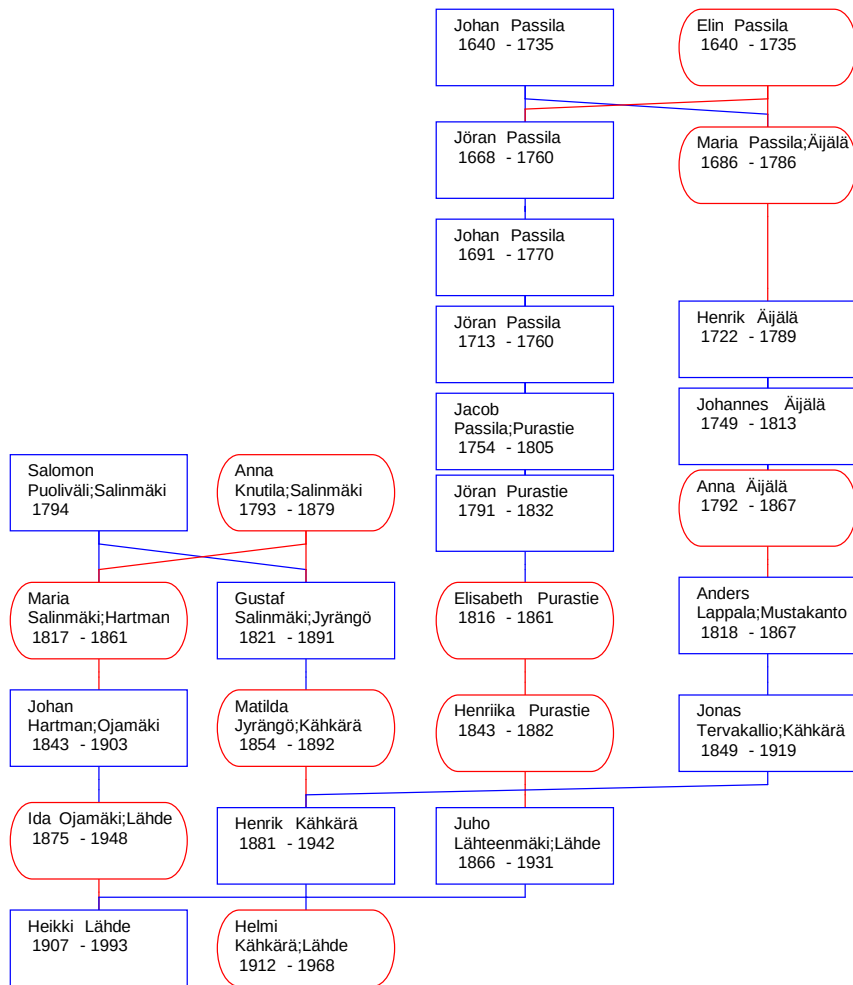
Liite 1. Osa 1b. Tutkimusalueen pohjoisosaa

Liite 1. Osa 1c. Tutkimusalueen eteläosa

Liite 2a. Torppariperhe

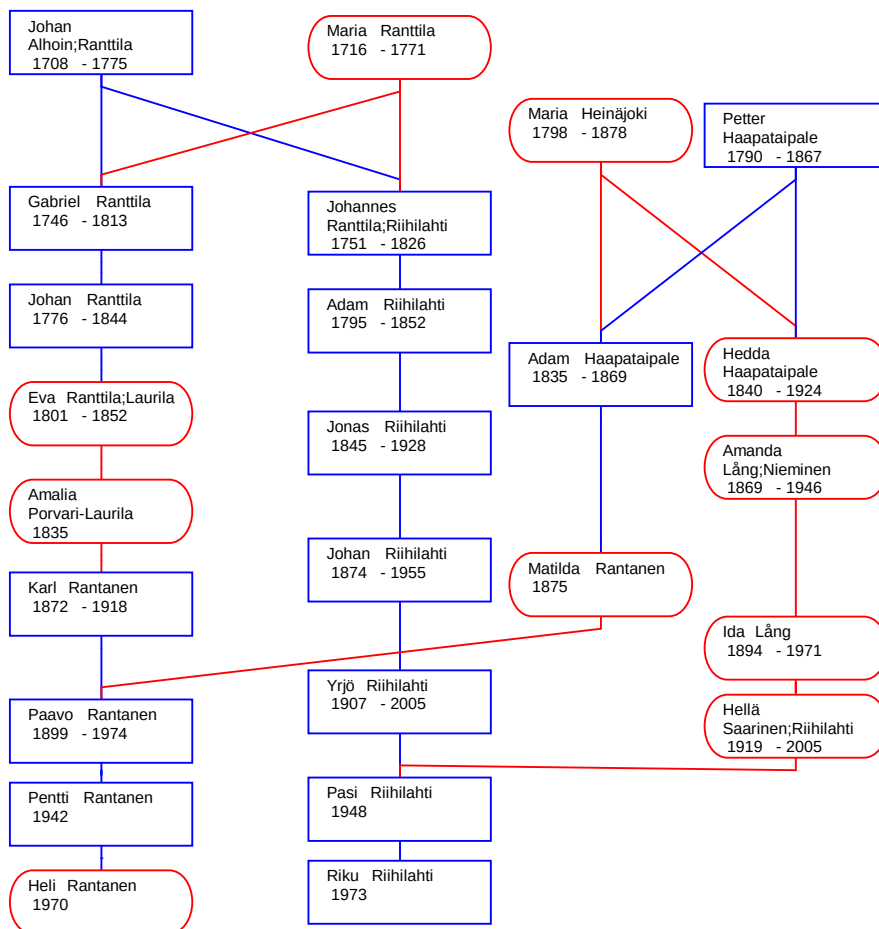
Heikki Lähde on:

- Helmi Lähteen isän äidin isän sisaren pojan tyttären poika.
- Helmi Lähteen isän isän isän äidin isän isän isän äidin veljen pojan pojan pojan tyttären tyttären pojan poika.

Nimissä on käytetty synnyinpaikan ja myöhemmän elämän talojen nimiä. Henkilöt ovat Salomon ja Anna Salinmäkeä ja heidän tytärtään Mariaa lukuunottamatta Lieson jakokunnan asukkaita. Hekin ovat jakokunnan naapurikylästä Luopioisten Padankoskelta. Passilan ja Purastien talot ovat Luopioisten Kuohijoelta Lieson kylän naapuritaloja. Jyrängön tila on osa Nuhkalan taloa.

Liite 2b. Julkishenkilöitä

Kahden Liesosta kotoisin olevan julkkiksen (Olympiavoittajan ja urheilu-toimittajan eli jalkapalloilijan veljen) keskinäiset sukusidonnaisuudet. Pitkään Lammilla asuneen Heli Rantasen vanhemmat asuvat edelleen Lieson asumakylässä. Riku Riihilahten isällä on osa Riihilahten uudistalosta jaetusta tilasta. Kuvion nimissä olevat talot ovat yhtä lukuunottamatta Liesossa. Haapataipale on naapurikylän Vähän-Evon torppa.

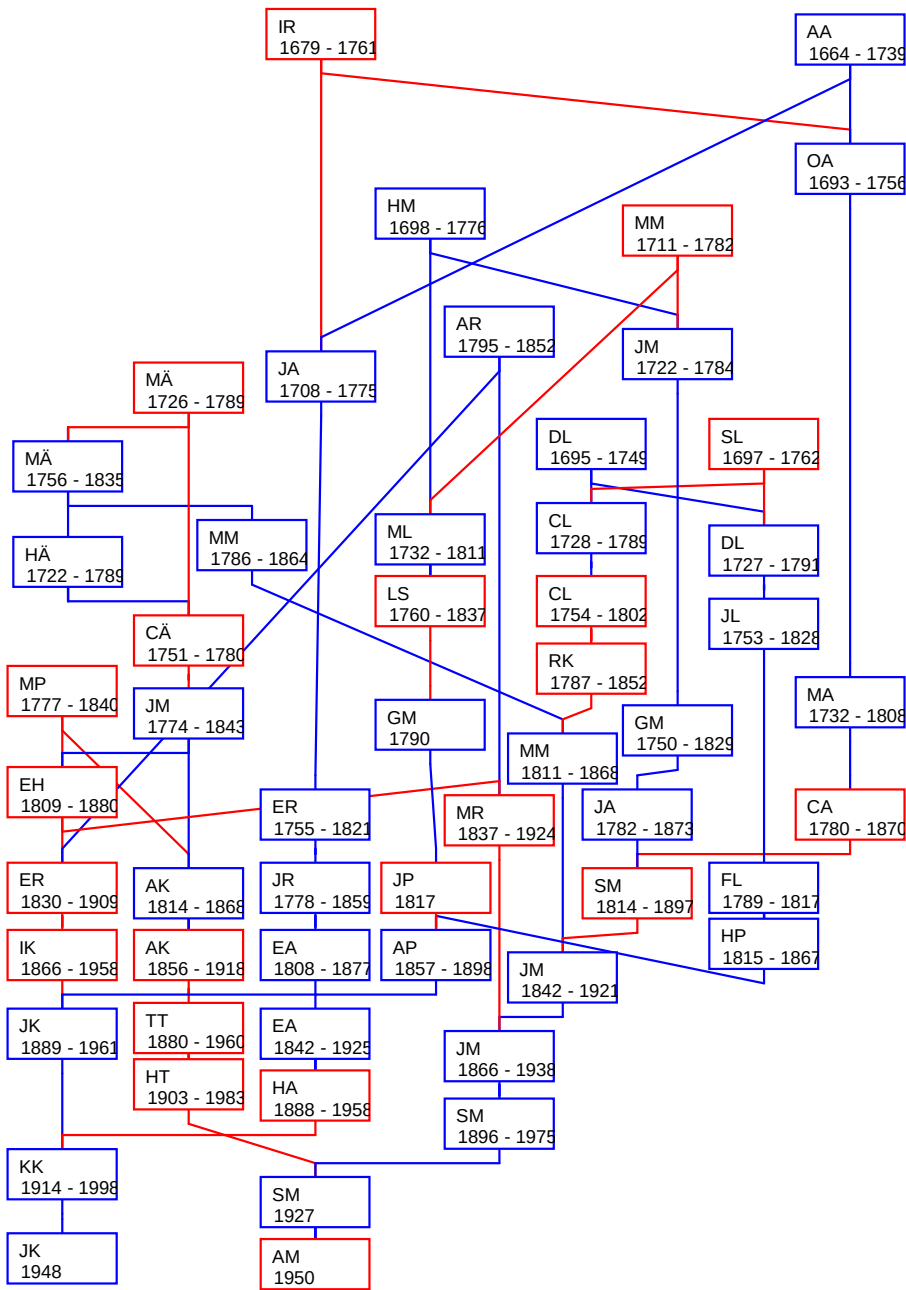

Riku Riihilahti on Heli Rantasen

- isän isän isän äidin äidin isän isän veljen pojan pojan pojan pojan pojan poika.
- isän isän äidin isän sisaren tyttären tyttären tyttären pojan poika.

Liite 2c. Uudistaloperhe

Isojaossa muodostuneen uudistalon nykyisen isännän ja hänen toisesta uudistalosta olevan vaimonsa sukusidonnaisuudet.

Kaikki kuvion jokaisen henkilön nimeen kuuluvat talojen nimet ovat Lieson maakirjatalojen tai niistä muodostettujen tilojen tai uudistalojen nimiä. Ter-
vakallio on ainoa torppana syntynyt tila.

Emäntä on isännän

- 1 -isän isän äidin äidin äidin Erikan veljen Adamin tyttären
tyttären pojan tytär.
- 2 -isän isän äidin äidin äidin isän äidin veljen pojan pojan pojan
pojan pojan pojan tytär.
- 3 -isän isän äidin äidin äidin isän Johanin äidin Chatarinan veljen
Markuksen pojan pojan pojan pojan pojan pojan tytär.
- 4 -isän isän isän äidin isän äidin isän Markuksen veljen Johanin
pojan pojan tyttären tyttären pojan pojan pojan pojan tytär.
- 5 -isän isän isän isän isän isän isän Danielin veljen Christerin tyttären
tyttären pojan pojan pojan pojan pojan tytär.
- 6 -isän äidin isän isän isän isän Johanin veljen Olofin pojan
Markuksen tyttären Chatarinan tyttären pojan pojan pojan
pojan tytär.
- 7 -isän isän äidin äidin Evan sisaren Marian pojan pojan pojan tytär.